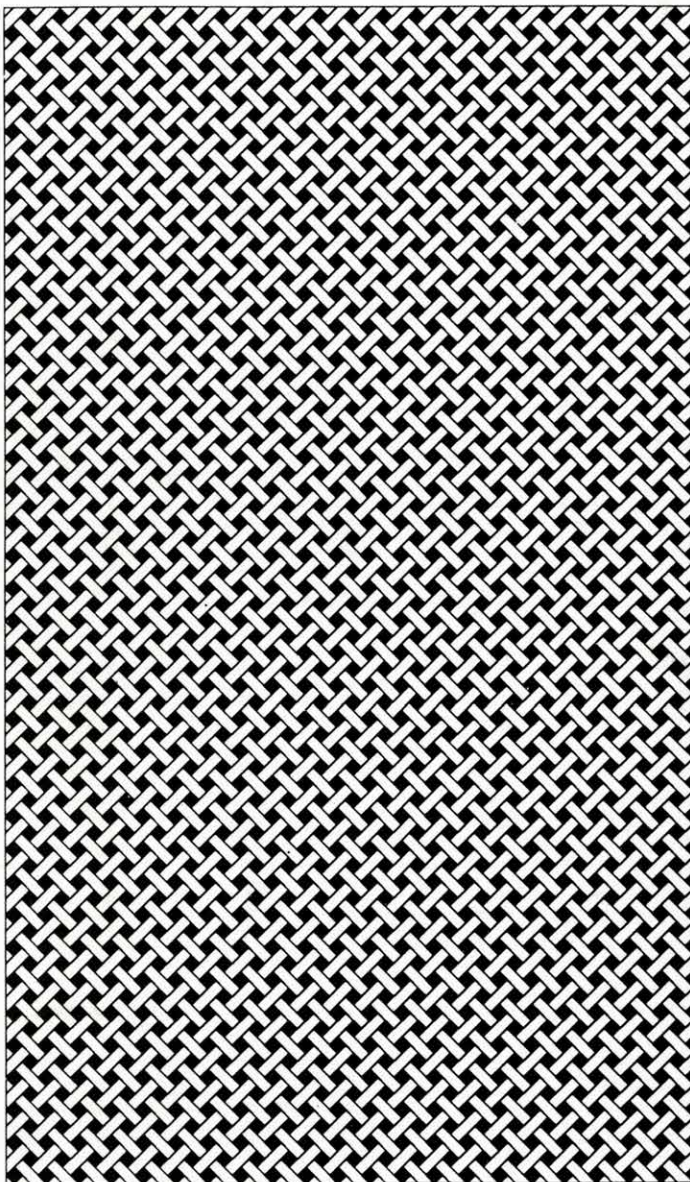

1827 Budapest I. District Rákóczi F. épület

FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI

ÚJ
FOLYAM

1997
2

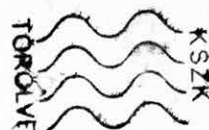
A tartalomból:

Emlékezés Sebestyén Gézára

Könyvek központi katalógusa – külföldi folyóiratok központi katalógusa
(helyzetkép, fejlesztési elképzelések)

Szervezetfejlesztés, stratégiai vezetés

CD-ROM-ok, multimédia-alkalmazások, könyvtárak Franciaországban

Útmutató a Könyvtári Figyelő szerzői és közreműködői számára

- ♦ A lap célja: a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy elméletével és gyakorlatával foglalkozó eredeti tanulmányok közlése, kiegészítve a külföldi könyvtárügyi fejleményeket bemutató rovatokkal.
- ♦ Műfajok, terjedelem: eredeti tanulmányok (20-25 A/4-es oldal), szemletanulmányok (10-20 A/4-es oldal), tömörítések, fordítások (5-15 A/4-es oldal), recenziók (3-6 A/4-es oldal), referátumok (1-2 A/4-es oldal ; a referátumokra vonatkozó tudnivalókat a rovatszerkesztővel kell megbeszélni).
- ♦ A kéziratokat egy nyomtatott (gépelt) példányban, A/4-es oldalon, kettes sortávolsággal írva kérjük beadni. Szövegszerkesztővel készült kézirathoz kérjük mellékeljék a floppy lemezt is. A szöveget formázás nélkül, ASCII kódban elmentve tudjuk legegyszerűbben használni. A lemezt visszaküldjük. A szerző (közreműködő: tömörítő, fordító, recencens író) nevét, munkahelyi címét, telefonját, e-postafiókját is szíveskedjenek megadni a kéziratban.
- ♦ Tartalmi összefoglalást (kb. 10 mondat terjedelemben) csak az önálló tanulmányok szerzőitől kérünk az angol és német rezümék elkészítéséhez.
- ♦ Hivatkozások: A szövegben folyamatosan számozzák be a hivatkozást a hatványkitevőben elhelyezett arab számmal, majd a tanulmány végén Irodalom vagy Jegyzetek alatt adják meg a feloldását. Minta:
Folyóiratcikkre történő hivatkozás:
3. ROCKMANN, I. M.: Coping with library incidents. In: College and research library news, vol. 56. 1995. no. 7. pp. 456-457.
vagy
4. LANG, L.: Az Osztrák Folyóirat-adatbázis mint online katalogizálási rendszer. In: Tudományos és műszaki tájékoztatás, 1990. 37. évf. 7. sz. pp. 275-284.
Könyvekre történő hivatkozás:
6. MÉSZÁROS István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája, 996-1948. Bp. : Akad. K., 1988. 336 p.
Könyvrészletre történő hivatkozás:
5. MARX György: Az informatikai kultúra. In: Trendek magyar módra. Bp. : OMIKK, 1989. pp. 116-126.
- ♦ Illusztrációk: fekete-fehér illusztrációkat tudunk közölni. Kérjük adják meg az ábraszámot és az ábrafeliratot, a kéziratban pedig pontosan jelöljék be az ábrák helyét.
- ♦ Honorárium: A szerzőkkel felhasználói és megbízási szerződést köt a szerkesztőség, mely alapján a folyóiratszám megjelenése után honoráriumot fizet. A felhasználással kapcsolatos részleteket a felhasználási szerződés tartalmazza.
- ♦ Szerzői jog: a szerkesztőség írásbeli hozzájárulása nélkül az itt közölt írások nem jelentethetők meg máshol.
- ♦ Javítások: a szerkesztőségnek joga van stílusi és nyelvhelyességi szempontok alapján javítani a kéziratokat, tartalmi változtatást csak a szerző jóváhagyásával végezhet. A szerzőnek joga van a korrektúrákat látni és javítani.
- ♦ Tiszteletpéldány: a Tanulmányok, Kitekintés, Könyvismertetések rovatok szerzőit, közreműködőit a folyóiratszám megjelenése után egy tiszteletpéldány illeti meg.

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

**ÚJ FOLYAM
7. (43.) ÉVFOLYAM
1997. 2. SZÁM**

Főszerkesztő:
Hegedűs Péter

Főszerkesztő-helyettes:
Kovács Katalin

Szerkesztők:
Feimer Ágnes
(Külföldi folyóirat-figyelő)
Kovács Katalin
(Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle)
Novák István
(Külföldi folyóirat-figyelő)

Tanácsadó testület:
dr. Bényei Miklós, Bobokné dr. Belányi
Beáta, Haraszi Pálné, dr. Katsányi
Sándor, Moldován István, dr. Pálvölgyi
Mihály, Rácz Ágnes, Rády Ferenc,
Sándori Zsuzsanna

Műszaki szerkesztő:
Posta Éva

Szerkesztőség:
OSZK KMK
Budapest I. Budavári Palota F épület 1827
Telefon: 175-0686, 175-7533/517
Telefax: 202-0804
E-mail: h2244Kon@ella.hu

Megjelenik:
Negyedévenként
Ára: 400,- Ft + postaköltség
Éves előfizetési díj:
1500,- Ft + postaköltség
Számonként is megrendelhető.
Terjeszti: az OSZK KMK
Könyvtártudományi Szakkönyvtár
Előfizethető: a szerkesztőség címén

Kiadja:
az Országos Széchényi Könyvtár
Felelős kiadó: Poprády Géza
Nyomták az Országos Széchényi Könyvtár
Nyomdájában
Felelős vezető: Burány Tamás
Megjelent 27 (A/5) ív terjedelemben
Munkaszám: 97/225

HU ISSN 0023-3773
INDEX 26408

*A lapban olvasható írások szerzőik véleményét tükrözik;
nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.*

Lapunkat az alábbi referáló lapok dokumentálják:

DOBI Dokumentationsdienst Bibliothekswesen

Referativnyj Žurnal. Informatika

Informatics Abstracts

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)

Index

LISA (Library and Information Science Abstracts)

Przegląd Biblioteczny

Sciences de l'information documentation

Tartalom

Abstracts	
Inhaltsangaben	206
Édesapám, Sebestyén Géza...	213
SEBESTYÉN György	
Sebestyén Géza öröksége és a Magyar könyvészet retrospektív ciklusai	216
KÉGLI Ferenc	
A könyvek központi katalógusának helyzete	221
RÁDY Ferenc	
A külföldi folyóiratok központi katalógusának helyzete a fejlesztési elképzelések tükrében	226
TÓSZEGI Zsuzsanna	
„Gutta cavat lapidem”, avagy miért nincs retrospektív magyar földrajzi bibliográfia, mikor lehetne?	236
SIPOS Anna Magdolna - NAGY Miklós Mihály	
Szervezetfejlesztés és stratégiai vezetés. A módszer	247
BARLAI Róbert - CSAPÓ Edit	
Gazdálkodás humán erőforrásokkal, avagy hoz-e a fejlett technika fejlett emberi kapcsolatokat?	262
BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta	
A humán erőforrások menedzsmentje, avagy a libákat nem változtathatod hattyúkká, de jobb libákká teheted őket	267
ZALAINÉ KOVACS Éva	
Megújul a könyvtári szabványosítás!	270
VAJDA Erik	

Kitekintés

A katalógusfiókból a képernyőre – a francia könyvtári katalógusok retrospektív feldolgozása TÓSZEGI Zsuzsanna	275
Világítótornyok az éjszakában: információkeresés az Interneten. BELBONOIT-AVICH, Pierre-Marie (Töm.: Halasiné Wittinghoff Judit)	286
Médiatárak BERTRAND, Anne-Marie (Töm.: Halasiné Wittinghoff Judit)	288
Szemponatok a szórakoztató CD-ROM-ok értékeléséhez NAMY, Céline (Töm.: Halasiné Wittinghoff Judit)	291
Változatok multimédiára. Szemle (DIÓN, Marie-Pierre, DUCHARME, Christian írása alapján készítette: M. Fülöp Géza)	293
Az Európai Felhasználói Szerzői Jogi Platform munkája (Töm.: Orbán Éva)	297
Az elektronikus szerzői jogvédő rendszerekkel (ECM) kapcsolatos jogi problémák OPPENHEIM, Charles (Töm.: Orbán Éva)	302
Szerzői jog, dokumentumszolgáltatás éskiadás az elektronikus világban CORNISH, Graham (Töm.: Orbán Éva)	303

CD-ROM szemle

Design és iparművészeti adatbázis CD-ROM-on (Ism.: Dercsényi Edit)	309
A Vazul-ág - történelmi áttekintés CD-ROM-on (Ism.: Bánkeszi Lajosné)	314
Multimédiáról könyvtárosoknak (Ism.: Bánkeszi Lajosné)	315

Könyvszemle

Falusi olvasók Franciaországban LADEFROUX, Raymande - PETIT, Michele - GARDIEN, Claude Michele: Lecteurs en Campagne... (Ism.: M. Fülöp Géza)	317
Bemutatjuk a „Korszerű könyvtárak - korszerű módszerek. A könyvtári menedzsment füzetek” sorozat első két kötetét SKALICZKI Judit: Stratégiai tervezés ALFÖLDINÉ DÁN Gabriella: Könyvtárfinanszírozás és -működés. Megoldás-e a nonprofit? (Ism.: Fazokas Eszter)	319

Válogatás a Könyvtártudományi Szakkönyvtár új beszerzéseiből

Külföldi folyóirat-figyelő

Könyvtár- és információtudomány	329
Könyvtár- és tájékoztatásügy	330
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	346
Munkafolyamatok és szolgáltatások	359
Tájékoztatási rendszerek	377
Vezetés, irányítás	387
Felhasználók és használat	396
Információelőállítás, -megjelenítés, -terjesztés	400
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	405
Kapcsolódó területek	408

A számot szerkesztette: Kovács Katalin
és Feimer Ágnes

A szám szerzői, közreműködői: BÁNKESZI Lajosné (OSZK), BARLAI Róbert (Külkereskedelmi Főiskola), BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta (ELTE Könyvtártudományi tanszék. Bp.), CSAPÓ Edit (OSZK-KMK), DERCSÉNYI Edit (Magyar Iparművészeti Főiskola, Könyvtár és Információs Központ, Bp.), FAZOKAS Eszter (OSZK-KMK), FUTALA Tibor (ny. könyvtárigazgató), HALASINÉ WITTINGHOFF Judit (Richter Gedeon Rt. Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Magyar Könyvtárosok Egyesülete), HORVÁTH Zoltánné (MATÁV Szakkönyvtár, Bp.), KATSÁNYI Sándor (FSZEK), KÉGLI Ferenc (OSZK), KOLTAY Tibor (Gödöllői Agrártudományi Egyetem, Központi Könyvtár), KOVÁCS Katalin (OSZK-KMK), KÖVENDI Dénes (OSZK-KMK), M. FÜLÖP Géza (író, Marosvásárhely), MOHOR Jenő (ELTE Központi Könyvtár, Bp.), NAGY Miklós (Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Bp.), NOVÁK István (OSZK-KMK), ORBÁN Éva (Állatorvostudományi Egyetem, Központi Könyvtár, Bp.), PAPP István (FSZEK), PAPPNÉ FARKAS Klára (Európa Tanács, Információs Központ, Bp.), RÁCZ Ágnes (OSZK-KMK), RÁDY Ferenc (OSZK), SEBESTYÉN György (ELTE Könyvtártudományi tanszék, Bp.), SIPOS Anna Magdolna (ELTE, TFK, Bp.), TÓSZEGI Zsuzsanna (OSZK), VAJDA Erik (Magyar Könyvtárosok Egyesülete), ZALAINÉ KOVÁCS Éva (Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem, Központi Könyvtár, Bp.).

ABSTRACTS INHALTSANGABEN

My father, Géza Sebestyén

SEBESTYÉN György

Personal recollections of the deputy director general of the national library prepared for the memorial meeting organised for the 20th anniversary of his death. The memories present Sebestyén as a librarian and a helpful man. The stories are organised around books cherished as heirlooms of the family. The figure of the library politician living up to high human and professional standards is sketched. (pp. 213-215)

The heritage of Géza Sebestyén: retrospective cycles of the Hungarian national bibliography

KÉGLI Ferenc

The memory of Géza Sebestyén, deputy director general of the national library between 1958 and 1976, is recalled on the bases of publications and documents. Few people are aware that it was also him, who lead the compilation of the retrospective national bibliography for the period 1945-1960. After Géza Sebestyén had got to the National Széchényi Library, he elaborated the main principles of the national bibliography keeping national library functions in mind. As an editor-in-chief he not only managed and organised the venture but also took part in actual editing. The two volumes covering maps and printed music issued between 1945 and 1960 followed the bibliography of books. Sebestyén laid the foundations of the bibliographic survey of the 1921-1944 period as well. He planned to have the textbooks of the period processed as well, however, he did not have time to realise his plans. (pp. 216-220)

The national union catalogue of books

RÁDY Ferenc

The aim of the national union catalogue is to provide a finding list in uniform filing order of books in libraries. In Hungary the first national union catalogue was established in 1923. It registered both foreign books and periodicals. The central catalogue did not work between 1944 and 1949. It was moved to the National Széchényi Library in 1952, where the catalogues of various periods were merged, and the year of reporting was considered the common principle of ordering. In 1970 the union catalogue of foreign periodicals was separated from that of books. In 1986 division by language was given up and a new catalogue was started. Large special libraries, academic libraries, research and public libraries are among the reporting institutions. To illustrate the rate of accessions: in the first half of 1996 96,000 items were reported. The majority of large libraries is able to report on electronic media, however, the union catalogue has been able to ac-

cept these reports since 1995 only. Retrospective manual processing is still going on. The catalogue covers all books of scientific value acquired for preservation. 80% of location inquiries refer to publications from the last 5-8 years. The principles of development are to be clarified, and there are many questions raised by the future operation of the catalogue. It is possible that the location information function of the catalogue may be utilised in a different way as well. (pp. 221-225)

The national union catalogue of foreign journals: its present state as reflected in development plans

TÓSZEGI Zsuzsanna

The national union catalogue of foreign journals (National Széchényi Library) was separated from the union catalogue of books in 1970. In the first years of its independent operation current volumes of the finding list entitled „Current foreign periodicals in Hungarian libraries” were issued regularly. Computerised processing started in 1982 under the name National Periodical Database. According to the plans the union catalogue would have included first the foreign periodicals then the Hungarian journals of the National Széchényi Library. However, the processing of Hungarian journals (Bibliography of Periodicals) was started independently due to different reasons, thus the main function of the National Periodical Database was to provide location information. Computerisation was made more difficult by the fact that for ten years it had been working in an external computer centre in batch mode, and was installed in the National Széchényi Library’s LAN in 1994 only. The state of the database is characterised by the fact that due to lack of financial resources and other limitations imposed upon libraries, the number of reporting institutions has dwindled to half, however, the number of records has increased. The number of subscribed foreign periodical titles has been decreasing considerably (by 40%) for the past ten years, and so did the number of copies. According to 1995 reports there were 12.5 thousand current foreign periodical titles available in Hungarian libraries. The database has been available for online searching since 1988 on the mainframe computer of the National Information Infrastructure Programme, and the CD-ROM version of the database is also very popular. The National Periodical Database is available via Internet bound to the Swetscan service provided by the Budapest Technical University. It must be decided what to do with the retrospective processing of periodicals, and its computerisation (involving ca. 40,000 catalogue entries in card form). Developments must be based on HUNMARC elaborated for the handling of records and files. It is expected that libraries, participating in a common cataloguing project, will make their catalogues available through a network, and small libraries will keep on reporting to the National Periodical Database. The department is ready to assume responsibility for the central registration of electronic periodicals as well in the future, too. (pp.226-235)

„Gutta cavat lapidem”, or why don’t we have a retrospective geographical bibliography if we could have one

SIPOS Anna Magdolna – NAGY Miklós Mihály

István Dubovicz had compiled the annual current bibliography entitled Hungarian geographical literature 1936-40, and started the compilation of the retrospective bibliography of geography. The study attempts to call attention to the hardly known bibliographer, and to the stages of the development of Hungarian geographical thinking reflected in technical literature, too, characterised by the activity of János Hunfalvy, Lajos Lóczy, Jenő Cholnoky. Dubovicz used to be a teacher meanwhile he was the librarian of the Hungarian Geographical Society between 1922 and 1960. He undertook not only the compilation of the current bibliography of geography, but started the compilation of the retrospective geographical bibliography as well. He had gathered geographical literature retrospectively until 1861. The geographical literature of the period 1945-1954 has also been recorded in card form. However, he had no time to organise the material, and the cards were lost. His heritage found in the form of manuscripts testifies that he had been a significant, hard working librarian forgot by both geography and librarianship in spite of his merits. (pp. 236-246)

Organisation development and strategic management

BARLAI Róbert – CSAPÓ Edit

Organisations including libraries are consciously looking for forms of adaptation appropriate for more efficient operation. According to traditional management theory in order to bring about change in the organisation structural factors are to be altered. The behavioural approach suggests that the organisation can be renewed effectively if people working there are also capable of changing. Strategic management combines the two approaches. The authors survey the notion and tools of organisational development first, then discuss its methodological bases describing various tools. Reasons are given to why it is necessary to integrate organisation development into strategic management, then the most important common elements and their impact on the whole of the organisation are pointed out. (pp. 247-261)

Human resources economy or does hitech bring high level human relations?

BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta

Adapting to and managing change, its nature, trends, and main areas underline the thoughts of the author. Analysing the modifications of the meaning of knowledge she concludes that system has become significant, and even society starts to work in an industrial manner. Today knowledge

should be used to make existing knowledge effective keeping quality in the focus. Readiness for cooperation is an important indicator of the internal power relations and effectiveness of an organisation. Computer technology plays an important role in the improvement of the quality of services. (pp. 262-266)

Human resources management or you cannot turn geese into swans, but you can make them better geese

ZALAINÉ KOVÁCS Éva

According to the new management approach manpower is a strategic resource. Well known models illustrate the all-important role of the relation between management and the staff. There are several formations that make models work effectively. Quality circles are small groups organised voluntarily in order to solve problems and make operations more effective. Since managers need creative employees, this approach enables the assistant staff to fulfil more demanding duties as well. The method of rotation also enhances the development of staff members. Effective personnel management is also very important for in the future the decrease of the number of staff is a difficulty many libraries will have to face. (pp. 267-269)

Library standardisation renewed

VAJDA Erik

Until the end of the 1980s Hungarian standardisation was of high quality according to international standards as well. Due to the deterioration of organisational structure and the alteration of financing, significant changes have been going on in this field since 1994. The Hungarian Standardisation Bureau was turned into Hungarian Standardization Body, and technical standards for various disciplines have to be ordered for good money by the various sectors. The membership fee of the Hungarian Standardisation Body is so high that only a few libraries and organisations can afford it. It is time to reform library standardisation. Professional organisations (Chamber of Libraries and Information Centres, Association of Hungarian Librarians), representatives of the National Széchényi Library and the Centre for Library Science and Methodology have formed a Committee for Standardization in Librarianship and Bibliographic Information. Standardization occurs in the draught of the new library act as a central service financed by the government. In the future standards will be replaced by professional guidelines. The committee elaborates the rules regarding the composition, structure, tasks and procedures of the committee. (pp. 270-273)

Abroad

TÓSZEGI Zsuzsanna: From the catalogue drawer to the screen – retrospective conversion of library catalogues in France

(pp. 275-285)

BELBONOIT-AVOCH, Pierre-Marie: Des phares dans la nuit: la recherche documentaire sous Internet

(Abstr.: Halasiné Wittinghoff Judit) (pp. 286-288)

BERTRAND, Anne-Marie: La médiathèque

(Abstr.: Halasiné Wittinghoff Judit) (pp. 288-290)

NAMY, Céline: Les CD-ROM de loisirs: proposition pour une grille d'analyse

(Abstr.: Halasiné Wittinghoff Judit) (pp. 291-292)

Multimedia variations. A review. (DION, Marie-Pierre: Une expérience multimedia and DUCHARME, Christian: Le réseau multimedia de la Bibliothèque Municipale de Lyon)

(Abstr.: M. Fülöp Géza) (pp. 293-296)

European Copyright User Platform and Copyright awareness campaign for librarians

(Abstr.: Orbán Éva) (pp. 297-302)

OPPENHEIM, Charles: The legal problems associated with electronic copyright management systems

(Abstr.: Orbán Éva) (pp. 302-303)

CORNISH, Graham: Safe journey: copyright, document delivery and publishing in the electronic environment

(Abstr.: Orbán Éva) (pp. 303-307)

CD-ROM review

Design and applied arts database on CD-ROM

(Rev.: Dercsényi Edit) (pp. 309-313)

The Vazul line – historical overview on CD-ROM

(Rev.: Bánkeszi Lajosné) (pp. 314)

Multimedia for librarians

(Bánkeszi Lajosné) (pp. 315-316)

Book reviews

Village people as readers in France
LADEFROUX, Raymonde – PETIT, Michele –
GARDIEN, Claude-Michele: *Lecteurs en cam-
pagne*

(Rev.: M. Fülöp Géza) (pp. 317-319)

The first two issues of the series „*Korszerű
könyvtárak – korszerű módszerek. A könyv-
tári menedzsment füzetek*” (Modern libraries –
modern methods. Library management book-
lets) are presented

SKALICZKI Judit: *Strategic planning and AL-
FÖLDINÉ DÁN Gabriella: Library financing
and operation. Is non-profit a solution?*

(Rev.: Fazokas Eszter) (pp. 319-321)

Textbook for third world periodical librarians
SZILVÁSSY Judit: *Basic serials management
handbook*

(Rev.: Kovács Katalin) (pp. 321-323)

Selection from the new acquisitions of
the Library Science Library

(pp. 324-328)

From foreign journals (Abstracts)

(pp. 329-411)

INHALTSANGABEN

Mein Vater, Géza Sebestyén

SEBESTYÉN György

Aus Anlass des 20. jährigen Jubiläums des Todes von Géza Sebestyén, des Stellvertretenden Generaldirektors der Nationalbibliothek wurde eine festliche Sitzung organisiert. In diesem Beitrag erinnert sich sein Sohn an ihn und stellt ihn als Bibliothekar und hilfsbereiter Mensch vor. Seine Geschichten sind mit der Familienbibliothek verknüpft, die von der Familie als Reliquie betrachtet wird. Géza Sebestyén war ein Bibliothekspolitiker, der im Privatleben und Beruf ein hohes Niveau erzielt hat. (S. 213-215)

Géza Sebestyén und sein Erbe, die retrospektiven Zyklen der Ungarischen Nationalbibliographie

KÉGLI Ferenc

Géza Sebestyén war Stellvertretender Generaldirektor der Nationalbibliothek Széchényi in der Periode 1958-1976. Sein Andenken wird aufgrund von Publikationen und Dokumenten beschworen. Géza Sebestyén war unter anderem für die Leitung der Arbeiten der retrospektiven Nationalbibliographie 1945-1960 verantwortlich. Er hat die Gesichtspunkte der Erschließung aufgrund der Aufgaben der Nationalbibliothek erarbeitet. Als Hauptredakteur hat er die Arbeiten nicht nur geleitet und organisiert, sondern auch selbst am Redaktionsprozess teilgenommen. Nach der Bibliographie der Monographien erschienen die Bände von Karten und Musikalien 1945-1960. Er hat auch die Grundlagen der Bibliographie der Periode 1921-1944 bestimmt. Sein Plan, die Lehrbücher der Periode zu erschliessen, wurde nicht verwicklicht. (S. 216-220)

Die Lage des Zentralkatalogs der Monographien in Ungarn

RÁDY Ferenc

Es ist das Ziel des Zentralkatalogs, die Veröffentlichungen im Besitz der Bibliotheken nach einheitlichen Ordnungsprinzipien und im Interesse der Feststellung von Standorten nachzuweisen. In Ungarn wurde der erste nationale Zentralkatalog, nämlich der Katalog der ausländischen Bücher und Zeitschriften, 1923 gegründet. In der Periode 1944-1949 hat die Arbeit an den Zentralkatalogen pausiert. Die Zentralkataloge gerieten 1952 in die Nationalbibliothek Széchényi. 1961 wurden die nach verschiedenen Zeitperioden getrennten Kataloge vereinheitlicht und als Ordnungsprinzip das Anmeldejahr gewählt. 1970 wurde der Zentralkatalog der Monographien von dem Katalog der ausländischen Zeitschriften getrennt. 1986 wurde ein neuer Monographienkatalog eröffnet, der alle Sprachen umfasst. Unter den Bibliotheken, die ihre Erwerbungen anmelden, befinden sich die grossen Fachbibliotheken, die Hochschulbibliotheken, die Institutsbibliotheken und die Öffentlichen Bibliotheken. In der ersten Hälfte 1996 sind ca. 96.000 Anmeldungen eingetroffen. Die meisten Grossbibliotheken könnten ihre Anmeldung schon auf elektronischen Datenträgern einschicken, aber der Zentralkatalog der Monographien kann sie nur seit 1995 empfangen. Retrospektive manuelle Bearbeitung ist auch heutzutage im Gange. Die Sammelkriterien des Katalogs sind unverändert: die bibliographischen Beschreibungen von wissenschaftlich wertvollen Büchern, die zur Aufbewahrung erworben sind. 80% der Recherchen nach Standorten beziehen sich auf die Veröffentlichungen der letzten 5-8 Jahre. Die weitere Arbeit des Kataloges wirft verschiedene zu lösende Fragen auf, und die Gesichtspunkte der Entwicklung sind zu klären. (S. 221-225)

Die Lage des Zentralkatalogs der ausländischen Zeitschriften im Spiegel der Entwicklungskonzeption

TÓSZEGI Zsuzsanna

Der Zentralkatalog der ausländischen Zeitschriften hat sich 1970 vom Zentralkatalog der Monographien getrennt. In den ersten Jahren seines Betriebs erschienen die Bände der Standortnachweise „Laufende ausländische Zeitschriften in den ungarischen Bibliotheken“. Die computergestützte Verarbeitung für die Nationale Datenbank der Zeitschriften (NPA) begann 1982. Es war geplant zuerst die im Zentralkatalog der ausländischen Zeitschriften figurierenden Zeitschriften, später die ungarischen Zeitschriften im Bestand der Nationalbibliothek in der Datenbank nachzuweisen. Die Verarbeitung der ungarischen Zeitschriften begann wegen anderer Gründen separat, deshalb blieb es die Hauptaufgabe der NPA-Datenbank, Information über Standorte mitzuteilen. Die Datenbank war 10 Jahre lang in einem äusseren Rechenzentrum untergebracht, und geriet 1994 in die Nationalbibliothek, ins lokale Netz mit direkter Eingabe über PCs. Wegen Geldmangel, anderer Einschränkungen und der Schliessung von Bibliotheken ist heute die Zahl der Institutionen, die ihren Bestand anmelden, auf die Hälfte zurückgegangen, obwohl die Zahl der Datensätze jedoch gestiegen ist. In 10 Jahren hat sich die Zahl der abonnierten Zeitschriften um 40% und die Zahl der Exemplare auch wesentlich vermindert. Laut Anmeldungen 1995 abonnierten die ungarischen Bibliotheken 12,500 Zeitschriftentitel. Von der zentralen EDV-Anlage der NIIF (Program der Förderung der Nationalen Informationsinfrastruktur) ist die Datenbank online recherchierbar, und es gibt ein grosses Interesse an die CD-ROM Version. Seit 1996 – dank der Technischen Universität Budapest – ist die Datenbank mit dem Swetscan-Service verknüpft und auch auf dem Internet verfügbar gemacht. Die Entscheidung über die Verarbeitung des retrospektiven Bestandes ist noch zu treffen (es gibt ca. 40,000 Titel auf Zetteln). Entwicklungen gründen sich auf das HUNMARC Austauschformat. Wahrscheinlich werden die Bibliotheken, die im gemeinsamen Katalog teilnehmen, die Daten ihrer Bestände im Computernetz verfügbar machen. Die kleinen Bibliotheken werden auch in der Zukunft ihren Bestand der NPA-Datenbank anmelden. Die Abteilung wird langfristig auch den zentralen Nachweis der elektronischen Periodika übernehmen. (S. 226-235)

„Gutta cavat lapidem“, oder warum gibt es keine retrospektive ungarische geographische Bibliographie, wenn es geben könnte

SIPOS Anna Magdolna – NAGY Miklós Mihály

István Dubovicz hat die jährliche laufende Bibliographie der ungarischen Literatur zur Geographie in der Periode 1936-1940 zusammengestellt und die Arbeiten an der retrospektiven geographischen Bibliographie begonnen. Sein Name als Bibliograph ist unwürdig wenig bekannt. In der genannten Periode des geographischen Denkens waren die Wissenschaftler János Hunfalvy, Lajos Lóczy und Jenő Cholnoky

tätig. I. Dubovicz hat gelehrt und zur gleichen Zeit als Bibliothekar der Ungarischen Geographischen Gesellschaft in der Periode 1922-1960 gearbeitet, er hat unter anderem die laufende Fachbibliographie redigiert und hat es begonnen, die retrospektive Bibliographie des Fachgebiets zusammenzustellen. Bis 1861 zurückgehend hat er die Fachliteratur retrospektiv gesammelt. Über die Periode 1945-1954 hat er Zettel gesammelt, aber diese Zettel sind nicht systematisiert worden und sind verlorengegangen. Sein Nachlass, der als Manuskript vorliegt, zeigt einen hochgebildeten und leistungsfähigen Bibliothekar, den die geographische und die Bibliothekswissenschaft unwürdig vergessen hat. (S. 236-246)

Organisationsförderung und strategisches Management

BARLAI Róbert – CSAPÓ Edit

Die Organisationen – so auch die Bibliotheken – bestreben sich vernünftig, im Interesse der effektiven Arbeit die richtigen Formen der Anpassung zu finden. Laut der traditionellen Leitungstheorie sind die strukturellen Faktoren zu ändern, um in der Organisation Umwandlungen erreichen zu können. Laut der Richtung der Organisationsförderung, die sich auf Verhaltenswissenschaft basiert, wird die Erneuerung der Organisation nur dann effektiv, wenn auch die Mitarbeiter zur Erneuerung fähig sind. Diese zwei Theorien können im strategischen Management kombiniert werden. Die Verfasser führen zuerst den Konzept und die Mittel der Organisationsförderung vor, dann befassen sich mit den methodischen Grundlagen der Organisationsförderung und mit ihren individuellen Methoden. Nach der Erklärung der Grundlagen der Integration der Organisationsförderung ins strategisches Management zeigen sie die wichtigsten Kontaktpunkte und ihre Einflüsse auf das Ganze der Organisation. (S. 247-261)

Wirtschaft mit den menschlichen Ressourcen, oder bringt entwickelte Technik entwickelte menschliche Beziehungen mit?

BOBOKNÉ BELÁNYI Beáta

Die Verfasserin beschäftigt sich mit der Anpassung an die Umwandlungen, mit dem Management der Umwandlungen, mit der Qualität, Richtung und Hauptgebieten der Umwandlungen. Die Bedeutung des Wissens hat sich wesentlich modifiziert. Im Vergleich zu früheren Zeitperioden wird heute das System immer wichtiger und die Gesellschaft selbst beginnt betriebsähnlich zu arbeiten. Heute soll man das Wissen dazu benutzen, bestehende Kenntnisse wirksamer zu machen, und auch die Qualität zu berücksichtigen. Die Bereitschaft zur Kooperation ist ein wichtiges Mass der inneren Kraftverhältnisse und Wirksamkeit einer Organisation. Die

Rechentchnik wird in der Verbesserung der Qualität der Dienstleistungen eine wichtige Rolle spielen. (S. 262-266)

Management der menschlichen Ressourcen oder du kannst Gänse nicht in Schwäne umwandeln, sondern nur in bessere Gänse ZALAINÉ KOVÁCS Éva

Nach der Auffassung der neuen Management-Anschauung soll die Arbeitskraft als strategische Kraftquelle betrachtet werden. Die bekannten Modelle der Fachliteratur wohl illustrieren die allbestimmende Wichtigkeit der Beziehungen zwischen dem Management und den Mitarbeitern. Zum wirksamen Betrieb der Modelle kann man verschiedene Formationen gestalten. Qualitätskreise sind freiwillig organisierte Kleingruppen, die zur Problemlösung und im Interesse der wirksamen Arbeit gestaltet werden. Als die Manager kreative Mitarbeiter benötigen, mit dieser Annäherung ist es zu erreichen, dass auch das Hilfspersonal fähig wird, anspruchsvolle Aufgaben zu erfüllen. In der Förderung der Arbeitskräfte hilft die Methode der Rotation. Es ist besonders wichtig, wirksam mit dem Personal zu wirtschaften, weil die Reduzierung des Personals in der Zukunft in den meisten Bibliotheken ständig drohen wird. (S. 267-269)

Erneuerung der Bibliotheksstandardisierung VAJDA Erik

Bis Ende der 80-er Jahre war Standardisierung in Ungarn vom international hohen Niveau. Seit 1994 sind auf diesem Gebiet wesentliche Veränderungen geschehen, nachdem die Organisationsrahmen zerfallen sind und die Finanzierung verändert wurde. Das Ungarische Standardisierungsamt hat sich ins Ungarische Standardisierungsgremium umgewandelt, und die Bestellung der Standardisierung für die individuellen Fächer ist sehr teuer geworden. Der Mitgliedsbeitrag ist so hoch, dass er nur von wenigen Bibliotheken und Organisationen zu bezahlen ist. Es wurde notwendig, die Bibliotheksstandardisierung umzugestalten. Aus den Vertretern von beruflichen Organisationen (Kammer der Bibliotheken und Informationseinrichtungen – KIK, Verein Ungarischer Bibliothekare – MKE), der Nationalbibliothek und der Zentralstelle für Bibliotheks- und Informationswissenschaft wurde die Kommission für Standardisierung auf dem Gebiet der Bibliotheken und Fachinformation ins Leben gerufen. Standardisierung figuriert als staatlich finanzierte zentrale Dienstleistung auch im Entwurf des neuen Bibliotheksgesetzes. Standards erscheinen in der Zukunft hauptsächlich als berufliche Vorschriften. Die Kommission hat ihre Organisation, Aufgaben und Arbeitsweise erarbeitet. (S. 270-273)

Ausblick

TÓSZEGI Zsuzsanna: Aus dem Katalogkasten auf den Bildschirm – die retrospektive Erschließung der französischen Bibliothekskatalogen
(S. 275-285)

BELBONIT-AVICH, Pierre-Marie: Lichttürme in der Nacht: Informationsrecherche auf dem Internet
(Zusammenf.: Halasiné Wittinghof Judit) (S. 286-288)

BERTRAND, Anne-Marie: Mediotheken
(Zusammenf.: Halasiné Wittinghof Judit) (S. 288-290)

NAMY, Celine: Gesichtspunkte zur Bewertung von Unterhaltungs-Compact-Disks
(Zusammenf.: Halasiné Wittinghof Judit) (S. 291-292)

Varianten auf Multimedien. Literaturbericht. (DION, Marie-Pierre – DUCHARME, Christian)
(Zusammenf.: M. Fülöp Géza) (S. 293-296)

Die Arbeit des European Copyright User Platform
(Zusammenf.: Orbán Éva) (S. 297-302)

OPPENHEIM, Charles: Rechtsprobleme bei elektronischen Urheberrechts-Management-systemen (ECM)
(Zusammenf.: Orbán Éva) (S. 302-303)

CORNISH, Graham: Urheberrecht, Informationsservice und Verlagsarbeit in der elektronischen Welt
(Zusammenf.: Orbán Éva) (S. 303-307)

CD-ROM

Design- und Kunstgewerbe-Datenbank auf CD-ROM
(Rez.: Dercsényi Edit) (S. 309-313)

Der Vazul-Zweig – historischer Überblick auf CD-ROM
(Rez.: Bánkeszi Lajosné) (S. 314)

Über Multimedien für Bibliothekare
(Bánkeszi Lajosné) (S. 315-316)

Buchbesprechungen

Dorfbewohner als Leser in Frankreich

(Rez.: M. Fülöp Géza) (S. 317-319)

Wir stellen die ersten zwei Bände der Reihe „Moderne Bibliotheken – moderne Methoden. Hefte zum Bibliotheksmanagement“ vor
SKALICZKI Judit: Strategische Planung und
ALFÖLDINÉ DÁN Gabriella: Finanzierung und Betrieb von Bibliotheken. Ist Nonprofit eine Lösung?

(Rez.: FAZOKAS Eszter) (S. 319-321)

Lehrbuch für Zeitschriftenbibliothekare von
Entwicklungsländern

SZILVÁSSY Judit: Basic serials management
handbook

(Rez.: Kovács Katalin) (S. 321-323)

Auswahl aus den Neuerwerbungen der Fachbibliothek für Bibliothekswissen- schaft

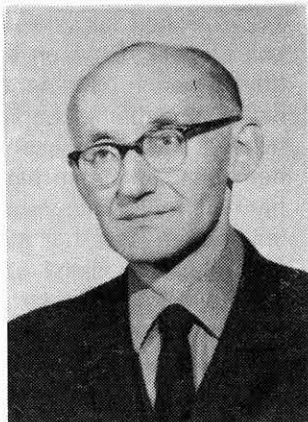
(S. 324-328)

Aus ausländischen Zeitschriften. Referate

(S. 329-411)

A MŰKINCSRABLÁST A NÁCI NÉMETORSZÁG IS nagy méretekben űzte a háború alatt; erről számol be a brémai egyetem Kelet-európai Intézetének kutatási jelentése. A „Künsberg-kommandó" egész múzeumi és levéltári állományokat szállított Németországba az elfoglalt területekről; Ukrajna elvesztette kultúrájának és történelmének jóformán minden tárgyi emlékét. A zsákmányból Berlinben már 1942-ben kiállítást rendeztek, melynek anyagát – többek között 69 000 térképet, 75 000 földrajzi szakkönyvet, a cári kastélyokból elszállított 37 500 értékes könyvet – ezután szétesztették az igénylő intézmények között. Becslések szerint mintegy 600 000 múzeumi tárgyat és több millió könyvet hurcoltak így Németországba. – Ezek sorsáról keveset tudunk. A háború után jegyzék készült az amerikai hatóságok által a Szovjetunióknak visszaszolgáltatót 526 000 objektumról (e jegyzék anyagát most CD-ROM-ra vették). Nincs adat arról, hogy az NDK mit adott vissza, ill. onnan mit vittek vissza. A jelentés szerint Németországban ma nem található jelentős állomány a hajdani zsákmányból.

(DBI-Pressespiegel, 1997. márc.)

Édesapám, Sebestyén Géza...

Sebestyén György

Elhangzott az OSZK egykori főigazgató-helyettese emléke előtt tisztelő 1997. február 13-án tartott emlékülésen. (A szerk.)

*Édesapám szakmai szereplését, az ezt alkotó hétköznapiakat és ünnepeket hajdani munkatársai sokkal jobban ismerik, mint én. Az 1997 elején megrendezett **Sebestyén Géza emlékülés** során jó volt meggyőződni arról, hogy ezek az emlékek több évtized távlatából sem fakultak meg, és az utókor számára maradandó formában is rögzítésre kerültek.*

E rövid bevezetőben a magam feladatát abban látom, hogy olyan eseményeket ismertessek, amelyeket a családtag tudhat jobban, ugyanakkor ezek az információk édesapám könyvtárosi hivatásával is kapcsolatosak legyenek. Ezeket a számomra jelentősnek tűnő eseményeket, amelyekből nem hiányoznak a legdrámaibb elemek sem, érdekes módon egy-egy könyvvel is össze lehet kötni – hiszen a könyvtáros életének legfontosabb eseményeinél nem hiányozhat maga a könyv sem.

Ha tömören akarom édesapám életútját összefoglalni, bizony magam is nagyon megdöbbenek és összeszorult szívvel tekintek végig a drámai sorsfordulók sokaságán. Mert édesapám mindig magasság és mélység között lebegett, és a nagy világégés és a nemzeti sorstragédia idején a sötét szakadék már-már elnyelte és eltemette a kataklizmák milliányi áldozata közé, de az utolsó pillanatban mégis felé nyúlt egy segítő kéz, hogy kiragadja a sárkány torkából. Ezért is vált alapvető reflexévé, hogy ha valami vezetői hatalmat kapott, azt mindenekelőtt arra használja, hogy valakin vagy valakinek segítsen. Üldözött emberek tucajtait juttatta tisztességes értelmiségi álláshoz, koncepcióos perbe fogott emberek mellett állt ki bátran tanúskodni, bebörtönzött ismerőse nélkülöző családját támogatta anyagilag...

Mai mértékkel mérve egyszerűen felfoghatatlan, hogy apám generációja mit szenvedett és mennyi minden ment át.

Apám háromgyermekes, nem gazdag és nem értelmiségi családból származott. Egyedüli református növendéke volt a Veszprémi Kegyesrendi Római Katolikus Gimnáziumnak. Érettségije évében megnyerte az országos középiskolai irodalmi verseny első díját! Erre a sorsdöntő eseményre családunkat az első „könyvreklye” emlékezteti, *Pethő Sándor Görgey Artúrról* írott műve, amelyet édesapám ezen alkalomból jutalomként, államtitkári elismerésként kapott 1930-ban.

A versenyen aratott győzelem döntő lökést adott édesapám számára az értelmiségi pálya felé, amelyet tudatosan vállalt és képes is volt megvalósítani.

A vállalt sorssal járó megpróbáltatásoknak se szeri, se száma nem volt. Egyetemi évek következtek iszonyú szegénységben: apám és társai az egyetem szállásán ágyaik lábait petróleummal töltött konzerves dobozokba rakták, ám a poloskák ehhez is képesek voltak alkalmazkodni: a falakon felmásztak a mennyezetre, és onnan levetették magukat az ágyakon éjjeli álmukat alvó, szegény sorsú egyetemi hallgatókra.

Azután pedig a történelem, mint egy óriási poloska, vetette rá magát nemcsak a szegény magyar egyetemistákra, de a harmincas évek gyanútlanul szendergő Európájára is.

Apám Németországba került ösztöndíjas-ként, méghozzá egy olyan ösztöndíj keretében, amely hagyományosan a magyar református egyetemistákat támogatta. Kiment tehát a nagy keresztyén testvérországba, amely valaha a reformáció bölcsője volt, tele tisztelettel várakozással, és itt érte a szegénység próbája után egy másik fajta megpróbáltatás, a *csalódás*. Pontosabban, az ideálokban való csalódás. Apám ekkor úgy találta, hogy Németország nem úgy viselkedett, mint egy keresztyén ország, és egyéves tartózkodás után ezt írta jövőendő sógorának: „A keresztyéniséggel pedig eddig még itt nem találkoztam, ezt így le kell írnom.”

Apám ösztöndíjától nyilván azt is remélte, hogy egy kis, elmaradottnak titulált országból meg fog érkezni a fejlett kultúra paradicsomába, Goethe, Beethoven és Kant országába. És látnia kellett nap mint nap, hogy a hivatalos szervek utasítására hivatalos személyek – köztük a városi és egyetemi könyvtárak és könyvtárosok – szervezetten viszik a német és az egyetemes kultúra gyöngyszemeit a kijelölt közterekre, ahol is eze-

ket középkori inkvizíciós módszerekkel, máglyákon elégetik. Belépett apám életébe a harmadik típusú megpróbáltatás, az *abszurd*, amelynek átélése az örülettel határos érzéseket kelt. Mert mindazt az örült tevékenységet, amely körülvette, nem bűnözők, nem elmebetegségektől végezték, hanem normális átlagemberek, akik fegyelmezetten, odaadással hajtották végre a törvényesen megválasztott állami és önkormányzati szervek politikáját képező feladatokat. Apám fellázadt a könyvégetések gyászos ceremóniája ellen: az egyik könyvmáglyáról könyveket mentett ki. Innen származik a második családi könyvreklye, egy megperzselődött *Ehrenburg-kötet*.

Édesapám életében ez a gesztus újabb fajta megpróbáltatást hozott, méghozzá az abszurdal rokon *árulás* formájában. A németek ugyanis maguktól nem foglalkoznának apámmal, ám egyik magyar egyetemi hallgató társa, aki keresztyén lelkipásztornak készült, titokban feljelentette őt a fasiszta hatóságoknál. Paradox módon éppen a magyar külképviselet németbarát beállítottságú munkatársai informálták apámat arról, hogy a Gestapo érdeklődött utána, és ha kedves az élete, azonnal pakoljon és tűnjön el...

Jöttek a háború évei, de szerencsére főnöke az Országos Bibliográfiai Központnál úgy nyilatkozott, hogy munkája nélkülözhetetlen, így megúszta a katonai szolgálatot, azaz a háború poklát. Amikor Szálasi átvette a hatalmat, megtagadta, hogy felesküdjön rá, bár kollégái rá akarták erre beszélni, ő azonban rendíthetetlen maradt, és ezért természetesen menekülnie is kellett. Elfogták, de megszökött, majd átkelt valahogy a frontvonalon, és amikor végre megérkezett a felszabadított oly nagyon áhított társaságába, akkor a vonaton egy szovjet katona elvette az óráját, széttaposta a szemüvegét, és ezt követően majdnem le is lőtte. Az volt a szerencséje apámnak, hogy a katona olyan részeg volt, hogy közvetlenközelről sem tudta eltalálni... Apám naív bizalma ekkor még töretlen volt: feljelentette a katonát a Vörös Hadseregnek, és csodák-csodája, apámnak adtak igazat, sőt ezt követően egy tábornok fogadta, aki kaviárral, kacsamájjal és pezsgővel látta vendégül, és az apám kezében lévő *Puskin* és *Tolsztoj* kötetek tartalmáról beszélgetett vele. (Ezek a kötetek képezik a harmadik és negyedik könyvreklyét.)

A világháború befejezése után a béke évei Magyarország számára mint tudjuk, nem bizonyultak igazán békésnek. Apámnak a menedéket ismét a könyvek hozták meg, mert idejekorán kirostálták minisztériumi állásából, a könyvtárak „szürke egerei” pedig nem érdekelték különösebben a hatalom embereit.

A sors különös akaratából édesapám 1956. október 22. estéjén isiászt kapott, és annyira lebénult, hogy még az utcára sem tudott lemenni. Ez a mozgásképtelenség kb. karácsonyig tartott. (Ha emlékezetem nem csal, ez volt édesapám első és utolsó isiásza.) Dacára annak, hogy több meghurcolt ember mellett is tanúskodott, mégis kinevezték 1958-ban az Országos Széchényi Könyvtár főigazgató-helyettesének. Ettől számítva tizenhét évet kapott ajándékba a sorstól arra, hogy relatív nyugalomban és jólétben tényleg annak éljen, amit szeretett csinálni és azon a szinten, amelyre büszke volt.

Ennek a boldog korszaknak a sikerességét számomra egy sor könyvreklye testesíti meg, amelyeknek felsorolására természetesen itt nem törekszem. Ezen ereklyék közül a legfontosabb darab könyvtárosi precizitással nézve, nem is könyv. Valójában arról a mappáról és a hozzá csatolt iratokról van szó, amelyet édesapám az UNISIST 1971. évi párizsi alakuló ülésén kapott. Az UNISIST jelentőségét itt nem szükséges kommentálni. Ezen a nagy, kormányközi konferencián tudtommal édesapám képviselte hivatalosan Magyarországot, és megvan annak a beszédnek is a gépirata, amelyet ott előadott.

Több könyvreklyét nem kívánok megnevezni. Úgy gondolom, sikerült néhány olyan esemény emlékét felvillantanom, amelyek kiegészítetik azt a képet, amely a magyar könyvtáros közösségben *édesapámról, a könyvtárosról* él.

A KÖNYVTÁROS KÉZIKÖNYVE

Csúry Istvánnak barátj.
Szvekkkel

Sebestyén Géza
Sallai István

Dedikált példány

A mai magyar könyvtárosok zömének bizonyára nem kell ecsetelni a „Sallai-Sebestyén” érdemeit, hiszen a könyvtáros-generációk többsége ezen a kézikönyvön nőtt fel, ebből tanulta a szakmát.

A Sors nem időzithette volna jobban azt a szerencsét, amely röviddel a Sebestyén Gézára való emlékezés után érte Könyvtártudományi

Szakkönyvtárat. Egy olvasónk jóvoltából jutott a kezünkbe az egyik pesti antikvárium ajánló jegyzéke, amely könyvészeti, könyv- és könyvtártörténeti, valamint könyvtártani könyveket tartalmazott, köztük *A könyvtáros kézikönyve* 1965-ben megjelent, 2. kiadását. A könyv több példányban megvan állományunkban, de a leíráshoz fűzött megjegyzés felkeltette érdeklődésünket: a példány dedikált! Telefonon rögtön bejelentettük igényünket a kötetre, és mivel – szerencsénkre – a könyv még nem kelt el, másnap érte mehattunk. Izgalommal nyitottuk ki: vajon kinek a kézírását rejti? Legnagyobb örömünkre, igazi könyvtártörténeti értékhez jutott könyvtárunk: a kötetet Sebestyén Géza és Sallai István dedikálta Csúry Istvánnak.

Rácz Ágnes

Sebestyén Géza és öröksége, a Magyar Könyvészet retrospektív ciklusai

Kégli Ferenc

Előjáróban be kell vallanom, hogy az emlékülés többi előadójától eltérően én nem ismerem közvetlenül *Sebestyén Gézát*, így – személyes emlékek híján – publikációkra, iratokra, illetve a volt kollégák szeretetteljes visszaemlékezésére támaszkodva¹ tehetek csak kísérletet arra, hogy megidézsem Sebestyén Gézát, mint a *Magyar Könyvészet* ciklusbibliográfiájának főszerkesztőjét, és számba vegyem azt az örökséget, melyet a retrospektív nemzeti bibliográfia területén reánk hagyott.

Az 1945–1960-as évkör magyar könyvésze-
te már örökre egybeforrott főszerkesztőjének, Se-
bestyén Gézának nevével. Általános retrospektív
nemzeti bibliográfiánk egy részének „a Petrik”, il-
letve „a Kozocsa” típusú köznyelvi megnevezése
nyomán, az 1945–60-as ciklust akár „a Sebes-
tyén” köteteinek nevezhetnénk, természetesen
tudva és elismerve azt is, hogy a kötetek, *Kom-
játhy Miklósné* és az általa irányított kollégák
fáradtságos és kitartó szerkesztői és közreműkö-
dői munkája nélkül nem készülhettek volna el.²
Ahhoz azonban, hogy Sebestyén Géza főszer-
kesztői tevékenységéről legalább vázlatos képet
lehessen adni, előbb fel kell idéznünk századunk
közepe tájának retrospektív nemzeti bibliográfiai
terveit és munkálatait.

Az Országos Széchényi Könyvtárban 1952-
ben jött létre a Bibliográfiai osztály, mely kezdet-
ben a két világháború közötti korszak könyvészeti
hiányainak pótlását kapta feladatául, majd – az
Akadémia Könyvtártudományi Főbizottságának
döntését követően – ezt a munkát abbahagyva,
teljes erejét az 1945–1954 közötti tíz év (az akko-
ri elképzelések szerint betűrendes) ciklusbibliog-
ráfiájának szerkesztésére fordította. A szerkesz-
tés munkálatai azt követően módosultak, hogy a
Könyvtártudományi Főbizottság 1956 januárjá-
ban a nemzeti bibliográfia módszertani kérdéseit
tűzte napirendjére. Ismereteink szerint ekkor ke-
rült először közvetlen kapcsolatba az 1945 utáni
retrospektív nemzeti bibliográfia és Sebestyén
Géza, aki ez idő tájt a Budapesti Műszaki Egye-
tem Könyvtárának osztályvezetője volt.

Sebestyén Géza 1937-ben lépett az Ország-
os Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ szol-

gálatába.³ A Bibliográfiai osztályon dolgozott,⁴ ott ahol a *Központi Címjegyzéket* szerkesztették,⁵ s mint *Somkúti Gabriella* mondta róla: „itt vált igazán könyvtárossá, egy életre megszeretve és hivatásként vállalva e pályát”. Később meghatározó személyiséggé vált a könyvtárügy szinte minden területén, ezen belül is megkülönböztetetten közel állt szívéhez a bibliográfia, illetve a nemzeti bibliográfia ügye.

1952 elején ezt írta *A Könyvtárosban* közölt cikkében: „A bibliográfiák készítése régtől fogva elsőrendű könyvtári feladatnak számított. [...] Általános már a meggyőződés, hogy a könyvtár nem pusztá kiszolgálója közönségének, hanem útbaigazítója, tájékoztatója, nevelője is.”⁶ A könyvtáros kézikönyvében rá jellemző egységes szemlélettel közelített a katalógus és a bibliográfia szerkesztési kérdéseire: „A címléírás, az anyag elrendezése, az osztályozás, a kartotékforma, a válogatás modern gépesített megoldásai stb. mind lehetnek bibliográfiai problémák is; végső fokon ui. nem annyira a katalógusnak, mint általában az irodalom feltárásának kérdései”.⁷

A Könyvtártudományi Főbizottság tagjaként vett részt a már említett 1956 januári ülésen, melyen *Goriupp Alisz*, az OSZK osztályvezetője terjesztette elő a nemzeti bibliográfiáról szóló referátumát. A javaslatok egyike azt tartalmazta, hogy az 1945–54-es könyvészet után következő ciklus anyagának közlése már szakrendben történjék, hasonlóan a kurrens Magyar Nemzeti Bibliográfia füzeteihez. A résztvevők közül többen, köztük Sebestyén Géza is, támogatta ezt a javaslatot. A Főbizottság egyetértő állásfoglalását kiegészítve, Sebestyén arra hívta fel a figyelmet, hogy „ilyen értelmű döntés esetén 1945 tekinthető a legalkalmasabb választóvonalnak, tehát már az 1945–1954 ciklust is szakosítva kelle-ne közreadni még akkor is, ha ez a betűrendes kiadáshoz képest késedelemmel járma”.⁸ (Korábban már említettem, hogy ezt a ciklusbibliográfiát eredetileg betűrendes szerkezetben kívánták közreadni!)

A referátum felvetette azt a kérdést is, hogy elhagyható-e a gyűjteményes kötetek analitikus tartalmi feldolgozása? Elhangzott olyan vélemény, amely az elvi és gyakorlati nehézségek miatt elhagyhatónak vélte, más viszont a részletező leírással feltárt gyűjteményeket a monográfiák kiegészítő köteteként képzelte el. Sebestyén

teoretikusan közelítve meg a problémát, először a fogalom tisztázására törekedett, hiszen egyetlen szerző gyűjteményes műve, illetve többszerzős mű analíziséről is lehet beszélni, s ha valóban szükség van ilyenfajta részletező bibliográfiára, úgy az egyéb anyaggal együtt való közlést tartotta helyesnek. A Főbizottság a retrospektív nemzeti bibliográfiára vonatkozóan egyebek mellett úgy határozott, hogy az 1945–54-es könyvészetet is már szakrendben kell publikálni, a tudományos értékű, több szerző által írt gyűjtőkötetek pedig analitikus feldolgozással szerepeljenek benne.

Azért foglalkoztunk kissé részletesebben az ülésen elhangzottakkal, mert ennek alapján mondhatjuk ki azt, hogy az 1945 utáni ciklusbibliográfia végleges szerkezetének kialakításában Sebestyénnek már ekkor meghatározó szerepet tulajdoníthatunk. (Természetesen még nem tudhatta, hogy ő lesz majd e bibliográfia főszerkesztője.)

Amikor Sebestyén Géza 1958-ban az OSZK főigazgató-helyettese lett,⁹ egy ideig az I. Főosztály, a Modern könyvek gyűjteménye vezetését is elvállalta. A főosztályhoz tartozott a gyarapító, a feldolgozó, a bibliográfiai, továbbá az olvasószolgálati és tájékoztató tevékenység. Sebestyén készítette el azt *A bibliográfiai munka feladatai az OSZK-ban* című koncepciót, melyet az intézmény vezetői kollégiuma 1958 októberében tárgyalta meg és fogadott el. Az előterjesztés a könyvtár akkori bibliográfiai tevékenységéből kiindulva tett javaslatokat a munka egységesebb, ésszerűbb végzésére. Sebestyén, szokásához híven elméleti szempontból közelítette meg a témát: a Széchényi Könyvtár elsőrendű, nemzeti bibliográfiai funkcióit szem előtt tartva foglalta össze azokat az alapelveket, melyek a bibliográfiai munka egységes rendszerének kialakítását meghatározzák.

Mik voltak ezek az alapelvek?

- ♦ A nemzeti bibliográfiai apparátus a könyvtár által gyűjtött dokumentumfajták mind-egyikére terjedjen ki (természetesen az ésszerű igények és lehetőségek határain belül).
- ♦ A dokumentumok ezen köréről a szűkség szerinti periodicitásban folyamatosan nyújtunk (kurrens, éves, illetve tízéves) áttekintést.
- ♦ Olyan egységes feldolgozási módszereket alakítsunk ki, hogy minden elsődleges feldolgozás további felhasználásokat

tegyen lehetővé minimális munkatöbblettel, s így a párhuzamos munkamegosztásokat megszüntethessük, s végül

- a dokumentumok bibliográfiai feldolgozását az osztályok közti munkamegosztásra építsük.

Az itt felsorolt alapelvek nagy hányada ma már természetesnek, szinte közhelynek számít, de 1958-ban ezek teremtettek új alapokat a könyvtár nemzeti bibliográfiai munkálataihoz.

A hiányzó könyvészetek pótlásával kapcsolatban az 1921–44-es időszak egyetlen retrospektív ciklusban összefoglalt kiadását tartotta megfelelőnek, így ugyanis, amint megfogalmazta: „*egy egész történelmi korszakról nyújthatnánk könyvészeti áttekintést a tudományos kutatás számára.*” (Korábban ugyanis csak az 1921–35, és 42–44 közötti éveket összegező bibliográfia volt tervbe véve, mivel – mint tudjuk – a két időszak között rendelkezünk éves könyvészetekkel.) A külföldi hungarikumok (magyar nyelvű, illetve magyar vonatkozású művek és az idegen nyelvű fordítások) bibliográfiájára Sebestyén még nem kívánt javaslatot tenni, mivel anyagáról ekkor még nem volt áttekintése, így egyelőre csak gyűjtésük és rendszerezésük megszervezését tartotta kívánatosnak a Szervezeti szabályzat megsztába keretekben.¹⁰

A koncepció megvalósítására Sebestyén Géza kapott megbízást.¹¹ Úgy gondolom, hogy 1958. október 2-a, a vezetői kollégium ülésének időpontja az a kezdő-dátum, amelyhez könyvtárunk nemzeti bibliográfiai munkálatainak rendszerbe szervezését köthetjük, s amelytől Sebestyén az 1945 utáni ciklus főszerkesztőjének tekinthető.

Miben állt Sebestyén Géza főszerkesztői tevékenysége?

Nem az olyan „*címzetes*” főszerkesztők közé tartozott, akik pozíciójuknál fogva csak nevüket adták mások munkájához! Feladatát a szó igazi értelmeként fogta fel, s ez abban az érásban nem is volt olyan egyszerű. Az alapvető kérdésekben a döntések az ő elképzelései nyomán jöttek létre, ám ezekhez mindig megszerezte előbb az Országos Könyvtárügyi Tanács (később Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács) Bibliográfiai Szakbizottságának egyetértő szakmai, s egyben politikai jóváhagyását. A gyűjtőkör 1954-es időhatára először 1958-ra,¹² majd 1959-re,¹³ végül 1960-ra¹⁴ tolódott ki. Politikailag megtámadhatat-

lan szovjet és NDK-s példákkal érvelt a regisztrálandó anyag tartalmi teljessége mellett, természetesen a gyűjtőkör formai határait is kijelölve. Ezért szerepelhetnek a könyvészetben például Mindszenty bíboros beszédei, Losonczy Géza, Nagy Imre előadásai és munkái, s maradtak ki egyéb kiadványtípusok mellett a kis terjedelmű pártszemináriumi segédletek, vagy a kampányfeladatokkal kapcsolatos, alkalmi brosrúrák.

Tudatosan válogatta össze azt a gárdát, amely a retrospektív bibliográfia szerkesztőségében tevékenykedett. Ő határozta meg a fő munkafolyamatokat, de az érdemi elhatározások előtt fontosnak tartotta, hogy a szerkesztőség minden tagja kifejthesse a véleményét, mert úgy gondolta, hogy az a helyes, ha a munkatársak nemcsak végrehajtói, hanem szellemileg is részesei a döntéseknek. Minden munkafolyamatot saját maga is kipróbált, mielőtt a feladatokat meghatározta volna, s ezáltal a szerkesztés apró részleteiben is képes volt módszertani segítséget nyújtani. Rendszeresen, hetenként tartott szerkesztőségi konzultációt, de amikor már szorított a nyomdai határidő, az azonnal megoldandó problémával jelentkező munkatársaknak mindig a rendelkezésére állt. A megbeszélések eredményei szinte nyomban a szerkesztési szabályzat részéivé váltak, s ezért csak néhány, véletlenül megmaradt, kis méretű papírlap őrzi a főszerkesztő kézírását. Nem csak elvi, irányító és ellenőrző főszerkesztőnek tekintette magát, hiszen olyan esetben, amikor másnapra kellett egy anyagrészt átszerkesztését elvégezni, a munkaidő után bent maradó munkatársakkal együtt Sebestyén is vágta a kéziratot, és rendezte a cédulákat.

Lényeges szempont volt számára a lektorok kiválasztásakor az, hogy politikai és szakmai szempontból egyaránt tekintélyes személyiségek támogassák az ideológiailag „vegyes tartalmú” 45–60-as ciklusbibliográfia megjelentetését. Az ügy érdekében született az a döntés is, hogy a legnagyobb érdeklődésre számot tartható, legnagyobb pozitív visszhangot kelthető, a művészetek, irodalom, földrajz és történelem anyagát tartalmazó negyedik kötettel kezdődjék a könyvészet kiadása. Elvileg fennállhatott ugyanis annak lehetősége is, hogy ha a vallás, a filozófia anyagát is tartalmazó első kötetel indul a közreadás, az esetleges rosszindulatú bírálatok esetén elapad a kiadásra fordítható pénzforrás.

A minisztérium egy keretösszeget biztosított – évekre lebontva – a kötetek megjelentetésének pénzügyi fedezeteként, ami egyben azt is jelentette, hogy a kiadás elmaradása esetén az azévi összeg elveszett volna. A Bibliográfiai osztály Retrospektív csoportja teljesítette a szigorú feltételeket. Vezetőjének, Komjáthy Miklósnénak hihetetlen munkabírása lendületben tartotta a szerkesztőség tagjait, így 1964 és 1968 között megjelenhettek a tizenhat év nyomtatott könyveit regisztráló kötetek a pótlásokkal és betűrendes mutatóval együtt.¹⁵ Az egyes kötetek megjelenését követően a főszerkesztő mindig talált alkalmat arra, hogy megfelelő módon köszönje meg a szerkesztőség tagjainak és a közreműködőknek a munkáját.

A könyvek bibliográfiáját követően került kiadásra az 1945–60 között megjelent térképek, illetve zeneművek anyagát összefoglaló két további kötet. Szerkesztésüket a Térképtár, illetve a Zeneműtár munkatársai,¹⁶ sajtó alá rendezésüket viszont a Retrospektív csoport végezte. A térképek kötetén főszerkesztőként továbbra is Sebestyén Géza van megnevezve. Tudjuk, hogy a zeneművek köteténél is ő ellenőrizte a tördelt szedéstről készült nyomdai levonat korrektúráját,¹⁷ nevét azonban már nem találjuk e kiadványban. Feltehetően úgy érezte, hogy a zeneművek anyagának szerkesztésében már nem volt érdemi szerepe.

Ferenczy Endréné mondta a II. Országos Bibliográfiai Értekezleten, hogy az „*általános retrospektív nemzeti bibliográfia évkörökben és/vagy dokumentumtípusok szerint egymáshoz kapcsolódó, egymást kiegészítő sorozata a nemzet (vagy ország) szellemi termése számbavételének alfája*”, és azt is hozzátette, hogy „*funkciójából következően, évtizedek, évszázadok számára készül*”.¹⁸ Ha csak az 1945–60-as ciklus lenne Sebestyén hagyatéka, már az is megőrizné emlékezetét az utókor számára. Öröksége a retrospektív nemzeti bibliográfia területén azonban ennél jóval több, s itt csak azokat említem, melyek nemzeti bibliográfiánk korábbi „fehér foltjait” tüntették, illetve tüntetik el.

Ő alapozta meg az 1921–1944-es ciklus könyvészeti munkálatait. A korábbi leállás után, a Bibliográfiai osztály Komjáthy Miklósné által vezetett retrospektív csoportja 1961 nyaratól¹⁹ kezdett el újra érdemben foglalkozni a cédulagyűjte-

ménnyel, majd 1962-től került a szerkesztőség munkatervi feladatai közé.²⁰ A Horthy-korszak könyvészetének eddigi hét kötete 1980-tól jelent meg Komjáthy Miklósné, majd *Kertész Gyula* szerkesztésében. Lényegében befejeződött a pótlásokat és javításokat tartalmazó nyolcadik kötet anyagának gyűjtése és szerkesztése is, s folyamatban van a betűrendes mutató kötetének megszerkesztése. E két utolsó kötet közreadásával válik majd teljessé – ha különböző gyűjtőkörökkel is – retrospektív nemzeti bibliográfiánk sorozata. A mutatókötet elkészültét követően tér át a Retrospektív bibliográfiai osztály – Sebestyén szellemi örökségére is támaszkodva – a két világháború közötti időszak külföldi magyar nyelvű könyveinek bibliográfiai regisztrálására.

Az 1921–44-es könyvészet anyagából kiemelt iskolai értesítők céduláit is hasznosítva az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum megkezdte *A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája* köteteinek közreadását.²¹ Szintén az OPKM-mel közösen készül – Kertész Gyula irányításával – a Horthy-korszak alsó- és középfokú iskolai tankönyveinek bibliográfiája.

Léteznek azonban olyan dokumentumtípusok is, melyeknek bibliográfiái még nem valósultak meg Sebestyén eredeti koncepciójából. Az 1945–1960-as ciklus tankönyveinek elkülönített OSZK-s cédulaanyaga (az egyéb nem könyvjellegű anyaggal együtt) a Kézirattárunkban elhelyezve várja újraélesztését.²² A Horthy-korszakbeli térképek, illetve zeneművek eredetileg tervbe vett bibliográfiájának elkészítésére sincs egyelőre lehetőség.

*

Amikor megkaptam a váratlan felkérést az előadás megtartására és igent mondtam, azonnal meg is ijedtem, hiszen arra gondoltam, hogy mi újat mondhatnék még retrospektív könyvészeiteinkről Komjáthy Miklósné alapos tanulmányai, tájékoztatói, *Németh Mária*nak az OSZK tudományos tevékenységét részletesen feldolgozó történeti munkája,²³ s számtalan egyéb, a témára vonatkozó közlemény után. Alaposabban utána nézve azonban, mégis arra kellett rájönnöm, hogy Sebestyén Géza ezirányú munkásságát a személyére vonatkozó irodalom szinte csak érintőlegesen említi, s talán ezzel magyarázható az, hogy mind a *Magyar életrajzi lexikon*, mind pedig az *Új magyar irodalmi lexikon* Sebestyén-

szócikke elhallgatja főszerkesztői tevékenységét.²⁴ Pedig ha jól belegondolunk, a teoretikus megközelítésen, a nemzetközi tájékozottságon, valamint a konkrét lehetőségek feltérképezésén alapuló koncepciói, szakmai irányító munkájának eredményei az idők múltával már csak kindulópontként, a háttérben rejtőzve létezhetnek, s majd csak a könyvtárszakma és az OSZK történetének kutatói, vagy emlékülések előadói idézik fel; az 1945–60-as retrospektív nemzeti bibliográfia hét kötete azonban mindig kézbe foghatóan, mindig jelenlévően, nemzedékek kutatóit és könyvtárosait szolgálják a magán- és közkönyvtárak polcain. Erre gondolva tartom megítéslő megbízatásnak, hogy Sebestyén Géza életművének e területére felhívhattam az emlékülésen figyelmüket.

Jegyzetek

1. Sebestyén Géza alakjának felidezésében *Froemelné Jáky Éva és Fügedi Péterné* voltak segítségemre.
2. Az előadás alapvetően a következő két tanulmányra támaszkodik: KOMJÁTHY Miklósné: A retrospektív nemzeti bibliográfia történetéhez. Az 1921–1944 és az 1945–1960. évek könyvészete. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1978. Fel. szerk. Németh Mária. Bp. 1980. p. 247–275.; NÉMETH Mária: Az Országos Széchényi Könyvtár tudományos tevékenysége 1945–1974. Tervek és eredmények. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1979. Fel. szerk. Németh Mária. Bp. 1981. p. 143–220.
3. 1937. november 9-én, segéddíjas diplomásként. Végleges kinevezését 1941 májusában kapta meg, mint a budapesti Állami Madách Imre gimnázium tanára, akit folyamatos szolgálattételre az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központhoz osztottak be. – OSZK Irattár. Országos Könyvtári Központ Irattár. Jelentés az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ 1937. évi működéséről.; U.o. Jelentés a Közgyűjtemények Orsz. Főfelügyelősége és a felügyelete alatt álló közgyűjtemények, muzeális gyűjtemények és könyvtárak 1941. évi működéséről.; Magyarország tisztii cím- és névtára. 1942. Bp. 1942. p. 485.
4. Fügedi Péterné szíves közlése.
5. PASTEINER Iván: A Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőjének felügyelete alatt álló közgyűjtemények működése 1938-ban. In: Magyar könyvszemle, 1939. p. 123–135.
6. SEBESTYÉN Géza: A könyvtári munka. A bibliográfiák fajai és szerkesztésük. In: A könyvtáros, 1956. 2. sz. p. 95–97.
7. SALLAI István – SEBESTYÉN Géza: A könyvtáros kézikönyve. Bp. 1956. p. 137.
8. OSZK Retrospektív bibliográfiai osztály által őrzött iratmásolatok (a továbbiakban: OSZK RBO iratai). Kivonat a Könyvtártudományi Főbizottság 1956. január 20-i ülésének jegyzőkönyvéből.
9. Sebestyén Géza 1952 augusztus végétől 1952. dec. 31-ig már dolgozott az Országos Széchényi Könyvtárban, ugyanis a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtára pár hónapra ideiglenesen kölcsönadta az újonnan alakult Módszertani osztály munkájában való részvételre. – OSZK Irattár 1181/1952. Varjas Béla 1952. dec. 29-ei köszönőlevele Kondor Imrének, a Műgyetemi Könyvtár vezetőjének.
10. OSZK RBO iratai. A bibliográfiai munka feladatai az OSZK-ban. Sebestyén Géza tervezete 1958. okt. 2.
11. OSZK Irattár 865-16/1958. Jegyzőkönyv az Országos Széchényi Könyvtár 1958. október 9-én tartott kollégiumi üléséről.
12. OSZK RBO iratai. A ciklusbibliográfia egyes kérdései. OSZK Bibliográfiai osztály. 1959. jún. 12.
13. U.o. Jelentés a Bibliográfiai osztály Retrospektív csoportjának 1960. évi munkájáról.
14. U.o. Jelentés a Bibliográfiai osztály Retrospektív csoportjának 1963. évi munkájáról.
15. A szerkesztés munkáját a Bibliográfiai osztály Retrospektív csoportja végezte Komjáthy Miklósné vezetésével. A 2. kötet szerkesztője *Fügedi Péterné* volt, a betűrendes mutatót *Goriupp Alisz, Moravék Endre, Dörnyei Sándor és Dörnyei Sándorné* szerkesztette.
16. A térképek kötetét *Nemes Klára*, a zeneműveket *Pethes Iván, Vavrinecz Veronika és Vécsey Jenő* szerkesztette.
17. OSZK RBO iratai. Retrospektív csoport. 1970. jan.-márc. havi jelentés.
18. FERENCZY Endréné: Az általános nemzeti retrospektív bibliográfia. Eredmények, feladatok, módszerek. In: Könyvtári figyelő, 1990. 5–6. sz. p. 453–464.
19. OSZK RBO iratai. Jelentés a Bibliográfiai osztály retrospektív csoportjának 1961. évi július-szeptember havi munkájáról.
20. OSZK RBO iratai. A Bibliográfiai osztály Retrospektív csoportjának 1962. évi munkaterve.
21. A magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája. [2]/1. 1850/51–1948/49. A-C. Szerk. Grábner Bősze Klára, Léces Károly. [Kiad. az] Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. [Bp.] 1996.
22. OSZK Kézirattár. Fond. 238., 340.
23. Komjáthy (2. jegyz.); Németh (2. jegyz.)
24. Magyar életrajzi lexikon. 3., kieg. köt. Főszerk. Kenyeres Ágnes. Bp. 1981. p. 691.; Új magyar irodalmi lexikon. 3. köt. Főszerk. Péter László. Bp. 1994. p. 1790.

A könyvek központi katalógusának helyzete

Rády Ferenc

Elhangzott a *Központi katalógusok az elektronizáció korában* c. konferencián az OSZK-ban, 1996. november 14-én. (A szerk.)

Feladatomban a könyvek központi katalógusának helyzetét ismertetni. Megoldható lenne egy rövid tömönddel is, sőt egy szóval is, de adjuk meg a módját! Ebben az esetben azonban, nem feltételezve tárgyban ismerethiányukat, meg kell hogy engedjenek némi könyvtártani és -történeti kitekintést.

A központi katalógusok létrehozásának célja és mindmáig fő feladata az ország könyvtárainak tulajdonában lévő kiadványok nyilvántartása egységes besorolási rendszerben a lelőhely megállapítása céljából, és ezzel az egyetemes hozzáférhetőség programja megvalósulásának támogatása.

Magától értetődően valósulhat meg e nyilvántartásból az állománygyarapításhoz nyújtható segítség, amivel inséges időkben – jelesül napjainkban – élnek is a könyvtárak, vagyis a nem elsődleges feladataikhoz szükséges dokumentumok beszerzésétől eltekintenek, ha az más, elérhető gyűjteményben már megtalálható. (Milyen jó lenne, ha csak ezen művek beszerzésétől kellenne e könyvtáraknak eltekinteniük!)

A központi katalógus megszervezését Magyarországon az 1922-ben életre hívott Országos Magyar Gyűjteményegyetem már alakuló ülésén felvette programjába, és 1923-ban az akkori kormányzat által létrehozott Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ meg is kezdte a központi katalógus építését 10 könyvtár 1920. január 1-jétől beérkezett állományából. A jelentő könyvtárak köre 1928-ra 20-ra emelkedett és a háborúig eny-nyi is maradt.

A központi katalógus működése 1944 és 1949 között szünetelt, sőt a katalógust vidékre telepítették.

1949 és 1952 között az Országos Könyvtári Központ – melyet 1945-ben hoztak létre – gondozta a katalógust.

1952-ben az Országos Könyvtári Központot megszüntették, és a központi katalógust az Országos Széchényi Könyvtárba helyezték. Ez a változás elvileg kedvező lehetett volna, de a katalógus életében – azon túlmenően, hogy az ebben

az évben kiadott kötelespéldány-rendelet miatt a magyar anyag bejelentési kötelezettségét megszüntették – érdemi változást nem hozott. 1959-ben például külön élt az 1924 előtti, az 1924-1944, az 1945-1953, az 1954-1956 és az 1957-1959 közötti évek, továbbá a szovjet művek és a pécsi Egyetemi Könyvtár régi anyagának katalógusa.

1961-ben, a katalógusok egységesítésekor a bejelentés évét tekintették rendező elvnek, és az 1945 előtt bejelentett művek katalógusait és az 1945 után bejelentett művek katalógusait külön-külön egységesítették, az 1945 utániit szláv nyelvű, illetve magyar és egyéb idegen nyelvű művek bontásban, azaz három betűrendes katalógust hoztak létre.

A következő jelentős lépés 1970-ben következett be, amikor is az egységes központi címjegyzéket a két alapvető dokumentumtípus szerint, szervezetileg is ketté választották, és létrejött a Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa.

Immáron csak a Könyvek Központi Katalógusáról (KKK) szólva, a következő fordulat 1985-ben következett be. Az új, nem kevésbé a gépesítést lehetővé tevő, a nemzetközi szabványokhoz igazodó leírási és besorolási szabványok alkalmazásának általánossá válásával, az akkori gépesítési tervekhez igazodva 1986-tól új katalógust nyitottak, immár a nyelvi kettébontást is megszüntetve.

Nézzük a katalógusok jelenlegi felállási rendjét:

A könyvek központi katalógusai

❶ Az 1801 és 1945 között Magyarországon és külföldön megjelent és 1945-ig bejelentett művek katalógusa.

Mennyisége: kb. 400 000 mű és cédula.

❷ Az 1801 és 1985 között külföldön és 1952-ig Magyarországon, nem szláv nyelven megjelent művek katalógusa.

❸ Az 1801 és 1985 között külföldön és 1952-ig Magyarországon, szláv nyelveken megjelent művek

3.1 szerzői betűrendes és

3.2 cím szerinti betűrendes katalógusai

A 2. és 3. pont szerinti katalógusok mennyisége összesen: kb. 3 millió mű 4,5 millió cédula.

❹ Az 1986-tól külföldön, bármilyen nyelven megjelent művek katalógusa.

Mennyisége: kb. 350 000 mű 875 000 cédula

A nyilvántartott művek becsült össz mennyisége: 3,5 millió.

Az 1. katalógushoz kívánczó megjegyzés: az 1945 előtti bejelentésekkel nem történt meg a háború alatt elveszett, tönkrement művek céduláinak kiiktatása. Az 1801 és 1985 között megjelent művek katalógusában azonban a nagyobb könyvtárak rekatalógizált, 1945 előtti anyaga is megtalálható. Az 1945 utáni revízió alkalmával meglévőnek talált és bejelentett kiadványok így lényegében két katalógusban is szerepelhetnek. Csak az utóbbi három évben fordítunk figyelmet arra, hogy az 1945 előtt kiadott művek bejelentése esetén ezek céduláit a lelőhely ellenőrzése és az új bejelentésre történt átvezetése után az 1945 előtti bejelentések katalógusából kiemeljük.

Korábbi tanulmányokban a kezdő időhatár az első három katalógus esetében a XVI. század, de időközben az 1800 végéig megjelent kiadványok nyilvántartását az RMNY szerkesztősége átvette, az ezen időszakra vonatkozó bejelentéseket a Könyvek Központi Katalógusa folyamatosan átadja nekik.

A Könyvek Központi Katalógusának jellemzésére még néhány adat:

♦ A bejelentő könyvtárak száma

1) 1945-ig 20 könyvtár

2) 1961-ig 150 és 200 között ingadozott a bejelentő könyvtárak száma

3) 1961 és 1974 között az önként bejelentő 150-200 könyvtáron felül az ÁKV Könyvtárellátó Csoportja végezte a devizaigényes könyvek központi feldolgozását, és ezen az úton mintegy 300 (egyébként nem jelentő) könyvtár részére beszerzett külföldi könyv leírása is bekerült a központi katalógusba.

4) 1975-től a jelentő könyvtárak száma a következőképpen alakult:

Év	A könyvtárak száma
1975	170
1980	135
1985	198
1990	201
1995	156

A jelentő könyvtárak száma lényegében egy rövid időszaktól eltekintve 150-es átlagszámon stabilizálódott a háború után. Lényegében egy stabil könyvtári kör tartotta és tartja ma is szakmai követelménynek külföldi beszerzéseinek szerepeltetését a központi katalógusban, vagy pedig ez az a nyilvános könyvtári kör, melynek külföldi beszerzése van.

♦ *A bejelentő könyvtárak köre:*

- országos jellegű tudományos szakkönyvtárak,
- felsőoktatási könyvtárak
- az előző két kategóriába tartozó intézmények tanszékei, intézetei,
- FSZEK és megyei könyvtárak,
- múzeumok, egészségügyi intézmények, kutató intézetek.

1996 első félévében 96 599 bejelentést kaptunk: ebből 55 895-öt (58%-ot) a Magyar Osztott Katalógizálási Rendszer projektjéhez csatlakozó 14 könyvtártól.

A bejelentések számának statisztikájától megkímélem Önöket, miután ez az adat mindenkor a cédulák számára vonatkozott, a művek száma csak a besorolási átlaggal következtethető ki. Tipikusan számbűvölet, ami a katalógus szerkesztéséhez szükséges létszám kalkulálásán, az elvégzett munka igazolásán túl igazi tartalmat nem hordoz.

A bejelentésekkel kapcsolatosan kell tenem egy kis kitérőt. Az 1990-es évek elejétől a könyvtárak gépesítése elérte azt az állapotot, hogy jelentős és speciális gyűjteménnyel rendelkező több nagy könyvtár csak elektronikus hordozón tudta gyarapodását jelenteni, ilyen hordozót viszont a Könyvek Központi Katalógusa fogadni nem tudott. Ilyen könyvtár pl. az OMIKK, a SOTE, az OK, a BKE, a Gyógypedagógiai Főiskola, az

Állatorvostudományi Egyetem stb. 1995-ben fogadtunk először bejelentést elektronikus hordozón (floppyn). Módszerünkkel nem büszkélkedhetünk, hiszen a floppykról cédulát készítetünk, de mentségünkre szolgáljon célunk: a központi katalógus e miatt keletkezett fehér foltjainak eltüntetése, a katalógus információs értékének szintentartása.

Az előbb említett, az osztott katalogizáláshoz társult könyvtárak 58%-os bejelentési aránya reményeink szerint ez év végére tovább nő, hiszen a SOTE, a KLTE és a BKE gépi bejelentései technikai okok miatt még cédulán nem jelentek meg.

A központi katalógus gyűjtőköre

„A katalógus a tartós megőrzésre beszerzett, tudományos értékű könyvek leírását tartalmazza”
– szól lakonikusan a hivatalos leírás. A negatív megközelítés, vagyis a mit nem, már jobban megközelíti a kérdést.

♦ *A központi katalógus által nem regisztrált dokumentumtípusok*

- zeneművek (kották, librettók),
- térképek (kivéve az atlaszokat),
- a gyermekkönyvek, mesekönyvek, leporellók (kivéve a szerzői gyűjteményeket és az antológiákat),
- forgatókönyvek,
- nyersfordítások,
- az ún. vállalati irodalom (gyártmánykatalógusok, gyártmányismertető, termékismertető, árjegyzékek, használati utasítások stb.)
- táblázatok, adattárak,
- normatív dokumentumok (szabványok, szabadalmak, jogszabályok, kivéve a gyűjteményes kiadványokat),
- konferenciák egyes előadásai,
- 16 lapnál kisebb terjedelmű kiadványok,
- különlenyomatok,
- a nem könyvként megjelent kutatási jelentések,
- a nem könyvként megjelent disszertációk,
- az alap- és középfokú tankönyvek, tanári segédanyagok,

- nyelvkönyvek, nyelvtanulási segédletek,
- programnyelvek,
- az időleges képzőművészeti kiállítások katalógusai,
- statisztikák,
- az ENSZ és szakosított szervezeteinek működésére és szervezetére vonatkozó kiadványok, az egyes szekcióülések anyagai,
- képregények,
- könyvként megjelent időszaki kiadványok (kivéve a részcímes időszaki kiadványokat, ezeket monografikusan nyilvántartjuk).

A katalógus létét a legfontosabb mutató, a lelőhely-kérések száma, és ezen belül a találatok aránya igazolja.

Év	Tájékoztatás	Találat (%)
1952	16	-
1955	3342	-
1960	7408	-
1965	10 667	48
1970	11 886	49,7
1975	16 212	49
1980	21 079	49,2
1985	16 670	43,4
1990	18 800	45
1995	20 049	45,5
1996.10. 31.	15 003	46,3

Lényeges adat, hogy a lelőhelyek keresésének 80%-a az utolsó 5-8 évben megjelent kiadványokra vonatkozik.

A Könyvek Központi Katalógusának hatékonyságát más szempontból 1964-ben vizsgálták utoljára, amikor is 1000, külföldről bekért könyvet egybevetettek a kérió lappal és a központi katalógus anyagával. Az 1000 kérésből 177 volt bibliográfia ilag olyan hiányos, hogy beazonosítása a KKK anyagába lehetetlen volt. 100 olyan művet kértek be külföldről, ami immár autopszia alapján, a központi katalógusban szerepelt. A kérések bibliográfiai pontossága tapasztalataink szerint ma sem jobb, de annyiban javult a helyzet, hogy 1970-től a KKK segédkönyvtárát felfejlesztették, így mind a kérések, mind a bejelentések pontosíthatósági lehetősége javult.

Olyan elemzéseket, mint amilyenek a Nemzeti Periodika Adatbázis (NPA-t) ismertető tanulmányban szerepelnek (ld. *Tószegi Zsuzsa* tanul-

mányát), a könyvek hagyományos cédulakatalógusa alapján készíteni nem lehet.

A katalógus értéke, fontossága vitathatatlan, de a továbblépéshez végig kell gondolni, hogy:

- ♦ anyaga sok könyvtár saját – minden bizonyonnyal nem azonos színvonalú – leírásból tevődik össze;
- ♦ a leírási előírások, szabványok többször változtak, ezek a katalógusban szerkesztési következetlenséget okoztak;
- ♦ az 1970-es évekig a katalógust írásban rögzített szabályzat nélkül szerkesztették;
- ♦ a leírásokat dokumentumok nélkül egyszerűsítették, javították (a múlt idő nem indokolt);
- ♦ a katalógusokat többször összevonták, egyes részeket önállóan hagytak, a jelenlegi katalógusok között is van átfedés,
- ♦ a katalógus teljessége megkérdőjelezhető, a nem teljessége biztos;
- ♦ a lelőhely-adatok megbízhatósága kétséges (törlések, elvesztések jelentése, átvezetése, könyvtárak megszűnése stb.).

Számomra a kérdés így szól: szabad-e, lehet-e, érdemes-e egy gyűjteményektől elszakított, közel 75 év szakmai, történelmi változásainak minden nyomát magán viselő, a bejelentők és a szerkesztők egyéni fegyelmességétől (fegyelmességétől) függő katalógust önállóan gépesíteni, ma, az elektronizáció, a hálózatok korában?

A válasz: nem!

A katalógus egyetlen információs értékét, a lelőhelyet – azt is csak szigorú ismételt ellenőrzéssel – más megoldások részeként kell hasznosítani.

1990-ben egy tanulmány a következőket mondta:

... a központi katalógusok teljesítőképességét fokozni kell a számítástechnika segítségével. Az erőök ésszerű beosztása, s az elvárások mérlegelése sorrendet igényel: előbb a külföldi folyóiratok központi katalógusa következzen, majd a könyveké.

...A lelőhely-információt nyújtó központi katalógusok hosszú távú fejlesztését úgy kell meghatározni, hogy azok a kifejlődő hálózati (network) üzemmódban döntő módon elősegítsék a

helyi katalogizálási tevékenység országosan radikális csökkentését.”

Véleményem szerint a folyamat ma már fordított, a katalogizálási tevékenység radikális országos csökkentéséhez, mondjuk az osztott katalogizálás rendszeréhez lehet egy igen fontos információval, a lelőhellyel csatlakozni, és ezzel az osztott katalogizálás ún. központi adatbázisát „union catalogue”-gá tenni.

A jövőt illetően a legreálisabb elképzelésnek tűnik, hogy

- a katalógust, pontosabban a bejelentések mai rendszerét fenn kell tartani (nagyon sokáig lesznek még egy központi rendszerhez nem tartozó, de állományukat fejlesztő könyvtárak),
- a központi katalógust a rendszer tagjait megillető jogokkal kell felruházni,
- a központi katalógust technikailag (hardver, szoftver, hálózat) úgy kell fejleszteni,
 - hogy alkalmas legyen egy központi adatbázisba a résztvevők által már feldolgozott, az általa ismert, de a rendszerhez nem tartozó könyvtárak ellenőrzött lelőhelyadatait bevinni,
 - hogy lehetősége legyen a központi adatbázisban még nem szereplő, a rendszeren kívüli könyvtáraktól kapott bejelentések verifikálására külföldi

adatbázisokban, netán azok rekordjainak csereformátumos letöltésével,

- a technikai fejlesztés természetes velejárójaként a bejelentések és a lelőhely-kezesések hálózati fogadása is adott lesz.

A cédulakatalógus továbbépítése a központi adatbázis feltöltésének megkezdésével lelassul, és a rendszerben részt vevő könyvtárak állományának retrospektív feldolgozási ütemének megfelelően mennyisége fokozatosan csökken.

A cédulakatalógus teljes megszüntetése ma reálisan csak az 1986-tól épített katalógus esetében képzelhető el, mivel az osztott katalogizálás rendszeréhez társult könyvtárak többségének retrospektív konverziója általában 1985-86-ig már elkészült, vagy hamarosan el fog készülni.

Annak, az egyébként járható útnak, hogy a központi katalógust külföldi cégekkel (rendszerrel, pl. OCLC) feldolgoztassuk, és az előbb emlegetett központi adatbázist így hozzuk létre, a katalógus állapotától eltekintve, egyszerűen a hosszú távú pénzhiány miatt, nem látom az esélyét. Csak a feldolgoztatás rekordonként, nagyon szerényen számolva 1,5 dollár, és ez a központi katalógus technikai fejlesztését, személyzetének kiképzését, a lelőhelyek ismételt kontrollját – ez mind-mind pénz – ugyanúgy feltételezi, mint az előbbieken ismertetett megoldás!

A külföldi folyóiratok központi katalógusának helyzete a fejlesztési elképzelések tükrében

Tószegi Zsuzsanna

Előjáróban talán érdemes áttekinteni a KFKK történetét, amely egészen 1923-ig nyúlik vissza – ekkor alapították az első országos központi katalógust, amely a külföldi könyvek és folyóiratok nyilvántartására szolgált. A nyilvántartás 1952-ben került az OSZK-ba, ahol 1970-ben vált külön a Könyvek, illetve a Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa (KFKK).

A 70-es években sorra jelentek meg a *Kurrens külföldi folyóiratok a magyar könyvtárakban* című nyomtatott lelőhelyjegyzék kötetei. A Központi katalógus építésének új lendületet adott az IFLA 44. konferenciáján elfogadott UAP program, amelyhez Magyarország is csatlakozott. A számítógépes feldolgozás 1982-ben kezdődött meg, miután az OSZK vezetősége eldöntötte, hogy a KFKK-t az 1970-es időhatárral retrospektív és kurrens csoportra szétválasztják. A felépítendő adatbázisba az 1981-es évvel kezdődő állományokat jelölték ki azzal, hogy a későbbiekben 1970-ig visszamenőleg is feldolgozzák az adatokat. A Nemzeti Periodika Adatbázis (NPA) névvel indított fejlesztést kétlépcsősre tervezték: az első lépcsőben a központi katalógus külföldi, a második lépcsőben az OSZK magyar folyóirat-állománya is ugyanebbe az adatbázisba került volna. Ez utóbbi indokolta a nemzeti bibliográfiai igényességgel kidolgozott adatbázis-struktúrát. Évekkel később a mi adatbázisunktól teljesen függetlenül megkezdődött a magyar folyóiratok feldolgozása, így az NPA elsődleges feladata a lelőhely-tájékoztatás maradt a fontosabb bibliográfiai adatok folyamatos frissítése mellett.

A gépesítés nehézségeiről órákat lehetne mesélni, de ettől most megkíméljük a tisztelt hallgatóságot. Gondjaink érzékeltetésére elegendő lesz két adatot felidézni: tíz hosszú éven át külső számítóközpontban, kötegelt, vagyis batch üzemmódban folyt a feldolgozás, amely után 1994-ben hatalmas előrelépést tettünk: online adatbeviteli rendszert építettünk ki PC-s helyi hálózaton, MikrolSIS szoftverrel. A jelige – mint az NPA történetében mindig –: szegény ember víz-zel főz... Az online adatbeviteli rendszer és a he-

lyi hálózati feldolgozás előnyeit azonban megtanultuk becsülni, még akkor is, ha nagyméretű rekordjainkkal időnként beleütközünk a MikrolSIS korlátaiba.

Az adatbázis jellemzői

Tekintettel arra, hogy a KFKK adatbázisára vonatkozó adatok gyakorlatilag az egész ország tudományos és szakfolyóirat-ellátottságát jellemzik, érdemes röviden áttekinteni azokat az adatokat, amelyek segítségével felrajzolhatjuk a szakkönyvtárakban végbement évtizedes változásokat.

A 80-as években, de még 1990-ben is ezren felül volt azoknak a könyvtáraknak a száma, amelyek állományában külföldi folyóiratok szerepeltek. (1. táblázat és 1. ábra) A 90-es évek gazdasági-politikai változásainak hatására tömegével szűntek meg a vállalati műszaki könyvtárak: 1995-re majdnem felére apadt a bejelentő könyvtárak száma. A kialakult helyzetre jellemző, hogy a legtöbb megszűnt könyvtár állománya nyomtalanul szétszóródott; még ahol az ipari tevékenység folytatódott, ott sem tartották fontosnak az új gyártulajdonosok – tisztelet a kivételnek – a könyvtárak működtetését.

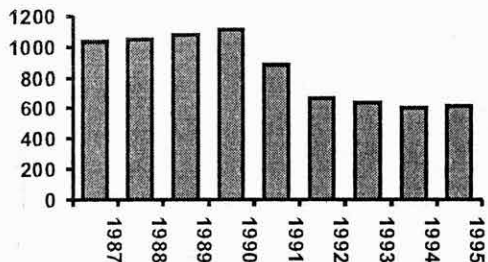
A központi katalógus szempontjából viszont előny, hogy a megmaradt könyvtárak – illetve közülük azok, amelyek továbbra is tudnak külföldi folyóiratokat előfizetni – változatlan, sőt talán a korábbinál is nagyobb hajlandóságot mutatnak állományaik bejelentésére. Az együttműködésből legfőljebb átmeneti nehézségeik miatt maradnak ki egy időre, de ha az akadályok elhárulnak, visszamenőleg is bejelentik a kiesett évek állományait.

Az adatbázis mérete folyamatosan növekszik – úgy a bibliográfiai rekordok (1. táblázat és 2. ábra), mint az állományok tekintetében (1. táblázat és 3. ábra). A bibliográfiai rekordok feltöltése óta eltelt 10 évben az adatbázisban 15 ezerről 36 ezer fölé emelkedett a tételek száma. Ez a növekedési arány azonban elfed számos belső változást, köztük például azt a túlzás nélkül *katasztrofálisnak* minősíthető adatot, miszerint azon folyóiratok száma, amelyhez az adott évben állományt is jelentettek, az 1985-ös 20 625-ről 1995-re 12 454-re, vagyis 40%-kal csökkent! (2.

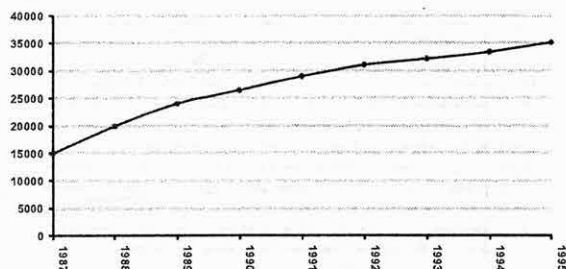
1. táblázat
Az adatbázis jellemző adatai

Év	Bibliográfia	Állomány	Könyvtár
1987	15 000	450000	1033
1988	20 000	510 000	1050
1989	24 000	570 000	1080
1990	26 400	632 000	1111
1991	29 000	710 000	886
1992	31 100	750 000	670
1993	32 200	865 000	640
1994	33 400	906 000	604
1995	35 100	1 004 000	615

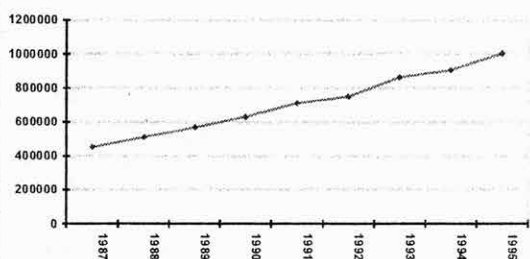
1. ábra
A bejelentő könyvtárak számának alakulása

2. ábra

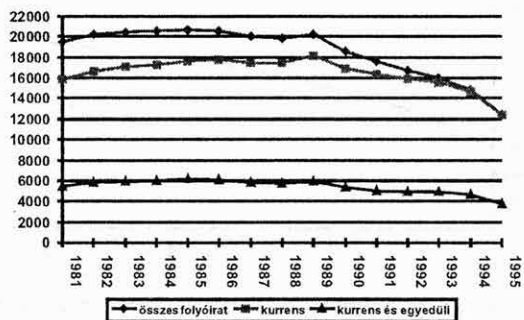

3. ábra

2. táblázat
Kurrens és egyedüli folyóiratok

Év	Összes folyóirat	Kurrens	Kurrens és egyedüli
1981	19526	15861	5433
1982	20235	16648	5797
1983	20464	17054	5934
1984	20537	17302	6030
1985	20625	17574	6135
1986	20569	17783	6096
1987	20035	17483	5848
1988	19818	17455	5762
1989	20245	18121	5908
1990	18638	16890	5329
1991	17660	16390	5045
1992	16729	15937	4924
1993	16037	15582	4950
1994	14884	14691	4685
1995	12454	12423	3743

4. ábra

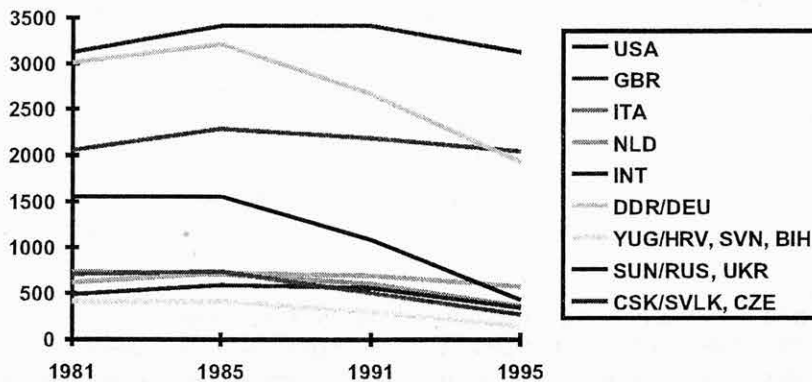

táblázat és 4. ábra) Emellett a radikális csökkenés mellett már nem lehet szó nélkül elmenni, egy kézlegyintéssel elintézni – mondván: persze, a volt szocialista országok folyóirataira most már senki nem tart igényt. A következő ábrán látható, miként alakult az előfizetések száma egyes országokban, ahonnan a legtöbb folyóiratot fizetik elő, illetve néhány volt szocialista országot illetően (5. ábra). Mint az ábrából látható, a volt Szovjetuniót, illetve két utódállamát vizsgálva valóban jelentős, 1100 címet érintő, 72%-os csökkenés mutatható ki (bár a képet árnyaltabbá tehetjük volna, ha az összes utódállamot kikeressük az adatbázisból). Ugyancsak több mint 1000 címet érintő csökkenés mutatkozik a németországi folyóiratoknál, amelyeknek egy része a volt NDK-ban kiadott és időközben megszűnt folyóiratokból adódik, de 53%-kal csökkent a nemzetközi szervezetek által kiadott, 51%-kal az olasz, 20%-kal a holland, 11%-kal az angol és csaknem 10%-kal az egyesült államokbeli folyóiratok száma.

További számottevő csökkenésről is beszélhetünk: a 80-as évek közepén 5,9, a 90-es évek elején 3,6, 1995-ben pedig 2,4 volt az átlagos példányszám az országban. Ez az adat megingt csak elrejtje a szélső értékeket, például a *Lancet* 80 előfizetőjét, és a már ismert adatot, hogy évente 4-6000 cím csak egyetlen könyvtárba jár, illetve járt. (2. táblázat és 4. ábra) Kérdés persze, hogy kell-e egyáltalán több példány ugyanabból a folyóiratról, vagy a régóta szorgalmazott együttműködés helyettesíti a példányokat – ennek eldöntése azonban nem a mi feladatunk.

Sajnos, még mindig nincs vége a negatív tendenciák felsorolásának. Nap mint nap érzékelve, hogy egyre több könyvtár mind több és több folyóiratot kénytelen lemondani, elkezdtek a „lemondások” tényét is rögzíteni. A gyakorlatban ez úgy néz ki, hogy ahhoz az évhez, amelyben jelzi a könyvtár, hogy a következő évtől nem fizeti elő az adott folyóiratot, külön almezőbe bevisszük a könyvtár kódját. Az 1993-tól vezetett adat eddig 4650 folyóiratot érint (köztük egyre több olyat, ahol az adott könyvtár egyedüli előfizető volt), összesen pedig mintegy 7500 ilyen bejegyzésünk van. Mindeközben soha nem látott méreteket öltött az állományok csökkenése: 1995-ben például 383 teljes folyóiratrekordot kellett törölnünk a lelőhely megszűnése miatt, 90 könyvtár teljes állományát (1800 rekord 15 000 könyvtár-

5. ábra

Év	Amerika (USA)	Anglia (GBR)	Olaszo. (ITA)	Hollandia (NLD)	Nemzetk. (INT)	Lengyel. (POL)	Németo. (DDR/DEU)	Jugoszlávia utódállamok (YUG/HRV, SVN, BIH)	Szovjetunió utódállamok (SUN/RUS, UKR)	Csehszlovákia utódállamok (CSK/SVK, CZE)
1981	3119	2057	741	622	493	765	3008	412	1553	704
1985	3407	2287	710	713	584	732	3208	414	1562	735
1989	3460	2274	708	722	628	804	3165	398	1545	686
1991	3410	2183	612	690	565	586	2667	300	1074	504
1992	3379	2165	588	674	555	542	2529	263	835	430
1995	3130	2040	367	574	346	249	1935	151	435	279

adatát) töröltük a könyvtár megszűnése miatt, a selejtezések következtében pedig 7000 lelőhely- adatot vezettünk ki az adatbázisból.

A számadatok legfőképpen azt mutatják meg, „mennyi az annyi”, de azt nem, mennyit ér ez a mindössze 12,5 ezer folyóirat, amely 1995-ben beérkezett az országba. Bizonyára néhányan még emlékeznek rá, hogy az MKM kérésére összevetettük a *Science Citation Index* két sorozatában a szakterületenként első 30 helyre rangsorolt folyóiratokat és a hazai előfizetéseket. Az akkor a vizsgálatba bevont 4554 cím 79%-a volt meg legalább egy példányban és legalább egy évig valamelyik hazai könyvtárban. Most ezt a hatalmas vizsgálatot nem tudtuk elvégezni, de segítségünkre sietett *Liszky Béla*, a BME KTK

osztályvezetője, aki kérésünkre volt szíves leszá- moltatni, hogy a Swetscan 12 800 folyóirata közül 7357 szerepel az NPA adatbázisban (hogy ez hogyan volt lehetséges, erre még visszatérünk). Ez azt jelenti, hogy a nálunk is jól ismert folyóirat- ügynökség legnépszerűbb, és egyben a holland PICA rendszerben könyvtárközi kölcsönzési cél- lal leggyakrabban keresett folyóiratainak 58%-a megvan az országban.

A KFKK szolgáltatásai

Mint ismeretes, 1988 óta tesszük lehetővé az adatbázis online lekérdezését az IIF (most

6. ábra
A CD-ROM kiadás adatai

	<i>Kiadás</i>	<i>Eladott példány</i>	<i>Előállítási költség</i>	<i>Eladási ár (+ÁFA)</i>	<i>Bevétel</i>	<i>Különbözet</i>
1.	1981-1991	70	1 100 000	21000	1 404 000	304 000
2.	1981-1993	63	550 000	21 000/10 500	787 500	237 500
3.	1981-1995	88	550 000	18 000/9000	924 500	374 500
4.	1981-1996	74	550 000	16000/8000	666 000	116 000

NIIF) központi gépén. Az idén negyedik alkalommal adtuk ki az NPA teljes anyagát tartalmazó CD-ROM-ot, amelynek forgalmazását is saját berkeinken belül végezzük. Amint a 6. ábrából látható, elfogadhatóan alakul az eladott lemezek példányszáma – részben annak is köszönhetően, hogy az új lemez megjelenésekor igen nagy kedvezménnyel adjuk az előző évi kiadást. Ahogy az adatbázis tartalmát, úgy a lekérdező felületet is évről-évre bővítjük, de az igazi nagy áttörést nem ez jelenti, hanem a Budapesti Műszaki Egyetemnek köszönhető fejlesztés, amelynek eredményeként ez év tavaszától kezdve a Swetscan szolgáltatással összekötve, az Interneten keresztül is elérhető a hipertext formában megszerkesz-

tett NPA adatbázis. Külön kiemelendő, hogy ezért a nagyszabású munkáért egyetlen fillért sem kellett fizetnünk, csak a hozzájárulásunkat kérték az adatok feldolgozásához. A BME internetes szolgáltatását bemutató képernyőképek (10-14. ábrák) már átvezetnek bennünket a központi katalógusok fejlesztésének kérdéseire.

Finanszírozás

Az alábbiakban összefoglaljuk, hogy milyen anyagi támogatással oldottuk meg feladatainkat:

<i>A támogató neve</i>	<i>A pályázat éve</i>	<i>A teljesítés ideje</i>	<i>Az elnyert támogatás összege</i>	<i>Az elért eredmények</i>
TUSZI	1981, 1985	1982-1984 (1985)	0,5 (+ 0,3) = 0,8 M Ft	Rendszerterv kidolgozása, az adatbázis kialakítása
MM és Kult. Alap	1982-1986	1982-1986	5M Ft	Adatfeldolgozás, a folyóiratok megfeleltetése az ISDS mágnesszalagos adatbázisának
OTKA	1987	1988	2,1 M Ft	Az adatbázis végleges feltöltése, aktualizálása; az online lekérdezés az X.25 hálózaton, CDS/ISIS alatt
OTKA	1989	1990	1,6 M Ft	Az adatbázis javítása, bővítése
OMFB	1991	1991-1994	15 M Ft	Az adatbázis hazatelepítése, a lokális hálózat kiépítése, online adatbeviteli rendszer fejlesztése, az adatbázis aktualizálása, az adatbázis közreadása CD-ROM-on, COM-on, az online elérési rendszeres aktualizálása
NIIF	1996	1996	2,35 M Ft	A retrospektív adatok feldolgozása és a teljes adatbázis online szolgáltatása az Interneten keresztül
NKA	1996	1997	0,3 M Ft	A CD-ROM adatbázisok központi nyilvántartása

Retrospektív feldolgozás

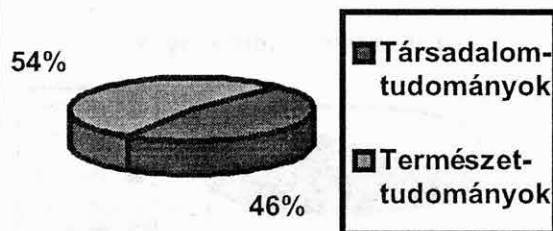
Az egyik legnagyobb kérdés az újra egy szervezeti egységként működő KFKK számára, hogy mi legyen a retrospektív anyag sorsa. Az NIIF ez évi pályázatának keretében feldolgoztuk mindazon folyóiratok állományát, amelyek bibliográfiai rekordja megvolt a számítógépes adatbázisban. Ez a kb. 14000 folyóiratot és több száz ezer állományi adatot érintő bővítés átkerült az NIIF központi gépén a BRS/Search alatt lekérdezhető adatbázisba, jövőre pedig rajta lesz a felújított CD-ROM-on.

A manuális katalógusban ezek után még mindig marad kb. 40 000 cím, amelynek sorsáról dönteni kell. A kérdés, hogy érdemes-e ezt a hatalmas anyagot is számítógépre vinni, vagy elegendő róluk a cédulakatalógust fenntartani. A döntéshez további elemzések szükségesek, mi most az Önök tájékoztatására csak az utóbbi 3 év retrospektív lelehelvényéből vett 10%-os mintát vizsgáltunk meg. Az első meglepetést az ábrán látható megoszlás okozta (7. ábra): minden előzetes várakozástól eltérően a természettudományok körébe sorolható kérdések száma több, mint a társadalomtudományokra vonatkozóké. A következő ábrán látható (8. ábra), hogy a magyar nyelvű szakirodalmat igénylő kérdések száma elenyészően csekély. A két nagy csoportot külön vizsgálva látható a nagyobb időszakok iránti kereslet (9/a. ábra): míg abban egyformák, hogy a legújabb folyóiratokat keresik leginkább, és ahogy megyünk visszafelé az időben, az érdeklődés egyre gyengül, az arányok már különböznek. Megnéztük az egyes témakörökre vonatkozó kérdések megoszlását is (9/b. ábra): az egyik oldalon a politika és közgazdaságtudomány alig vezet az irodalom, történelem és nyelvészet csoportja előtt, a másik oldalon már jelentősebb eltérés van a vezető helyen álló vegyészet és biológia, illetve az orvostudomány között.

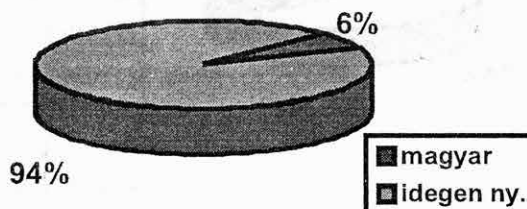
A fejlesztés kérdései

Az egész leendő közös katalógizáló rendszer szempontjából rendkívüli jelentősége van annak a munkának, amelyet az OSZK Fejlesztési

7. ábra
A kérdések megoszlása
(az 1970-ig terjedő időszakban)

8. ábra
A magyar, ill. idegen nyelvű kérdések megoszlása
(az 1970-ig terjedő időszakban)

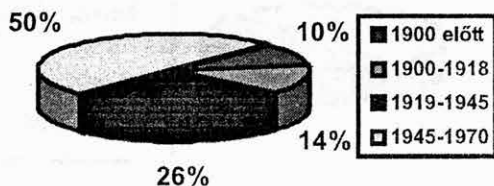

osztályának vezetője, Szűcs Jenőné, és helyettese, Sipos Márta végez. Még ebben az évben kidolgozzák az NPA bibliográfiai rekordjainak és állományadatainak HUNMARC specifikációját. Ezt követően elkészítetjük a konvertáló programot, amely lehetővé teszi, hogy az NPA-ban feldolgozott rekordokat bármely könyvtár átvegye és feltöltse saját adatbázisába. Erre érzékelhetően nagy igény mutatkozik, hiszen a MikroSIS-ből exportálható rekordokat is több könyvtár megvette és áttöltötte az általa használt rendszerbe – köztük a legnagyobb külföldi folyóirat-állományal rendelkező MTA Központi Könyvtára és az Országos Műszaki Könyvtár.

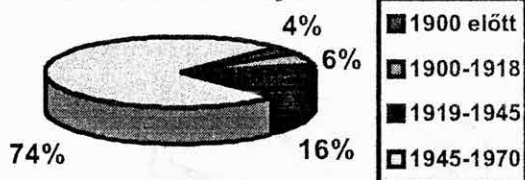
Az állományok közlésére kidolgozott HUNMARC lehet minden további fejlesztés alapja. Ha

9/a. ábra
A kérdések megoszlása korszakok szerint
(az 1970-ig terjedő időszakban)

Társadalomtudományok

Természettudományok

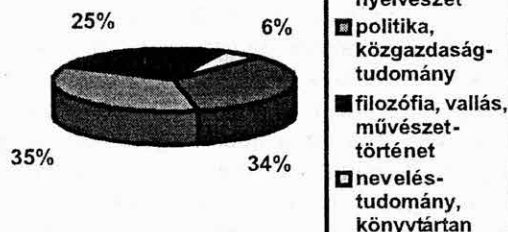
a működő könyvtári számítógépes rendszerek azonos elvek alapján fogják érkeztetni, majd az évfolyamok teljessé válása után archiválni állományait, akkor nem lesz többé szükség a mai bejelentési procedúrára. Előbb a közös katalogizálásra létrejött társulásban részt vevő 15 könyvtár, de később remélhetőleg mind többen és többen az NPA feldolgozó munkája nélkül is elérhetővé tudják tenni állományadataikat a hálózaton. Bejelentőként megmaradnak egyelőre a kisebb könyvtárak, de belátható időn belül közülük is mind többen lépnek majd be a közös katalogizálási rendszerbe. Mindezek ismeretében komolyan el kell gondolkodnunk azon, 5-10 év múlva mi lesz a KFKK, és benne az NPA feladata a könyvtári rendszeren belül.

Több, akár egymás mellett is megvalósítható elképzelésünk van:

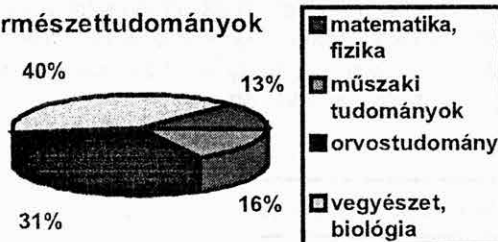
- az OSZK átveszi és letölti az általunk feldolgozott külföldi folyóiratok HUNMARC formátumú rekordjait (szám szerint 2664 rekordot, melyek közül 1063 hungarika anyag). Ez annál indokoltabb lenne, mert mi az OSZK állományát tekintve semmilyen gyűjtőkori küszöböt nem állapítunk meg; a gyűjteménybe kerülő összes folyóiratot feldolgozzuk – az adatok azonban nem kerülnek be az OSZK „vérkeringésébe”, házon belül kollégáink ugyanúgy a statikus állapotot tükröző CD-ROM-ot tudják lekérdezni, mint bármely előfizetőnk.

9/b. ábra
A kérdések megoszlása témakörök szerint
(az 1970-ig terjedő időszakban)

Társadalomtudomány

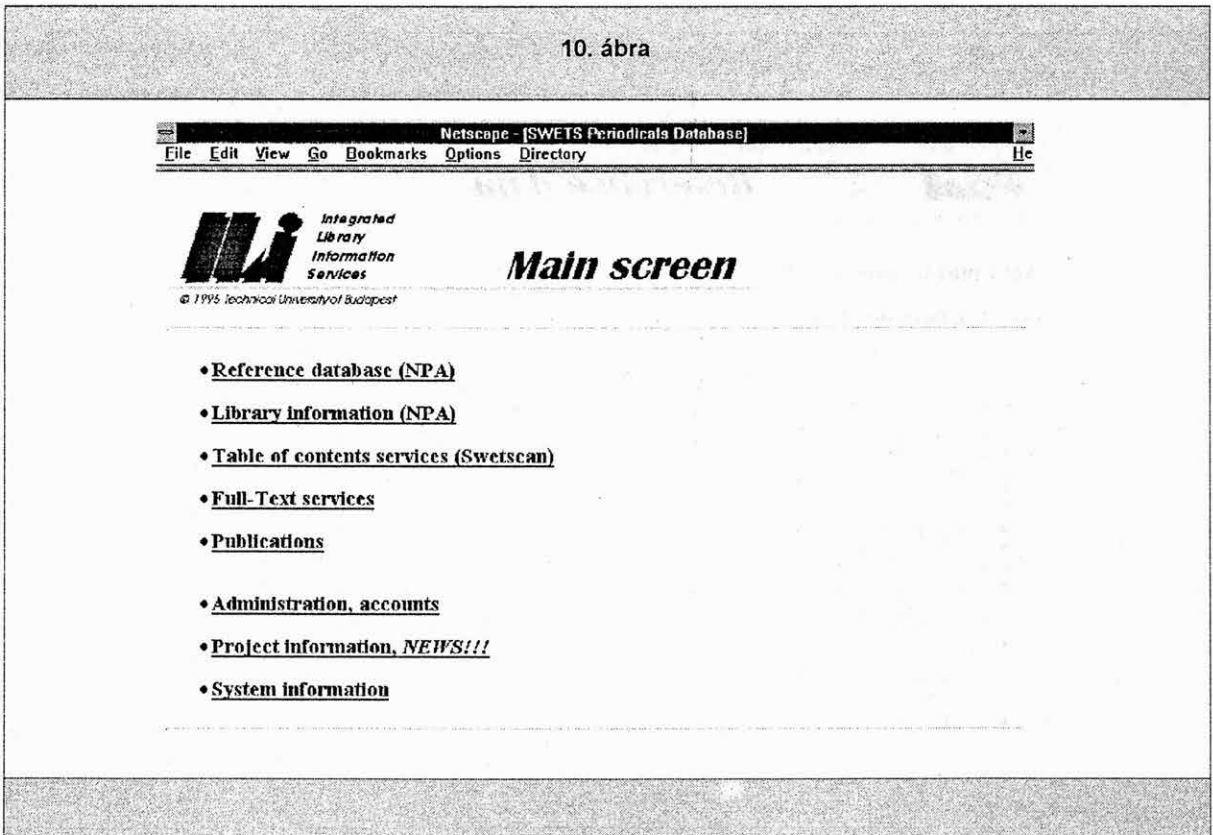

Természettudományok

- ♦ a számítógépes feldolgozásban szerzett tapasztalatokat hasznosítva a leendő közös katalogizáló rendszerben, a KFKK egyfajta verifikáló, egységesítő szerepet vállalhatna a külföldi folyóiratokat illetően – ideértve az authority fájlok kidolgozását és karbantartását, a kódolt adatok (pl. ország- és nyelvkód) megfeleltetését a mindenkor nemzeti szabványoknak. Többek között emellett szól az is, hogy így szélesebb körben hasznosulna az OSZK-ban meglévő számos értékes külföldi adatbázis (köztük az ISSN-CD, a német ZDB CD-ROM).
- ♦ CD-ROM-ok feldolgozása: még ugyan nem dőltek el azok a szakmai viták, hogy mit kezdjünk ezzel a hordozóval, mindenesetre a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával még ebben az évben megkezdjük a központi CD-ROM katalógus kialakítását is. Az első fázisban a CD-ROM-on megjelenő periodikus kiadványokat dolgozzuk fel.
- ♦ további lehetséges tevékenységként felmerül a mind jelentősebbé váló elektronikus periodikumok nyilvántartása. Itt nem arra gondolunk, hogy nekünk kellene elvállalnunk azt a lehetetlen feladatot, hogy mi hol található meg a hálózatokon, hanem azt, hogy egyre több olyan előfizetés lesz, amely már nem a fizikai hordozón megjelenő kiadványra, hanem a hálózaton terjesztett periodikumokra vonatkozik. Az ezekről szóló információk összegyűjtése a hálózaton, és a lelkőhelyekre mutató ugrópontok HTML szerkesztése és folyamatos karbantartása meggondolandó feladatot jelenthet számunkra.

10. ábra

11-12. ábra

Netscape - [Acta mathematica]

File Edit View Go Bookmarks Options Directory He

 **Integrated
Library
Information
Services**

© 1995 Technical University of Budapest

Reference data

Acta mathematica

Normal view

ISSN: 0001-5962
Status: current
Type: periodical
Periodicity: quarterly
Country: Sweden
Imprint place, publisher: Uppsala: Almqvist & Wiksell
First - last Date/volume: 1(1832) -
Key title: Acta Mathematica
Abbreviated title: Acta Math.

[[Normal view](#)] [[View bibli. rec.](#)] [[View full rec.](#)] [[Look for TOC](#)] [[Holding by Libs](#)]
[Holding by Vol.](#)] [[Current subs.](#)]

Netscape - [Acta mathematica]

File Edit View Go Bookmarks Options Directory He

 **Information
Services**

© 1995 Technical University of Budapest

Reference data

Acta mathematica

Holding information

♦ **R 11**

- 146 vol. (1984) - 147 vol. [81]
- 148 vol. - 149 vol. (82)
- 150 vol. - 151 vol. (83)
- 152 vol. - 153 vol. (84)
- 154 vol. - 155 vol. (85)
- 156 vol. - 157 vol. (86)
- 158 vol. - 159 vol. (87)
- 160 vol. - 161 vol. (88)
- 162 vol. - 163 vol. (89)
- 164 vol. - 165 vol. (90)
- 166 vol. - 167 vol. (91)
- 168 vol. - 169 vol. (92)
- 170 vol. - 171 vol. (93)
- 172 vol. - 173 vol. (94)
- 174 vol. - 175 vol. (95)
- 176 vol. - 177 vol. (96)

13-14. ábra

Netscape - [Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtár és Tájékoztatási Központ. Folyó
File Edit View Go Bookmarks Options Directory He

© 1995 Technical University of Budapest

Library info

Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtár és Tájékoztatási Központ. Folyóiratosztály [B 11+]

1111 Budapest Budafok: út 4

1502 Budapest Pf 91

Névváltozat: BME Központi Könyvtára Tel: 463-11-11/12-10, 463-13-92 FAX: 463-24-40

Tx: 225931

Könyvtáros: Kórmendiné Molnár Klára, Liszky Béla o.v.

Korlátozottan készítenek mikrofilmlepről papírmásolatot

A tanszkek bejelentéseit is ő kezeli (960319 BK)

Szolgáltatások: korlátozottan kölcsönöz, helyben olvasás van; szabad szemmel olvasható másolatot korlátozottan

készítenek; mikrofilmről korlátozottan készítenek másolatot

Selejtezés: a kiadványokat öt évnél tovább megőrzik

- [Sublibraries](#)
- [Current subscribes](#)
- [Holding information](#)

Netscape - [Holding information - B_11]
File Edit View Go Bookmarks Options Directory He

© 1995 Technical University of Budapest

Reference data

Holding information [B_11]:

Alphabetic tree

[Q](#) [W](#) [E](#) [R](#) [T](#) [Y](#) [U](#) [I](#) [O](#) [P](#)

[A](#) [S](#) [D](#) [F](#) [G](#) [H](#) [J](#) [K](#) [L](#)

[Z](#) [X](#) [C](#) [V](#) [B](#) [N](#) [M](#)

TOC indexing is in progress. TOC searches are not available. Please be patient !

Host: tzs.oszk.hu (D)

User: Anonymous (guest)

Level: Guest

„Gutta cavat lapidem”, avagy miért nincs retrospektív magyar földrajzi bibliográfiánk, amikor lehetne

Sipos Anna Magdolna –
Nagy Miklós Mihály

Amikor a könyvtárosok, bibliográfusok a „nagy bibliográfus” generációról beszélnek, akkor többnyire *Petrik Géza, Szabó Károly, Szinnyei József, Gulyás Pál, Kozocsa Sándor, Sándor István* (a sor tetszés szerint folytatható) személyére és bibliográfusi tevékenységére gondolnak. Pedig rajtuk kívül is igen sok tudós- és szakember áldozta életét a bibliográfia eszméjének. Jórészt az ő személyes indíttatásuknak, „szent megszállottságuknak”, kitartó, aprólékos munkájuknak köszönhetjük, hogy bizonyos diszciplínák egy-egy időszakra – retrospektív vagy kurrens formában – rendelkeznek a tudományterületet felölelő rendszerező könyvészeti számbavétellel. Közülük is kiemelkedik egy alig ismert könyvtáros, bibliográfus tevékenysége – *Dubovitz Istváné*. Dubovitz István nevéhez fűződik – még a geográfusok által is alig ismert – *A magyar földrajzi irodalom 1936-40* – éves kurrens bibliográfiai összeállítás. Ha Dubovitz István csak ennyit tett volna le a tudomány asztalára, akkor is rászolgált elismerésünkre és munkája megismerésére. Ennél azonban jóval többről van szó, és írásunk célja, hogy a rendelkezésünkre álló források alapján bemutassuk ezt a nagyszerű könyvtárost, valamint felhívjuk a figyelmet az általa szerkesztett, majd kiadásban megjelent (illetve meg nem jelent) fontos tájékoztató-tájékoztatói segéd-eszközre.

Dubovitz István 1887. augusztus 17-én, Szekszárdon született. Élethivatásául a középiskolai tanári pályát választotta. A tanítás mellett 1922-től 1960-ig – 38 éven át! – a Magyar Földrajzi Társaság könyvtárosi teendőit is ellátta, és így jelentős szerepet játszott a magyar földrajztudomány fejlődésében. Tevékenysége összefonódott a diszciplína hazai történetével, ezért először ezt kell bemutatnunk.

A magyar földrajz első nyolcvan éve

Dubovitz István élete a magyar földrajztudománynak éppen azt az időszakát fogta át, amikor a hazai geográfia végleg elfoglalta az őt megillető helyét a magyar tudományos életben, kialakultak intézményei, és művelői közül többen is nemzetközi hírnévre tettek szert. Éppen ezért Dubovitz István bibliográfusi munkássága sem választható

el ettől a tudománytörténeti folyamattól, amelynek eredményeként a magyar geográfia „nagykorú” lett. A múlt század második felében megszületett magyar földrajztudomány fejlődése – a folyamatos sikerek ellenére – azonban nem volt töretlen. Bár a hazai geográfia egyik jeles alakja, *Mendöl Tibor*, 1947-ben már egyik tanulmányában leírhatta: „...A földrajz végső feladata mai fel fogásunk szerint a tájak és a belőlük összetevődött egész földfelszín életének és arculatának magyarázó leírása...”¹, ennek a földrajzi táj egységét hirdető szemléletnek a végleges kialakulása majd fél évszázadon át tartott a magyar geográfiában, és térhódítása szorosan összefonódott intézményeinek történetével.

A magyar földrajz akkor lépett először a nyilvánosság elé, amikor 1870-ben, hazánkban elsőként, Budapesten földrajzi tanszék alakult, amelynek élére *Hunfalvy János* került.²

Hunfalvy a tudományos életben *Karl Ritter* és *Alexander Humboldt*³ követőjének vallotta magát, amennyiben megalapozta a hazai „oknyomozó földrajz”-ot. Hatalmas enciklopédikus tudását olyan összefoglaló művekben tette közzé, amelyek még ma is forrásértékűek. Tudományos munkásságának legfontosabb célját abban látta, hogy a földrajztudományt a nemzet közkincsévé tegye. Ezért hatalmas terjedelmű monográfiái mellett legalább olyan fontosak az általa írt középiskolai földrajzi tankönyvek, valamint az általa, a földrajzi tanszéken kinevelt tanárnemzedék, amely évtizedekre meghatározta a magyar geográfia jellegét.

Hunfalvy János személyéhez kötődik a magyar földrajztudomány egyik legjelentősebb intézménye, a *Magyar Földrajzi Társaság* megalakítása is.⁴ A társaság első elnöke Hunfalvy János, alelnöke *Tóth Ágoston* és *Vámbéry Ármin*, míg titkára *Berecz Antal* lett.⁵ A Magyar Földrajzi Társaság megalakulásakor a földrajzi ismeretterjesztést és elsősorban Magyarország földrajzi viszonyainak kutatását tűzte ki célul.⁶ A megindult munka látványos eredményeket hozott, hiszen 1873-ban megjelent az azóta is működő, tudományos folyóirat, a *Földrajzi Közlemények*, amelynek első szerkesztője *Berecz Antal* lett. Ő és a társaságot vezető Hunfalvy János az ott folyó kutatásokat elsősorban regionális és emberföldrajzi, ezen belül is történeti földrajzi és néprajzi irányba terelte. Természetesen ez érvé-

nyesült a magyar geográfia egészében is. Ezt csak felerősítette az a tény, hogy a Magyar Földrajzi Társaság működésének első negyedszázadának időszakában jelentős földrajzi utazások történtek. E földrajzi utazások azért fontosak, mert *Kádár László* megfogalmazása szerint „...magukban hordották már a következő korszak célkitűzésének, a földrajzi törvényszerűségek oknyomozó feltárására való törekvésnek a csíráját is, hiszen ezen expedíciók tagjainak sorában ott voltak a következő nemzedékek vézeralakjai...”⁸

Hunfalvy János halála után a budapesti egyetem földrajzi tanszékének vezetését *Lóczy Lajos* vette át, aki szakított elődje adatokat halmozó, az országleírásra összpontosító szemléletével, és helyette a jelenségek összefüggéseire figyelő, természetföldrajzi alapon nyugvó irányzatot állította előtérbe.⁹ *Lóczy Lajos*, aki a zürichi egyetemen volt hallgató (1869-1874), először *Escher von der Linth*, majd *Albert Heim* geológusprofesszorok előadásait hallgatta. Hazatérése után részt vett *Széchenyi Béla* Kelet-Ázsiába induló 1877-1880 közötti expedícióján, amelynek során több, Ázsia geológiai és természetföldrajzi viszonyaival kapcsolatos problémát sikerült tisztázni. Egyetemi tanársága alatt olyan világhírű geográfusokat nevelt, mint *Cholnoky Jenő*, *Prinz Gyula*, *Teleki Pál*, *Papp Károly*, *Réthy Antal*, *Vendl Aladár* és *Vadász Elemér*. *Lóczy Lajos* geológusi szemléletet érvényesített a földrajzi tanszéken folytatott tanári tevékenységében is. Az ő nevéhez kötődik a magyar tudománytörténet egyik legnagyobb szabású és teljesen befejezett kutatása: a Balaton kutatása. 1891-ben a Magyar Földrajzi Társaság *Lóczy Lajos* javaslatára létrehozta a Balaton-Bizottságot, amelynek fő feladata a Balatonnal foglalkozó különböző tudományos intézetek kutatásainak összefogása, összehangolása volt. A Balaton-Bizottság munkájába mintegy 60 országos és nemzetközi hírű tudóst sikerült bevonni, akik két évtized alatt Földünk egyik, tudományosan legalaposabban feldolgozott vidékévé tették a Balatont. A kutatások eredményeit a Magyar Földrajzi Társaság 72 kötetben (kb. 7000 oldalon!), magyar és részben német nyelven is megjelentette. Ehhez hasonló méretű vállalkozásnak indult 1905-ben az Alföldi Bizottság is, de ez az első világháború kitörése miatt feladatát csak részben tudta teljesíteni.¹⁰ *Lóczy Lajos* 1889-1908 között

vezette a budapesti tudományegyetem földrajzi tanszékét.

Lóczy Lajos 1908-ban a Földtani Intézet igazgatója lett, helyét a földrajzi tanszék élén Czirbusz Géza¹¹ vette át, akinek munkásságát és személyét a magyar tudománytörténet szinte teljesen elfelejtette, Lóczy természetföldrajzi irányzatával szemben az antropogeográfiát állította előtérbe.¹² Czirbusz Géza személyében a magyar földrajzi szakirodalom egyik legtermékenyebb személyét tisztelhetjük, aki élete végén elkövetett tudományos tévedései ellenére is az egyik legjelentősebb magyar geográfus volt. Halála után húsz évvel a személyes indulatokat már elfeledve Karl János így értékelte munkásságát: „...Közel két évtized távlatából azonban annyit elfogulatlanul már megállapíthatunk: egyetemi előadásai és könyvei lehettek volna jobbak, elsősorban rendszeresebbek, a részletekben átgondoltabbak, azonban távolról sem olyan rosszak, hogy okulni még ma is ne lehetne belőlük. Bizonyos: a magyar földrajz hosszú ideig hivatkozni fog rájuk, mint az új szárnyat bontó emberföldrajz első rendszeres összefoglalóira. Hogy később mások ilyen irányú munkái tökéletesebbek voltak, az természetes, hisz a haladás alapkövetelménye: rossznak a jó, a jónak a jobb legyen a felváltója...”

Czirbusz Géza halálával a magyar földrajztudományban lezárult az a két időszak, amelyet Marosi Sándor az útkeresés és az észlelő tudományos geográfia megteremtésének kora kifejezéssel jelölt.¹⁴ Az egyetemek földrajzi tanszékei mellett a Magyar Földrajzi Társaság vált azzá a tudományos egyesületté, amely a hazai geográfusokat összefogta, kutatásaikat összehangolta. Az 1873-ban, a társaság által megindított folyóirat, a *Földrajzi Közlemények* hűen tükrözte a magyar földrajztudomány változásait, a természet-tudományos szemlélet térhódítását. A folyóirat létrehozásától 1904 márciusáig Berecz Antal¹⁵ szerkesztette, majd tőle e munkát Cholnoky Jenő vette át. Munkásságuk idején a *Földrajzi Közlemények*ben fokozatosan háttérbe szorultak az ismeretterjesztő írások, és helyüket a tudományos közlemények vették át. Erre az időszakra tehető két könyvsorozat beindítása is – az *Utazások Könyvtára* és a *Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára* –, amelyek a magyar tudománytörténet egyik legjelentősebb ilyen jellegű vállalkozásává vál-

tak. A Földrajzi Társaságnak a magyar tudományos életben és oktatásügyben elfoglalt szerepét mi sem bizonyíthatja jobban, hogy 1886-ban már hatékonyan véleményt tudott nyilvánítani az iskolai földrajzoktatás ügyében is, és az első világháborút megelőző években a tagság körében komoly tudományos vita bontakozott ki a Magyar Figyelő, az Új Élet, a Szepesi Hírnök, valamint a Földrajzi Közlemények hasábjain az akkoriban esedékes középiskolai, földrajzi tantervjavaslatról. A tudomány művelése mellett a Magyar Földrajzi Társaság tagsága komoly ismeretterjesztő tevékenységet is folytatott, és ekkor fogalmazódott meg először, hogy a tudományos célú és színvonalú Földrajzi Közlemények mellett egy népszerűsítő jellegű folyóiratot is indítani kéne.¹⁶ A tudományos ismeretterjesztő folyóirat indítására azonban – anyagi okok miatt – még 1929-ig várni kellett.

1907-ben a magyar földrajztudomány jelentős előrelépést tett, mert ebben az évben rendezték meg Kecskeméten az első vándorgyűlést, amelynek fő célja az volt, hogy az országban mindenhol érdeklődést ébresszenek a földrajz iránt és „...a vidék közönségét közelebb hozza társaságunkhoz...”¹⁷ A kecskeméti vándorgyűlés nagy sikert hozott és az első világháborúig hat ilyen rendezvényre került sor: 1908. Szeged, 1909. Nagybecskerek, 1910. Székesfehérvár, 1911. Ungvár, 1912. Debrecen, 1913. Arad.

Az 1914 nyarán kitört első világháború a Magyar Földrajzi Társaságon belül a geográfia és a háború kapcsolatának tudományos vizsgálatát állította előtérbe. A társaságban tömörült szakemberek ezekben az években széles körű tudományos ismeretterjesztő tevékenységet folytattak a háború geográfiai problémáiról.¹⁸ A tudományos munkát azonban akadályozta, hogy a fiatal geográfus nemzedék katonai szolgálatot teljesített és így hosszú évekre kiesett a munkából.

Az első világháború idején jelent meg a magyar földrajztudomány egyik legjelentősebb műve, *Teleki Pál: A földrajzi gondolat története* című könyve, amely rövid idő alatt a magyar szakirodalom egyik legfontosabb alapművévé vált.¹⁹ A nehéz, tudományos szöveg ellenére Teleki Pál műve hatalmas népszerűsége tett szert. Megismeréséhez és megértéséhez nagyban hozzájárult, hogy a könyvben tárgyalt tudománytörténeti folyamatokat Cholnoky Jenő sokkal olvasmányo-

sabb stílusban, a nagyközönség számára közérthető módon a Budapesti Szemlében ugyanazon a címen megírta.²⁰

Az első világháború után a magyar földrajztudományban új korszak köszöntött be: „a szintetizálás kezdete”.²¹ Az ebben az időszakban meghatározó szerepet betöltő Cholnoky Jenő Lóczy Lajos örökségét vitte tovább.²² Cholnoky Jenő és pálytársa, Teleki Pál olyan időszakban váltak a magyar geográfia vezető személyiségévé, amikor az oknyomozó földrajzi szemlélet már általánossá vált, és ők maguk is ezt az irányvonalat követték: „...Mindennek kell tudni az okát és összefüggését, mert csak akkor tudomány a tudomány, ha okokat és okozatokat keres. Ez hiányzott azelőtt a földrajzból, azért volt olyan lélekölően unalmas...”²³ Cholnoky Jenő a földrajztudományt olyan tudományként fogta fel, amely képes magába integrálni a Föld egészéről szóló összes – természeti és társadalmi – ismeretet. Ebből a szempontból igen jelentős, hogy míg elődei közül Hunfalvy János a történelmi és a néprajzi, Lóczy Lajos a geológiai, Czirbusz Géza pedig az antropogeográfiai szemléletet követte, ő inkább a szintetizálásra törekedett, bár kedvenc témája, fő kutatási területe a természetföldrajz köréből került ki, és nem volt más, mint a geomorfológia. Egyik kevésbé ismert tanulmánykötetében így fogalmazott: „...Tudományunk tehát éppen úgy természettudomány, mint a humanisztikus tudomány, s mivel a Földről lehetőségig hű és részrehajlatlan, objektívus képet kell adni, azért akkor tökéletes, amikor minden irányban egyformán terjeszti ki figyelmét...”²⁴ A hatalmas lexikális tudással rendelkező Cholnoky Jenő e szemléletet valósította meg az általa írott, a magyar geográfia legjelentősebb műveinek számító, terjedelmes monográfiában is.²⁵ Integráló jellegű földrajzi felfogása akkor vált igen fontossá, amikor a két világháború között, a nemzetközi tudományos életben elburjánzó spekulatív, nem tudományos alapon folytatott politikaföldrajzzal kellett szembeszállni. Cholnoky Jenő önmagában nem a politikaföldrajzot, az antropogeográfiát, vagy éppen a geopolitikát – ahogy azt annak idején divatos kifejezéssel illették – vetette el, hanem sokkal inkább a tudománytalan, megalapozatlan elméletek ellen indított küzdelmet.²⁶

A magyar földrajztudomány helyes irányban való megtartásában Cholnoky Jenő társa *Teleki*

Pál volt.²⁷ Pusztán az a tény, hogy a magyar geográfia egyik meghatározó tagja egy személyben az ország miniszterelnöke is volt, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a hazai földrajztudomány ebben a korszakban addig soha nem tapasztalt népszerűségnek örvendett. Teleki Pál földrajzi felfogásában Cholnoky Jenőt követte, hiszen már, az 1917-ben megjelent *A földrajzi gondolat története* című művében a minden természeti és társadalmi tényező kölcsönhatását vizsgáló szintetikus földrajz fogalmáig jutott el. Politikai, közéleti tevékenysége miatt publikációs tevékenysége nem érthette el kortársaiét – mindenek előtt Cholnoky Jenőét –, de így is maradandó hatást tudott gyakorolni a magyar földrajztudomány szellemiségére.

A Cholnoky Jenő és Teleki Pál nevével fémjelzett időszakban a Magyar Földrajzi Társaságban is jelentős események zajlottak le. A *Földrajzi Közlemények* mellett 1920-ban *Kogutowitz Károly*²⁸, a földrajz szegedi professzora megindította a *Föld és Ember* című antropogeográfiai folyóiratot, majd 1929-ben valóra vált Cholnoky Jenő évtizedek óta hangoztatott óhaja, amikor először megjelent a társaság tudományos ismeretterjesztő folyóirata *A Földgömb* címmel. A tagság publikációs lehetőségei is tovább bővültek, amikor az 1922-ben megalakult Didaktikai Szakosztály megindította az *Ifjúság és Élet* című folyóiratot. Közben a társaság tovább folytatta *A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtára* című sorozatot és az évente egy kötetben megjelenő *Földrajzi Zsebkönyv* kiadását. Ez utóbbiban érvényesült egyébként legjobban a Teleki Pál-féle földrajzi népszerűvelés, hiszen ennek már belső tagozódása is erre utal: a hat tematikus részbe tagolt tanulmányokat – I. A magyar föld időszerű kérdései, II. Időszerű földrajzi kérdések, III. Felfedező utazások, IV. A földrajzkutatás időszerű kérdései, V. Statisztikai rész, VI. Térképek – a legnevesebb szakemberek írták, kevésbé tudományos, ám közérthető módon.

A Magyar Földrajzi Társaságban folyó tudományos életet és a magyar geográfia fejlődését a második világháború megtorpanásra kényszerítette. A világháború után újjászerveződő magyar tudományos életben végbement változások a földrajztudományban is éreztették hatásukat. Személyi változások történtek itt is. Az addigi vezető személyek háttérbe vonultak, és helyükbe

fiatal nemzedék lépett, amely földrajzi gondolkodásmódjában követte elődeit. A *Bulla Béla*, *Mendöl Tibor*, *Koch Ferenc* és *Imédi-Molnár László* nevével fémjelzett geográfus nemzedék tovább folytatta az oknyomozó geográfiát és maradandó műveket alkotott. Ebben az időszakban jelentősen bővültek a magyar földrajztudomány intézményei, hiszen ekkor jött létre a Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutató Intézete is, amely 1952-ben megindította a magyar geográfia egyik legjelentősebb folyóiratát, a *Földrajzi Értesítőt*.

A Dubovitz István életét felölelő időszakban a magyar földrajztudomány nagy utat járt be, amely során a leíró jellegű tudományból egy, a mélyebb összefüggéseket elemző és feltáró tudományá vált. Az intézményi háttér bővülése mellett e folyamat élén az egyetemi tanszékek – mindenek előtt a budapesti egyetemé – és a Magyar Földrajzi Társaság állt. Ez utóbbi játszott a jelentősebb szerepet, ám ehhez az kellett, hogy az itt tevékenykedő szakemberek részére olyan könyvtári háttér álljon rendelkezésre, amely nemcsak a hazai, hanem a külföldi szakirodalom ismeretét, rendszeres feldolgozását is lehetővé tette. Ezt az igen fontos intézményt vezette Dubovitz István, aki könyvtárosi munkája mellett jelentős bibliográfusi tevékenységet is végzett.

Dubovitz István, a könyvtáros

A Magyar Földrajzi Társaság – „a külföldi jeles nemzetek példájára” – 1872-ben alakult, a könyvtár egy évvel később, 1873-ban kezdte meg működését. A könyvtár alapjául az a 43 kötet könyv szolgált, amelyet *Déchy Mór*²⁹ geográfus ajándékozott a társaságnak, és akinek példáját újabb adományozók is követték. 1873-ban megindult a társaság folyóirata, a *Földrajzi Közlemények*, amelyre építve a társaság már aktív nemzetközi kiadványcserét is folytathatott. A cserepartnerek száma folyamatosan növekedett, a századforduló után megközelítette a kétszázat és – a háborús évek kivételével – ezt a számot folyamatosan tartotta is.³⁰

A könyvtári állomány növekedésében hosszú évtizedeken át e két gyarapodási mód – ado-

mányozás és csere – volt a meghatározó, mert a társaságnak könyvek és folyóiratok beszerzésére nem, illetve alig volt pénze.³¹ A könyvállomány minőségi összetételét javította és számát jelentősen növelte, hogy a társaság elhunyt jeles képviselői gyakran hagyományozták saját könyv- és folyóirat-gyűjteményüket a könyvtárra: így pl. 1894-ben Szabó József, 1913-ban Vámbéry Ármin egyetemi tanárok, 1919-ben Hopp Ferenc műgyűjtő, majd 1927-ben Havass Rezső, a társaság tiszteletbeli elnöke könyvtári hagyatéka került a gyűjteménybe.

A fent leírtakon túl, az állomány gyarapításának igen sajátos, de hatékony módja volt, hogy a *Földrajzi Közlemények* recenzió rovata számára mind belföldről, mind pedig külföldről – ismertetési céllal – bekérték az újonnan megjelent műveket, s ezeket – recenzálás után – igyekeztek a könyvtár számára megtartani.³²

Annak ellenére, hogy a társaság valóban minden lehetséges eszközzel próbálta a könyvtári állományt növelni, a könyvtár igen lassan gyarapodott: az első években átlagosan 100-110 kötettel; az 1920/30-as években pedig 400-420 kötettel. Az állomány mindössze 1%-a származott vásárlásból, ezért a hajdani könyvtárosok igen sokat panaszkodtak a tervszerűtlen állománygyarapítás miatt.³³

A Társaság 1909-ben úgy döntött, hogy „a könyvtár örvendetes gyarapodása külön embert kíván”, ezért megszervezték a könyvtárosi tisztelet. Első könyvtárosul *Sztankoviits Ódon* térképészt választották meg (1009-1914), őt követte 1914-1920-ig *Hézszer Aurél*, majd 1920 és 1922 között *Fodor Ferenc* végezte a könyvtárnoki teendőket.

Dubovitz István 1922-ben vette át a „könyvtárosi ügykört”, ő volt az első könyvtáros, akinek más tisztsége nem volt, „csak” a könyvtár kezelése. Ettől kezdve 1960-ig valódi gazdája volt a könyvtárnak, és tevékenységét az aprólékosság, a lelkiismeretesség, a magas szintű szakmai tudás, kellő ügybuzgalom és elhivatottság jellemezte. Tevékenysége eredményeként 1960-ra mintegy 23 ezerre nőtt a könyvtári állomány, melyből mindössze 650-700 db dokumentum volt vásárolt, a többi a könyvtáros „ügyeskedése” révén került be.³⁴

Dubovitz István azonban nemcsak kezelője volt a rábízott állománynak, hanem őrzője, sőt igen sok esetben megmentője. A könyvtár elhe-

lyezése – csakúgy mint a Társaságé – állandóan bizonytalan, ideiglenes jellegű volt: 1873 és 1933 között hét, majd 1933 és 1960 között kilenc alkalommal költözött/menekült a könyvtár. Emiatt többször – hosszabb-rövidebb ideig – használhatatlan volt, és az állomány darabjai is gyakran elvesztek, megsemmisültek, illetve sérültek. 1942 őszén a könyvtárat – hozzáférhetetlenül és ideiglenes jelleggel, a viszonylag jó elhelyezést biztosító Sándor utcai régi képviselőházból (ma Bródy Sándor utca) – a Városliget egyik ideiglenes épületében zsúfolták össze, amely a működésre alkalmatlan volt. 1944 szeptemberében az épületet egy, a közelben becsapódott bomba megrongálta, ezért a könyveket ugyanazon épület egy másik szárnyába zsúfolták be. A budapesti harcok végéig a könyvanyag – őrizet híján – a széthordásnak is ki volt téve.³⁵

Amint a háborús helyzet enyhült, Dubovitz István azonnal megkezdte a még megmaradt dokumentumok mentését, rendezését és az elpusztultak pótlását. Aprólékos, kitartó munkával, 1960-ig a megsemmisült dokumentumokat 65%-ban pótolta.

Az állandósult költözések, helyhiány és pénzhiány mellett Dubovitz Istvánnak még arra is futotta ereje, hogy 1924-ben – szakítva a régi szakrendszerrel – új, úgynevezett raktárrendszerbe rendezze át a gyűjteményt. Az új rendszer felállításával párhuzamosan új cédulakatalógust szerkesztett és szorgalmazta, hogy az állományról kötetkatalógus is készüljön, mely azonban – anyagiak hiányában – nem valósulhatott meg.

A társaság évi közgyűlésein rendszeresen megtartott beszámolóit arról tanúskodnak, hogy igen fontosnak tartotta a könyvtári állomány védelmét is: rendszeresen kéri a társaságot, hogy a könyvek újrakötésére, illetve a folyóiratok bekötésére (évente 216 kurrens folyóirat állt a tagság rendelkezésére) biztosítsák az anyagi feltételeket, mert enélkül az állomány „tönkre megy”. Évről évre, újra és újra megkereste a lehetséges mecénásokat: Franklin Társulat, Magyar Földrajzi Intézet stb., de csak igen kevés eredménnyel járt; így a bekötetlen anyag mennyisége állandóan növekedett.³⁶ Elődei, de főként Dubovitz István tevékenysége eredményeként a Magyar Földrajzi Társaság kora egyik legjobb földrajzi gyűjteményével és könyvtárával rendelkezett. A könyvtár az egyik legteljesebb szakkönyvtár volt,

melynek állománya egyedül állt az országban, és amelyet Dubovitz István európai hírűvé fejlesztett.

Dubovitz István, a bibliográfus

A Magyar Földrajzi Társaság Könyvtárának fejlesztésén, rendezésén és gondozásán kívül Dubovitz István mint bibliográfus is jelentőset alkotott. E tevékenysége a földrajztudomány területén egyedülálló, ugyanakkor illeszkedik abba a magyar bibliográfai rendszerbe és folyamatba, amely a hazai tudományos élet kialakulását, dinamikus fejlődését reprezentálja és segíti.

A szakkbibiográfiák múltja a 16. évszázad elejére nyúlik vissza, de a modern szakkbibiográfiai tevékenységről csak az ipari forradalom térhódítása, a tudományos munka kiteljesedése és az állami finanszírozás fokozódása után – a 19. század közepétől – beszélhetünk. A 20. században az irodalmi termékek gyors növekedése és a tudományok erőteljes differenciálódása következtében jelentősen megnőtt a tudományos tájékoztatás, ezen belül a szakkbibiográfiák szerepe. A két világháború között és 1945 után világszerte önálló szaktájékoztatási központok, dokumentációs intézmények alakultak ki.

A világ más országaihoz hasonlóan, Magyarországon is a múlt század második felében jelentek meg az első, modern szakkbibiográfiák: *Szinnyei József: Hazai és külföldi folyóiratok magyar tudományos repertórium*a (Bp. 1874-1885.), *íjf. és idősb. Szinnyei József: Magyarország természettudományi és matematikai könyvészete 1472-1875.* (Bp. 1878.). A század végén hosszú életű kurrens szakkbibiográfiák indultak: filológiai, történelmi stb.

A két világháború között az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ kísérletet tett a magyar szakkbibiográfiák átfogó rendszerének megteremtésére. Ebből a nagy volumenű tervből azonban csupán egyetlen ciklus néhány kötete jelent meg: *filozófia, klasszika-filológia, matematika, kémia, növénytan, vagyis A magyar tudományos irodalom bibliográfiája 1901-1925.* (Bp. 1929-1936.)

A magyar geográfiai szakirodalom számbavételének története analóg más szakterületek könyvészetének kronológiájával. Az első komoly bibliográfiai számbavétel *Havass Rezső* nevéhez fűződik: *Magyar földrajzi könyvtár* címmel, 1893-ban a Pester Lloydnál jelent meg. A mintegy 4700 bibliográfiai tételt (könyvek, folyóiratok, cikkek, értekezések, hírlapcikkek, idegen nyelvű dokumentumok) tartalmazó mű a kezdetektől 1849-ig tárja fel a földrajzi hungarika szakirodalmát. Bőségesen merít a határ- és rokntudományok szakirodalmából, annotált és lelőhelyet is közöl.

*Havass Rezső*³⁷ bibliográfiája csak 1849-ig tárja fel a releváns szakirodalmat. Ezt követően csaknem száz év szakirodalmának bibliográfiai áttekintésére csak az általános bibliográfiák és a Földrajzi Közlemények megindulását követően, annak igen szelektív recenzió-rovata állt rendelkezésre. Ezt a hiányosságot ismerte fel Dubovitz István, és ezt kívánta bibliográfiai tevékenységével megszüntetni.

Munkájára ösztönzően hatott, hogy a Magyar Földrajzi Társaság megalakulásától fogva foglalkoztatta a földrajzi szakirodalom ügye, így a földrajzi bibliográfia összeállításának megvalósítása is, valamint az, hogy Teleki Pál gróf, az akkori vallás- és közoktatási miniszter a bibliográfia kiadását támogatta.

A *magyar földrajzi irodalom* című bibliográfia évente megjelenő, kurrens bibliográfiának indult azzal a szándékkal, hogy addig is, amíg egy-egy nagyobb időszak anyagának összeállítása elkészül, évről évre tájékoztasson a magyar földrajzi szakirodalomról. Mint oly sok, nagyszerű kezdeményezés abban a korban, ez a munka is torzó maradt. Mindössze 5 év, 1936-1940 könyvészeti számbavétele jelent meg, a Földrajzi Közlemények különlenyomataként.

Dubovitz István a lehető legteljesebb áttekintést adta a vonatkozó év releváns szakirodalmáról: magyar szerzők bárhol, bármely földrajzi témában megjelent műve; külföldi szerzők magyar nyelven megjelent fordításai; Magyarország földrajzi viszonyait bármely nyelven ismertető munkák. Anyaggyűjtése kiterjedt az önálló munkákra, folyóiratok cikkeire (633-féle folyóirat), recenziókra, földrajzi témájú térképekre, atlaszokra. Szelekciós elvként a tudományosságot vette figyelembe, így nem kerültek be a bibliográfiába hírek, szépirodalmi folyóiratok, naptárak, szépirodalmi

szintű útleírások és az ifjúsági irodalom. Az öt évben megközelítően 5500 címet regisztrált a bibliográfiákban.

Munkája alaposágát jellemzi, hogy az anyag összegyűjtésénél a szokásos forrásokon (bibliográfiák, folyóiratok stb.) kívül 22 nagykönyvtár (magán, intézményi és köz) katalógusát használta a címfelvételezésnél. A címléírások csaknem minden esetben autopszián alapultak. Az elcsatolt területek szakirodalmát is összegyűjtötte. A bibliográfiai tételeket a földrajz szakrendszere alapján rendezte és 1939-től névmutatót is szerkesztett a kötetekhez.

1940-ben – az ismert történelmi okok miatt – a bibliográfiai folyamat közreadása megszűnt annak ellenére, hogy Dubovitz István tovább dolgozott megkezdett művén.

Dubovitz István napjainkban is korszerűnek mondható bibliográfusi szemlélettel rendelkezett. Ezt bizonyítja, hogy nemcsak a kurrens szakbibliográfia szerkesztését vállalta, hanem legalább ilyen fontosnak tartotta a retrospektív földrajzi bibliográfia megszerkesztését és közreadását is. Bibliográfiai tevékenysége során 1861-ig visszamenőleg összegyűjtötte a magyar földrajzi szakirodalmat: önálló kiadványok monografikusan és analitikusan; sorozatok; ifjúsági könyvek; idegenforgalmi ismertető; tartalmi hungarikumok; térképek; folyóiratok monografikusan, analitikusan; tanítási segédletek; értekezések stb. Vagyis a lehető legteljesebb, legigényesebb összeállítást végezte el.

A fentiekén túl összegyűjtötte az 1945-1954-es évek földrajzi irodalmának anyagát is. A retrospektív ciklus anyag cédulái – a kéziratokra oly jellemző kalandos hányódás után – az érdi Földrajzi Múzeum tulajdonába kerültek.

Írásunknak nem célja, hogy minősítse a tudományos élet utóbbi ötven évének sajátos működését, de nem tudunk elvonatkoztatni annak közlésétől, amelyet Dubovitz István kéziratának keresése közben tapasztaltunk.

A Földrajzi Értesítő 1961. évi 2. füzetében tártunk egy nekrológot Dubovitz Istvánról. Ebben említik meg, hogy halála előtti utolsó estén zárta le az 1945 utáni 10 évben megjelent földrajzi irodalom újabb bibliográfiai kötetének kéziratát. A Földrajzi Közlemények 1962. évi 3. számából pedig azt tudtuk meg, hogy ezt a kéziratot a Magyar Földrajzi Társaság Titkársága az

özvegytől átvette és közzétételét tervezik. A titkárság *Léces Károlyt, Sársalvi Bélát* és *Somogyi Sándort* bízta meg a cédulák feldolgozásával. A Földrajzi Társaságtól kapott információink szerint a három főből álló team a kéziratot összeszerkesztette és az Akadémiai Kiadóhoz küldte el, kiadásra javasolva. A bibliográfia nem jelent meg, a kéziratot a kiadónál nem találták. Ezt követően „vaktában” tapogatóztunk, kerestük a kéziratot az alábbi helyeken: MTA Földrajzkutató Intézete, Magyar Földrajzi Társaság, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, telefonkönyv alapján a Dubovitz leszármazottaknál. Végül – ahogy ez lenni szokott – egy véletlen folytán kapcsolatba kerültünk az érdi Földrajzi Múzeummal, ahol a gyűjtemény kezelője emlékezett rá, hogy kb. egy évvel ezelőtt az OSZK-ból átkerült hozzájuk Dubovitz István kéziratot hagyatéka, mivel azt az OSZK nem tudta hasznosítani. Végre megtalálva a kéziratot, mi is megdöbbenünk annak mennyiségén: kb. 40-50 ezer cédula és más, a Földrajzi Társaság és Könyvtárának működését reprezentáló fontos irat, levelezés, beszámoló stb. mintegy 8 db hatalmas méretű dobozban.

Az izgalmas nyomozás alatt mindvégig úgy hittük, hogy a nekrológban és a Földrajzi Közleményekben olvasott, 1945-1954 közötti anyag kézírata után kutatunk. A megtalált kéziratok áttekintése közben derült ki, hogy ez egy más időintervallumot felölelő bibliográfia kéziratot cédulaanyaga. Ezek a cédulák az 1861. és 1944. között megjelent, földrajzi témájú művek szerepelnek, a következő időtagolásokkal:

- 1861-1870 (10 év)
- 1871-1880 (10 év)
- 1881-1885 (5 év)
- 1891-1895 (5 év)
- 1896-1900 (5 év)
- 1900-1925 (25 év)
- 1926-1930 (5 év)
- 1931-1940 (5 év)
- 1942.
- 1943.
- 1944.

(Feltehetőleg elkészült az 1886-1890 közötti kézirat is, amely a hagyatéka hányattatása során elkeveredett vagy eltűnt.)

Tehát 80 év földrajzi könyvészetének anyaga. Tiszteletre méltó teljesítmény! A cédulák tartalmát áttekintve megállapítottuk, hogy Dubovitz István ugyanazzal az alapossággal végezte az anyaggyűjtést, mint az 1936-40 közötti irodalomra vonatkozó éves kurrens bibliográfiákban. A lehető legkörültekintőbb, legalaposabb kutatást végezte a számításba jöhető bel- és külföldi források teljességének feltérképezésével. Sajnos, a hagyatékban nem találtuk meg – a mindenki memóriájában élő, de sorsára senki sem emlékező – 1945-1954 közötti ciklus anyagát. Ennek felkutatása még további feladatunk.

Dubovitz István könyvtárosi és bibliográfusi tevékenységének – ugyancsak kéziratban maradt – másik eredménye, hogy összegyűjtötte *Havass Rezső* bibliográfiájának (1893) kiegészítését is. *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái* és a könyvtárak katalógusai alapján kicédulázta az általa fellelt pótlásokat. E nagyszabású munkája is a „kézirat-halom” része.

Írásunkat azzal kezdtük, hogy amikor a nagy „bibliográfus generációról” beszélünk, akkor nagyon sok – méltatlanul elfelejtett – bibliográfust nem említünk. Véleményünk szerint Dubovitz István is ezek közé tartozik. Tevékenysége alapján méltán sorolhatnánk a generáció legnagyobb tagjai közé, ha szerencsésebb korban tevékenykedett volna, és ha nem szenved fiaskót az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ 1901-1925. év közötti periódust felölelő bibliográfiai terve, melynek keretében tervezték többek között a földrajzi szakirodalom regisztrálását is, és amelynek összegyűjtésével Dubovitz Istvánt bízták meg.³⁸

E egyszerű ember munkája még fokozottabb elismerésre méltó, ha tudjuk róla, hogy mindezt gimnáziumi tanári tevékenysége mellett végezte. Órakedvezményt, majd felmentést a tanítás alól csak akkor kapott, amikor a Bibliográfiai Központtól megérkezett számára a megbízás az 1901-1925. év közötti földrajzi könyvészet összeállítására.³⁹

Rendkívül ritka és többnyire eredményes az a diszciplína, amelynek szakirodalmát rendszeresen és módszeresen regisztrálják és amelynek ismeretei, tudományos eredményei ily módon a szakemberek, kutatók rendelkezésére bocsátódnak, hasznosulnak. Dubovitz István tevékenység-

gének köszönhetően ez a földrajzi bibliográfiai számbavétel elkészült, de nem vált publikussá, és nem épült be a szakmai köztudatba, mert nem jelent meg. A földrajzot művelő szakmai közeg számára így gyakorlatilag a vonatkozó szakirodalom ilyen mélységű feltárása és ezzel elérhetősége erősen korlátozott, szinte hasznosíthatatlan. Kívánatos lenne, hogy a földrajzot művelő széles réteg felmérje a munkában rejlő, kiaknázatlan lehetőségeket és felkarolja saját szakirodalmának gondozását.

A szerzők a maguk részéről készen állnak a témában meglévő ismereteiket és szaktudásukat hasznosítani annak érdekében, hogy e nagyszabású mű nyomtatásban is megjelenhessen. A mű szerkesztéséhez és kiadásához azonban a fent leírtakon túl semmiféle eszköz nem áll rendelkezésükre, ezért ennek eléréséhez bármiféle segítséget, ötletet (és nem utolsósorban anyagi támogatást) szívesen vesznek.

Irodalom, jegyzetek

1. MENDŐL Tibor: A magyar emberföldrajz múltja, jelen állása és feladatai. Budapest : Teleki Pál Tudományos Intézet, 1947. - p.3. - Klny. a Magyar népkutatás kézikönyvéből / szerk. Györfly György
2. HUNFALVY János (1820-1888) munkásságát a magyar tudománytörténet csak részben dolgozta fel. A róla szóló szakirodalomból elsősorban SZABÓ János: Hunfalvy János. - Budapest : Akadémiai Kiadó, 1980. - című kötete érdemel figyelmet. Az egyetemi oktatásban betöltött szerepéről lásd LÁNG Sándor: A földrajzoktatás múltja az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1870-1970 között című tanulmányának 9-18. oldalát, amely A Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Földrajz-tudományi Tanszékeinek Centenáriumú Évkönyve / szerk. Antal Zoltán, Láng Sándor, Sárfalvi Béla. - Budapest : ELTE, 1970. című tanulmánykötetben jelent meg. Pályafutásának legutóbbi rövid értékelését lásd a BALÁZS Dénes szerkesztette Magyar Utazók Lexikona. - Budapest : Panoráma, 1993. - című mű 163-164. oldalán.
3. RITTER, Karl (1779-1859) német geográfus és egyetemi tanár, a modern földrajz egyik megalapítója volt. HUMBOLDT, Alexander von (1769-1859) a modern földrajztudomány szellemi megalapozója, az úgynevezett oknyomozó földrajz elméletének kidolgozója, akinek fel-

fogása szerint a földrajzi tájat összes jelenségeinek egymással való összefüggésében kell ábrázolni. Azonban míg Humboldt-nál a természeti tényezők vizsgálata állt a középpontban, Ritter-nél az ember és az emberi társadalom földrajzi viszonyokhoz fűződő kapcsolata került előtérbe. A századforduló geográfiai elmélete szívesen állította őket egymással szembe. A magyar geográfia történetében Cholnoky Jenő volt az, aki rámutatott arra, hogy kettejük szemlélete nem ellentétes, hanem kiegészítő egymást. A magyar nyelvű szakirodalom eddig keveset foglalkozott velük. Humboldt életrajzi adatait KÉZ Andor közölte az általa szerkesztett Felfedezők lexikonának. - Budapest : Franklin Társulat, 1937. - 58-59. oldalán. Munkásságuk értékelését lásd TELEKI Pál: A földrajzi gondolat története. - Budapest : A szerző kiadása, 1917. - című művében és a kettejük tudományos munkásságának egymáshoz való viszonyát CHOLNOKY Jenő: A Föld megismerésének története. - Budapest : Singer és Wolfner Irodalmi Intézet, 1932. - című művének Alexander Humboldt és A Föld megismerése az utolsó száz esztendőben című fejezeteiben a 291-348. oldalán.

4. A Magyar Földrajzi Társaság történetét eddig csak részeiben dolgozta fel a tudománytörténet. A szakirodalomban található nagyszámú utalás mellett elsősorban KÁDÁR László: A 100 éves Magyar Földrajzi Társaság és jeles képviselői In: Földrajzi Közlemények, 96.évf. 1972., 2-3. sz. - p. 107-117. és MAROSI Sándor: A Magyar Földrajzi Társaság 1. és 100. közgyűlése között In: Földrajzi Közlemények, 100.évf. 1976., 1-2. sz. - p. 9-33. című írásait használtuk fel. Az eseménytörténetről lásd HAVASS Rezső: Emlékezés a Magyar Földrajzi Társaság 50 éves múltjára. - Budapest : Magyar Földrajzi Társaság, 1922. - című művét. Az 1871-ben Antwerpenben megtartott I. Nemzetközi Földrajzi Kongresszus felhívására a világ számos országában földrajzi társaságok alakultak. Magyarországon 1872. január 12-én alakult meg – kilenc alapító taggal – a Magyar Földrajzi Társaság, amelynek tagsága ugyan-ezen év májusában már 250 tagot számlált. A földrajzi társaságok a geográfiai ismeretek gyarapítására és terjesztésére létrehozott polgári szervezetek voltak. Ezek őse az 1788-ban Angliában alapított African Society volt, amely később nevében is földrajzi társasággá alakult át. Ezt követte a párizsi (1821), majd a berlini (1828) és a londoni (1830) társaságok létrejötte. A földrajzi társaságok a világon mindenhol a geográfusokat tömörítő olyan szervezetekké váltak, amelyek mind a tudományos életben, mind pedig a tudományos ismeretterjesztésben a századfordulóra meghatározó szerepet tölthettek be.
5. TÓTH Ágoston (1812-1889) az önálló magyar térképészet megalapítója, Vámbéry Ármin (1832-1913) Ázsia-kutató, földrajzi utazó és nyelvész, míg Berecz Antal (1836-1908) geográfus, pedagógus volt.
6. MAROSI Sándor: A Magyar Földrajzi Társaság 1. és 100. közgyűlése között. p.10.
7. Ezt a korszakot KÁDÁR László „a magyar felfedező utazások korszakának” nevezte. (A 100 éves Magyar Földrajzi Társaság és jeles képviselői. p. 107.) Teleki Samu 1886 és 1889 közötti expedícióján felfedezte a Rudolf- és a Stefánia-tavakat, Zichy Jenő a 90-es években több tudományos célú utazást szervezett Bel-

- ső-Ázsiába, Déchy Mór 1884 és 1902 között bejárta a Kaukázust, Cholnoky Jenő pedig 1896 és 1898 között Kínában járt.
- Utazásaik értékelését lásd a KÉZ Andor szerkesztette Felfedezők lexikonában és a Balázs Dénes szerkesztette Magyar utazók lexikonában. Tevékenységük egységes szemléletű, utazástörténeti és geográfia történeti összefoglalásuk megtalálható HAVASNÉ BEDE Piroska et al. (szerk.): Magyar utazók, földrajzi felfedezők. - Budapest : Tankönyvkiadó, 1973. című műben.
8. KÁDÁR László: A 100 éves Magyar Földrajzi Társaság és jeles képviselői. p. 108.
 9. LÓCZY Lajos (1849-1920) geológus, földrajztudós, felfedező utazó Kelet-Ázsiában, a magyar természetföldrajz egyik megteremtője. Egyetemi tanárságáról lásd Láng Sándor: A földrajzoktatás múltja az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1870-1970 között című írását. A magyar utazástörténetben elfoglalt helyét Kéz Andor értékelte az általa szerkesztett Felfedezők lexikona című művében, és részeiben ezt ismétli meg a Balázs Dénes-féle Magyar Utazók Lexikona is. Tudományos munkásságának összefoglalását lásd Tasnádi Kubacska András: Lóczy Lajos. - Budapest : Akadémiai Kiadó, 1974. című művében, de ezen kívül jól tudtuk használni Papp Károly: Emlékbeszéd Lóczy Lajosról. - Budapest : Szent István Akadémia, 1922., valamint Vendl Aladár: id. Lóczy Lajos t. tag emlékezete. - Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1928. című írását is. Lóczy Lajos halálakor életének szinte teljes körű feldolgozását adta Cholnoky Jenő: Lóczy Lajos In: Földrajzi Közlemények, 48.évf. 1920., 6-10.sz. - p. 33-74.
 10. A Balaton-Bizottság és az Alföldi Bizottság munkájáról lásd Balázs Dénes et al. (szerk.): Magyar utazók lexikona című művét.
 11. CZIRBUSZ Géza (1853-1920) geográfus, piarista paptanár volt. Életét és munkásságát eddig a magyar tudománytörténet még nem dolgozta fel. Rövid életrajzi adatait közli a Balázs Dénes et al. (szerk.): Magyar utazók lexikona p. 90-91. Egyetemi tanári működéséről lásd Láng Sándor: A földrajzoktatás múltja az Eötvös Loránd Tudományegyetemen... című tanulmányt p. 26-28. Geográfusi munkásságát röviden összegzi Haltenberger Mihály: Czirbusz Géza és a magyar geográfia. Megemlékezésül Czirbusz Gézáról. - Budapest : Szent István Akadémia, 1935. című előadás szövege, valamint Karl János; Czirbusz Géza (1853-1920) in. Balanyi György et al. (szerk.): Magyar piaristák a XIX. és XX. században. - Budapest : Szent István Társulat, 1942. - p. 289-199. Tanári munkásságát 1905-ig, teljes bibliográfiával tartalmazza. A kegyes-tanítórendiek vezetése alatt álló sátoraljaiúj helyi római katolikus főgimnázium értesítője az 1904-1905-iki tanévről című kiadvány p. II-XV., a Dr. Czirbusz Géza 30 éves tanársága (1875-1905) című írása.
 12. A századfordulón önálló tudománnyá szerveződő földrajz egyik meghatározó irányzatát jelentő emberföldrajz alapművét már 1887-ben lefordította a Magyar Tudományos Akadémia, és azt Ratzel Frigyes: A Föld és az ember, anthropo-geographia vagy a földrajz történeti alkalmazásának alapvonalai címmel kiadta. E mű hosszú időre meghatározta mind a magyar, mind a külföldi társadalomföldrajzi kutatásokat, és az általa hirdetett földrajzi determinizmust követte Czirbusz Géza is, aki egyetemi tanárságának időszakában a természetföldrajzot megpróbálta háttérbe szorítani.
 13. KARL János: Czirbusz Géza (1953-1920), p.299.
 14. MAROSI Sándor: A Magyar Földrajzi Társaság 1. és 100. közgyűlése között In: Földrajzi Közlemények, 100. évf. 1976. 1-2.sz. p.10-19.
 15. BEREZCZ Antal (1836-1908) pedagógus, természettudós, geográfus. Számos középiskolai természetföldrajzi és földrajzi tankönyvet írt. A Magyar Földrajzi Társaságban hosszú ideig (1872-1904) főtítkárvolt és mint ilyen jelentős szerepe volt a magyar földrajztudomány intézményeinek és jellegének kialakításában. Róla lásd Balázs Dénes et al. (szerk.): Magyar utazók lexikona p.48-49.
 16. *„...Valóságos tojástáncot kénytelen a szerkesztő jární, mert ha túlságosan szakszerű cikkeket hoz, akkor a nagyközönség lesz méltán elégedetlen, ha pedig túlságosan népszerűvé válik, akkor meg nem lesz a magyar földrajzi tudománynak egyetlen igazi szakszerű organuma sem. Ennek következtében Társaságunk kettős feladatának megfelelően: két folyóiratot is kell majd kiadnunk. Az egyik, díszesen kiállított, szépen illusztrált és válogatott szép népszerű cikkeket ellátott folyóirat volna a nagy közönség részére, egy másik pedig, amely a szükséghez képest sokkal kisebb számban jelenne meg, tisztán az akadémikus tudományt szolgálná...”* CHOLNOKY Jenő: Títkári jelentés In: Földrajzi Közlemények, 36.évf. 1908. 4.szám p.132.
 17. HAVASS Rezső: Emlékezés a Magyar Földrajzi Társaság... p.XIX.
 18. Az első világháború időszakában folytatott tudományos ismeretterjesztésről részletesebben lásd: Siposné Kecskeméthy Klára – Nagy Miklós: A földrajzi ismeretterjesztés és a háború In: A földrajz tanítása, 3.évf. 1995. 5.szám p.4-8. című írását.
 19. TELEKI Pál: A földrajzi gondolat története : Essay. - Budapest : A szerző kiadása, 1917.
 20. CHOLNOKY Jenő: A földrajzi gondolat története In: Budapesti Szemle, 45.évf. 1918., 502.szám p.129-146.
 21. Marosi Sándor fogalma a korszak jelölésére. MAROSI Sándor: A Magyar Földrajzi Társaság 1. és 100. közgyűlése között. p.19.
 22. CHOLNOKY Jenő (1870-1950) földrajztudós, földrajzi utazó Kelet-Ázsiában, a magyar geográfia egyik legjelentősebb alakja volt. Nevéhez 50 kötetnyi könyv és 700 különféle tudományos és ismeretterjesztő cikk megírása kötődik. Eredeti végzettsége szerint kultúrmérnök volt és a műszaki egyetem elvégzése után először ott is maradt Klimm Mihály professzor mellett tanársegédnek, majd utána került át a Lóczy Lajos tanszékére. 1905-ben lett a kolozsvári egyetem tanára, majd Czirbusz Géza halála után átvette a budapesti egyetem földrajzi tanszékének vezetését. 1920-tól a MTA levelező tagja volt. A Magyar Földrajzi Társaságnak 1905-1910 között főtítkárra, 1914-1945 között pedig elnöke volt. Egyetemi és tudományos munkásságát értékeli Láng Sándor: A földrajzoktatás múltja az Eötvös Loránd Tudományegyetemen... című írásában, p.28-31., életrajzi adatait lásd Balázs Dénes et al. (szerk.): Magyar utazók lexikona p.79-84., Marosi Sándor: A Földrajzi Társaság 1. és 100. közgyűlése között című írását p.19-24. és Kádár László: A 100 éves Magyar Földrajzi Társaság jeles képviselői című tanulmányát p.110-111.

23. CHOLNOKY Jenő: Égen, földön. - Budapest : Franklin-Társulat, 1934. - p.5.
24. CHOLNOKY Jenő: A földrajzról. In: Cholnoky Jenő: Földrajzi képek. - Budapest : Élet Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság, 1914. - p.36.
25. CHOLNOKY Jenő nevéhez olyan hatalmas terjedelmű művek kötődnek, mint a hat kötetes A Föld és élete. - Budapest : Franklin-Társulat, 1936-1937. vagy a négy kötetes A csillagoktól a tengerfenéig. - Budapest : Franklin-Társulat, 1940. című monográfiák, de itt lehet megemlíteni a természetföldrajz egészét átfogó két kötetes Általános földrajz. - Budapest : Danubia, 1923. című könyvét is.
26. Így a Magyar Földrajzi Társaság 1934. május 3-án tartott közgyűlésén elnöki megnyitójában élesen kikelt az álltudományos elméletek ellen: *„...A német irodalomban felburjánzott ilyen irányzatú munkák nagy száma bátorítja föl a mi dilettánsainkat is a hasonló izű dolgok megírására. Ratzel kezdte ezt az irányt, tiszteletreméltó törekvésekkel, de igen felületes tudással. ...Különösen félelmetes áradata indult meg a néplélektani spekulációknak. ...A földrajzi dilettantizmus aztán odavezet, hogy az igazi tudományos problémák egészen háttérbe szorulnak s az utilitárius vizsgálatok nyomulnak előtérbe. Kizökkenetnek ennek következtében a tiszta tudomány egyenes újtjáról, de kizökkenetnek a földrajz mezejéről is, mert ezek már nem földrajzok, hanem nemzetgazdasági, vagy politikai spekulációk...”* CHOLNOKY Jenő: A földrajz mai irányzatairól In: Földrajzi Közlemények 62.évf. 1934. 4-6.szám p.49
27. TELEKI Pál (1879-1941) geográfus és államférfi, aki politikai tevékenysége mellett jelentős földrajztudományi munkát is végzett. 1911-1923-ig a Magyar Földrajzi Társaság főtitkára volt. 1926-ban megszervezte a Szociográfiai Intézetet és az Államtudományi Intézetet, 1938-ban pedig létrehozta a Magyar Táj- és Népkutató Intézetet. Jelentős művei mellett nevéhez kötődik a magyar gazdaságföldrajz megteremtése is. A politikai tevékenységéről szóló szakirodalomból Juhász Gyula: A Teleki-kormány külpolitikája 1939-1941. - Budapest : Akadémiai Kiadó, 1964., valamint Tilkowszky Lóránt: Teleki Pál, legenda és valóság. - Budapest : Kossuth Könyvkiadó, 1969. című műveket használtuk fel. Földrajzi munkásságát Balázs Dénes et al. (szerk.): Magyar utazók lexikona p.376-377., valamint Cholnoky Jenő: Utazásom Amerikában Teleki Pál gróffal. - Budapest : Wichmann, 1943. című művének XXVI. fejezete p. 277-291. dolgozta fel. Az időszaki kiadványokból Lázár István: Töredékek Teleki Pálról In: Valóság 36.évf., 1993. 3.szám. - p. 10-25., Koch Ferenc: Teleki Pál gazdaságföldrajzi munkásságának bírálata In: A Magyar Tudományos Akadémia Társadalmi-történeti Tudományok Osztályának Közleményei 8.évf. 1956. 1.szám.- p.89-122., valamint Fodor Ferenc: Gróf Teleki Pál (1878-1941) rendes tag emlékezete In: A Szent István Akadémia emlékszédei. 1941. III. kötet 7.szám használtuk fel.
28. KOGUTOWITZ Károly (1886-1948) térképész, geográfus egyetemi tanár. 1923-tól vezette a szegedi egyetem földrajzi tanszékét, számos iskolai atlasz szerzője volt.
29. DÉCHY Mór (1851-1917) geográfus, hegymászó, a Kaukázus tudományos feltárásának úttörője. A Magyar Földrajzi Társaság alapító tagja.
30. Ld. KADÁR László: 100 éves a Magyar Földrajzi Társaság... és MAROSI Sándor: A Magyar Földrajzi Társaság 1. és 100. közgyűlése között c. írásokat.
31. Uo.
32. Uo.
33. Uo.
34. IRMÉDI-MOLNÁR László: A Magyar Földrajzi Társaság könyvtára és könyvtárosai In: Földrajzi Közlemények, 85.évf. 1961. 1.sz. - p. 104-106.
35. Uo.
36. DUBOVITZ István: A Magyar Földrajzi Társaság könyvtárának hatvanéves története In: Földrajzi Közlemények, 62.évf. 1934. 4-6.sz. - p.68-74.
37. HAVASS Rezső (1852-1927) geográfus, bibliográfus. 1897-ben a Magyar Földrajzi Társaság alelnökének, 1916-ban pedig tiszteletbeli elnökének választották meg.
38. Ld. IRMÉDI-MOLNÁR László: A Magyar Földrajzi Társaság könyvtára és könyvtárosai...
39. Földrajzi Közlemények, 54.évf. 1930. - p.59.

SEMÜVEGET IS KÖLCSÖNÖZHETNEK (helybenhasználatra) a feledékeny olvasók a güterslohi Városi Könyvtárban; egy helyi optikuscég jóvoltából 45 – 1 és 3 dioptriás közötti – szemüvegből választják ki azt, amelyik nekik megfelel.

(DBI. Pressespiegel, 1997. márc.)

Szervezetfejlesztés és stratégiai vezetés A módszer

Barlai Róbert – Csapó Edit

A változások korát éljük, világunk felgyorsult és ez a tendencia törvényszerűen folytatódik. Az osztársadalmi változásokra minden gazdaságban működő szervezetnek, így a könyvtárnak is reagálnia kell, hiszen a fennmaradás a változások felismerésén és az új környezethez való gyors alkalmazkodáson múlik.

Ez tette szükségessé, hogy a szervezetek tanulmányozni kezdjék az alkalmazkodás formáit és a hatékonyság növelésének lehetőségeit. Annak ellenére, hogy a kérdést a szakértők különböző irányokból közelítették meg, minden változtatási elmélet két alapvető megközelítési módra vezethető vissza. Az ún. hagyományos szervezetráfordítási modellekből kiinduló elméletek a változtatást elsősorban a „kemény” strukturális tényezőkkel szándékoztak megvalósítani, ezzel szemben a hatvanas évek elején életre hívott magatartástudományi szervezetfejlesztés irányzatának alap gondolata, hogy a szervezeti megújulás hordozói a szervezetben tevékenykedő emberek. A két irányzat a kezdeti szembenállás után a stratégiai vezetés rendszerében integrálódott. A szervezetfejlesztés nem vesztette el magatartástudományi alapjait, de a stratégiai vezetés rendszerén belül új értelmezést nyert, strukturális szempontokkal is kibővült.

A szervezetfejlesztés tartalma

A szervezetfejlesztés fogalma és célja

A szervezetfejlesztés fogalma az angolszász „Organization Development” (röviden: OD) kifejezésből származik. A tárgynak általános, kötelező erejű meghatározása nincs, a különféle szerzők megfogalmazásai különböző felfogásokat tükröznek. A szervezetfejlesztés nemzetközi szakirodalmában *Beckhard* meghatározása vált klasszikussá. A meghatározás a következő: „A szervezetfejlesztés 1) tervszerű, 2) a szervezet egészére kiterjedő, 3) felülről szervezett törekvés, amely 4) a szervezet hatékonyságának és életképességének növelését célozza 5) a szervezeti folyamatokra való tervszerű beavatkozás útján, magatartástudományi ismeretek felhasználásával.”

A Beckhard által említett folyamatok magukban foglalják a döntési folyamatokat, a kommunikációs rendszert és stílust, az egyes csoportok közötti kapcsolatokat, a vezetési konfliktusokat, a célok kitűzését és a tervezési módszereket. A lényege, hogy a szervezet működésének hatékonyabbá tételének érdekében a szervezet tagjainak viselkedésmódját, egymás közötti viszonyát kell megváltoztatni az emberek beállítottságainak, értékeinek, gondolkodásmódjának megváltoztatásán keresztül.

A szervezeti hatékonyság

Az előző meghatározásból látható, hogy a szervezetfejlesztés célját a szerző a szervezeti hatékonyság növelésében állapítja meg. A hatékonysági kritériumokat két nagy csoportra bonthatjuk: az emberi tényezőkre, mint például a viselkedés és a kommunikáció, valamint az olyan tárgyi feltételekre, mint a struktúra vagy a technológia.

Beckhard szerint a hatékony szervezetet az alábbiak jellemzik:

- Az egész szervezet, annak fontosabb részei, valamint az egyének meghatározott célok elérése és tervek teljesítése érdekében szervezik meg munkájukat;
- A szervezeti formák a funkcióhoz igazodnak (az emberi erőforrások megszerzését a probléma, a feladat, a vállalkozás határozza meg);
- A döntéseket azok hozzák, akik a megfelelő információ birtokában vannak, függetlenül attól, hogy a szervezeti struktúrában hol helyezkednek el;
- A vezetők ösztönzési és büntetési rendszere egyaránt tekintetbe veszi
 - a rövid távú nyereséget vagy termelési teljesítményt,
 - az alárendelt fejlődését és
 - a munkakollektíva megfelelő légkörét;
- Mind vertikálisan, mind horizontálisan viszonylagosan zavartalan a kommunikáció. Az emberek általában nyíltak és kimondják véleményüket, megosztják egy-

más között a lényeges tények ismeretét és érzelmeiket;

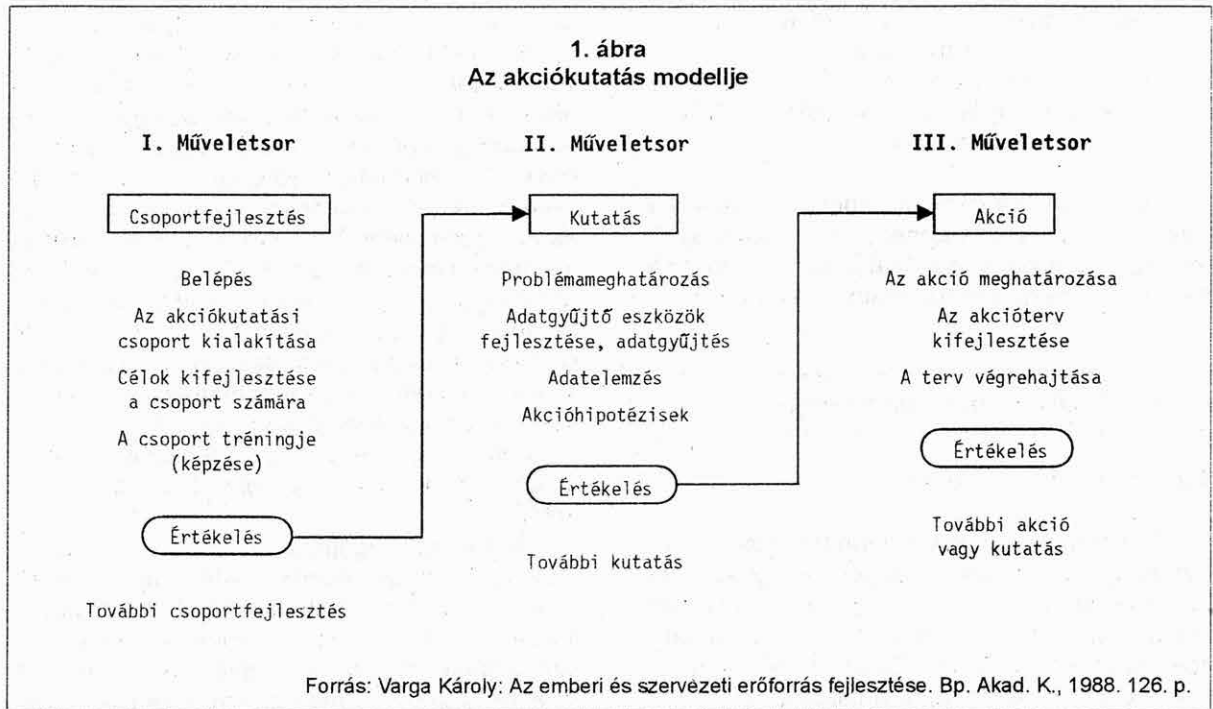
- Az olyan tevékenységek, amelyek szükségtelenül vezetnek az egyik egyénnél vagy csoportnál nyereséghez, a másikkal pedig veszteséghez, minimálisak. Állandó törekvés érvényesül minden szinten a konfliktusok és a konfliktusos helyzetek olyan kezelésére, hogy ezeket problémamegoldási módszerekkel kezelendő problémáknak tekintsék;
- Gyakori a vélemények ütköztetése, feladatokkal, vállalkozásokkal kapcsolatban, viszont kevés energiát fordítanak személyek közötti ellentétek tisztázására, pedig ezek feloldásának megvannak a módszerei;
- A szervezet és egyes alkotórészei egymással és a nagyobb környezettel kölcsönös kapcsolatban álló egységek. A szervezet „nyílt rendszer”;
- Fontosnak tartják – és a vezetési stratégia támogatja ezt –, hogy minden személyt vagy egységet a szervezetben segíteni kell integritásának és egyéniségének megőrzése érdekében;
- A szervezet és tagjai „akciókutatói” módszerrel dolgoznak. Általános gyakorlat egy visszacsatolós mechanizmus beépítése, hogy az egyének és csoportok hasznosítani tudják tapasztalataikat.

A szervezetfejlesztés ún. eklektikus iskolájának képviselői kevesebb jelentőséget tulajdonítanak az emberi tényezőknél. A *Leavitt* nevéhez fűződő szervezeti hatékonyság (angol rövidítése: OE) modell a szervezeti hatékonyságot úgy ábrázolja, mint a tényezők három legfontosabb csoportja köré csoportosított tevékenységek eredményét. Ezek a tényezők a következők: ember, szervezet és technológia.⁷

Az *emberi tényezők* magukban foglalják a viselkedést, kapcsolatokat, a vezetők véleményét az emberről, ellenőrzési módszereket, jártasságot a kommunikációban, szakmai tudást és egy szervezet emberi erőforrásának minden erősségét és gyengeségét.

A *szervezeti tényezők* tartalmazzák a szervezeti célokat, irányelveket, módszereket, ellenőrzést, röviden mindazon tényezőket, amelyek célkitűzéseit, vezetést és belső összefogottságot

1. ábra
Az akciókutatás modellje

adnak a szervezetnek. Ezek a tényezők nem azonosak a szervezeti struktúrával.

A harmadik és egyben legnagyobb csoportot alkotják a technológiai tényezők. *Technológiai tényezőnek* minősül többek között a tervezés, termelés, forgalmazás és piackutatás.

Leavitt azt állítja, hogy e három csoport valamely tényezőjébe való beavatkozás érinteni fogja a többi tényezőt is. Ebben a megállapításban Leavitt a szervezet formális és informális szférájának kölcsönhatásaira utal. A szervezet informális szféráján a szervezeti tagok érzelmi dinamizmusainak összességét értjük, amely befolyásolja a szervezet formális részét, a struktúráját. A struktúra szintén hatással van az informális szférára, e két szervezeti szint kölcsönhatásait írja le a „jéghegy-modell”, amely onnan kapta a nevét, hogy úgy ábrázolja a szervezetet, mint egy jéghegyet. A jéghegy csúcsa jelképezi a szervezet formális szféráját, a „vízvonala alatti” rész pedig az informális tartományt jelenti: mint ismeretes a jéghegy csak addig megy, ameddig a víz alatt lévő része engedi. Mindenekelőtt ezt az összefüggést tartják szem előtt a szervezetfejlesztési beavatkozások során.

A szervezetfejlesztési beavatkozás

A beavatkozás módszertani alapelve

A French és Bell szerzőpáros szerint: „A szervezetfejlesztés, a szervezet tökéletesítése akciókutatás révén valósul meg.”²⁶ Az akciókutatás célja és gyakorlati jelentősége abban áll, hogy a szervezetfejlesztési tanácsadó mellett kutatótársakká teszi a szervezeti tagokat, akik ennek következtében képessé válnak a szervezeti öndiagnózisra. Az akciókutatási modell (lásd 1. ábra) azon a feltételezésen alapul, hogy a szervezet tagjai ismerik legjobban saját problémáikat és azok megoldását, mivel ők ismerik legjobban saját helyzetüket is. Ebből következnek az akciókutatás tartalmi jellemzői:

- a szervezet tagjaiból és konzultánsokból álló akciókutatási csoport részvételével megy végbe;
- hangsúlyozza a tagok részvételét mind a kutatásban, mind az akcióban és nagy súlyt helyez a csoport tevékenységét bátorító

vagy akadályozó csoportdinamikai és szociális erők megismerésére;

- az akciókutatás a tervezést, végrehajtást és értékelést magában foglaló folyamat a viselkedés megváltoztatására.

Az akciókutatás modelljében ciklikusan három folyamat jut szerephez: az információgyűjtés, az információ visszacsatolása (a csoportba) és akciótervezés a visszacsatolás alapján.²³

A beavatkozás módszertani feltevései

Tapasztalatorientált képzés

A felnőttek deduktív módon tanulnak, vagyis kizárólag tapasztalatok alapján. A legfontosabb módszer, amelynek a keretében új tapasztalatra lehet szert tenni, a csoportdinamikusan megszervezett szeminárium. Ennek révén a résztvevők olyan intenzív tapasztalatokat szereznek, mint a valós élethelyzetekben. Ebből következik, hogy a szervezetfejlesztési tréning során a résztvevők nem a szervezetfejlesztő trénerrel, hanem egymástól tanulnak. A szervezetfejlesztő tréner feladata „csak” a tanulási helyzeteket előidéző folyamatok elindítása és ellenőrzése, ezért a szervezetfejlesztést folyamatirányultságú módszernek nevezik.²³

Szervezeti kultúra koncepció

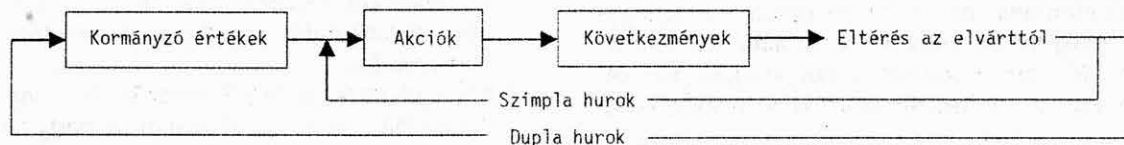
Széles körben elterjedt nézet, hogy a szervezeti kultúra központi szerepet tölt be a szervezeti változtatások kivitelezése során. A szervezeti kultúrát általában úgy határozzák meg, mint a szervezeti tagok által osztott normák, előfeltevések, hiedelmek és értékek rendszerét. A kultúra

ebben az értelemben magában foglalja az értékrendszereket és az értékek így a kultúra építőkövei. „A kultúra az emberi közösségek számára olyan, mint az egyének számára az egyéniség: ti. az önmagával való azonosságot határozza meg.”¹⁴ A meghatározásból arra a párhuzamra szeretnénk felhívni a figyelmet, amely a kultúrát és az egyéniséget állítja egymás mellé. Ismeretes, hogy minden embernek az egyénisége határozza meg, miképpen reagál a környezet ingereire, ugyanígy a szervezeti kultúra is meghatározza, hogy a szóban forgó szervezet miként válaszol környezetére kihívásaira, tehát végső soron a szervezet magatartását határozza meg, ezért olyan fontos a szervezeti változtatásokat a kultúra megújításával összekapcsolni (kulturális alapítélet).

A kultúra megújítása igényli a legnagyobb erőfeszítést a szervezetfejlesztés folyamatában, mivel a szervezeti kultúra implicit, a különböző feltevések, hiedelmek az emberek fejében kimondatlanul vannak jelen, ugyanakkor ezek a feltevések határozzák meg az emberek cselekedeteit. Mindez magában hordozza, hogy a szervezeti diagnózis során a szervezeti kultúrát nehezen, csak közvetett módokon lehet feltérképezni, de talán ennél is nehezebb a fejekben élő hiedelmeket megváltoztatni.

A hiedelmek tudatosításának és megváltoztatásának nehézségeit Varga Károly úgy írja le, mint a szervezetfejlesztés „arkhimédészi pontját”. Ez alatt a szervezet tanulási rendszerének megváltoztatását, az „egyhurkos” tanulásról a „kéthurkos” tanulásra való átállást érti. Az emberek ugyanis csak akkor tudják vizsgálat tárgyává tenni saját értékeiket, csoportos értéknormáikat, amelyek rejtett előfeltevésekként alakítják cselekedeteiket, ha ez az átállás megtörténik a szervezeten belül (lásd 2. ábra). Argyris és Schön megfogalmazása szerint arról van szó, hogy „min-

2. ábra
A szervezeti tanulás rendszerei

Forrás: Varga Károly: Az emberi és szervezeti erőforrás fejlesztése. Bp. Akad. K., 1988. 189.p.

denkinek van a deklarált életfilozófiája mellett egy valódi, használatban lévő is – egy kognitív térkép, ami eligazítja, hogy hol vannak a zsákutcák, a tilalomfák, a szabad utak –, és ezek a térképek egy szervezeten belül messzemenően össze vannak hangolva. Mindenki érti a dörgést, mindenki tudja mit szabad, mit nem szabad szóvá tenni, ha hosszú életű akar maradni az intézetnél... E kognitív térképeknek azonban kísérletileg bizonyíthatóan nincsenek tudatában az emberek.”²⁶

A munkacsoportok (teamek) a szervezet alapvető elemei. A fejlesztési folyamatok elemeiként elsősorban a munkacsoportokat és nem az egyes munkatársakat kell figyelembe venni.

Ez a megállapítás az alábbi tényeken alapul:¹⁵

- A csoportok erős befolyást gyakorolnak a csoporttagok magatartás- és gondolkodásmódjára.
- A szervezeti tagok együttműködése a csoportban és a csoportok között kedvező feltételeket teremt az egyéni igények kielégítése és a szervezet hatékonysága szempontjából.
- A csoportok innovatívabbak, mint az egyének.
- Az olyan csoportokat, amelyekben sikerült egy általánosan elfogadott értékbazist kifejleszteni, és amelyekben a tagok kölcsönösen együttműködnek, a kapcsolatokat a bizalom jellemzi, ami a nyílt kommunikáció alapja.

A módszerek csoportosítási lehetőségei

A szervezetfejlesztési módszerek csoportosítására többféle lehetőség is kínálkozik. A módszerek különféle rendszerezése különböző felfogásokat, eltérő elemzési szempontokat tükröznek. A legalapvetőbb elemzési szempont szerint megkülönböztetünk diagnosztizáló és közbelépő technikát. Ez a megkülönböztetés a gyakorlatban azonban nehézkes, mert a legtöbb technika mindkét elemet magában foglalja. A már említett szervezeti hatékonyság modellből (OE) kiinduló felfogás a stratégiai változók szerint – amelyek a szervezeti változást kell hogy végrehajtsák – megkülönböztet humán, strukturális és technikai

szempontokat.⁷ Ettől nem sokban tér el *Selstna* és *Krüger* szempontrendszer, amely a beavatkozási pontok tekintetében a szervezeti tagot, a szervezeti kultúrát és a szervezeti struktúrát különbözteti meg.²⁴ A kontingencia elmélet e tekintetben három alapvető tényezőt különböztet meg:¹⁵ szervezet és környezet közötti kapcsolatokat; csoportok közötti kapcsolatokat és egyén és szervezet közötti kapcsolatokat.

Az alábbiakban a módszereket annak alapján különböztetjük meg, hogy mennyire tekinthető tipikus szervezetfejlesztési eljárásnak. A tipikus szervezetfejlesztési eljárásokon belül *S. P. Robbins* osztályozására támaszkodunk.²³ Eszerint megkülönböztetünk egyénre, valamint struktúrára ható módszereket, a motivációfejlesztés témájánál szintén ezeket a szempontokat követjük. Mint nem tipikus szervezetfejlesztési eljárással, a konfliktusmenedzsmenttel foglalkozunk. A tipikus módszerek közül számba vesszük az egyénre hatókat, valamint a struktúrára hatókat.

Tipikus módszerek

♦ *Egyénre ható módszerek*

A szervezetfejlesztés egyik fő célkitűzése, hogy megváltoztassa a szervezet tagjainak magatartását, öndiagnosztizáló, kommunikációs és problémamegoldó folyamatok révén. A következőkben bemutatjuk azokat az eljárásokat, amelyek ezeket a folyamatokat kívánják előmozdítani a szervezetben.

– *Érzékenyítő tréning*

A módszer lényege, hogy a résztvevők saját magukról és az egymásra gyakorolt hatásokról, e hatások alakulásának folyamatáról beszélgetnek. A csoport (T-csoport) folyamatirányultságú, ami azt jelenti, hogy a tagok megfigyeléseik, tapasztalataik alapján egymástól tanulnak, nem pedig a trénerrel. A tréningcsoportoknak az a céljuk, hogy segítsék tisztázni a tagok előtt saját viselkedésüket, illetve azt, hogy mások milyenek látják őket, és megértessék a résztvevőkkel a csoportban lejátszódó folyamatokat.

– *Felmérésről szóló visszajelzés*

A felmérésről szóló visszajelzés (FV) a legrégibb és egyben legnépszerűbb szervezetfejlesztési módszer.²⁷ Azt a célt szolgálja, hogy képet kapjunk a szervezet tagjainak magatartásáról, illetve arról, hogy ki, mit, hogyan lát, észlel a

szervezeten belül. Az FV célja továbbá, hogy feloldja a szervezeti tagok látásmódja közötti különbségeket.

– *Folyamatkonzultálás*

A folyamatkonzultálás során a tanácsadó és az ügyfél közösen diagnosztizálják, hogy mely folyamatok szorulnak javításra a szervezeten belül. A tanácsadó szerepe, hogy megtanítsa ügyfelét a munkahelyen lezajló folyamatok önálló elemzésére és megértésére.

– *Csoportépítés (team-építés)*

A szervezet különböző csoportok útján való sítja meg feladatát, ezért minden változtatás egyik elsődleges célja a csoportok hatékonyságának növelése. A csoportépítés rendszerint a következő tevékenységeket foglalja magába: a cél kitűzése; szerepelemzés, amely tisztázza a tagok szerepét, felelősségi körét és a csoporton belüli folyamatok elemzése.

– *Csoportok közötti viszony fejlesztése*

A szervezeti hatékonyságot károsan befolyásolja, ha diszfunkcionális energiák keletkeznek az együttműködésre hivatott csoportok közötti rivalizálás miatt. Ezért a szervezetfejlesztési beavatkozások jelentős hányada irányul arra, hogy megszüntesse a csoportok között létező felesleges konfliktusokat. A csoportok közötti viszony fejlesztése megpróbálja megváltoztatni a csoportokban az egymásról kialakult sztereotípiákat, beállítottságokat és azt a képet, ami a csoportokban egymásról kialakult.

♦ *Struktúrára ható módszerek*

Ebbe a csoportba azok az eljárások tartoznak, amelyek a munka tartalmára és a dolgozók közötti viszonyra hatnak. A struktúrára ható eljárásokon belül négy szempontot különítünk el.²³

- A szervezet struktúráján történő alakítást jelent a szervezeti egységek hatáskörének változtatása, a hierarchikus szintek kiiktatása, a decentralizálás, vagy az ellenőrzés csökkentése. Ezen beavatkozások jellemzője, hogy a szervezetek komplexitásának, bürokratizáltságának és központosítottságának mértékén változtatnak.
- Munkakör-újjaépítésen a munkakör olyan megváltoztatását értjük, amely arra irányul, hogy javítsa az alkalmazott munkaszeretetését és teljesítményét. Ide soroljuk többek között a munkaköri forgószínpadot, a munkakörbő-

vítést, a munkakör-gazdagítást, a minőségi köröket és a sűrített munkahetet.

- Struktúrát alakító eljárásnak minősülhetnek bizonyos kultúrára irányuló törekvések is: új rituálék* kialakítása vagy a jutalmazási rendszer megváltoztatása.
- Végül, ide tartoznak a különböző képzés- és pályafutásfejlesztési programok.

♦ *Motivációfejlesztés*

A motivációfejlesztés a szervezetfejlesztés egyik központi témaköre. A motivációfejlesztés alkalmazásának elterjedéséhez azok a pszichológiai felmérések vezettek, amelyek megkérdőjelezték a „racionálisan viselkedő” ember addig elfogadott motívumait. Itt mindenekelőtt meg kell említenünk a *McClelland* által megfogalmazott három társadalmi motívumon belül a teljesítmény motívumot, a belső hajtóerők elemeit, *McGregor* XY-elméletét, de nem feledkezhetünk meg a *Maslow*-féle „önmegvalósulást kereső emberről” és *Scitovsky Tibor* gondolatairól sem, amelyek mind új megvilágításba helyezték az egyén mozgatórugóit.

Korábban megállapítottuk, hogy a szervezetfejlesztés elsődlegesen az egyének magatartására irányul. De vajon, milyen módon függ össze az egyének magatartása és motivációja? E kérdés megválaszolására szolgál az a modell, amely elhelyezi a munkamotivációt az egyén viselkedését befolyásoló tényezők sorában (*lásd 3. ábra*). A modellben szereplő változók jelentése a következő:⁸

1. A munkamotiváció ebben a modellben – az elvárás elmélet alapösszefüggései szerint – azt az erőfeszítést képviseli, amelyet az egyén, várakozásai és valenciái függvényében hajlandó megtenni.**

* „A rituálék olyan ismétlődő tevékenységsorok, amelyek kifejezésre juttatják és megerősítik a szervezet kulcsfontosságú értékeit, hogy mely célok a legfontosabbak, kik a fontos emberek, és kiket lehet feláldozni.”²²

** Az elváráselmélet szerint az emberek várakozásai és valenciái függvényében választanak az adott cselekvési alternatívák között. A várakozás olyan egyéni előrebecslés vagy megítélés, amely valamely esemény vagy végeredmény bekövetkezésének valószínűségére vonatkozik. A várakozások egy része azt becsli előre, hogy az adott erőfeszítés milyen eredményekre fog vezetni, másik része pedig azt, hogy az adott eredmények milyen következményekkel társulnak. A valenciák a következmények miatt érzett elégedettséget, illetve elégedetlenséget becslik előre.²⁸

2. Az aktuális feladat az éppen elvégzendő teendőt, valamint azt a jelentőséget jelenti, amellyel a feladat az egyén és a szervezet szempontjából rendelkezik.

3. A munkavégzés tárgyi feltételeihez tartoznak mindazok az eszközök, amelyekre a munkavégzés során szükség lehet, és amelyek biztosítják a kultúrált munkafeltételeket.

4. A munkakapacitás magában foglalja egyrészt az egyén képességeit, szaktudását és gyakorlatát, másrészt az egyén munkához való hozzáállását, illetve a munkáról kialakított képét.

5. A munkaszervezéshez soroljuk a munkaköri és a szervezeti felépítést, a munkafolyamatokat, a munkacsoportok kialakítását és a szervezés mindazon elemeit, amelyek a munkavégzést hivatottak hatékonyabbá tenni.

6. A munkairányítás tartalmazza a vezetés mindazon elemeit, amelyek közvetlen hatással vannak a dolgozó magatartására, és magában foglalja a vezetési stílust.

7. A dolgozó magatartásába beletartoznak mindazon tevékenységek, amelyeket az egyén munkája során végez, és amelyek eredményeként létrejön a teljesítmény.

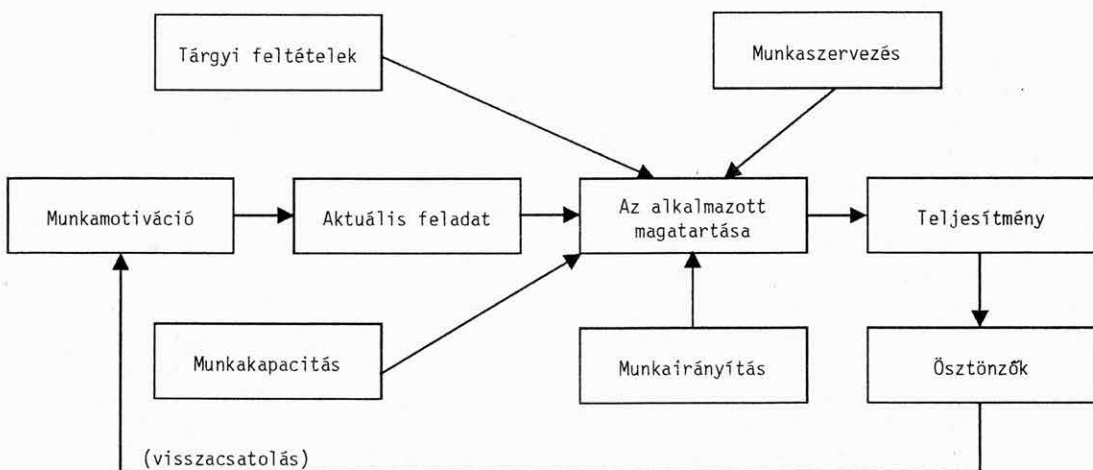
8. A teljesítmény az elvégzett munka minőségére és mennyiségére vonatkozik.

9. Az ösztönzők egyaránt jelentenek külső és belső ösztönzőket.

A fenti modell érdekességének tartjuk, hogy kétféle motiváció-értelmezést is magában foglal. A modell kiindulópontjában az elvárás-elmélet alapján értelmezett motiváció áll, ami – tekintve, hogy az elmélet arra a feltevésre épül, hogy az egyén csak olyan erőfeszítésre hajlandó, amely számára kívánatos eredményre vezet – ún. racionális megközelítés. Mindazonáltal a modell nem zárja ki a belső motivációt, hiszen az ösztönzőkön egyaránt érti a külső és belső ösztönzőket.

A szervezetfejlesztés motivációfejlesztő része a belső ösztönzésen alapul, célja egy olyan belső diszpozíció kialakítása az egyénben, ahol a teljesítmény már nem valamilyen más cél elérésének eszköze, hanem önmagában is cél. Ez a belső diszpozíció lényegében nem más, mint a teljesítménymotiváció, amely e fenti jellegzetessége folytán minden más motivációtípustól elkülönül. Varga Károly ezt így fogalmazza meg: „A teljesítménymotívum olyan mozgató tényező a cselekvés választását, irányát, intenzitását és tartósságát magyarázó fogalom, amelyet sajátos tartalma, célja különböztet meg a többi cselekvésmeghatározótól, nevezetesen azt, hogy sikert

3. ábra
A motiváció kapcsolatrendszere

Forrás: Cowling, A.G.: Behavioural science for managers. Edward Arnold, 1989. 85.p.

érjünk el olyan tevékenységünkben, amelyet a ki-válóság mércéjével lehet értékelni, vagyis ahol a siker: teljesítmény."²⁶ Mindemellett a motiváció-fejlesztésnek igénybe kell vennie a külső ösztön-zést is, ha tartósan javítani akarja az egyének motivációját, ezért hatni kell az egyén külső tényezőire is.*

Belső tényezők: a teljesítmény-motiváció fejlesztése

A teljesítmény-motivációt fejlesztő eljárások kiindulópontjában a Meyer által megfogalmazott aszimmetria tétel áll. A tétel a következő: *„Míg a teljesítmény-motiváltak a sikert gyakrabban tulajdonítják saját képességeiknek, a kudarcot viszont nem képességeik hiányában, csak vagy erőfeszítéseik időleges lanygulásának, vagy a balszerencsének, addig a kudarcfélelem által motiváltak éppen fordítva, a sikert tulajdonítják véletlen szerencsének, és a kudarcot tulajdonítják saját tehetetlenségüknek. Ez az attribúálás, oki tulajdonítás a nyomon kísérő pozitív, illetve negatív érzelmekkel kísérve az évek során szilárd önmegerősítő rendszerré válik.*"²⁶

Az önmegerősítő rendszer kialakításán kívül a motivációfejlesztés olyan tulajdonságok kialakítására irányul, amelyek a teljesítmény-motivált személyeket jellemzik. McClelland szerint a teljesítmény-motivált egyén az alábbi tulajdonságokkal jellemezhető.⁸

1. Szereti azokat a szituációkat, amelyekben személyi felelősséggel tartozik a problémák megoldásáért, viszont nem élvezi azokat a szituációkat, ahol az eredmény nem az ő képességén múlik, hanem a véletlenül és általa nem befolyásolható körülményeken.

2. Jellemző rá, hogy mérsékelt teljesítmény-célokat tűz ki és „kalkulált kockázatokat” vállal. Ha könnyű vagy rutin problémát vállalna, kevés elégedettsége származna sikeréből. Túl nehéz

probléma elvállalásával pedig semmilyen elégedettséghez nem jutna. E két véglet között van lehetősége arra, hogy maximalizálja az egyéni teljesítmény érzését.

3. Igényli a visszacsatolást arról, hogy milyen a teljesítmény, különben nem jutna elégedettséghez abból, amit csinál.

Az aszimmetria tételből, valamint a McClelland által megnevezett jellemzőkből következnek a motivációfejlesztés elemei, amelyet a Heckhausen-féle modell foglal össze:²⁶

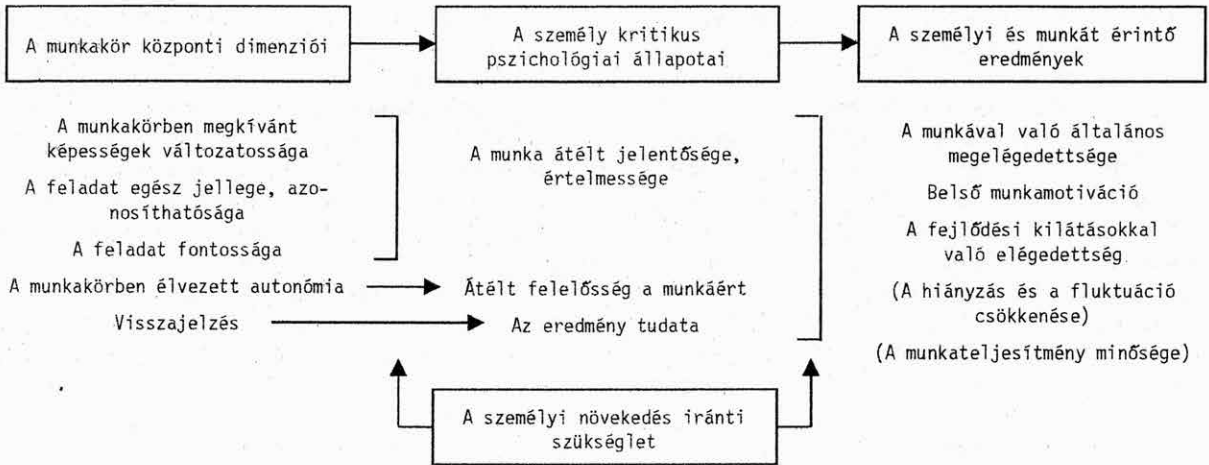
- a célkitűzés reálissá tétele,
- az erőfeszítés-kalkuláció reálissá tétele,
- oktulajdonítás siker és kudarc esetén,
- érzelmi megerősítés: örülni tudni a sikernek és nem törni le kudarc esetén.

Ez egy tiszta képlet, amely azonban csakis az egyén belső tendenciáival számol, ezért a szervezetekben ilyen egyszerű formában nem alkalmazható. Varga Károly hívja fel a figyelmet arra, hogy az önmegerősítő rendszerre alapuló motivációfejlesztés önmagában nem alkalmazható, mivel a csoportok közötti konfliktusok közegében az egyéneknek nem biztos, hogy érdekében áll egymást pozitívan megerősíteni, illetve a többiek nem engedik azt, hogy a sikert tartós és belső oknak, a kudarcot külső és változó oknak tulajdonítsuk.²⁶

Az önmegerősítő rendszer önmagában történő alkalmazásának másik akadályja már a szervezeti kultúra témakörét érinti. A probléma lényege, hogy ha egy olyan személyt, akinek feljavították a motivációstruktúráját, visszahelyeznek a változatlanul hagyott szervezeti közegbe, a motivációstruktúrájában beállt változások csak rövid életűek lesznek. Ebben több tényező is szerepet játszik, amelyeket Varga Károly részletesen elemez hivatkozott művében. Az első probléma ott jelentkezik, hogy ha a teljesítmény-motivált beállítottság nem általános egy szervezetben, akkor az ilyen típusú személyeket nem engedik érvényesülni, nem kapnak megfelelő mozgásteret és önállóságot. További problémát jelent, hogy ha a szervezeti közegben alacsony a „teljesítmény-nyomás”, a teljesítmény-motivált személy nem tartozik a leghatékonyabb munkavégzők közé. Ugyanis egy olyan környezetben, ahol a feladatok teljesítése nem adja a teljesítmény érzését, az a személy, aki a legjobb megoldások keresése helyett a megszabott feladatok precíz végrehajtá-

* Ez a megállapítás a reciprok oksági modell összefüggéséből következik, amely szerint ha az egyén motivációjavulását párhuzamosan nem észlel pozitív változásokat a külső környezetben, akkor a motivációjavulás leáll, sőt visszahanyatlak.

4. ábra
A munkaköri motivációs potenciál modell

Forrás: Varga Károly: Az emberi és szervezeti erőforrás fejlesztése. Bp. Akad. K., 1988. 122.p.

sára koncentrálni, többet képes kihozni magából, mint egy teljesítmény-orientált egyén. Mindez arra vezet, hogy a teljesítmény-motivált egyén személyiségvonásait nem tudja kamatoztatni külső sikerességében, ezért – a reciprok okság modell szerint – demotiválódik.

Külső tényezők: a munkakör motivációs potenciálja

A munkakör motivációs potenciálján olyan munkaköri jellemzőket értünk, amelyek potenciális motiváló erővel rendelkeznek. Ezeket a jellemzőket a *Hackmann* és *Oldham* által megalkotott munkaköri motivációs potenciál modell öt kategóriába sorolja. (lásd. 4. ábra)

Az ábra első részében látható kategóriák képviselik a modell központi munkaköri dimenzióit. A modell második része azokat a kritikus pszichológiai állapotokat írja le, amelyeken keresztül a munkaköri jellemzők áttételesen hatnak. Ez azt jelenti, hogy a dolgozó attól függően érez belső elégedettséget a munkája iránt, hogy a

munkaköri jellemzők mennyire képesek kiváltani nála ezeket a kritikus pszichológiai állapotokat. Ezt a belső elégedettséget a modell a személyi növekedés iránti szükségleteken keresztül becsli előre, ezzel kapcsolatban kimondja, hogy azok a személyek éreznek belső elégedettséget a munkakörök gazdagítása következtében, akik nem a jelen állapotra reagálnak kedvezően vagy kedvezőtlenül, hanem az elővételezett jövőre.

A modell jelentősége abban áll, hogy a vezetésnek segít:

- értékelni a munkaköröket,
- felbecsülni, hogy az alkalmazottak milyen teljesítményt fognak nyújtani egy adott munkakörben,
- felmérni, hogy a dolgozók mennyire lesznek elégedettek munkakörükkel.

A munkakörök motivációs potenciáljának növelésére a munkakör-újraépítés beavatkozásai szolgálnak. E fogalmon értünk bármely olyan tevékenységet, amely a munkakör olyan jellegű módosítására irányul, hogy javítsa az alkalmazottak megelégedését és teljesítményét. A három legkiemelkedőbb: a munkakör-gazdagítás, az önálló munkacsoportok és a minőségi körök.

- ♦ Munkakör-gazdagítás

A munkakör-gazdagítás a munkakör vertikális kiterjesztését jelenti. A gyakorlatban ez többnyire azt jelenti, hogy az alkalmazott nagyobb mértékben ellenőrzi saját munkáját, és olyan feladatokat is ellát, amelyeket korábban felsőbb szintek végeztek.

- ♦ Önálló munkacsoportok

Az önálló munkacsoportok ugyanazt jelentik csoportszinten, mint a munkakör-gazdagítás egyéni szinten, vagyis mélyítik a csoport feladatát. Ez úgy működik, hogy miután a csoport megkapta az elérendő célt, a csoport tagjai saját maguk határozzák meg a feladatukat, a pihenőidőt, az ellenőrzési eljárásokat, sőt a csoport leendő tagjait is maguk választják ki, így a vezetői funkció a csoporton belül szinte teljesen kiküszöbölődik.

- ♦ Minőségi körök

A minőségi kör a beosztottak és az alsó szintű vezetők nyolc-tíz fős munkacsoportját jelenti. A csoporttagok rendszeresen összeülnek, hogy megbeszéljék a minőség elérésével kapcsolatos problémákat, megkeressék az okokat, és javaslatokat tegyenek a megoldásra. Magukra vállalják a minőségi problémák megoldásának felelősségét, elkészítik és értékelik visszajelző rendszerüket. Azért, hogy ezek a folyamatok zökkenőmentesek legyenek, a minőségi körök résztvevőit megtanítják arra, hogy miképpen kommunikáljanak a csoportban, hogyan elemezzék problémáikat és milyen módon mérjék a minőséget.

*Konfliktus-menedzsment*¹⁹

A konfliktus-menedzsment elkülönítését a tipikus szervezetfejlesztési eljárásoktól az indokolja, hogy a szervezetfejlesztési eljárásokhoz képest másként közelíti meg a szervezeti problémákat. E helyütt történő tárgyalását viszont az indokolja, hogy a szervezetfejlesztési beavatkozásokkal együtt kerülhet alkalmazásra. A konfliktusok azért jönnek létre, mert a szervezetben hálózatot alkotó csoportok egymással kölcsönös függőségi viszonyban vannak, és a csoportok közötti kapcsolatokat az egymás közti verseny, illetve

együttműködés jellemzi. A szervezeten belüli kapcsolatokat négy szempont szerint csoportosíthatjuk:

- ♦ Instrumentális kapcsolatok

Az ilyen típusú kapcsolatok azért alakulnak ki, mert a szervezetben az embereknek szükségük van egymás munkájára ahhoz, hogy önmaguk létrehozzanak valamit. Ezek a kapcsolatok a munkamegosztással és a koordinációval függenek össze, és olyan szervezeti elemekben nyilvánulnak meg, mint a struktúra, a kommunikációs rendszer, a problémamegoldás és döntéshozatal módszerei, vagy a logisztika.

- ♦ Szocio-emocionális kapcsolatok

Ezek a kapcsolatok olyan érzelmi kötelékekből tevődnek össze, mint a szimpátia, antipátia, a csoportszellem és az ebből fakadó szervezetorientációk.

- ♦ Tárgyalási kapcsolatok

A kapcsolatoknak ez a típusa azért van jelen a szervezetekben, mert döntéseket kell hozni a korlátozott erőforrások elosztásáról.

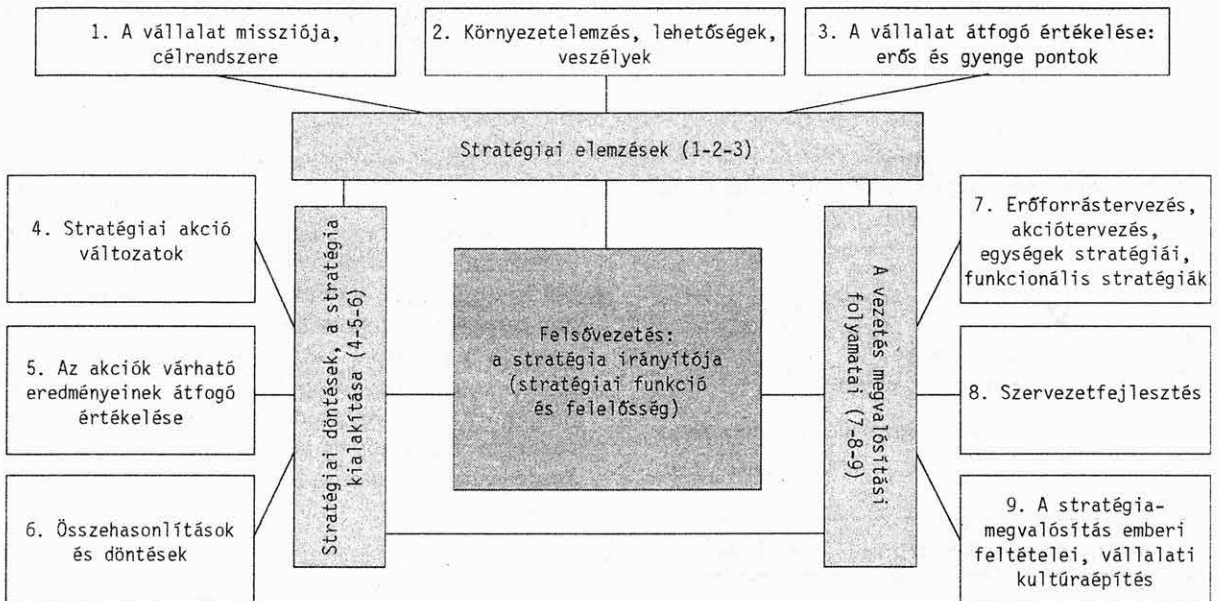
- ♦ Hatalmi és függőségi kapcsolatok

Ezekben a kapcsolatokban olyan törekvések nyilvánulnak meg, amelyek az egyén pozíciójának, presztízsének megtartására vagy megerősítésre irányulnak. A konfliktus-menedzsment megközelítésében ezeket tartják a legfontosabb kapcsolati típusoknak, hiszen maguk a konfliktusok is függőségi viszony következtében jönnek létre, és ez a kapcsolati típus hozza létre a csoportok közötti kapcsolatok legfőbb jellegzetességét, a versengést és az együttműködést. Ezért a konfliktus-menedzsment legfontosabb beavatkozása, a „produktív feszültségek” a kapcsolatok ezen típusára épít. A produktív feszültségek megerősítése érdekében a konfliktus-menedzsment olyan beavatkozásokat fogantat, amelyek a szervezeti egységek autonómiáját, illetve az egységek közti kölcsönös függőséget erősítik. Ilyen beavatkozásokat megvalósíthatnak a szervezeti struktúra és a szervezeti kultúra szintjén is.

Strukturális beavatkozás lehet: saját termékkel rendelkező, elkülönült egységek (divíziók) létrehozása; nagyfokú eredményfelelősség és autonómia kialakítása; az eredmények közvetlen visszacsatolása és cseréje.

Kulturális változtatásnak minősül a körbesétáló vállalatvezetés, csapatépítés; a kollektív azonoságtudat, közös értékrendszer megerősítése;

5. ábra
A stratégiai vezetés rendszere

Forrás: Csath Magdolna: Stratégiai vezetés - vállalkozás. Bp., KJK, 1990. 46.p.

kezdeményezőkézség és belső vállalkozás ösztönzése.

Mindezen beavatkozások eredménye egy optimális egyensúly az egységek közötti versengés és együttműködés tekintetében.

Végző soron megállapíthatjuk, hogy a konfliktusmenedzsment sokkal árnyaltabban közelít a szervezeti kapcsolatokhoz, mint a szervezetfejlesztés, amely elsődlegesen a kapcsolatok instrumentális és szocio-emocionális jellegére összpontosít.

A szervezetfejlesztés és a stratégiai vezetés kapcsolata

A stratégia-megvalósítás problémája és a stratégiai vezetés fogalma

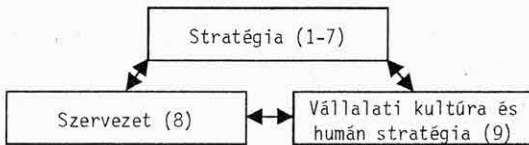
A stratégiai vezetés rendszere a stratégiai tervezésből fejlődött ki, kialakulását alapvetően a stratégiamegvalósítás igénye határozza meg. A

stratégiamegvalósítás problémája érthetővé válik, ha meghatározzuk a stratégiai tervezés és a stratégiai vezetés fogalmát. A stratégiai tervezés fogalmát röviden úgy definiálhatjuk, mint a vállalati irányítási rendszer részét, amelynek célja a stratégiai döntések megalapozása és a stratégia kialakítása.³ A tervezés azonban még semmiféle biztosítékot nem ad a stratégia-megvalósítás tekintetében. *Benőlken* megfogalmazásával élve, a stratégia olyan, mint egy útmutató: az utat megmutatja, maga azonban nem indul el rajta. Ugyanez a szerző azt is állítja, hogy a stratégiai koncepciók kilencven százaléka a gyakorlatban csődöt mond, ami kulturális és strukturális okokra vezethető vissza.⁶ A stratégiai vezetés éppen ezért azzal egészíti ki a stratégiai tervezést, hogy a stratégia kialakításán túl a megvalósítás feltételrendszerét is magában foglalja. Alapvetően újat jelent a vállalatok történetében, mert a környezethez való alkalmazkodás nemcsak naturális célok és eszközök összessége, hanem a vállalat teljes organizmusának a stratégiai feladatokhoz történő illesztése. (lásd 5. ábra)

A stratégiai rendszer első hét eleme a stratégiák kialakítását szolgálja, míg a nyolcadik és ki-

lencedik alkotó a tulajdonképpeni stratégia-megvalósításra irányul, a szervezeti felépítésnek és kultúrának a vállalati célkoncepciójához való hozzáigazítása. Ily módon a stratégia megvalósításának kulcsfontosságú elemeit a következő egyszerűbb formában is ábrázolhatjuk:

6. ábra
A stratégia megvalósításának kulcsfontosságú elemei

Forrás: Csath Magdolna: Stratégiai vezetés - vállalkozás. Bp. KJK, 1990. 46.p.

A stratégia és a struktúra összefüggései

Mindenekelőtt tisztázni kell a címben szereplő két fogalom tartalmát. A stratégia fogalma fedi a már meghatározott stratégiai tervezés fogalmát, tehát olyan eszköz, amelynek feladata, hogy rögzítse a szervezet céljait, kidolgozza azokat a terveket és programokat, amelyek lehetővé teszik a célok elérését, és oly módon határozza meg az erőforrások elosztását, hogy biztosítsa a szervezet alkalmazkodását környezetéhez. A struktúra pedig olyan, maradandó szabályok összességét jelenti, amelyek lehetővé teszik, hogy a vállalat alkotóelemeinek (erőforrásainak) olyan elrendezését építse ki, hogy azzal elősegít-

se céljainak elérését a lehető legkisebb ráfordításokkal.⁹ Leegyszerűsítve tehát a stratégia a környezeti alkalmazkodás szempontjából rögzíti a szervezet céljait (külső megfelelés), és a struktúra ezekhez a célokhoz igazítja a szervezet felépítését (belső megfelelés). Ez sematikusán így ábrázolható:

Környezet — Stratégia — Struktúra

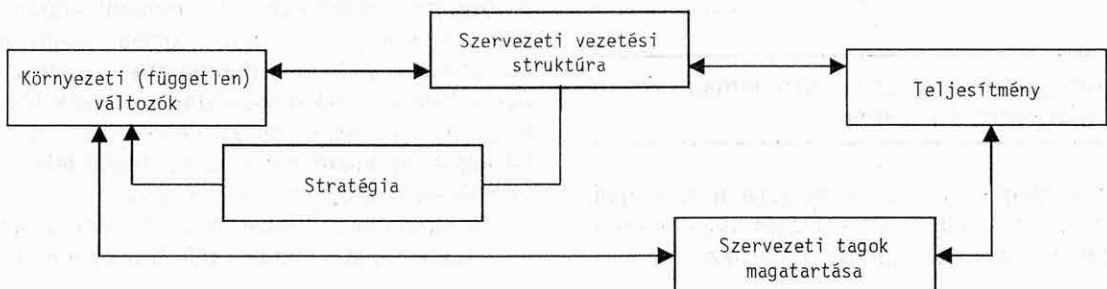
A stratégia valóban közvetíti a környezet irányzatát, a vállalati struktúra azonban vissza is hat a stratégiára, ugyanis stratégiai alkalmazkodás a környezet fejlődéséhez csak akkor lehetséges, ha a struktúra elég rugalmas ahhoz, hogy ezt ne akadályozza meg. Ez a szervezet számára azt jelenti, hogy nem választhat tetszőlegesen a stratégiai alternatívák közül, mert a választható stratégiákat a struktúra behatárolja. Sematikusán ábrázolva:

Környezet — Stratégia — Struktúra

A kontingencia-elmélet jóval többrétűbb és erősebb függést tételez fel a három tényező között. E felfogás szerint a szervezeti struktúra kialakítása követi a stratégia változásait, a választott stratégia pedig a környezeti változások függvényében alakul át, ezenkívül a környezet közvetlenül, a technológián keresztül is hat a szervezeti struktúrára.³ Az elmélet újdonsága, hogy a szervezeti tagok magatartását is beiktatja mint közvetítő változót.

A 20. század első feléig az iparvállalatok első számú stratégiája az erőforrások feletti kontroll megszerzése, vertikális fokozása volt. Ennek

7. ábra
A kontingencia-elmélet alapmodellje

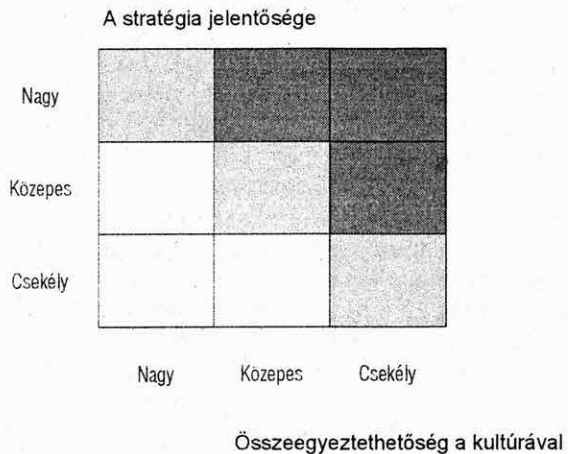
irányítására fejlődtek ki a törzskari szervezeti struktúrák. A 20. század második felében, amikor megjelenik a szervezetek több lábon állása, a diverzifikáció, fejlődnek ki a multidimenzionális szervezetek. Manapság, amikor a környezeti feltételek minden eddiginél gyorsabb tempóban változnak, a vállalatok stratégiája egyre inkább a gyors reagálásra és az erők gyors összpontosítására alapozódik, ezért a hierarchikus szervezetek helyét egyre inkább a hálózatos szervek foglalják el.

A stratégia és a kultúra összefüggései

A stratégiai folyamat és a vállalati kultúra hatásait a szakirodalomban két szempontból szokták elemezni. Az első szempont azt vizsgálja, hogy milyen a kapcsolat a stratégiai tervezés és a kultúra között. Ebből a kiindulásból *Barakonyi* két alapesetet említ.³ Az első esetben a szervezeti kultúra serkentő jellegű, előmozdítja a vállalati innovációt. Ekkor egy pozitív mechanizmus érvényesül a szervezetben, amely a következő: a környezeti elemzés és a vállalati teljesítmények értékelése során feltárják a gyenge pontokat, ami megingatja a szervezet korábbi meggyőződését, feltevéseit működésével kapcsolatban. A vállalat ezért új stratégiát alakít ki, ezzel viszont megbomlik a stratégia és a kultúra korábbi összhangja, de a pezsgó vállalati kultúra rövidesen megújul és a vállalatot még jobb stratégia kialakítására teszi képessé. Stagnáló jellegű kultúra esetén természetesen mindenek a fordítottja következik be.

A másik szempont a vállalati kultúra és a stratégia-megvalósítás kapcsolatát vizsgálja. Igen érdekesen mutatja be ezt a viszonyt *S. M. Davis*, aki a vállalati kultúrán belül két szintet különböztet meg: uralkodó értékeket és napi értékeket.⁹ Az uralkodó értékek, nézetek az adott vállalat működésének filozófiai alapjai, tartós nézetek arról, hogy milyen módon versenyezzen a vállalat,

8. ábra
A stratégia-kultúra mátrix

- El nem fogadható kockázatok
- Elfogadható kockázatok
- Jelentéktelen

Forrás: Benölken, H.: A stratégiai szervezetfejlesztés. In: Zt. Führung u. Org., 1989.

hogy viszonyuljon a környezetéhez, a társadalom egészéhez és a társadalmi intézményekhez, illetve a szervezeten belül hogyan viszonyuljanak az emberek egymáshoz stb. Az uralkodó nézetek ritkán változnak és nehezen változtathatók, éppen ezért, ha a stratégia nincs összhangban az uralkodó nézetekkel, akkor ez nagy valószínűséggel a stratégia bukását okozza. A napi értékek a mindennapi viselkedést határozzák meg, úgy ezek könnyebben változnak a helyzetek változtatásával. A vállalati stratégia az uralkodó értékekre, nézetekre épül. A stratégia megvalósíthatósága viszont a napi értékektől, viselkedési normáktól függ. A stratégiának a kultúrával való összeegyeztethetőségének felbecslésére szolgál az a kilenc koordinátájú mátrix, amelyben az egyes stratégiai alternatívákat az alapján differenciálják, hogy egyrészt milyen az egész szempontjából vett jelentőségük, másrészt mennyire illeszkednek a vállalat struktúrájába. (lásd 8. ábra)

A stratégia és a kultúra közötti összefüggés azonban nem olyan egyoldalú, mint arra esetleg az ábrából következtethetnénk. A stratégia is elősegíti vagy gátolja a szervezeti kultúra fejlődését, kedvező hatással van a kultúrára. A stratégia kedvezően befolyásolja a vállalati kultúrát, ha világosan megfogalmazza a szervezet céljait és küldetését, valamint az elfogadott értékrendszert és viselkedésnormákat.

A szervezetnek óriási felelőssége van abban, hogy a munkatársak által képviselt értékeket feltárja, és saját alapvető értékeivel összhangba hozza vagy eltávolítsa. Minden szervezet alapvető értékei a túlélés és a növekedés. A szervezetfejlesztés fő célja, hogy ezeket az alapvető értékeket elfogadtassa az emberekkel, miközben a folyamatosan változó stratégiához is adaptálnia kell a szervezeti értékrendszert. Mivel a stratégia az általános társadalmi-gazdasági környezet változásait közvetíti, a szervezeti értékrendszernek is ehhez kell igazodnia. A szervezetfejlesztés végső célja tehát az, hogy beazonosítsa a környezet változásait és az új értékeket „átvezesse” az emberek fejébe. Ezen a ponton utalnunk kell néhány olyan értékrendbeli változásra, amelyek messzemenően hatással voltak a szervezetek működésére.

Magyarországon a kilencvenes évek fordulóján alapvető társadalmi-gazdasági változások történtek, amelyek szakítottak az addig elfogadott „szocialista” értékekkel és a társadalmat többé-kevésbé piacgazdasági keretek közé helyezték. A magyar cégek többségénél a múltból örökölt paternalista szemléletmód azonban súlyos teherként jelent az új gazdasági gondolkodásmód kialakulásában, amelynek alapköve a magántulajdon. A magántulajdon megjelenése olyan folyamatokat indított el, amelyek többrétűen befolyásolják a gazdasági szereplők magatartását. A piacgazdaságra való átállás legjellegzetesebb folyamata a privatizáció. A privatizáció egyik kihatása, hogy az egyszerű munkavállalókat munkanélküliséggel fenyegeti, hiszen minden privatizált vállalatnál az egyik legelső döntés, amit a vezetés meghoz, a létszámleépítésre vonatkozik. Ez a dolgozókat bizonytalanná teszi és védekező magatartást vált ki belőlük. A vállalkozóknak ennél is több elbizonytalanító tényezővel kell számolniuk. Alá vannak vetve a bankok szinte elviselhetetlen hitelfelvételeket teremtő üzletpolitiká-

jának, az állami szabályozórendszer változásainak, a tisztázatlan jogi kérdéseknek. A helyzet erőteljes konfliktusokat gerjeszt, hiszen a gazdálkodók tulajdonosi mivoltuk következtében sokkal érzékenyebbek váltak a költségekre, amit időnként a következtelen állami szabályozórendszer is súlyosbít, például túl magas vállalkozási nyereségadó formájában.

A bizonytalansági tényezők közepette, amelyhez a rohamosan változó világgazdasági környezet is hozzájárul, az emberek elvesztik tisztánlátásukat, a jövő és így a stratégia is tervezhetetlenné válik, ami sajátos értékrendszert alakít ki a szervezeten belül. A dolgozók figyelmét a zavaros külvilágtól befelé fordítja, és ennek következtében a vállalatot passzív, védekező magatartás fogja jellemezni. Ez a magatartás nyilvánul meg abban, hogy ma egy átlagos magyar vállalatnál a vállalati célok körülbelül nyolcvan százaléka befelé irányul, a vállalat belső szervezetének, működési rendszerének és a menedzsmentnek a fejlesztésére. És mindössze a vállalati célok tizenöt százaléka irányul olyan külső célokra, mint új piacok megszerzése, a termelés növelése vagy a termékstruktúra fejlesztése, ami torz arányokat tükröz.¹⁸ Ebben a helyzetben a szervezetfejlesztés feladata, hogy megfelelő értékrend és magatartásminták kialakításával támogassa a stratégiai szempontból kedvező, szervezeti magatartás kialakulását.

Irodalom

A szerzők betűrendjében

1. ADAMS, John D.: New technologie in organization development. La Jolla, 1975.
2. ANTAL Iván: A szervezetfejlesztési igények bevezetése a vállalat környezetének és céljainak jellemzőiből. In: Ipargazdaság, 1981. 1.sz. pp. 4-103.
3. BARAKONYI Károly – LORANGE, Peter: Stratégiai management. Bp. KJK, 1993.
4. BECKER, H.: Szervezetfejlesztés. In: Zt. für Arv. 1977. 4.no. pp. 203-208. (OMIKK fordítás)
5. BECKHARD, R.: A szervezetfejlesztés stratégiája és modelljei. Bp. KJK, 1974.
6. BENÖLKEN, H.: A stratégiai szervezetfejlesztés. In: Zt. Führung u. Org., 1989. 12.no. pp. 15-22. (OMIKK fordítás)
7. CIEGOLD, W.: Mi történt a szervezetfejlesztés területén? In: Industrial management, 1978. 1-2.no. pp. 9-12. (OMIKK fordítás)

Szervezetfejlesztés és stratégiai vezetés. A módszer

8. COWLING, A.G.: Behavioural science for managers. Edward Arnold, 1989.
9. CSATH Magdolna: Stratégiai vezetés - vállalkozás. Bp. KJK, 1990.
10. CHILD, J.: A szervezetről vezetőknek. Bp. KJK, 1990.
11. DEÁK János: Gondolatok a szervezetfejlesztés alapjairól és az iparvállalatoknál való alkalmazás lehetőségeiről. In: Ipargazdaság, 1979. 7.sz.
12. GAZDAG Miklós: A szervezetfejlesztés alapjai a változó világban. In: Humánpolitikai szemle, 1993. 1.sz. pp. 3-11.
13. HANDY, Ch. B.: Szervezetek irányítása a változó világban. Bp. Mezőgazd. K., 1986.
14. HOESTEDE: International differences in work related values. Sage Publications, 1980.
15. KIESER, A.: A szervezetfejlesztési célok és technikák. In: Vtsch. Studium, 1979. 4.no. pp. 149-155. (OMIKK fordítás)
16. KOVÁCS János: Szervezetfejlesztési stratégia kialakítása. Doktori disszertáció. Bp.
17. KOVÁCS Sándor: A szervezetfejlesztés problémája a kontingencia elméletben. In: Szervezés és vezetés, 1978. 11.sz.
18. MAROSI Miklós: A vállalatok szervezetének és magatartásának alakulása. In: Vezetéstudomány, 1994. 4.sz. pp. 5-15.
19. MASTENBROEK, W.F.G.: Konfliktus-menedzsment és szervezetfejlesztés. Bp. KJK, 1989.
20. PETERDI Attiláné: Az európai szervezetfejlesztés áttekintése. In: Ipargazdaság, 1981. 4.sz. pp. 9-18.
21. ROBBINS, S.P.: Munkakörtelepítés, munkakörülmények és a munkaköri stressz. In: Emberi erőforrás gazdálkodás. 1992. 1-3.sz. pp. 87-136.
22. ROBBINS, S.P.: A szervezeti kultúra. In: Vezetés, szervezet, gazdaság. 1992. 1-2.sz. pp. 65-87.
23. ROBBINS, S.P.: A szervezeti változások és a szervezetfejlesztés. In: Vezetés, szervezet, gazdaság, 1992. 3-4.sz. pp. 55-76.
24. SLESINA, W. – KRÜGER, H.: A szervezetfejlesztés elmélete és gyakorlata. In: Zt. für Arb. 1978. 3.sz. pp. 165-185. (OMIKK fordítás)
25. SZEICZ János: Szervezetfejlesztés a szervezeti kultúra koncepció alapján. In: Humánpolitikai szemle, 1991. 3.sz. pp. 13-19.
26. VARGA Károly: Az emberi és szervezeti erőforrás fejlesztése. Bp. Akad. K., 1988.
27. VARGA Károly: Szervezetfejlesztés a felvételtől szóló visszajelzés módszerével. Szervezetfejlesztési füzetek 1.
28. VECSENYI János: A szervezetfejlesztés megalapozása komplex vállalatmegismerési tesztsziszterrel. In: Vezetéstudomány, 1983. pp. 6-18.
29. Vezetés-szervezés I-H., Aula, 1991.

ELLENŐRIZHETI ALKALMAZOTTAI ELEKTRONIKUS LEVELÉZÉSÉT a cég a /300 dolláros/ LittleBrother szoftver segítségével: ez regisztrálja, hogy a vállalat hálózataról milyen címekre, milyen terjedelmű üzeneteket küldenek (a levél tartalma magánügy marad). A szoftver 500 dolláros változatával a főnökség le is blokkolhatja a kapcsolatot a gyakran és nem vállalati érdekből használt címekkel.

(Information Management Report, 1997. márc.)

OLYAN SZÉP, HOGY NEM IS LEHET IGAZ. Egy amerikai városi könyvtár könyvtárosa egy a 30-as évekből való lexikonban 40 000 dollár értékű értékpapírt és 2600 dollár készpénzt talált. Kinyomozták, honnan szereztek a könyvet; férje halála után adta el az özvegy, nem tudván a dugipénzről. Visszaszolgáltatták neki az örökséget, s most öt unokája taníttatását segíti belőle.

Gazdálkodás humán erőforrásokkal, avagy hoz-e a fejlett technika fejlett emberi kapcsolatokat?

Bobokné Belányi Beáta

A DAT'96 (1996. okt. 31.) programjában a 25-ös könyvtári szekció előadásai többek között az elektronikus információval, a szolgáltató könyvtárral, a humán tényezők szerepével, és a menedzsment kérdéseivel foglalkoztak. Az ott elhangzott hét előadásból most a humán erőforrásokról szóló két tanulmányt mutatjuk be. (A szerk.)

A változás, mint domináló „létélmény” és mindennapi tapasztalatunk

Talán egyetlen korábbi történelmi helyzetben sem volt annyira meghatározó létélmény a „változás”, mint napjainkban, ami életünket szinte minden metszetében áthatja.

A változások léptékéről, mértékéről szólva *Thomas Kuhn* tudománytörténész terminológiáját használva, paradigma-váltás prognosztizálható, ami azt jelenti, hogy a tudománynak mint ismereti rendszernek nem csupán egyes elemei cserélődnek ki drasztikusan gyorsan, hanem egységes egészként alakul át, komoly változásokat hozva a gazdálkodási formában és a társadalmi viszonylatokban egyaránt. Most egy ilyen változás hajnalán vagyunk. A paradigma-váltás új látásmódot hoz, új gondolkodási formát és terminológiát teremt, ami egységessé szervezi a különböző diszciplínákhoz tartozó elméleteket.

A változások mozgását, terjedésének sebességét és az átrendeződés mértékét először a fejlett ipari országokban látják, mérik és elemzik. 1973-ban használja először *Daniel Bell*, a Harvard egyetem szociológia professzora a tendenciák jelzésére „*az információs társadalom*” kifejezést, majd „*az információs forradalom*” (*Fritz Machlup*) és „*információs gazdaság*” (*Peter Drucker*) megjelöléseket összekapcsolva társadalomtudományi terminológiával, „posztindusztriálisnak” nevezte társadalmunkat, megkülönböztetésül a meghatározóan ipari gazdálkodásra épített „*ipari társadalommal*” szemben. Ez idő tájt már számos adat áll rendelkezésre annak bizonyítására, hogy döntő és visszafordíthatatlan folyamatok kezdődtek a gazdaságban, egy új gazdálkodási forma van kibontakozóban, és az ipari termelés dominanciája a nemzeti össztermék előállításában visszaszorulóban van. Kialakult és egyre erősödik egy új iparág, az ún. „tudásra épí-

tett ipar" (knowledge industry), és az erre épülő információs gazdaság növekedési üteme egyre nagyobb.

Ezek a változások ma már mindannyiunk számára érezhetőek és érzékelhetővé váltak az élet szinte minden területén, és ha nem is egészen a Thomas Kuhn-i modell szerint működnek, de hogy egymást befolyásoló, egymással összefüggő jelenségekkel, folyamatokkal találjuk magunkat szemben nap nap után, ez kétségbevonhatatlan. Radikális, visszafordíthatatlan és negligálhatatlan változások ezek, amelyek kezelésére egyéni, szakmai és társadalmi stratégiák szükségesek.

A változásokhoz való alkalmazkodás és az együttműködési készség

A változásokhoz való alkalmazkodás több tényező függvénye. Kezdve a felismeréstől egészen a változás szükségességének elfogadásáig.

Ezt az önmagában racionális folyamatot mi, emberek, több szinten éljük meg. Az ember mint kitüntetett rendszerelem, a változásokat összetettségükben éli meg, embervoltából adódóan több metszetben és szinten:

- racionálisan,
- fizikailag (pl. túl kell élni...),
- pszichésen,
- érzelmileg,
- tudatosan és „tudattalanul”, vagy éppen „tudat alatt”, hogy csak a legfontosabb megközelítési formákat említsük.

A „változások menedzselése” (managing change) éppen napjainkban nyert létjogosultságot a vezetéstudományban, bizonyítván, hogy a változások félelem nélküli megélésében az elméleti tudás és a tapasztalatok bonyolult rendszere segíthet.

A változás természete iránya, területei

Peter Drucker, a vezetéstudomány meghatározó egyénisége a változások természetét vizs-

gálva – egyik legújabb munkájában – elsőképpen a változások sebességét, pontosabban felgyorsulását és radikális voltát hangsúlyozza. (*A posztkapitalista társadalom*, 1993.) Ezért is érezhetjük olyan „nyomasztónak” a változás kényszerét.

A legdöntőbb változás, véleménye szerint, a „tudás” jelentésének változása. Az emberiség történetének első szakaszában a tudás a létezésre vonatkozott. Az első nagy jelentőségű változásként a XVIII. század közepétől, fokozatosan az eszközökre, a folyamatokra és a termékekre vonatkozó tudás válik fontossá és egyben közönségi kategóriává is.

Ez az első, nagy, forradalmi változás: az ipari forradalom, amelynek során a technikai tudás válik közkinccsé, egy olyan gazdálkodási formát segít elterjedni a világon, amit kapitalizmusnak hívunk. Ez a gazdálkodási formaváltás (mezőgazdálkodásról ipargazdálkodási formára áttérés) mindössze 150 év alatt zajlott le, világméretekben.

A változásoknak ez az imponáló sebessége tette a technikai haladást ipari forradalomná, a kapitalizmust pedig világjelenséggé.

„A tapasztalatot tudássá alakították, a cselekvést alkalmazott tudássá – ezek a lényeges elemei annak, amit ma ipari forradalomnak nevezünk –, fogalmazta meg Peter Drucker – vagyis, hogy a technika világszerte átalakította a társadalmat.”

A tudás átalakulásának második korszakát az jellemzi, hogy a társadalmi integritás érdekében, a társadalmi egyensúly megőrzése céljából, egy új „társadalmi kiegyezést” vagy „szerződést” (Rousseau) kellett kötni, megfogalmazni. Ennek érdekében a tudást a munkafolyamatban kezdik hasznosítani („minden megtanulható”, állítják a francia enciklopedisták), és a munka formalizálásával, a tudás átadhatóságával, a teljesítmények összehasonlíthatóságának biztosításával megteremtették a munkaszervezet hatékonyságának alapelemeit.

Az ipari forradalom eredményei hatalmas gazdasági fellendülést hoztak, és egy új „életmód” jelent meg. Az esélyek egyenlősége fogalmazódik meg és válik társadalmi élménnyé.

Ezzel együtt, Marx terminológiáját használva, kialakultak a „kapitalizmus belső ellentmondásai”, kiéleződött az ellentét tőkés és munkás

között. *Frederik Winslow Taylor*, – 1881-ben – a tudományos vezetési iskolai megteremtője, úgy próbálta feloldani ezt az ellentétet, hogy emelte a munka termelékenységét, ami természetesen vezetett a profit növekedéséhez. Egy olyan társadalmi kiegyezést próbált ezúton megteremteni, amely a munkások és a tőkésök közös érdekén nyugodott. *Taylor* munkaszervezési elveivel 50-szeresére emelték a termelékenységet, már a századfordulón. Ezért nevezi a második forradalmat P. Drucker a *termelékenység forradalmának*.

Taylor új alapokra helyezte a társadalmi szerződést. Az általa megalapított és azóta is a nevét viselő vezetési iskola:

- ♦ az együttműködésre épülő,
- ♦ az elemi egységekből felhalmozott tudáson nyugvó munkát,
- ♦ szisztematikus,
- ♦ szervezeti racionalizációt hirdet.

Megújódott a szervezeti struktúra is ezen elvek jegyében, és a munkafolyamatok rendszere is átalakult, megteremtve a nagyipari termeléshez szükséges rendszereket, szervezeteket, mint munkaszalag, gyártási sorok és társaik.

Létrejött a társadalmi integráció új formája.

„Eddig a »személyiség« állt a központban, a jövőben a rendszer lesz az elsődleges” – fogalmaz *Taylor*. Üzemszerűen kezd működni a társadalom minden fontos szolgáltatása is, létrejön egy új típusú közigazgatás, egészségügy, biztosítási rendszer stb.

Megszületik a „hatékony szervezet”, amely az „üzemi alkotmányosságra” épült, együttműködésen pedig egy szigorúan formalizált, hierarchikusan szervezett „rendet” értettek, melyben nem lehetett helye spontaneitásnak, informális kapcsolatoknak stb.

A korlátlan növekedésre épített hatékonysági modell mennyiségi mutatókkal jellemezhető. A korlátlan növekedés és a fogyasztás mértéktelensége azonban nem tartható. Mert a világ erőforrás-korlátozott és energia-korlátozott véges, azaz zárt rendszer. Véges rendszerben a végteleen növekedés végzetes félreértésekhez vezet.

A tudás forradalmának harmadik nagy fejezete éppen erről szól. Visszakanyarodva Drucker gondolatmenetéhez – megállapíthatjuk, hogy az elmúlt fél évszázad során általánossá vált az a

felismerésünk, hogy a „rendszer-racionalizálás” önmagában nem szolgálja a társadalmi konszenzust.

Az árnyaltabb gondolkodás, a józan önmérsékletre alapuló energiagazdálkodás szükséges és a „minőség” képviselőéhez megszerzett tudásunkat „másként”, hatékonyabban kell használni.

Ezt a változást, amely a tudást már magára a megszerzett tudásra vonatkoztatja, nevezi Drucker a *tudás forradalmának*.

Ezt tekinti a tudás átalakulásának legutolsó fázisának. A tudásunkat ma arra kell, hogy használjuk, hogy hatékonyra tegyük meglévő ismereteinket. A tudás forradalma nem extenzív növekedést, hanem intenzív, a minőség emelését szolgálja. Ez az ún. fenntartható fejlődési modell alapgondolata.

„Az, hogy a tudás az egyik erőforrásból az erőforrássá vált, teszi társadalmunkat »posztkapitalistává«. Ez a változás új társadalmi dinamikát, új gazdasági dinamikát és új politikát teremt” – állítja Drucker.

TQM

A gazdálkodás e legutóbbi formaváltásának kulcsa tehát a minőség. A TQM mint a „minőség menedzselése” ezért válik központi gondolatává. A teljes körű minőségi vezetésre (teljes körű minőségelvű vezetés) törekvésben

- ♦ hangsúlyozzuk a „minőségi” szakismertek fontosságát, tudásunk tudatosítását,
- ♦ minőségivé kell tennünk az emberi kapcsolatokat, munkatársam a partnerem,
- ♦ tudatosítanunk kell, hogy az intézmény értékrendje és szolgáltatásaink minősége a belső (felhasználó) munkatársak együttműködésétől függ,
- ♦ a feladat és felelősség megosztása bizalmat eredményez,
- ♦ ez pedig felszabadítja a kreativitást és az alkotási vágyat.

A munka „humanizálása” új dimenziókat nyithat meg, ami felszabadíthatja belső energia tartalékainkat. Az együttműködési készség fontos

fokmérője egy szervezet belső erőviszonyainak és hatékonyságának. Az emberi kooperációs készség megnyerése egyben fontos vezetés-technikai kihívás is.

Az új gazdálkodási formák, a tudás tudatosításával együtt eredményezik a tudás „termelési tényezővé” válását. Ez az új erőforrás egészen másképpen működik, mint a korábbiak, és törvényszerűségei is mások. Felértékelődött az információs szektor szerepe, hiszen a tudás az információk hatékony integrációjából épül, a tudás társadalmának az információ az „építő” köve. Csak az értékelhető, az értelmezhető jelentéssel bíró információ válik tudássá a felhasználó számára, és ebben a változásban az információkezelőknek, így pl. a könyvtáraknak, információs és dokumentációs intézeteknek egyedülállóan fontos a szerepük és a felelősségük.

Megszerzett és évszázadok óta finomított tudásunkat

- az információbeszerzés (forrásismeret),
- az információkezelés és -feldolgozás,
- az információ értékelése,
- és az információközvetítés

területén, minőségi módszerekkel kell kamatoztatnunk.

A technika mint integrációs tényező

Láttuk, hogy a hatékonyság (a termelékenység forradalma) hogyan hatott a munkafolyamatok és munkaszervezetek racionalizálására. Természetesen ezt a hatás-modellt bizonyos egyszerűsítetttségében idéztük ilyen formán. A szervezet és a szemlélet fokozatosan finomodott. Egy újabb technikai forradalom adott valódi lendületet a munkafolyamatok és a munkaszervezet újjászervezésének és ez a XX. század nagy kihívása, a *számítástechnika*.

A számítógépek széles körű alkalmazásával felbomlott a hagyományos szervezeti struktúra. A korábbi hierarchikus megoldásokat a lapos (vagy alapos?) szervezeti, hálózati megoldások váltják fel. Ez az átrendeződés az intézmények belső struktúráját teljesen átalakította az utolsó évtizedben. Új feladatok, új posztok alakultak, a munka-

és feladatmegosztást újra kell fogalmaznunk. Egy korábban soha nem tapasztalt tendencia kezdett működni: a technika a „minőség” teremtés része lett.

Igényességünk átmentése

A számítástechnika igen nagy segítséget nyújtott a technikai jellegű (pl. mennyiségi, rutinszerűen megoldható) feladataink ellátásában, mára azonban túllépett korábbi korlátain és szolgáltatásaink minőségében is döntő szerephez jutott (pl. Internettel elérhető lehetőségek). A technikai fejlődés eredményeképpen felszabadult időnk és energiáink a minőségi munkában és a kapcsolatteremtésben lennének jól kamatoztathatóak – ez vezetne (vezethetne) el az új életminőség megéléséhez. Az volna az igazi eredmény, ha érdemben tudnánk építeni emberi kapcsolatunkat, valóban egymásra figyelve. Az ember így válhat valóban „kitüntetett” rendszerelemmé. S bár a munkafolyamatok rendszerének újrafogalmazásában is nagy segítséget kapunk a számítástechnikától az általa hozott új logika és gondolkodásmód eredményeképpen, a változások igazán nagy hozama: az emberi személyiséggyegek kiteljesedése lenne, ha harmonikusabb, megélhetőbb élet létrejöttét segítené.

Jó lenne, ha személyiségünk kiteljesedésére használnánk a technika adta lehetőségeket, és valahogy sikerülne elkerülni az élet értelmetlen felpörgetésének csapdáját (Mókuserék szindróma). *Milán Kundera* „Lassúság” című, legújabb regényében ezt az önmagunkkal „gazdálkodni tudást” boncolgatja.

Rajtunk múlik, hogy mire használjuk a lehetőségeket, hogy a fejlett technika elvezet-e fejlett emberi kapcsolatokhoz. Tágabb értelemben téve fel a kérdést: vajon a modern technika megindítja-e (számos társadalmi, gazdasági, szervezeti és politikai tényező közreműködésével) az új társadalmi integrációs mechanizmusokat, és elvezet-e egy új társadalmi szerződés létrejöttéhez?

Ebben az aránykeresésben fontos iránytű az igényesség, a „minőség” átmentése.

Az új életminőség eléréséhez új „minőség-gel” kell megtöltenünk az emberi kapcsolatokat is, mert a technika szolgálja az embert, csak meg kell tanulni, meg kell szelidíteni, értenünk kell hozzá.

Ha a körülöttünk lévő világot már megszelidítettük, talán lassan önmagunkat is sikerül – értékeink, igényességünk átmentése mentén ... ahogy Nagy László fogalmazott.

Irodalom

- KUHN, Thomas S.: A tudományos forradalmak szerkezete. Bp.: Gondolat, 1984.
 DRUCKER, Peter F.: The post-capitalist society. Butterworth-Heinemann Lim., 1993.
 TAYLOR, F.W.: Üzemvezetés. A tudományos vezetés alapjai. Bp.: Gondolat, 1983.
 GYEKICZKY Tamás: Emberi erőforrások és modernizációs stratégiák. Bp.: T-Twins, 1994.

MEGJELENT a

Könyvtári Minerva 1996.

Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központjának kiadványa a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával, 1995-96-ban végzett felmérés anyagát tartalmazza. Az ismertetett 1130 könyvtár név-, cím- és telekommunikációs adatain kívül a kiadvány tájékoztat a könyvtárak gyűjtőköréről, állományuk nagyságáról, feltáró eszközeikről, szolgáltatásaikról.

A két kötetbe foglalt fő rész két nagy egységre tagolódik: a budapesti könyvtárakat 5 csoportba (nemzeti, felsőoktatási, szak-, közművelődési és középiskolai könyvtárak) sorolva, a vidéki könyvtárakat pedig a települések, azon belül a könyvtárak neve szerinti betűrendben ismerteti. A minerva harmadik kötete a mutatókat tartalmazza.

A Könyvtári Minerva 1996. ára
3000 Ft + ÁFA + postaköltség

Megrendelhető írásban (faxon vagy e-mailen is) a következő címen:

Országos Széchényi Könyvtár
Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest
Fax: 202-0804
E-mail: racz@oszk.hu

A humán erőforrások menedzsmentje, avagy a libákat nem változtathatod hattyúkká, de jobb libákká teheted őket

Zalainé Kovács Éva

A munkaerővel kapcsolatos hagyományos felfogás az volt, hogy a dolgozók feladata a vezetők által előírt munkát az előírt módon elvégezni, a vezetőknek pedig mindezt szigorúan ellenőriznie kell. Ez a szemlélet a fejlett országokban azonban már megváltozott.

Az újfajta menedzsment szemlélet a munkatársakkal való foglalkozással kapcsolatban is megváltoztatta a korábbi gondolkodásmódot. Míg korábban a munkaerő főként költségként jelentkezett, ma már egyre inkább stratégiai erőforrásnak tekintik.

McGregor a munkatársakkal kapcsolatos főbb nézeteket két csoportba sorolta és ezeket X és Y elméleteknek nevezte. Az X-elmélet lényege, hogy a beosztottak:

- ♦ lusták, nem szeretnek dolgozni, ezért állandóan ellenőrizni, adott esetben büntetni kell őket,
- ♦ passzívak, nem kezdeményeznek, nincsenek ambícióik, ezért vezetni kell őket,
- ♦ és végül minden változtatásnak ellenállnak.

A vezetési módszereket és stílusokat, illetve a személyzeti és munkaügyi eljárásokat is ezen elmélet alapján alakították ki.

Az Y-elmélet szerint a vezetőknek más szemmel kell látni a beosztottakat, ha tőlük több lelkesedést, odaadást és magasabb teljesítményt várnak el. Ezen elmélet szerint:

- ♦ a munkatársak nem passzívok, csak a bürokratikus környezet teszi őket azzá,
- ♦ szívesen vállalnak felelősséget, ha azt lehetővé teszik számukra,
- ♦ szívesen dolgoznak, ha a szervezet céljainak elérésétől saját céljaik elérését is várhatják,
- ♦ megnyerhetők a változás ügyének, ha tudják, hogy arra miért van szükség és ha abban aktívan részt vehetnek.

Ezen elmélet továbbfejlesztése *Ouchi* nevéhez fűződik és Z-elmélet néven vált ismertté. Ennek lényege:

- ♦ a humanizált munkakörülmények megteremtik a hatékonyabb munkavégzés lehetőségét azzal, hogy a munkatársaknak önbecsülést és emberi méltóságot adnak,
- ♦ a munkatársak együttműködése egészségesebb a szervezet egészének sikeréért.

res működése szempontjából, mint a versengés,

- a munkatársak akkor dolgoznak szívesen a szervezetenél, és eredményeihez akkor tudnak a leghatékonyabban hozzájárulni, ha tudásuk és tapasztalataik növelésére folyamatosan lehetőség van.

Az elméletet korunk kihívásai, a változásokhoz való alkalmazkodás követelményei igazolták. Elmondható, hogy az információs társadalom felé haladva a vezetőknek új termelési, hatékonysági tényezőkkel is számolniuk kell. Ezek a következők:

- információ,
- tudás,
- kreativitás,
- az emberekkel való bánás művészete,
- vállalkozó szellem. (Csath, 1993)

Minden vezetőknek döntő feladata lesz a jövőben a munkatársak kiválasztása, motiválása és folyamatos fejlődésük biztosítása.

Előtérbe kerül a döntéshozatal decentralizálása által, hogy a megfelelő információ mindenkihez eljut, ez együtt jár a felelősség, a hatalom munkatársakra történő átruházásával. A vezetőknek segíteni kell az önszerveződést, az egyes feladatokhoz létrejövő munkacsoportok kialakítását. Jó példa erre a TQM-hez, az átfogó minőség-elvű irányításhoz kapcsolódó ún. minőségi körök létrehozása. A TQM csoportmunkán alapul, az intézmény minden munkatársát be kell vonni a munkába és biztosítani kell folyamatos továbbképzésüket, fejlődésüket. Ennek érdekében célszerű úgynevezett minőségi köröket létrehozni.

A minőségi körök önkéntes alapon, a jobbítás szándékával létrejövő kiscsoportok az együtt dolgozó munkatársakból. Rendszeresen, önként vállalva tartanak összejöveteleket, megbeszéléseket munkaidőn belül. Ezeket a munkával, a munkakörökkel kapcsolatos problémákat azonosítják, elemzik és megoldási javaslatokat készítenek. A vezetés számára is nyújtanak megoldási javaslatokat, eredményeikről hivatalosan is beszámolnak. Szükséges, hogy a problémák megoldásához megfelelő eszközöket és technikákat elsajátítsák. Munkájukkal hozzájárulnak a szolgáltatások fejlesztéséhez és a munkatársak motiválásához.

Fontos, hogy a minőségi körnek megfelelő „becsátolása” legyen az intézmény vezetéséhez, tagjai biztosak legyenek abban, hogy javaslatai-

kat komolyan veszik és átültetik a gyakorlatba. Amennyiben ez nem lehetséges, világosan értesükre kell adni annak okát.

A sikeres team munka hasznos a vezetés számára és a munkatársak egyéni fejlődését, motiváltságát is erősíti. (O’Neil, 1994)

Szükség van arra is, hogy a rutin munkák mellett és/vagy helyett teret biztosítsunk a munkatársak kreativitásának, bátorítsuk az új kezdeményezéseket és az új ötletek kipróbálását.

Az információtechnológiában bekövetkezett fejlődés ugyancsak igényli újfajta készségek elsajátítását, pl.:

- a könyvtárgépesítés szerzeményezési, feldolgozó, kölcsönzési, könyvtárközi kölcsönzési és folyóirat-nyilvántartási moduljainak kezelését;
- a szövegszerkesztés, táblázatkészítés, elektronikus levelezés stb. használatát;
- a CD-ROM adatbázisok kezelését, online keresések végrehajtását;
- a felhasználók képzése az új információtechnológiai eszközök használatában.

Felvetődik az a kérdés is, hogy kit, milyen területen kell képezni/továbbképezni. Lassan eltűnik a szakfeladatok és nem szakfeladatok közötti éles határ, hiszen a kisegítő személyzet is egyre igényesebb munkát kell hogy végezzen.

A folyamatos létszámcsökkentések miatt különösen fontos a csapatmunka, és ezért a teljes munkatársi gárdának szüksége van a szakértelmre, a használókra irányuló készségekre. A személyes hatékonyság és az interperszonális készségek fejlesztése egyre nagyobb hangsúlyt kap a fejlesztési programokban. A szóbeli és írásbeli kommunikációs készségek, az interjú és tárgyalási technikák, a projektek tervezése és menedzselése, a csapatmunkára való alkalmaság és hajlandóság fejlesztése fontos mind az alkalmazottak, mind a vezetők részére.

A munkatársak fejlesztésének további lehetősége a munkakör-rotáció, a saját igényekhez szabott műhelymunka, a projektcsoportok létrehozása. Az ilyen jellegű csoportokat nem hierarchikusan, hanem osztálykereteket átlépően kell létrehozni, mert csak így lehet erősíteni a vezetésben való részvételt és az egyes egységek közötti kommunikációt.

A vezetés szempontjából ez a vezetési stílus a munkatársak bevonásával történő vezetés irá-

A humán erőforrások menedzsmentje...

nyába való elmozdulást igényli, ez pedig a stratégia és taktika szélesebb körű megvitatását és a frontemberek értékes közreműködését és elismerését jelenti a döntéshozatalban. (*Stratégiai tervezés, marketing, TQM, 1996.*)

A munkaerő szerepének ilyen jelentős átértékelése természetesen a vezetéstől új szemléletet, magatartást és módszereket igényel.

A humán erőforrások menedzsmentje különösen fontos akkor, amikor az anyagi források, a személyzet létszámának csökkentése mellett a könyvtártól lényegesen hatékonyabb, költségkímélő, szolgáltatás- és piacorientált működést várnak el fenntartóik. Ebben a helyzetben különö-

sen fontos, hogy a vezetés a személyzetet motiválja, érdekeltté tegye a fenti elvárások teljesítésében.

Felhasznált irodalom

CSATH Magdolna: Stratégiai tervezés és vezetés. Sopron-Budapest, 1993. „Leadership” Vezetés- és Szervezetfejlesztési és Tanulást Segítő Kft. 123 p.

O’NEIL, Rosanna M.: Total Quality Management in libraries. Englewood, 1994, Libraries Unlimited, Inc. 194 p.

Stratégiai tervezés, marketing, TQM. Kiad. a Könyvtári és Informatikai Kamara. Bp. 1996. KIK. 165 p.

Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ

egyéves **könyvtárosasszisztens-iskolát** hirdet

A tanfolyamot a 10/1995.(IX.22.) sz. MKM-rendelet alapján szervezzük.

Az oktatás szeptember közepén indul és 1998. június közepén záróvizsgával fejeződik be. A képzés kéthetente két napot vesz igénybe. A jelentkezés feltétele: érettségi. Jelentkezési határidő: 1997. augusztus 25. A tanfolyam díja: félévenként 18 000 Ft, a záróvizsga díja: 4000 Ft.

Címünk: Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ oktatási és módszertani osztály, 1827 Budapest, Budavári Palota F-épület
Felvilágosítás: a 202-1203-as telefonon

Megújul a könyvtári szabványosítás

**A szabályzat
– némi bevezetéssel –
a szakmai közvélemény
tájékoztatására**

Vajda Erik, a Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság elnöke az alábbi közlemény megjelenésére kérte fel a központi könyvtári szakfolyóiratok szerkesztőit.

A sokéves múltra visszatekintő hazai könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási (dokumentációs) szabványosítás a nemzetközi mércét is elbíróan magas színvonalú volt a 80-as évek végéig. A legfontosabb munkaterületeket és eszközöket, a nemzetközi szabványosítást gyorsan követve, vagy éppenséggel azt megelőzve – álláspontunkat utóbb (a nemzetközi szabványosításban elért jelentős befolyásunk révén) nemzetközileg is eredményesen érvényesítve – szabványosítottuk, kielégítve a legfontosabb szabványosítási igényeket, megteremtve a kompatibilitás feltételeit és a használok eligazodását egységesített eszközökkel segítve. Olyan eszközöket és folyamatokat is nemzeti szabványok szabályoztak, amelyeket külföldön általában egyesületek, szakmai intézmények és más hasonló szervezetek által készített szabályzatokkal szabványosítanak. A könyvtári szabványosítás kiterjedt (vagy legalábbis élesztően hatott) a határterületekre is, így mindenképp a kiadói, vagy a publikációkat nagy mértékben befolyásoló szabványokra (azonosító számokra, kódokra, dokumentumok alaki és adatközlési szabályaira) is. Néhány szabvány már közvetlenül készítette elő a korszerű információs technika/technológia alkalmazását.

Ez a fejlődés az 1990-es években, különösen 1994 után jelentősen lelassult, miközben a technológia változásai következtében a korábbi szabványok – részben, vagy egészükben – gyorsan avultak el és új szabványok iránt mutatkozott igény. Az új szabványok létrehozására és korábbi szabványok felülvizsgálatára irányuló, kielégítetlen igény (a hazánkban különösen heterogén automatizálási eszközök alkalmazása miatt is) kompatibilitási nehézségekre vezetett. Az új, „szabványosítás után kiáltó” eszközök és folyamatok szabványosítatlanok, a forradalmian átalakuló folyamatok pedig a régi szabványokkal nehezen összeegyeztethetőké váltak.

A megtorpanás fő oka a szervezeti keretek szétesése és a finanszírozási körülmények megváltozása volt. A korábbi, sikeres nemzeti szab-

ványosítást és a nemzetközi szabványosításban való eredményes részvételt az állam a Magyar Szabványügyi Hivatal (MSZH) útján közvetlenül finanszírozta. Ebből adódóan a szabványosítás előkészítésének és végrehajtásának szakmai/társadalmi környezete is az MSZH körül alakult ki, nevezetesen a Könyvtári és Információs Szabványosítási Műszaki Bizottság és az egyes szabványok kidolgozására létrehozott szakbizottságok működését is, továbbá a nemzetközi szabványosításban való részvétel számottevő részét is az MSZH szervezte és költségvetése biztosította ezek fedezetét. Az MSZH átalakulásával Magyar Szabványügyi Testületté (MSZT) jelentősen megváltozott a helyzet. Egyes (igen ritka, a mi szakterületünket nem érintő) nemzetközi szabványok honosításán kívül a szabványosítást az illető szakterületeknek (az adott területen működő vállalatoknak, intézményeknek, szervezeteknek) kell megrendelniük az MSZT-től, mégpedig igen magas áron. A Műszaki Bizottság is de facto megszűnt: tagjai csak az MSZT tagjai lehetnek, a tagsági díj összege pedig a könyvtárak túlnyomó többsége számára lehetetlenné teszi a tagságot; jelenleg a szakmából csak a Művelődési és Közügyügyi Minisztérium és (az egyesületeket illető tagdíjkezdéssel élve) a Magyar Könyvtárosok Egyesülete tagja az MSZT-nek és az illetékes műszaki bizottságnak.

Három éve a könyvtári szakmai szervezetek, az Országos Széchényi Könyvtár és annak Könyvtártudományi és Módszertani Központja, az MSZT egyetértése mellett kezdeményezték a könyvtári szabványosítási szervezet és folyamat átalakítását, megfelelő szakmai szervezet kialakítását és részben új szabványosítási módszerek alkalmazását. E kezdeményezést az MKM is támogatta, de a folyamat meglehetősen elhúzódott, részben finanszírozási problémák miatt, részben pedig „profí” szervezet létrehozása híján. Néhány új, illetve revideált szabvány így is létrejött, és tervek születtek a továbbiakra nézve, de az eredmény szervezeti és anyagi háttér híján nem volt kielégítő.

Ezen a helyzeten kíván változtatni a most létrejött Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatási Szabványosítási Bizottság. Az alábbiakban megismerkedhetünk e bizottság összetételével, szer-

vezetével, szabványosítási alapelveivel és feladataival, valamint munkarendjével. Előnyös e szempontból, hogy a könyvtári törvény koncepciója egyértelműen államilag finanszírozandó központi szolgáltatásnak tekinti a szabványosítást.

Az említett dokumentum önmagáért beszél. Mégis kiemelünk három lényeges szempontot:

- ♦ a nemzetközi gyakorlathoz alkalmazkodva és a finanszírozás adottságai miatt a könyvtári és szakirodalmi tájékoztatási – bő értelemben vett – szabványok számottevő része nem (egyébként eleve diszpozitív) nemzeti szabványok, hanem az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete és az Országos Széchényi Könyvtár által közreadott **szakmai szabályzatok** formájában jelenik meg a jövőben;
- ♦ a nemzetközi szabványokra és szabályzatokra alapozott, szűkebb használó kört érintő egyes szabványok (szabályzatok, pl. nálunk ritkán előforduló írásrendszerek transliterációja) esetében helyet kap az a módszer is, amikor a nemzeti szabvány, vagy a szakmai szabályzat csak a hatályos nemzetközi szabvány (esetleg szabályzat) használatát írja elő, esetleg magyar fordításban (adaptációval) közölve a nemzetközi szabvány/szabályzat egy részét, pl. a bevezetést és/vagy a fogalom-meghatározásokat;
- ♦ a szabványosítás folyamatába, különösen előkészítésébe, elsősorban a szakmai szervezetek útján, minél szélesebb kört vonnak be.

A bizottság kidolgozta a szakterületen 1997-ben és 1998-ban folytatandó szabványosítás tervének tervezetét is. Ez azért csak tervezet és azért későbbi időszakban tesszük közzé, mert végleges tartalma függ a költségvetés elfogadásától. A terv kitér meglévő szabványok revíziójára (ideértve revideált nemzetközi szabványok honosítását is), valamint új szabványok, illetve szabályzatok kidolgozására, vagy kihirdetésére. Végleges jóváhagyása után tartalmáról tájékoztatni fogjuk a szakmai közvéleményt, a szaksajtó útján is és egyéb eszközökkel.

A Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatói Szabványosítási Bizottság összetétele, szervezete, feladata és munkarendje

1. A bizottság

1.1 A Könyvtári és Szakirodalmi Tájékoztatói Szabványosítási Bizottság (rövid neve: Könyvtári Szabványosítási Bizottság, a továbbiakban: bizottság) tagjai

- az Informatikai és Könyvtári Szövetség (KIK),
- az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK),
- a Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE),
- a Magyar Szabványügyi Testület (MSZT) és
- az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK)

képviselői és a bizottság elnöke (lásd a 2. szakaszt).

1.2 A bizottság elnökből és tagokból áll. Az elnököt a bizottságba delegált tagok választják, vagy maguk közül, vagy más, szakmailag alkalmas személyt, előzetes szóbeli jelölés után. Több jelölt esetén titkos szavazással kell az elnököt megválasztani. Ha valamely, a bizottságban részt vevő szervezet vagy intézmény képviselőjét választják elnökké, akkor az az intézmény (szervezet), amelynek képviselőjét elnökké választották, az elnök helyett más képviselőt delegálhat. A bizottság titkára a szakmai szabályzatok készítésének koordinálására és az MSZT-vel való kapcsolattartásra hivatott szervezet, a KMK-ban működő,

az OSZK főigazgatójának utasításával létrehozott szervezeti egységnek, a Könyvtári Szabványosítási Irodának (a továbbiakban: KSZI) vezetője/munkatársa.

1.3 A bizottság nem önálló jogi személy. Összetételének, szervezetének, feladatainak és működési rendjének jelen leírása a bizottság tagjainak egyhangú jóváhagyásával lép hatályba, illetve módosítható.

2. Alapelvek, feladatok

2.1 A bizottság végzi

- a szabványosítási igények nyomon követését,
- a kidolgozandó szabályozási dokumentumok tárgyának, műfajának és főbb elveinek meghatározását,
- a szabványosításhoz szükséges finanszírozás tervezését,
- a kapcsolat tartását a Magyar Szabványügyi Testülettel (MSZT) az MSZT-nek a bizottságban résztvevő tagja és az MSZT illetékes műszaki bizottságában képviselt szervezetek(ek) révén,
- a KSZI tevékenységének szakmai irányítását és
- a szakterület szabványosításáról szóló szakmai tájékoztatást.

2.2 A finanszírozási feltételekre tekintettel és a nemzetközi gyakorlat szerint a bizottság a nemzeti szabványoknak az MSZT keretében történő kidolgoztatása mellett szakmai szabályzatok kidolgozását is szervezi és – a KSZI útján – koordinálja.

2.3 A nemzeti szabványok kidolgozását a bizottság döntése szerint a KSZI az MSZT-től rendeli meg.

2.4 A szakmai szabályzatok tervezeteit a bizottság döntése szerint, a KSZI útján, megfelelő javaslattevő személy(ek) felkérésével, e célra felkért szakbizottság keretében (és szükség szerint – szélesebb körű társadalmi vitára alapozva) kell kidolgozni. A szabályzatokat a bizottság hagyja jóvá, majd azokat könyvtári és szakirodalmi tájékoztatói szakmai szabályzatokként kell közreadni, a KMK kiadásában, közreadóként az Informatikai és Könyvtári Szövetséget, a Ma-

gyar Könyvtárosok Egyesületét és az Országos Széchényi Könyvtárat tüntette fel.

2.5 Nemzeti szabványként kell kidolgozni:

- azokat a szabályozási dokumentumokat, amelyek kidolgozásában a könyvtárak érdekeltek, de amelyek – részben, vagy egészében – más intézményektől követelik meg a szabvány szerinti eljárást (pl. a dokumentum-számozási rendszerek, kódrendszerek, dokumentumok megjelenési formájára és azokon feltüntetendő adatokra vonatkozó szabványok),
- lehetőség szerint azokat a szabványokat, amelyek világméretű (ISO), illetve európai regionális (EN) szabványok honosításaként jönnek létre.

2.6 A szakmai szabályzatok kidolgozása és a tervezetek megvitatása során minél szélesebb körű szakmai együttműködésre kell törekedni. A szakmai szervezetek szükség szerint előkészítő munkákba is bevonhatók.

2.7 Olyan esetekben, amikor a szabvány (szabályzat) használók szűkebb körét érinti, mind a nemzeti szabványok, mind a szakmai szabályzatok kidolgozása pótolható az eredeti nemzetközi szabvány használatát előíró jóváhagyó közleménnyel, illetve az eredeti szabvány vagy szabályzat használatát előíró szakmai szabályzattal.

2.8 A bizottság a nemzetközi szabványosítást, illetve szabvány-jellegű dokumentumok kidolgozását végző szervezetekkel az MSZT, illetve az adott nemzetközi szervezet munkájában résztvevő hazai intézmény(ek) útján kapcsolatot tart fenn, tájékozódás, illetve a hazai szakmai álláspont képviselete érdekében.

2.9 A bizottság gondoskodik a szabványosításról, valamint a megjelenő szabványokról és szabályzatokról szóló tájékoztatásról (a szaksajtóban és egyéb keretekben).

3. A bizottság munkarendje

3.1 A szabványosítás finanszírozását a bizottságnak a Művelődési és Közoktatási Minisztériumtól kell kérnie, távlati és éves tervezés alapján, a könyvtári központi szolgáltatások keretében. A bizottság dönt az e célra folyósított, és más célra nem használható, az Országos Széchényi Könyvtárhoz telepített összeg felhasználásáról a KSZI útján. E forrásból kell fedezni a KSZI működési költségeit is.

3.2 A könyvtári szabványosítási bizottság legalább évenként kétszer, szükség szerint ennél sűrűbben ülésezik.

3.3 A bizottság ülésein részt vesz (ha nem tagja a bizottságnak, tárgyalási joggal) a titkár. A bizottság minden ülésére meghívja – megfigyelőként – a Művelődési és Közoktatási Minisztérium illetékes osztályvezetőjét, vagy annak megbízottját.

3.4 A bizottság döntéseit a jelenlevő tagok (legalább négy tag) egyszerű szótöbbségével hozza. Kivételt képez az 1.3 szakaszban meghatározott döntés. Szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt. Indokolt esetekben a döntéseket levélszavazással (ideértve az elektronikus postát) is meg lehet hozni, de megvitatást indokoló esetben a bizottság ülését össze kell hívni.

E szabályzatot a bizottság 1997. április 4-i ülésén egyhangúlag jóváhagyta.

A jóváhagyás hitelül:

Vajda Erik
elnök

1997. április 7.

Tudja-e, hogy ...?

Magyarországon az 1969. évi III. törvény szól a szerzői jogról, a végrehajtására kiadott 9/1969. (XII.29.) MM. rendelettel együtt. A törvényt és a végrehajtási rendeletet – a számos későbbi módosítással együtt – legutóbb egységes szerkezetben közzétették a *Magyar Közlöny* 1996. évi különszámaként is. Vitás kérdések esetében – pl. mi minősül szerzői jogvédelem alá eső alkotásnak, s ennek milyen járulékfizetési vonzatai vannak stb. – érdemes állásfoglalást kérni a Szerzői Jogvédő Hivataltól, de azt is tudni kell, hogy véleményük az ott dolgozó, szerzői joggal foglalkozó szakemberek és a mögöttük lévő intézmény véleménye, és nem „állami” vélemény.

A könyvtárakat érintő szerzői jogi kérdésekről lapunk 1994. I. számában közöltünk összeállítást (Skaliczki Judit: A kölcsönzési törvény létükben fenyegeti a könyvtárakat; A kölcsönzési törvény kérdése Európa országaiban; Memorandum a kölcsönzési törvény ellen.)

Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ

alapfokú **számítógépezési tanfolyamot** hirdet

Témakörei: számítástechnikai alapismeretek, szövegszerkesztés, táblázatkezelés.

A szakképesítést adó képzést a művelődési és közoktatási miniszter által kiadott központi program alapján szervezzük. A két féléves oktatás szeptemberben kezdődik (havonta két egymást követő nap), a záróvizsgára 1998 júniusában kerül sor.

Jelentkezési határidő: 1997. augusztus 15. Telefonos információ: 175-7533/116, Fejős László
A tanfolyam díja félévenként 18 000 Ft, a záróvizsga díja 4000 Ft.

Címünk: Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ oktatási és módszertani osztály, 1827 Budapest, Budavári Palota F-épület

Kitekintés

A katalógusfiókból a képernyőre

A francia könyvtári katalógusok retrospektív feldolgozása

Tószegi Zsuzsanna

A világ legnagyobb könyvtári fejlesztési tervei között tartják számon a franciák *Très Grande Bibliothèque* („Óriás-Könyvtár”) programját, amely nem kisebb célt tűzött maga elé, mint az ország összes könyvtárának könyv- és folyóiratállományát feltáró központi katalógus (*Catalogue collectif de France – CCF*) kialakítását. A hatalmas erőfeszítést kívánó feladatot a nemzeti könyvtárra* bízta, ahol a könyvtár saját állományáról készült régi katalógusoknak a számítógépre vitele mellett folyik a felsőoktatási és a közművelődési könyvtárak gyűjteményeinek a feldolgozása is.

A Bibliothèque nationale de France (BnF) katalógusainak retrospektív konverziója**

A francia nemzeti könyvtárnak nincs egyetlen, egységes katalógusa: az olvasók kénytelenek a különböző időszakokban és eltérő elvek alapján készült cédula-, kötet- és számítógépes katalógusokban keresgélni. Ha megunják a kirakós játék elemeit összeillesztgetni, a könyvtárosokhoz fordulhatnak segítségért. Amikor 1988 februárjában átadták a BnF BN-OPALE nevű számítógépes rendszerét, abban a felhasználók csak a 80-as évek beszerzéseinek leírásait találták meg. Már ekkor fölmerült a retrospektív feldolgozás kérdése; ennek első fázisaként, öt évi munkával el is készült az 1970-1979-es évtized alatt katalogizált mintegy 400 ezer leírás retrospektív konverziója.

Ebben az időszakban, 1988. július 14-én jelentette be *Francois Mitterand* köztársasági elnök a *Très Grande Bibliothèque* (TGB) koncepcióját és a nemzeti könyvtár új épületegyüttesének felépítését. A döntés hallatán sok szakember nyilatkozott úgy, hogy a XXI. század könyvtárához nem illene a cédulakatalógusok és a részlegesen elkészült számítógépes katalógusok egyvelege; ezért az új könyvtár megnyitására jó lenne elké-

* A Bibliothèque nationale-t és a Bibliothèque de France-ot Bibliothèque nationale de France (BnF) néven egyesítették.

** A nyomtatott dokumentumok mellett az audio-vizuális anyagok, a térképek, zeneművek stb. katalógusainak retrospektív konverzióját is végzik, de a cikk csak az előbbiekkal foglalkozik.

szíteni a régi katalógusok gépi konverzióját. Miután az elképzelésekhez sikerült a pénzügyi alapokat is megteremteni, úgy határoztak, hogy a BnF katalógusainak számítógépes feldolgozására létrehozott osztálynak az új épület teljes átadására*, 1998-ra kell elkészülnie a retrospektív konverzióval.

Az 1989 márciusára elkészült megvalósíthatósági tanulmányban írták le először a feldolgozásra váró tételek mennyiségét: eszerint a 24 különálló cédulakatalógus, valamint az 5 sorozat nyomtatott katalógus összesen mintegy 6 millió leírását kell konvertálni. A felmérések alapján elvetették azt a lehetőséget, hogy más (pl. az OCLC) katalógusok adatait vegyék át; részben, mert a találati arány sem volt megfelelő, részben, mert a BnF katalógusai több adatot tartalmaznak. A rendelkezésre álló idő és anyagi eszközök korlátai miatt döntöttek a meglévő katalógustételek konverziója mellett – mellőzve a másik kínálózó megoldást: a dokumentumok kézbevitelére épülő rekatalogizálást.

Azokban az években világszerte még csak egyetlen példa volt a teljes katalógus konverzióra; a *British Library* vitte gépre a nyomtatott könyvekről 1975-ig készített katalógusát. Az angolok feladata annyiban könnyebb volt, hogy egyetlen, egységes katalógusuk volt, szemben a franciák 29 különálló, és nem egyszer ellentétes logikára épülő cédula- és kötetkatalógusaival.

A munkafázisok

A konverzió három alapvető munkafolyamatból áll:

- a katalógustételek rögzítése
- az adatrögzítés ellenőrzése
- az informatikai eszközök igénybevitelével az adatok egységesítése és a duplák kigyűjtése.

A munkafolyamatok tervezése során meg kellett határozni a fő- és részfeladatokat; ez utób-

biakat havi bontásban. (Éppen a tervezési fázisban ment végbe a *Bibliothèque de France* és a *Bibliothèque nationale* összevonása; a két intézmény fúziója természetesen hatással volt a retro-konverziós munkálatokra is.)

A feladat megvalósítására 1990 augusztusában alakult meg egy munkacsoport, amelynek határozata alapján három céget bíztak meg az adatrögzítéssel, egyet az adatellenőrzéssel, egyet pedig az informatikai háttér biztosításával. A szerződést végül a következőkkel kötötték meg: a *JOUVE* az adatrögzítés egy részét és az informatikai fejlesztést, az *AIC* és a *SAZTEC* az adatrögzítést, a *Bureau VAN DIJK* az ellenőrzést végezte. Az adatrögzítési munkálatok 1991. február 28-án kezdődtek meg.

Az 1991-től 1994-ig tartó első fázisban a következő katalógusok konverzióját végezték el:

- a kezdetektől 1959-ig épített szerzői katalógus 252 kötetének teljes anyagából és a hozzájuk tartozó kiegészítések 1024 fióknyi cédulájából **3 187 500** rekord készült;
- az 1960-1969 időszak betűrendes katalógusának 23 kötetéből **457 000** rekord lett;
- az 1960 előtti folyóiratkatalógus 568 speciális dobozban tárolt céduláiról **256 000** rekordot vittek be az adatbázisba.

Az 1993-ban kezdődött és 1997-ig tervezett második fázis

- első lépcsőjeként elkészült az 1960 előtti szerző nélküli művek katalógusának konverziója: **454 074** rekord;
- a második lépcsőben négy önálló cédula- és egy kötetkatalógus anyagáról készült mintegy **443 000** rekord;
- a harmadik, illetve a negyedik lépcsőben tíznél is több cédulakatalógus és két kötetkatalógus anyagát, várhatóan **789 000** rekordot kell rögzíteni.

A könyvtárban fokról fokra bővült 25 főre az a társaság, amely a külön erre a munkára szerződött könyvtárosokból állt. A régóta a nemzeti könyvtárban dolgozó, magasan képzett szakemberekből álló csapat igen stabilnak bizonyult, és döntő mértékben járult hozzá a hatalmas vállalkozás sikeréhez.

* 1996 decemberében csak az új közkönyvtári részleget adták át a nagyközönség számára.

1. ábra

314 ROUSSE (Abbé Jean).

ROUSSE (Abbé Jean), curé de Saint-Roch de Paris. — À MM. les vicaires généraux de M^{re} l'éminentissime cardinal de Retz, archevêque de Paris [pour obtenir la censure du livre intitulé : « Apologie pour les casuistes »]. — (S. l. n. d.) In-4°, 2 p. [4° Ld⁴. 254

(Rédigé par l'abbé Jean Rousse.)

— [Adresse de l'Assemblée des curés de Paris, en date du 24 novembre 1656, à l'Assemblée générale du clergé pour demander la condamnation de la morale des jésuites.] [Signé : Rousse et Du Puy.] — (S. l. n. d.) In-4°, 8 p. [4° Ld⁴. 246

— Advis aux grands de la terre, sur le peu d'assurance qu'ils doivent avoir en leurs grandeurs, dédié aux conservateurs de leurs vies. [Par l'abbé Jean Rousse.] — Paris, V^{re} A. Coulon, 1649. In-4°, 11 p. [4° Lb³⁷. 651

— Les Avis de M. Jean Rousse, ... sur la « Seconde lettre de M. Arnauld » ... du 10 juillet 1655, aux paroissiens de Saint-Roch. — Paris, A. Lesselin, 1656. In-4°, 34 p. [D. 9658

— 1656. 2e éd. — *Ibid.* In-4°, 33 p. [D. 9658 bis

— 1656. 2e éd. — *Ibid.* In-4°, 33-4 p. [D. 9658 ter

— Elogium ... Margaritae de Gondy, viduae ... Florentii d'Alluin, marchionis de Magnelais ... per M. Joan. Rousse, ... — Parisiis, apud N. Charles, 1650. In-4°, 9 p. [4° Ln²⁷. 13184

— La France languissante, résolue à vaincre ou à périr. [Par l'abbé Jean Rousse.] — Paris, 1649. In-4°, 16 p. [4° Lb³⁷. 1063

— Gratulatio Facultatis theologiae Parisiensis, ... Joanni Paulo de Gondy, cardinali de Retz, facta internantio Joanne Rousse, ... — Parisiis, typis J. Jacquin, 1652. In-8°, 7 p. [8° Ln²⁷. 17284

ROUSSE (Abbé Jean). 312

— Lettre d'un religieux, envoyée à M^{re} le prince de Condé, à S. Germain en Laye, contenant la vérité de la vie et mœurs du cardinal Mazarin; avec exhortation audit seigneur prince d'abandonner son party. [Par l'abbé Jean Rousse.] — Paris, Rolin de La Huye, 1649. In-4°, 11 p. [4° Lb³⁷. 516

— 1649. — *Ibid.* In-4°, 8 p. [4° Lb³⁷. 516. A

— 1649. — *Ibid.* In-4°, 14 p. [4° Lb³⁷. 516. B

— 1649. — Paris, A. Cotinet. In-4°, 11 p. [4° Lb³⁷. 516. C

— 1649. — *Ibid.* In-4°, 11 p. [4° Lb³⁷. 516. D

— Lettre de MM. les curés de Paris à M^{re} l'évêque d'Orléans, sur le sujet de la censure qu'il a faite de l'« Apologie des casuistes » ... [Signé : Rousse, Marlin. — Response de M^{re} l'évêque d'Orléans (A. Bellène).] — (S. l., 1658.) In-4°, 4 p. [D. 8496

— Lettre de MM. les curez de Sens à MM. les curez de Paris sur la censure de l'« Apologie pour les casuistes » faite par M^{re} l'archevêque de Sens, avec la response de MM. les curez de Paris ... [Signé : Rousse et Dupuis.] — Paris, G. Desprez, 1659. In-4°, 7 p. [4° Ld⁴. 261

— Le Revers du mauvais temps passé, et la libre entrée de la paix, dédié à ses adorateurs, par M. M. Questier, dit Fort-Lys, parisien. [Par l'abbé Rousse.] — Paris, V^{re} A. Coulon, 1649. In-4°, 15 p. [4° Lb³⁷. 861

— Sommaire de la harangue de MM. les curés de Paris, prononcée par M. Rousse, ... sur leur avis envoyé aux curés des autres diocèses, contre la puissance perniciense de quelques nouveaux casuistes; avec un Second avis de MM. les curés de Paris aux autres curés du royaume et les deux requestes présentées

Az adatrögzítés menete

A nagyobb egységeket alkotó kötetkatalógusoktól a legkisebb tétekszámú cédulakatalógusokig kb. azonos nagyságrendű, átlagosan 50 ezer adagokat készítettek össze és küldtek el mind a három adatrögzítő céghez, havonta mindig ugyanabban az időpontban. A rögzítőktől az automatikus ellenőrzést végző céghez kerültek a rekordok, innen a kontroll eredménye a BnF-hez, ahol a kapott eredmény alapján döntöttek, megfelelő-e a rögzítés minősége, vagy sem. Minden műveletet a szerződésekben meghatározott ütemterv szerint hajtottak végre: ha valamelyik adatrögzítő céggel abban állapodtak meg, hogy minden hónap első szerdáján 14 és 16 óra között érkezik az anyag, akkor 4 éven át minden hónap első szerda délutánján meg is érkezett a vállalkozó küldönce a következő 50 ezer tétellel.

A munka a következő ütemezés szerint folyt:

1. szakasz: a soron következő katalóguskötetek és/vagy cédulák kijelölése és kiválogatása.

2. szakasz: a tételek rögzítésre előkészítése. A BnF-ben a kötetek, illetve a cédulák gyors átlapozásával kiszűrték a feltűnő hiányokat (pl. korrigálták az olvashatatlan írásjeleket, pótolták a hiányzó jelzeteket stb.), majd két példányban lemásolták a teljes anyagot.

3. szakasz: az előre meghatározott napon a rögzítést végző cég küldönce elvitte az egyik másolatot (a másik a BnF-ben maradt, később ez szolgált az ellenőrzés alapjául). A rögzítés során minden egyes katalógustételhez egy azonosító számot rendeltek, amelyből egyértelműen meg lehet állapítani, milyen típusú a leírás, és melyik katalógus hányadik kötetének hányadik oldaláról, illetve melyik fiók hányadik cédulájáról készült.

4. szakasz: az anomáliák kezelése. Azokat a tételeket, amelyeket bármilyen oknál fogva a rögzítők nem tudtak leírni, egy szigorú ütemterv szerint, hetente visszaküldték a BnF-be, ahol kijavították az olvashatatlan írást vagy pótolták a hiányzó részeket, és ugyanabban a ritmusban visszaküldték a tételeket a rögzítőhöz.

5. szakasz: az adatrögzítés elkészülte után a vállalkozó minden adagról egy mágnesszalagot vagy -kazettát készített, azt elküldte a BnF-nek, ők pedig az ellenőrzést végző cégnek. Ebben a stádiumban a rekordok még INTERMARC formátumban voltak – később UNIMARC formátumra konvertálták őket.

6. szakasz: adatellenőrzés a logikai kontrollt végző cégnél. Először a rekordszerkezetet, utána a rekord- és mezőazonosítókat elemezték számítógéppel, majd a hibákat és eltéréseket tartalmazó listát elküldték a BnF-nek. A logikai ellenőrzés után egy átlagosan 1250 bibliográfiai tételből álló mintán minőségi ellenőrzést végeztek, mégpedig úgy, hogy a tételeket újra lerögzítették és összevetették az adatrögzítők leírásaival.

7. szakasz: a rögzítés értékelése a BnF-ben. A könyvtár a logikai ellenőrzést végző cég jelentése alapján döntött a rögzítés elfogadásáról. Amennyiben a döntés negatív volt, úgy az adatrögzítő cégnek teljes egészében újra le kellett írnia a kifogásolt adagot – természetesen a saját költségén.

8. szakasz: a rekordok egységesítése informatikai eszközökkel. A nyomtatott vagy a cédulakatalógusok készítésének szabályai eltérnek a bibliográfiai adatbázis építésének elveitől. Egy többszerzős műről például a hagyományos katalógusban annyi tételt kell szerkeszteni, ahány szerző (közreműködő) van – ugyanerről a műről azonban a számítógépes rendszerben csak egyetlen rekord lehet. Fordított viszont a helyzet a gyűjteményes műveknél: itt éppen hogy többszörözni kell a rekordokat. Bár mindezekkel a kérdésekkel a rendszerintegrációval megbízott cég foglalkozott, az előkészítés és az ellenőrzés ugyancsak a BnF munkatársaira hárult.

Az elvégzett munka számokban – és ami még hátravan

A fentiekből jól látható, hogy a négy éven át tartó első fázisban mind a négy vállalkozóhoz havonta kellett a nyomtatott katalógus-köteteket és a hozzájuk tartozó, cédulákra írt kiegészítéseket elküldeni rögzítésre, illetve ellenőrzésre, és ugyancsak havonta kellett fogadni a kész rekordokat. Hogy nagyjából érzékelní lehessen, mekkora

2. ábra

FURETIÈRE — FURGAUD

301

4688. — *Amsterdam, H. Desbordes*,
in-8°. [Réserve. X 2008 et 2012

(S. d.) — (S. l.), in-4°. [Inv. X 2551 (2)

Ed. diff. — *(S. l. n. d.)*, in-4°. [Inv. X 2551 (7) et Réserve. X 935

Ed. diff. — *(S. l. n. d.)*, in-4°. [Réserve. X 936 et 937

* Addition aux deux factums précédents.
(Par Antoine Furetière.) — *(S. l. n. d.)*,
in-4°. [Inv. X 2551 (6), Réserve. X 938
et Thoisy, 453, f° 78

Placet et très humble remontrance à
Monseigneur le chancelier. (Signé : Furetière
[6 juillet 1686].) — *(S. l. n. d.)*,
in-12. [Inv. X 13993 (2)

Ed. diff. — *(S. l. n. d.)*, in-12.
[Inv. X 13991 (3) et 19732

(S. d.) — (S. l.), in-4°. [Inv. X 2551 (3) et Réserve. X 934

Second placet et très humble remontrance
à Monseigneur le chancelier. (Signé : Furetière
[30 août 1686].) — *(S. l. n. d.)*, in-12.
[Inv. X 13993 (3)

(S. d.) — (S. l.), in-4°. [Inv. X 2551 (4)

Dernier placet et très humble remontrance
à Monseigneur le chancelier. (Par Antoine
Furetière.) — *(S. l. n. d.)*, in-12.
[Inv. X 13993 (4)

(S. d.) — (S. l.), in-4°. [Inv. X 2551 (5) et Réserve. X 940

Ordonnance de M. le lieutenant général
de police contre les factums et autres
libelles diffamatoires composés par le
sieur Furetière. Du 24 décembre 1686.
(S. l. n. d.), in-4°. [Réserve. X 939

Placet des Muses au Roi. (Par Furetière
contre l'Académie, au sujet du Dictionnaire.)
— *(S. l. n. d.)*, in-12. [Inv. X 13991 (4)

(En vers.)

(S. d.) — (S. l.), in-4°. [Inv. X 2551 (8)

Recueil de plusieurs vers épigrammes
qui ont été faits entre M. Furetière et

messieurs de l'Académie française. —
Amsterdam, H. Desbordes, 1686, in-12.
[Inv. X 13991 (3)

Recueil de plusieurs vers épigrammes
et autres pièces qui ont été faites entre
M. l'abbé Furetière et messieurs de l'Académie
française. — *Amsterdam, H. Desbordes*,
1687, in-12. [Inv. X 13993 (4)

Plan et dessein du poème allégorique
et tragico-burlesque intitulé : *Les Couches
de l'Académie*, par messire Antoine Furetière,
... — *Amsterdam, P. Brunel*, 1687,
in-8°. [Réserve. X 2010 et 2023
(Affaire du Dictionnaire.)

Troisième factum servant d'apologie
aux deux précédents, pour messire Antoine
Furetière, abbé de Chalivoy, contre
quelques-uns de l'Académie française.
— *Amsterdam, H. Desbordes*, 1688, in-12.
[Réserve. X 2009, 2013 et 2022

Ed. diff. — *Amsterdam, H. Desbordes*,
1688, in-12.

[Inv. X 13992 (3) et Réserve. X 2027

Lettres de M. Furetière à M. Doujat,
doyen de l'Académie française, avec la
réponse de M. Doujat et les pièces justificatives.
— *La Haye, P. Perier*, 1688, in-8°. [Réserve. X 2028

Nouveau recueil des factums du procès
d'entre défunt M. l'abbé Furetière, l'un
des quarante de l'Académie française, et
quelques-uns des autres membres de la
même Académie... — *Amsterdam, H. Desbordes*,
1694, 2 vol. in-12. [Inv. X 13996-13997/

(Le tome II est intitulé : « Les Preuves par écrit des
faits contenus au procès de défunt M. l'abbé Furetière
et messieurs de l'Académie française. »)

Recueil des factums d'Antoine Furetière,
de l'Académie française, contre
quelques-uns de cette Académie, suivi
des preuves et pièces historiques données
dans l'édition de 1694, avec une introduction
et des notes historiques et critiques
par M. Charles Asselineau. — *Paris, Poulet-Malassis
et de Broise*, 1859, 2 vol. in-8°. [Inv. X 13994-13995

(On y a joint le prospectus.)

Mémoire pour Charles Furgaud, procureur
en la cour... contre Marguerite Habou,
veuve de François Hanneau... et Charles
Boinvillier, à cause de Suzanne Hanneau,
sa femme... (Signé : Guinet.) — *(S. l., 1693)*, in-fol. [Thoisy, 479, f° 432

↳ \$b Dernière édition
considérablement augmentée

3. ábra

page corrigée
C.C.B.T.

- ou par la mention "Voir" ou "Voyez" ou "Voy" ou "V" seule, séparant l'entrée auteur du reste de la notice. (exemple 1)

Exemples:

1	2
<p>Sharp (R. B. Gray) Voy</p> <p>Wylaman (P.). — Geurs Avium, edited by P. Wylaman, with contributions by Messrs P. L. Schier, H. Bowdler Sharpe, W. R. Ogilvie-Grant, E. Hartert, C. E. Hellmuth, T. Salvadori, etc. — Brussels, V. Vercheval and Co. Dezel, 1905-1914. 26 parties en 1 vol. in-fol., pl. [Fol. S. 1292]</p>	<p>SAAD al DIN EFENDI. — The History of the Turkish War ... London 1683. Voir CAOURSIN (will). [J.14078]</p>

Remarques: • Certaines notices secondaires ne sont pas identifiables par ces critères. Seul un examen attentif de la notice par un bibliothécaire peut permettre de les identifier.

• Certaines notices secondaires sont inversées (exemple 2)

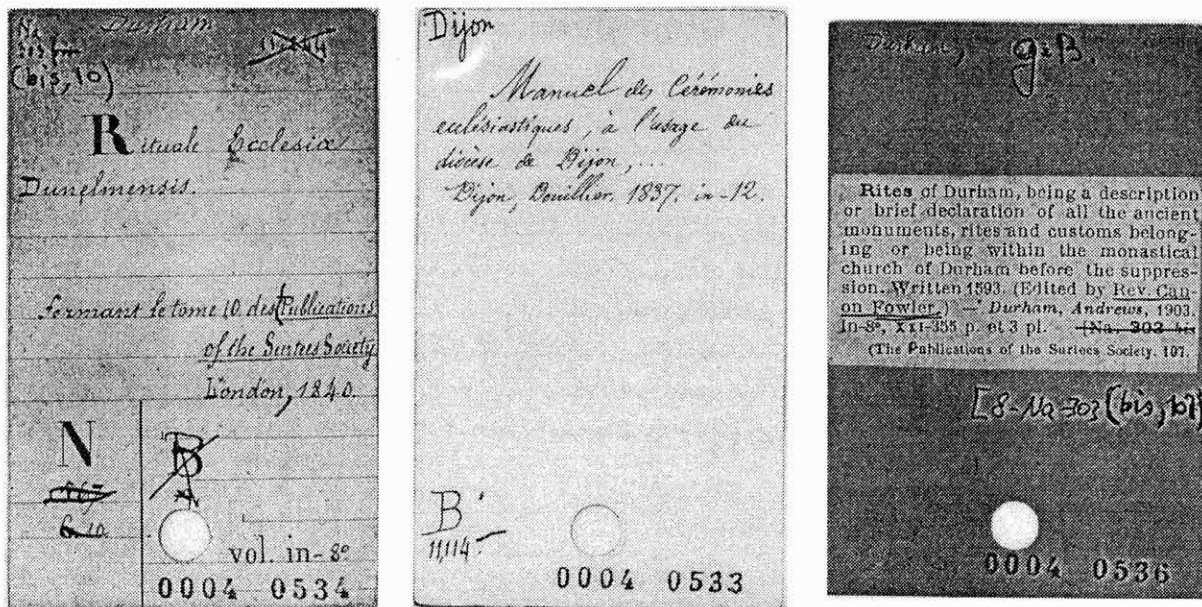
- c) Les notices analytiques (notices A) (2,5 %) se caractérisent par une entrée auteur-titre, suivie de la mention "Voir" ou "Voy" ou "Voyez" ou "V", souvent souligné dans le corps de la notice.
Une notice analytique a toujours au moins une cote.

Exemple

8° 0 ^o	Bremer (William)
303	Japanese Chemistry in celestial
	Voyez: Chemist (Bent N.) Japanese Chemical ... The Inst. ...
	in 1880

Remarque: • Certaines notices analytiques ne sont pas identifiables par ces critères. Seul un examen attentif de la notice par un bibliothécaire peut permettre de les identifier.

4. ábra

munkát végzett a 25 könyvtárból álló csapat, néhány jellemző számadat:

Az előkészítés során, majd a rögzítés után átlag havonta 7000 címmel kellett külön foglalkozniuk, és ugyancsak havonta kellett négy – egyenként 145 000 rekordot tartalmazó – mágnesszalag anyagát átnézniük. Az adatrögzítés során havonta elkészült négy mágnesszalag került a logikai kontrollt végző céghez, ahol az adatellenőrzés során havi átlagban 8000 hibás rekordot találtak, melyeket aztán a BnF munkatársainak kellett kijavítaniuk.

A második fázis végére a 285 nyomtatott kötetben, valamint 3662 fiókban és más cédulataratóban lévő, összesen 5 582 000 korábban leírt katalógustétellel foglalkozott a BnF retro-konverziós osztálya. Tapasztalataik szerint amíg a nyomtatott kötetek mindössze 1%-a, addig némelyik, főként kéziratos cédulakatalógus 17%-a nem alkalmas retrospektív konverzióra – ezekkel a tételekkel a későbbiekben külön kell foglalkozni.

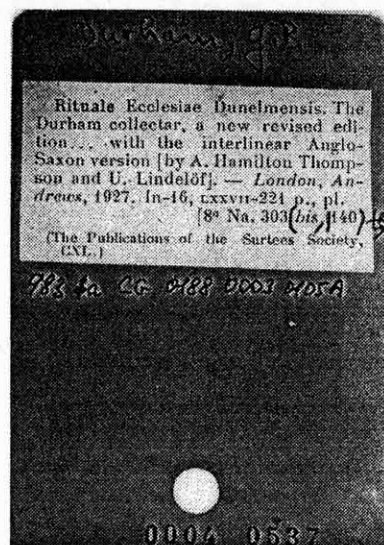
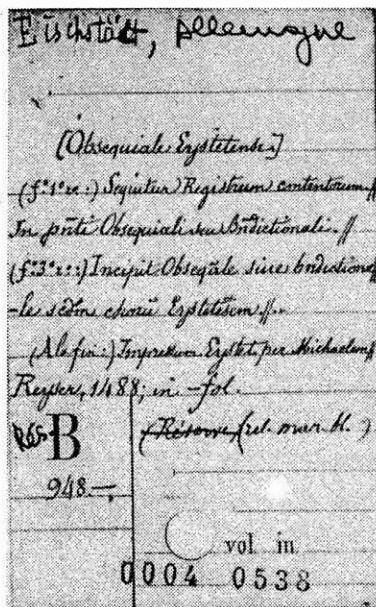
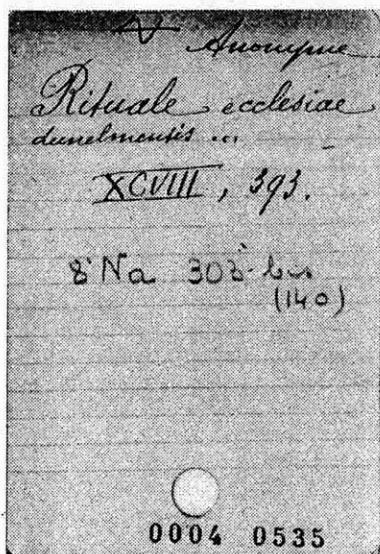
A nyomtatott kötetkatalógusokban a gondot elsősorban az okozta, hogy ugyanannak a műnek a különböző kiadásait, de sok esetben ugyanannak a szerzőnek különböző műveit nem önálló tétel-

lekként, hanem az adatok ismétlődését jelezve írták le (1. és 2. ábra). A kéziratos katalógusokból néhány cédulát látva meg csak csodálkozhatunk, hogy mindössze 17%-ukkal nem boldogultak az adatrögzítők (3-5. ábra).

A feldolgozás első fázisában elkészült rekordokról CD-ROM adatbázis készült (erről bővebben a következő fejezetben lesz szó). További nagy lépés lesz a rekordok letöltése a BnF számítógépes rendszerébe, amelyet helybeni lekérdezésre már 1997 végén, távoli lekérdezésre pedig 1998-ban alkalmassá akarnak tenni. Egyetlen év alatt meg akarják oldani a meglévő 3 820 000 rekord letöltését, hogy 1998-ra már csak az a 200 000 maradjon, amelyek nem latin ábécés műről készültek, ezért rögzítésük különleges eljárást igényel.

A munka azonban még itt sem fejeződik be: következik 50 városi és 31 egyetemi könyvtár katalógusának retrospektív konverziója, amelynek eredménye lesz az országos közös katalógus. A számítások szerint ehhez újabb 4 millió tételt kell konvertálni, melynek elkészültekor a *Catalogue collectif de France* 9,5 millió tétel

4. ábra

leírását tartalmazza majd UNIMARC formátumban.

A BnF retrospektív katalógusa CD-ROM-on

A retrospektív konverzió egyik „kézzel fogható” eredménye az a 6 lemezből álló CD-ROM katalógus, amely a könyvtár nyomtatott dokumentumainak leírását tartalmazza. A **3 365 047**

rekord közül **3 003 294** készült a könyvekről, **202 034** a folyóiratokról, csaknem **15 000** a folyóiratcímek változásait követi, **145 000** pedig származtatott név. A folyóiratok bibliográfiai leírásait és a periodikák címváltozásait külön csoportban is le lehet kérdezni.

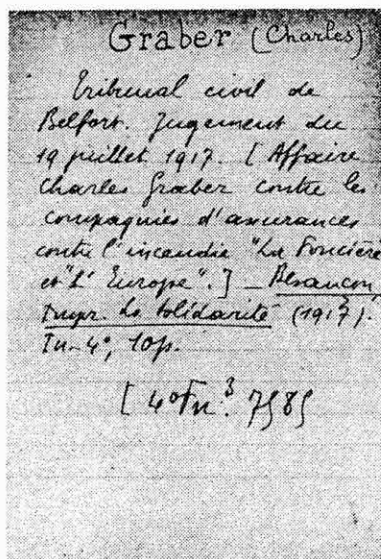
A CD-kre gyakorlatilag az első fázisban feldolgozott katalógusok leírásai kerültek – tehát az 1960 előtt beérkezett művek szerzői betűrendes katalógusának, az 1960 és 1969 közötti betűrendes katalógusnak, valamint az 1960 előtt a nemzeti könyvtárba érkezett folyóiratokról készült katalógusnak a teljes anyaga (6-7. ábra).

A Windows alatt futó keresőszoftvert a JOUVE cég fejlesztette. Az ablaktechnika lehetőségeit maximálisan kihasználó, barátságos felületű program sokszempontú keresést tesz lehetővé. A keresés a megszokott tallózással vagy az indexek segítségével történhet. A keresés során több mezőt és/vagy keresési szempontot lehet összekapcsolni a jól ismert Boole-algebrai kifejezésekkel. A találatokat többféle formátumban lehet megjeleníteni és kinyomtatni, illetve feltölteni UNIMARC vagy ISO 2709 formátumban (8-9. ábra).

6. ábra

- Guide : 00337nam0 22001091n 450
- 001 : CG018103970102P
- 100 : \$a19931230d1830 u u0frey0103 ba
- 101 : |\$ahun
- 102 : \$aHU
- 200 : 1 \$aHitel. Irta gróf Széchenyi István
- 210 : \$aPesten\$cP. Trattner és I. Károlyi\$d1830
- 215 : \$aln-8° , 271 p.
- 700 : |\$aSzéchenyi\$István\$cCte
- 801 : 1\$aFR\$bBNF\$c19960510
- 990 : \$cBN\$dImpr.\$aR-52074

5. ábra

IBM kompatibilis számítógép kell juke-box lejátzóval kiegészítve (Az adatbázis ára nettó 20 000 frank).

A *Catalogue général de la Bibliothèque nationale de France sur CD-ROM* címen megjelent katalógus keresőszoftvere lényegesen korszerűbb, a felhasználói felülete pedig sokkal barátságosabb a nálunk is ismert francia nemzeti bibliográfia szoftverénél. A tesztelés eredményeként, majd főként a kedvező piaci fogadtatás alapján úgy döntöttek, hogy a jövőben a többi BnF-es CD-ROM adatbázist is a JOUVE által újonnan fejlesztett szoftverrel forgalmazzák.

A siker záloga

Az előzőekben talán sikerült érzékeltetni, hogy a hatalmas mennyiségű katalógustétel folyamatos feldolgozása mekkora erőfeszítést és milyen komoly szervezőmunkát követelt meg a BnF retro-konverziós csoportjától. Hogy az adattölgzők, illetve a rendszerintegrátor havonta kapjon újabb adagot, négy éven át hetente kellett az újabb és újabb adagokat indítani a könyvtárból, majd ugyanolyan pontos ütemterv szerint fogadni a mágnesszalagra rögzített tételeket.

Annak ellenére, hogy minden lehetséges ponton végeztek adatellenőrzést, természetesen maradtak hibák, mint ahogy maradtak adathiányos tételek is. Ez utóbbiak közül még a publikált

Kétféle sugórendszer segíti a felhasználó munkáját: a teljes képernyőn megjelenő, részletesen kidolgozott, példákkal alátámasztott környezetérzékeny sugót külön kell behívni, a lebegősúgó viszont állandóan jelen van: a rövid magyarázat megjelenítését egérgattintással lehet kérni. A CD-ROM működtetéséhez egy átlagos

7. ábra

Identifiant	: LX001209280801PV
Année de pub.	: 1962-????
Langue de pub.	: \$ahun
Pays de pub.	: \$aHU
Titre	: \$aKurrens külföldi folyóiratok a magyar könyvtárakban\$eLelohelyjegyzek... [Összeállította az Országos Széchényi könyvtár Központi katalógus csoportja.]
Publication	: \$aBudapest\$cOrszágos Széchényi könyvtár\$d1962-
Collation	: \$aln-4° (28 cm), multigr.
Ancien classement BN	: \$aBibliographie
Ancien classement BN	: \$aHistoire du livre
Ancien classement BN	: \$aBibliologie
Auteur secondaire	: \$aOrszágos Széchényi könyvtár\$bKözponti katalógus osztály\$cBudapest\$4340
Auteur secondaire	: \$aOrszágos Széchényi könyvtár\$bFolyóirat központi katalógus csoport\$cBudapest\$4340
Source de la notice	: \$aFR\$bBNF\$c19960511
Cote	: \$cBN\$dImpr.\$a4-Q-5422

8. ábra

(c) Données Bibliothèque nationale de France 1996

Guide : 00581 nam2 22001211n 450
001 : LX001901151201PV002
100 : \$a19930916d1961 u u0frey0103 ba
101 : | \$aita
102 : \$aIT
200 : 1 \$aSaggi e ricerche di letteratura francese...\$h2\$ICon la collaborazione di J. Brody,
E. Caramaschi, A. Gill, B. Morrissete, [etc]...
210 : \$aMilano\$apuis Torino\$apuis Pisa\$cFeltrinelli\$cBottega d'Erasmus\$cLibreria Goliardica\$d1961
215 : \$aIn-8o (22 cm), 300 p. [Acq. 5226-62]
300 : \$aUniversità degli studi di Pisa. Studi di folologia moderna.10
461 : 0\$3LX001901151201PV
699 : \$aLinguistique
699 : \$aRhétorique
801 : 1\$aFR\$bBNF\$c 19960511
990 : \$cBN\$dImpr.\$a8-X-24185 (10)

9. ábra

00635nas0 22002171n 450
0010016000001000041000161010008000571020007000651100017000722000072000892100011001612150015001723
00003100187517001200218699002400230699003000254699002900284801002300313990003500336990004600371-
PR020501300001J- a19920814c1825 u u0frey0103 ba-| ahun- aSU- aauu 0|||-1 aFels'o-magyar-orszTagi Min-
erva. Nemzeti folyToirTase1825 [l]-[...] aKassan- d4| puis 8|- aLa couv. porte : \$Minerva-\$-1 aMinerva- aAllemagne.
Histoire- aEurope centrale. Histoire- aEurope du Nord. Histoire- 1aFRbBNFc19960511 - cBNdPTer.aM-11599-
11602e1828- cBNdPTer.aZ-55296-55297e1829-1830, inc.-

CD-ROM-ra is fölkerült csaknem 50 000 olyan rekord, amelynek szerzői neve helyén a @ helyettesítő jel áll. A francia kollégák véleménye szerint a hibás vagy hiányos tételek is többet érnek a semminél, ezért tették rá őket a lemezekre – javítani pedig majd akkor fogják őket, amikor a teljes adatbázis online hozzáférhető lesz (10-11. ábra).

Végezetül nemcsak a házigazdák iránti tisztelet miatt, de az eredmények által igazolt hősies erőfeszítés elismeréseként is álljon itt annak a két hölgynek a neve, akik sikerre vitték az egész európai könyvtáros társadalom egyik legnagyobb vállalkozását: *Anne-Marie Beaugendre* és *Jacqueline Solomiac* vezették és vezetik a BnF a retro-konverziós részlegét.*

* A cikk részben az ösztöndíjas tanulmányúton szerzett személyes tapasztalatok, részben a következő írásos anyag alapján készült: Beaudiquez, Marcell – Beaugendre, Anne-Marie: Du tiroir à l'écran : les opérations de conversion rétrospective de la Bibliothèque nationale de France. 62nd IFLA General Conference (25-31 August 1996) Beijing. 13 p.

10-11. ábra

(c) Données Bibliothèque nationale de France 1996

Identifiant : SU099308990001S
 Année de pub : 1897
 Langue de pub : \$aund
 Pays de pub : \$aXX
 Titre : \$a @
 Publication : \$a @ \$d1897. In-16, 87 p. [Acq. 323489] -XcTh-
 Notes générales : \$aDédicace autographe de l'éditeur S.
 Balakhovskaia. - La couv. porte : S. Stepniak.
 Le Converti, comédie en 4 actes
 Notes générales : \$a[Zarnitsy]
 Ancien classement BN : \$aLittérature slave
 Auteur pers. physique : \$a @ \$b @ \$c @
 Auteur secondaire : \$aStarikov\$4570
 Source de la notice : \$aFR\$bBNF\$c19960511
 Cote : \$cBN\$dImpr.\$a16-Ym-850

Identifiant : SU099302410001S
 Année de pub : 1950
 Langue de pub : \$aund
 Pays de pub : \$aXX
 Titre : \$a @
 Publication : \$a @ \$d1950. In-16, 408 p., portraits. [Ech. int.
 10125] -VIIId-
 Notes générales : \$a[Moskvitchi]
 Ancien classement BN : \$aAllemagne. Histoire
 Ancien classement BN : \$aEurope centrale. Histoire
 Ancien classement BN : \$aEurope du Nord. Histoire
 Auteur pers. physique : \$a @ \$c @
 Auteur secondaire : \$aStalin\$blosif Vissarionovitch Djougachvili,
 dit\$4080
 Source de la notice : \$aFR\$bBNF\$c19960511
 Cote : \$cBN\$dImpr.\$a16-M-1600

Identifiant : SU001001270001S
 Année de pub : 1951
 Langue de pub : \$arus
 Pays de pub : \$aSU
 Titre : \$a @
 Publication : \$a @ \$d1951. In-8, 716 p., pl., portr., fac-sim.
 [Ech. int. 15917] -Xb-
 Notes générales : \$a @
 Auteur pers. physique : \$a @ \$d @ \$c @
 Auteur secondaire : \$aAdrianova-Peretts\$bVarvara Pavlovna\$4340
 Source de la notice : \$aFR\$bBNF\$c19960511
 Cote : \$cBN\$dImpr.\$a8-Z-31839

Világítótornyok az éjszakában: információkeresés az Interneten

Pierre-Marie Belbenoit-Avich

Az Internet fejlődése megállíthatatlanul burjánzik. Megállíthatatlanul szaporodnak azok az elképzelések is, amelyek a hálózaton nyerhető információ hasznáról szólnak. A CD-ROM megjelenése a célzott keresés csodaszerét jelentette, és most itt van az Internet a nem kielégítő információ orvoslására.

Az oldalak sokfélesége

Az Internetet szokás információs sztrádának is hívni, azonban nem egy egy vagy két irányba futó útról van szó, hanem egy szerteágazó pókhálóról. Az Internet alapproblémája az oldalak (site-ok) sokfélesége. A jelenleg is gyorsan gyarapodó kereskedelmi oldalak száma már 1995-ben úgy becsülték, hogy meghaladta a 6 200 000-et.

A budapesti Francia Intézet (Institut Francais de Hongrie) és a Goethe Intézet (Goethe Institut) 1997 őszén könyvtáros találkozót rendez az információs társadalommal kapcsolatos kihívásokról. Az alábbi összeállítással a franciaországi könyvtári gyakorlat néhány szeletét szeretnénk bemutatni olvasóinknak, a németországi példákat a társalapokban találják. (A szerk.)

Pierre-Marie Belbenoit-Avich *Des phares dans le nuit: la recherche documentaire sur Internet.* (Bulletin des Bibliothèques de France, T.41. no.4. 1996. pp.52-55.) c. írását Halasiné Wittinghoff Judit tömörítette.

Hogyan értesülünk róluk? Hogyan ismerjük fel őket? Miképpen értékeljük ezeket?

Mérhetetlen mennyiségű információról van szó, és úgy becsülik, hogy egy oldal átlagos élettartalma mindössze 6 hónap.

Nemcsak az oldalak sokszínűsége csábító az Interneten, hanem a különböző információk elérési útjai is. Ott vannak először is a hírcsoportok, levelező csoportok. 1996-ban 12 000-re becsülték a számukat. Említést kell tenni a WAIS-ről (World Area Information Server), mely fénykorát 1993-ban élte, azonban mára már elavultnak számít. Akkoriban keletkezett a University of Minnesota által kifejlesztett Gopher is. Menüvezérlésű felépítésének kezelése kicsit nehézkes és kényelmetlen. Egy web oldal létrehozása nem túl nehéz feladat. Vállalatok, adatbázisok kínálnak tömegtelen információt a hálózaton, gyakran eleinte ingyenesen, majd hamarosan térítés ellenében.

Az oldalak értékelése

Az oldalak vizsgálatában gondot jelent, hogy szűk 3 hónap alatt a számuk megduplázódik, és mivel állandó változásban vannak, módosul a címük és tartalmuk. Emiatt állandóan figyelni kell a bennünket érdeklő oldalakat annak érdekében, hogy naprakészek legyünk. A hálózaton elérhető információ értéke különböző. Általában célzott válogatással jutunk el a megfelelő eredményhez. Az intelligens kereső rendszerek a dokumentu-

mok teljes terjedelmét vizsgálják. A felhasználókat a keresés eredménye érdekli. A könyvtárosok és tájékoztatók feladata, hogy az információhoz vezető utat felkutassák, eligazítást nyújtsanak a labirintusban.

Kereső rendszerek

A kereső rendszerek megjelenése az Interneten 1995-re tehető. Működésük kétféleképpen történik: A Yahoo esetében az indexelés alapja egy tömör leírás az illető oldalról. A másik technika például a Webcrawler, Lycos, Infoseek, Altavista esetében a kulcsszavas keresés. Az indexelést végző személyeknek köszönhetően nemcsak az új oldalakat nézik át, hanem a régebbieket is megvizsgálják, hátha megváltozott a tartalmuk. Az Electronic Information Engineering (EIE) esetében mintegy fél tucat ember munkáját jelenti a web oldalak folyamatos vizsgálata.

A kereső rendszerek minőségi kontrollt is betöltenek, abban az értelemben, hogy mennyire elérhető, illetve felismerhető egy oldal. A szolgáltatás egy virtuális olvasóterem, amely ingyenes, és az olvasók számára szótárakat, tájékoztató kiadványokat, tezauruszokat bocsát rendelkezésre. Az EIE analízis nemcsak az ingyenes, hanem a térítéses információforrásokra is kiterjed.

A Lycos 1995 decemberében 30 indexelőt foglalkoztatott, ezzel szemben az Infoseek az átvizsgálást és a szolgáltatást automatizálta.

Egyes keresőgépek használata ingyenes, míg mások pénzért szolgáltatnak. Az ár attól is függhet, hogy magánemberként vagy intézményként veszi valaki igénybe a szolgáltatást. Más keresők a fizetett hirdetőket részesítik előnyben, mint például a Webcrawler.

A legjobb kereső rendszerek

- ♦ *Infoseek* – mintegy 100 ezer* különböző oldalt kezel. Csúcsidőben 500 keresést

* A cikk megjelenési időpontja: 1996. április (a ford.)

végez percenként, melynek többsége kevesebb, mint 1 percet vesz igénybe. 1995 végétől az információforrások bővülését jelentette a hírcsoportok, FTP oldalak, Gopher és az ismert listacímek bevonása a vizsgálódásba. Keresni lehet téma, tárgykör és szó alapján. A szolgáltatásnak mérsékelt áron van kereskedelmi változata is.

- ♦ *Folio Retriever* – nem egy indexelő kínálatával találkozunk. Az érdeklődési körnek megfelelően rendezi az információt. A gép megvizsgálja és kiválogatja a legjobb oldalakat.
- ♦ *StarWeb* – a Los Angeles-i székhelyű Cuadra cég hozta létre. A program bármilyen web oldalt összekapcsol a Star kereső motorjával. Szövegen alapuló visszakeresést tesz lehetővé.
- ♦ *World Trade Centre State* – nem csupán kereskedelmi információkat tartalmaz, hanem állami publikációkat, híreket és szolgáltatásokat, sőt orvosi információkat is.
- ♦ *Electronic Library* – 150 folyóiratcímet néz át, több ezer könyv és több mint 20 ezer fénykép az információbázisa. A szolgáltatásért fizetni kell.
- ♦ *Altavista* – 1996 januárjában indult. A Boole-algebra kifejezéseit használja, mód van a keresés szűkítésére is. Keresni lehet: szóra, kifejezésre, címre, URL-re és szerverre.
- ♦ *Yahoo* – nincs még egy olyan népszerű oldal, mint az 1994-ben indított Yahoo. 1995 végén a leglátogatottabb kereső volt. Lehetőséget ad a teljes szövegben való keresésre.
- ♦ *OCLC* – a Netfirst nevű szolgáltatása feldolgozza az Internet forrásokat és indexeli a web lapokat, a Usenet hírcsoportokat, az FTP oldalakat, az elektronikus folyóiratokat, a könyvtári katalógusokat. Dewey-féle osztályozást alkalmaznak az információ rendszerezéséhez. Az összetétele miatt nagy jövőt jósolnak még a Netfirst-nek. Ez a szolgáltatás CD-ROM formában is hozzáférhető.

Kereső rendszerek

Az indexelt kereső rendszerek között találunk olyanokat, amelyek megjelennek CD-ROM formában, mielőtt az Internetre kerülnének. Ilyen például az 1995 végén létre hozott Verity, amely az alábbi 3 indexelő eszközt foglalja magában:

- távoli web-hely keresését szolgáló, mely HTML szövegek indexelését teszi lehetővé,
- file indexelő, mely teaurusz felépítésű indexet állít össze,
- egy továbbfejlesztett indexelő rendszer, mely egy optimalizált CD-ROM és Acrobat PDF és SGML file-ok indexelését támogatja.

Információkeresés nemcsak indexelő gépekkel lehetséges, jó részük a kereskedelmi szolgáltatások alatt is kínál hagyományos bibliográfiákat

az Interneten. Az Infotrieve hozzáférést tesz lehetővé a Medline-hoz, nemrégiben a Dialog is hasonló lépést tett a Sciencebase-zel kapcsolatban.

A világítótornyok és a könyvtárak

Hogyan hatnak a tájékoztatás „világítótornyai” a könyvtárakra?

A gépi indexelők az ismeretek tárházának minden területét érintik. A könyvtárosok pedig közvetítenek az információ és a felhasználó között. Tanácsadó, tájékoztató szerepet töltenek be, mely lehetővé teszi a felhasználóknak és a könyvtárosoknak az új források minél hatékonyabb közös kiaknázását.

A szerző *La médiathèque questionnée* (Bulletin des Bibliothèques de France, T.39. no.2. 1994. pp.8-12.) c. tanulmányát Halasiné Wittinghoff Judit foglalta össze.

Médiatárak

Anne-Marie Bertrand

Eric Rohmer utolsó filmjének címe: „*A fa, a polgármester és a médiatár*” (1993) egy új szó – a médiatár – bevonulását jelzi a köztudatba.

A szó eredete

Franciaországban a 70-es évek elejére tehető a „médiatár” kifejezés megjelenése. 1977-ben *Michel Bouvy* és társai a „Könyvtárfejlesztési

Társaság”-ot „Nyilvános Médiatárak Társaságá”-vá nevezték át. Ugyanebben az évben Metz város képviselőtestülete úgy döntött, hogy a helyi városi könyvtárat médiatárnak fogják hívni. Azóta számos újonnan nyílt gyűjtemény már ezen a néven szerepel.

Az új elnevezés elfogadása nem volt általános, azonban a más módon megfogalmazott, hosszú és körülményes kifejezések nem jelentettek konkurenciát a médiatár szóval szemben.

Mit jelent ez a vita az elnevezés körül? Talán azt, hogy a 70-es években a könyvtárak a változtatás szükségét érezték mind a megjelenésükben, mind a nevükben. Vagy csak azt, hogy a végbemenő változást tekintve az elnevezésnek szerényebb jelentőséget szentelnek? Ezt a feltevést támasztja alá *Raymond Jean* véleménye. Szerinte különösen fontos megjegyezni, hogy a könyvtárak – nem kis büszkeséggel – szélesítik kulturális tevékenységük körét és veszik fel a

médiatár nevet, ahol a média terminust árnyalatnyi gyanú övezi. A média mindent meghódít, felforgat és zűrzavart okoz. De a médiatárban mégis megtalálják a szerepüket, az igazi küldetésüket, amely nem más, mint az információközvetítés és kommunikáció az emberek között.

Vajon nem fellengzős-e a könyvtárakat médiatáraknak hívni?

A fogalom

A médiatár fogalmának bevezetését az újszerű dokumentumok megjelenési formája alapján javasolták. A könyvtárak a társadalom életében fontos szerepet töltenek be. Kor, iskolai végzettség, kulturális vagy gazdasági helyzetre való tekintet nélkül közvetítenek információt, kultúrát, segítséget a továbbképzéshez. A kezdeményezés célja az volt, hogy megismertessék a könyvtárhasználókkal az új, ismeretlen technikákat, mi több, vonzóvá tegyék azokat. A jövőben a könyvtáraknak nem csak a megőrzés a feladatuk, hanem sokkal inkább a közszolgálat, törődés az olvasóval.

A megvalósítás

Mi is ma a médiatár? *Anna-Marie Delaune* a fejlődés három szakaszát vázolja fel.

- Közművelődési könyvtárak (múzeumok, archívumok): céljuk a megőrzés, elkülönülő olvasóterrel, kölcsönzőhellyel, raktárral.
- Multifunkcionális könyvtárak: a lakosság széles körének nyújtanak szabadidős programokat. Megváltozik az elrendezés: felnőtt-, illetve gyermekrészleg, lemez-, videótár.
- Médiatár. A hagyományos könyvtári funkciók mellett az új technikák is feltűnnek. Széles körű információszolgáltatást nyújtanak az új lehetőségek kiaknázásával.

Sajnos, eddig kevés dokumentáció jelent meg a megvalósítás tapasztalatairól, az új szolgáltatásokhoz kapcsolódó igényekről, a kölcsönös együttműködés lehetőségeiről, a különböző részlegek kialakításának indítékairól és a fogadtatásukról.

Vajon a médiatárak különleges információhordozói, a nagyközönség számára is a valóságot jelentik vagy csupán a könyvtárosok számára elérhetők?

Hatásai

Minél több látogató becsalogatása érdekében, különböző eszközöket alkalmaznak a médiatárak. Nézzünk meg ezek közül hármát és ezek hatásait.

A korszerűsítési törekvések

A dokumentumok átalakulása, melyet a különböző hangzó és mozgó médiák megjelenése okoz, megragadandó történelmi lehetőség. Ennek az új szolgáltatásnak természetesen van költsége, mely sok mindentől függ és ezt meg kell téríteni, illetve vissza kell forgatni a beruházásba. Mit jelent ez? Módszeresen építeni kell a multimédiás technikákat. A felhasználók és a médiatár között megfelelő kapcsolatot kell kialakítani. Ennek egyik eszköze a jó marketing politika, melynek segítségével könnyebbé tehetjük a gyarapítás kérdését. Megfelelő díjszabást kell kialakítani. Legyen mérsékelt, de szimbolizálja a nyújtott szolgáltatást – egyesek szerint az ingyenes szolgáltatás értéktelenségre utalhat.

A gyűjtemény

A látogatók csábításának következő módszere maga a gyűjtemény. A médiatár természetéből fakadóan gazdag választékot kínál. A jól

összeállított gyűjtemény is azonban még további kérdéseket vet fel:

- Az állomány minősítésének problémája, vagyis tartós megőrzésre szánják vagy nem, elkülönített állomány vagy nem stb.
- A dokumentumtípusok kezelése. A különböző információhordozóknak egyenlő esélyt kell biztosítani, azonban a könyvtárosok is, úgy tűnik, különbséget tesznek fontosságuk megítélésében. Vajon nem azt a kérdést kell-e feltennünk, hogy a könyvtárak küldetését tekintve indokolt-e egyáltalán ezeknek a dokumentumoknak beszerzése?

A látogatottság

A médiatár látogatottsága a siker legjobb fokmérője. Mivel a gyűjtemény szabadon hozzáférhető, sőt a helyi felhasználókat kölcsönzésre bátorítja, nem fog elmaradni az eredmény sem. Új feladat elé állítja könyvtárosokat is, új terek kialakítására ösztönzi őket, ahol az irodalom funkcionálisan csoportosítható és megbeszélhető, olyan terekre, ahol gyakorolható a „közös szellemiség”.

De valóság ez az újjászületés? Nemcsak nosztalgia, vagy tán utópia?

Az idő

A könyvtár-médiatár komoly sikert könyvelhet el, mivel megfelel a közönség növekvő információs igényének. Alakíthatósága, rugalmassága kedvező fogadtatásra talált egy olyan időszakban, amikor változóban van a korábbi évtizedek művelt ember modellje. Nyitott és vonzó helyei összhangban vannak napjaink kulturális szokásaival. Gondot okozhat azonban, hogy a felhasználók elvárásai könnyen szembekerülhetnek a könyvtárosok törekvéseivel. Miért? Mivel a könyvtárak nem kereskedelmi vállalkozások, nem rendelhetők alá a piac követelményeinek. Feladatuk a múlt örökségének megőrzése a jövő számára. Előjoga a lassúság. Az olvasmány iránti igény kielégítése nem csupán a könyv kézbeadása, hanem egy folyamat – például a fiatalabb generáció olvasási szokásainak kialakítása –, kapcsolat, közvetítés, mely mind időigényes.

Természetesen mindenki más-más kérdést tesz fel magának a témával kapcsolatban. Talán a könyvtárosok számára a legnehezebb kérdés az állományvédelem kérdése.

Helyesbítés

Pogány György: *A magyar könyvtári szakajtó vázlatos története 2. rész c. cikkben* – amely a Könyvtári Figyelő 1997. évi 1. számában jelent meg – az utolsó előtti bekezdést záró mondat szerkesztőségi megjegyzés, amely a következőképpen hangzik:

„(A Könyvtári Levelezőlapnak 1996-ban öt száma jelent meg. Szerkesztője, Geró Gyula 1996 novemberében lemondott. 1997-től Fülöp Ágnes szerkeszti a folyóiratot.)”

Szemponatok a szórakoztató CD-ROM-ok értékeléséhez

Céline Namy

A könyvtárak, miután beszereztek egy CD lejátszót, elkezdik gyarapítani a különböző típusú – zenei, képzőművészeti, történelmi stb. – lemezeket. A CD-ROM-ok rendelkezésre bocsátása a könyvtárakban újabb sajátos problémákat vet fel, technikai és jogi szempontból éppúgy, mint feldolgozási oldalról, például:

- ♦ Hogyan használhatók a CD-ROM-ok a hálózaton,
- ♦ A könyvtáron belüli korlátlan hozzáféréshez szükséges-e külön engedély és ha igen, kitől?
- ♦ Hogyan installáljuk a lemezt?

Még ha nem is egy labirintuszjáték a CD-ROM, akkor is bizonyos jártasságot igényel a használatuk. Sikerük vonzó megjelenési formájukban és a felkínált sokféle szolgáltatásban rejlik. A képernyőn megjelenő gombok a multimédia világát nyitják meg.

Ennek a dokumentumtípusnak a feldolgozása sajátos vizsgálati módszereket követel meg, amire azonban nincs kialakult, általánosan elfogadott eljárás. Az alábbi javaslat lehetővé teszi a CD-ROM sokszínűségének, gazdagságának értékelését. Figyelembe veszi az információ változatosságát és jelentőségét, a szerkesztés minősítését éppúgy, mint az információ helyességét, eredetiségét, illetve megjelenési formáját. Az itt leírt szempontok nem térnek ki azonban a kataló-

A szerző *Les CD-ROM de loisirs: propositions pour une grille d'analyse* (Bulletin des Bibliothèques de France. T.41. no.4. 1996. pp. 47-51.) c. írását **Halasiné Wittinghoff Judit** tömörítette.

gus számára szükséges általános leírási adatokra (cím, szerző, szerkesztő stb.). Noha a módszer hangzó és zenei anyagok vizsgálatára készült, alkalmazható egyéb szórakoztató CD-ROM esetében is.

Általános bemutatás

A bemutatás célja a CD-ROM tartalmának meghatározása. Választ ad arra, hogy mely felhasználói körnek szánják, milyen az információ színvonala és hogy oktató jellegű-e vagy játék.

Az általános leírás a fájl-szerkezet szintetikus bemutatása, szükség szerint kiegészítve a navigációt és az alkalmazást elősegítő megjegyzésekkel. Ebből kirajzolódnak a CD-ROM tartalmának alkotó elemei. Az egyes alkotóelemekhez lehet megjegyzéseket fűzni, aminek különösen képi információ esetén van jelentősége.

A tartalom gazdagsága

Az elemzés második része a CD-ROM tartalmának gazdagságát mutatja be.

Szövegek esetében érdekes lehet a nyomtatott dokumentum megléte, emlékeztetni kell ilyenkor arra, hogy hol olvasható. Zeneművek esetében fontos információ, hogy teljes-e a mű, milyen előadásról van szó, kik az előadók, milyen a CD-ROM minősége stb.

Képi dokumentumok esetében tudni kell például, hogy álló vagy mozgó képeket tartalmaz-e, milyen jellegűek a képek: rajz, festmény stb?

Végül általános megjegyzéseket lehet tenni a szöveges, hangzó és képi megjelenítés közötti kapcsolatokra.

Nagy jelentősége van rögtön a nyitó képernyőnek. Bemutatja, hogy mi mindent tartalmaz a lemez és sikeres kialakítása esetén további használatra ösztönöz. Megjelöli egyben, hogy a CD-ROM szöveges-e vagy grafikus és milyen szintű ismereteket tartalmaz. A következő fontos kérdés a program használatának módja. Egeret vagy bil-

lentyűzetet igényel? Milyen parancsok működnek gombokról és melyek szöveges üzenetről vagy képről?

Elmenthető-e a hatékonynak bizonyult keresési útvonal? Hogyan lehet visszajutni a kiindulási ponthoz vagy bármikor megszakítani a program működését?

A felsorolt szempontok szerint végzett analízis lehetővé teszi a CD-ROM-ok alapos értékelését.

Változatok multimédiára

Multimédia-alkalmazások két francia könyvtárban

A könyvtárak világszerte megindultak az átalakulás rögzös útján. A dokumentum- és információkezelés új módszereit vezetik be, új berendezések beállításával, új szolgáltatások meghonosításával igyekeznek biztosítani olvasóik számára a lehető legteljesebb, leggyorsabb, legkényelmesebb hozzáférést a lehető legrelevánsabb információkhoz – s ezzel a maguk számára a túlélést.

A nyolcvanas évek elején a francia könyvtárakban is pezsegni kezdett az élet. (Azelőtt állóvíz-állapotok uralkodtak – legalábbis *Giuseppe*

Az alábbi szemletanulmány alapjául DION, Marie-Pierre: Une experience multimedia. Le catalogue de la Bibliothèque de Valenciennes. In: *Bulletin des Bibliothèques de France*, 1996. no.1. pp. 47-55.; DUCHARME, Christian: Le reseau multimedia de la Bibliotheque Municipale de Lyon. In: *Bulletin des Bibliothèques de France*, 1995. no.2. pp.44-50., valamint VITIELLO, Giuseppe: A francia könyvtári rendszer. In: *Könyvtári Figyelő*, 1993. 2.sz. pp. 254-257. írások szolgálták. A szemlélt M. Fülöp Géza készítette.

Vitiello szerint. Erről a pezségről, a megújulás két lehetséges útjáról számol be a *Bulletin des Bibliothèques de France* két írása. Két könyvtár – két multimédia-alkalmazás. A valenciennes-i városi könyvtár multimédia-katalógust épített ki, a lyoni városi könyvtár pedig multimédia hálózatot telepített.

Természetesen a műszaki megoldások is érdekesek és nem tanulság nélkül valók, de még érdekesebbek – és elgondolkoztatók – a motívációk, a célok, a társadalmi közeg, amelyben ezek megfogalmazódtak, és az elért eredmények.

Valenciennes 38 000 lakosú, közepes nagyságú város Észak-Franciaországban – tudjuk meg a cikkből –, amely nehéz sebeket kapott a gazdasági átalakítás során. Az országban itt a legnagyobb arányú a munkanélküliség (20% körül van), de van egy jelentős erőforrás: az egyetem. A város teljes határozottsággal a jövő, az ifjúság felé fordul. A kultúra fejlesztését úgy tekintik, mint az átalakulás, a munkahelyteremtés, az

anyagi jólét „vektorát”. A helyi költségvetés 10%-át művelődési célokra fordítják.

Ebben a keretben hajtották végre a könyvtár felújítását, bővítését, és indították el – ezzel párhuzamosan – egy addig egyedülálló kísérletet: a multimédia katalógust. A könyvtár megújítására egyébként azért is volt meg a tisztségviselőkben az akarat, mert „Észak Athénja” mindig is büszke volt 1598 óta működő könyvtárára, amely csodálatos módon sértetlenül élte át a két világháborút, és most, felújítva, a város művelődésének, hagyományainak, technikai fejlettségének tükrözteti.

Az információkeresésnek ez az új eszköze, amellyel, hogy lehetővé teszi a legkülönbözőbb hordozókon megjelenő dokumentumok leírását, biztosítja, hogy egy és ugyanazon munkaállomáson kezelni és kombinálni lehessen a bibliográfiai leírásokat, a dokumentumokat reprodukáló képeket, szöveget, hang- és audiovizuális kivonatokot, részleteket, valamint a CD-ROM-okon tárolt információkat.

A város még 1990-ben úgy döntött, hogy az ausztráliai Bookplus integrált könyvtári rendszert fogja megvásárolni, mert ez egyaránt megfelelt a könyvtárosok elvárásainak (MARC-formátum leírás, lehetőség a leírások konvertálására), az adminisztráció igényeinek (ügyvitel, ellenőrzés), és beilleszkedett a város információs politikájába, melynek keretében egy IBM AS/400-zal szerelték fel a könyvtárat.

A régi rendszer teljes adatállományát áttöltötték az újba, és ahol szükséges volt, kiegészítették vagy helyettesítették a leírásokat a BN-Opale adatbázisából. Az adatállomány egy Windows alatt futó OPAC-on érhető el, mely a multimédia szerverekhez kapcsolódik.

A multimédia rendszer tervét és a pályázati kiírást olvasókból, könyvtárosokból, a város művelődési és informatikai korifeusai közül álló bizottság véleménye alapján egy szaktanácsadó dolgozta ki. A feltételek a legaprólékosabban leírták az előírt munkafeladatokat: a katalógus-, a CD-ROM-, a digitális, a multimédia termékeket előállító munkafeladatokat, a tájékoztató és az ügyviteli modult. A terv kidolgozásánál arra törekedtek, hogy a rendszer minél jobban megfeleljen az olvasók elvárásainak. Az új szolgáltatásokat úgy kívánták bevezetni, hogy az új hordozók kezelése ne okozzon nehézségeket.

A hálózat infrastruktúrája két pilléren nyugszik: egy adatáramlási vonalon, amelyet egy ATM (Asynchronous Transfer Mode) interfész szabályoz és egy Ethernet 10BaseT belső helyi hálózaton. Egy Fore System ASX/200 csatlakoztató interfész az egyik oldalon, az adatforrások felé két multimédia szerverhez kapcsolódik, a másik oldalon, a belső hálózat felé pedig egy LAX-20 interfészhez, amelyik biztosítja a konverziót az ATM modul és a belső hálózat elágazásai között.

A multimédia információs rendszer a Windows NT 3.5 operációs rendszerre és az SQL Server adatbázisra támaszkodik. Ez utóbbi tartalmazza a két szerver között elosztott multimédia információkat. Az AS/400-on futó Bookplus könyvtárkezelő szoftverrel az SNA Server és a Rally for AS/400 programcsomag biztosítja a kapcsolatot.

Miközben az olvasó a Bookplus adatbázisban kutat, a rendszer összekapcsolja az alfanumerikus szerverben talált rekordokat a nekik megfelelő multimédia információkkal és szimulált jeleníti meg őket.

Az új rendszer kialakításának fontos mozzanata volt a digitalizálás megtervezése. Annak eldöntése, melyek lesznek azok a dokumentumok, amelyeket digitalizálni fognak, milyen sorrendben, milyen eszközökkel, módszerekkel. A jó minőség érdekében a JPEG és MPEG szabvány előírásait fogadták el kötelezőnek. Mivel ezt a munkát a katalogizálással egy időben kell végezni, úgy döntöttek, hogy digitalizáló műhelyt fognak felállítani a könyvtárban. Módszerként a közvetlen digitalizálást választották, sík-szkenneléssel és digitális fényképezőgéppel.

A régi állomány digitalizálását nagy gonddal tervezték meg, hogy a katalógus keretei között maradjon, de ugyanakkor eleget tudjanak tenni sajátos kéréseknek is. Az első szakaszban a könyvtár 500 diaposzítívét tartalmazó gyűjteményét digitalizálták, s így hozzáférhetővé tették a nagyközönségnek és a kutatóknak a könyvtár legszebb dokumentumainak képét.

A multimédia katalógusnak nyilván meg kellett őriznie a „könyvtári logikát”, hiszen a dokumentumokhoz való hozzáférést szolgálja. A rendszerbe azonban be lehetett építeni egy olyan munkafeladatot is, amely a „felfedezés logikája” szerint működik, olyan munkafeladatot, amely multimédia termékek előállítását szolgálja, vállala-

latok reklámszakemberei, tanárok, kommunikációs szakemberek, könyvtárosok számára.

A munkaállomások, s végeredményben az új katalógus, a lehető legbarátságosabb a hozzáférőkkel. Az utasítások nagyon egyszerűek és szinte intuitívek. (Hogy a számítógép ne hozza zavarba a kevésbé hozzáértőt sem, kiküszöbölték a funkciógombokat, az utasításléceket, a többablakos képernyőt.) Az első gombnyomásra megjelenik a menü, amely választást kínál a könyvtár teljes állományát feltáró katalógus és a CD-ROM-ok között. Ezután következik a második szint: a keresés kritériumai (szerző, cím, kulcsszó stb. szerint), a katalógus indexe, illetve a CD-ROM-ok betűrendes vagy tematikus kínálata. Miközben az olvasó átnézi a katalógus rövid vagy teljes leírásait, kis piktogramok jelzik, hogy a leírást szöveg, kép, hang vagy audiovizuális kivonat kíséri. Az olvasó az „újtjelzők” segítségével különböző utakat járhat be. Ha például egy újságkivágásra kíváncsi, vagy egy metszetet, fényképet akar látni, kivetheti a teljes képernyőre vagy tetszés szerint kinagyíthat részleteket. Ha nem találja meg, amit keresett, az információit ellenőrizheti valamelyik CD-ROM enciklopédiában vagy bibliográfiában, s utána egyetlen gombnyomással visszatérhet a kezdő menühöz.

A könyvtáros számára az új katalogizálási rendszer lehetővé teszi, hogy

- egy leíráshoz („katalóguscédulához”) hozzákapsolja digitalizált formában a teljes dokumentumot;
- a leíráshoz digitalizált oldalakat (a dokumentum legfontosabb oldalait, a tartalomjegyzéket, régi könyvek esetében képeket, más dokumentumoknál hang- vagy audiovizuális részleteket („filmelőzetest”) csatoljon;
- tematikus összeállításokat készítsen dokumentumokból, álló és mozgóképekből, hangzó anyagból.

Milyen hatással volt az olvasókra a multimédia katalógus bevezetése? Kezdetben volt némi félelem, hogy vajon a leírások „feldúsulása”, a dokumentumokra vonatkozó információk tömege nem teszi-e a katalógust túl bonyolulttá, gyakorlatilag használhatatlanná, vagy éppen ellenkezőleg: az olvasók nem érik-e be az így kapott információkkal, lemondva az eredeti dokumentumok tanulmányozásáról (nem neveli-e felületességre az olvasókat). Ám a könyvtárosok hamar érzékel-

hették az új tájékoztatási eszköz jótékony hatását. A katalógus, a könyvtár hú tükre, megnyitotta az utat a teljes állomány felé, jól strukturált szerkezetével, a közvetített információk gazdagságával nagyon megkönnyíti a tájékozódást mind az egyszerű olvasó, mind a tudós kutató számára. S ami szintén nagyon fontos: sikerült letörölni a port a könyvtár képéről, s a város legfontosabb intézményei egyenrangú társuknak tekintik.

A másik, még ambiciózusabb kísérlet színhelye a lyoni városi könyvtár. Olyan helyi hálózatot helyeztek itt üzembe – multimédia hálózatnak nevezik –, amely lehetővé teszi a könyvtár CD-ROM állományának és a digitalizált dokumentumbázisnak ugyanazon munkaállomásról, azonos képernyőhasználattal való tanulmányozását, s az Internet hálózathoz való hozzáférést. A beszámoló két évi üzemelés után készít mérleget a rendszer működéséről, a felhasználókra és a szakmabeliekre gyakorolt hatásáról.

A hálózat telepítésével a könyvtár célja az volt, hogy bővítse az olvasóknak nyújtott szolgáltatásokat, s ugyanakkor kipróbálja azokat az új információtárolási és visszakeresési eszközkezelési módszereket, amelyek „kopogtatnak az ajtón”.

A kísérletnek három kérdésre kellett választ adnia:

- hol lesz a helye és mekkora lesz a súlya a CD-ROM-oknak az információhordozók nagy családjában;
- a dokumentumok hatalmas tömegéből melyek élvezzenek prioritást a digitalizálás során;
- mi legyen az álláspontja a lyonihoz hasonló nagy közkönyvtárnak a virtuális könyvtár-jelenséggel és az Internet hálózattal kapcsolatban.

A kialakított stratégia arra irányult, hogy a rendszer biztosítsa a hálózat munkaállomásairól a belépést az információs univerzumba. Más szavakkal: a felhasználó navigálhasson egyik dokumentációs környezetből a másikba, mindenünnen „befoghassa”, „zsákmányul ejthesse” a kívánt információt (írott vagy grafikus formában, a helyi adatbázisból vagy bármelyik távoliból), s összeállíthassa saját dokumentációját mágneses hordozón vagy papíron.

A műszaki megoldások tervezésekor két szabályt követtek.

Az első: szabványos berendezésekből kell az informatikai eszközparkot összeállítani. Így könnyebbé és olcsóbbá válik a beszerzés és karbantartás. Ez a szabály érvényes a szoftverre is. Kerülni kell a különleges alkalmazásokat, olyan terméket kell keresni, amely a legjobban kielégíti az igényeket és elég rugalmas ahhoz, hogy hozzá lehessen igazítani a helyi körülményekhez. Ilyennek bizonyult a D.C.I. vállalat Taurus rendszere. Ez a dokumentumkezelő szoftver megengedi a felhasználói interfész módosítását, az input hozzáigazítását a menühöz, és különböző dokumentumkezelési eljárások beiktatását, azzal a feltétellel, hogy a programok C nyelven legyenek írva.

A második szabály: nem szabad egyetlen cégtől vásárolni. Ennek megfelelően a szoftvert a D.C.I. cégtől, a színes dokumentumok digitalizálására szolgáló berendezést a Gesco cégtől szereztek be és így tovább.

A hálózat 16 MB/ps átviteli sebességű, csilag struktúrájú Token Ring. A koncentrátorok multiprotokoll típusúak és ATM kompatibilisak. A hálózat az IPX és a TCP/IP protokollok alapján működik.

A könyvtár dolgozói tisztában voltak azzal, hogy 16 MB/ps-es hálózattal nem lehet jelentős multimédia alkalmazásokat megvalósítani. Ám a kábelek 300 MB/ps sebességre vannak méretezve, s lehetőség lesz arra, hogy a hálózat adatátviteli sebességét 100 MB/ps-re növeljék.

Mindazonáltal bizonyos projekteket 16 MB/ps sebesség mellett is meg lehet valósítani.

A hálózat a cikk írásakor mintegy harminc munkaállomást fogott össze. Ezek közül tizenkettő az olvasók rendelkezésére állt, a többi a könyvtárosok használták a dokumentumok indexelésére, a digitalizálásra stb. Mindegyik munkaállomás 486 Dos/Windows, 8 MB belső memóriával és 200 MB lemezzel. A nyilvános állomások 17 hüvelykes jó felbontóképességű képernyővel és hangkártyával vannak felszerelve.

Mint már szó volt róla, a lyoni könyvtárosok három kérdésre keresték a választ.

Az első a CD-ROM-okra vonatkozott. A kísérlet beindításakor még nem volt világos, milyen helyet fognak elfoglalni a kiadói piacon, ám a projekt elindítói biztosak voltak abban, hogy jelentősége nőni fog. S a két év tapasztalatai igazolták őket. A CD-ROM nem valamiféle informatikai

eszköz, hanem dokumentum, akár a könyv vagy más hagyományos dokumentumok. Mivel előnyei vitathatatlanok, meg kell kapnia méltó helyét a könyvtár beszerzési politikájában. A statisztikák egyértelműen bizonyítják a keresettségét. 1994-ben a CD-ROM-on végzett keresések száma meghaladta a 36 000-et. Az átlag keresési idő 14 perc volt. A könyvtárosok nagyon hamar megtanulták a keresési technikát, és minden nehézség nélkül tudták az olvasókat irányítani.

A második kérdés a digitalizálásra vonatkozott. Elsősorban azt kellett tisztázni, a könyvtár hatalmas állományából mely dokumentumok élvezzenek prioritást. A választás az Alpok-Rajna régió sajtógyűjteményére esett. Ugyancsak prioritást kapott a könyvtár ikonografus gyűjteménye. A gyűjtemény értékes dokumentumokat tartalmaz. A régi állomány például sok ezer érdekes-értékes képet rejteget. Rengeteget, mert ezek a képek – metszetek, miniatúrák, régi fényképek – csak akkor kerülnek a látogatók szemé elé, amikor a könyvtár kiállítást rendez belőlük. Az egyetlen lehetőség, hogy a közönség birtokba vegye ezt a kulturális örökséget, a digitalizálás.

Ami a digitalizálási technikát illeti, a sajtó esetében – bár szöveges információról van szó – nem alkalmazható az optikai karakterfelismerésen alapuló módszer. Az újságok tördelése (hasábok, különböző betűtípusok stb.) nagyon sok hibát okozna. A képfeldolgozó eljárás előnye, hogy a képernyőn az oldal eredeti formájában jelenik meg, s kinyomtatva az eredeti pontos mása lesz. Hátránya viszont, hogy sokkal több helyet foglal el, és minden cikket külön-külön kell indexelni. A digitalizálás nem jelent sem munkaerő-, sem időmegtakarítást, viszont megváltozik a munka jellege, kevesebb lesz a fizikai és több a szellemi munka, ugyanakkor a dokumentumok hozzáférhetőbbé válnak, s a lopás és rongálás kockázata zéróra csökken.

A képanyag digitalizálására két módszert is alkalmaznak. A helyszínen lefényképezik digitális fényképezőgéppel, vagy elküldik egy erre szakosodott laboratóriumba, ahol a digitalizált képekből Photo-CD-t készítenek. A könyvtár a képek visszakereséséhez saját tezauszort állított össze.

A harmadik kérdés: hogyan viszonyuljon egy nagy közművelődési könyvtár az Internethez és a „virtuális világkönyvtárhoz”?

A válasz egyértelmű: ha a könyvtár eleget akar tenni a felhasználók elvárásainak és igényeinek, nem maradhat a nagy információs hálózatok „partján”. Másrésztől saját gyűjteménye, kulturális kincsei arra kötelezik a könyvtárat, hogy kinyissa kapuit a világ előtt, értékeit hozzáférhetővé tegye az országos és világhálózatokon. A cikk írásakor a könyvtár katalógusa elérhető volt az Interneten, s dolgoztak a digitalizált anyag bevitelén.

Az Internethez való csatlakozás nehéz feladat elé állítja a könyvtárosokat. Meg kell tanulniuk a navigálás minden csínját-bínját, Gophert, WAIS-t, Webet. S ki kell dolgozniuk azokat a do-

kumentációs munkaeszközöket, amelyek segítik a felhasználókat ebben a dinamikus, állandóan változó információs világban.

A két cikk tanulságát talán így lehetne összefoglalni: a könyvtáraknak fel kell zárkózniuk, s lépést kell tartaniuk a fejlődéssel. Ám ez nem kizárólag – s talán nem is elsősorban – műszaki-pénzügyi kérdés. A könyvtárak szerepét és feladatait kell újrafogalmazni, s meg kell változtatni a könyvtárosok munkamódszereit. Akiknek egyébként a hivatása a változó világban változatlan: irányítani, tanítani, segíteni, szolgálni az olvasókat.

KÖNYVKÖLCSÖNZÉS KÜLFÖLDRŐL 80% KEDVEZMÉNNYEL. 1997 márciusában az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár az OCLC Inc-vel kötött megállapodás keretében megindította újabb szolgáltatását, a külföldi könyvtárközi kölcsönzést. A Magyarországon nem található kiadványok kölcsönzésére irányuló olvasói kéréseket számítógéphálózaton továbbítják az OCLC-hez. A kért könyvet a küldő könyvtár legkésőbb 4 napon belül postázza. A kölcsönvett könyvet csak helyben lehet használni. A Soros Alapítvány Nyílt Társadalom Intézet Regionális Könyvtárprogramja keretében kapott támogatásnak köszönhetően kötetenként csak 500 forintot kell az olvasónak fizetnie a kölcsönzés fejében.

MÁSOLATOK KÜLFÖLDRŐL 80% KEDVEZMÉNNYEL. A világ egyik legnagyobb másolatküldő szolgálata, az EBSCO.doc vállalja a saját állományában meglévő időszaki kiadványok, ill. a más könyvtárakban található folyóiratcikkek, konferenciái kiadványok, kutatási jelentések továbbítását, ill. beszerzését. Saját állományból 24 órán belül, máshonnan beszerzett dokumentum-másolat esetében 5 napon belül továbbítja a megrendelést a kérő könyvtár számára.

Az Európai Felhasználói Szerzői Jogi Platform munkája

Bevezetés

1993. november 29-én Luxemburgban az Európai Bizottság DG XIII/E-3 csoportja vitát szervezett a szerzői jogról és az elektronikus dokumentumok szolgáltatásáról. Ez az értekezlet volt az első lépés, melynek során a könyvtári programokban szereplő új technológiai megoldások által felvetett (elektronikus) szerzői jogi problémákat körvonalazták. Úgy vélték, hogy a könyvtári program elektronikus dokumentum-szolgáltató projektjeinek sikere áll vagy bukik a szerzői jogi kérdések megoldásán. Az értekezleten számos fontos, a közeljövőben megoldandó kérdést vetettek fel. *Bernt Hugenholtz* professzor (Institute of Information Law, University of Amsterdam) háttéranyagából világossá vált, hogy a könyvtárak a szerzői jog szempontjából egyértelműen hátrányos helyzetűek.

Az EBLIDA (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations – a Könyvtáros, Információs és Dokumentációs Egyesületek Európai Irodája) felajánlotta a segítségét, hogy az Európai Unió Bizottsága DG XIII/E-3 igazgatóságának egy évre szóló anyagi támogatásával létrehoznak egy Európai Felhasználói Szerzői Jogi Platformot. A platform munkáját kiegészítette egy, 1994 októberében, könyvtárosok számára szervezett kampány a szerzői jog

Az EBLIDA közreadásában 1995-ben megjelent *European Copyright User Platform and copyright awareness campaign for librarians c.* program leírását (EBLIDA, Hága, 1995) **Orbán Éva** tömörítette.

kérdéseiről. A Platformot 38, az Európai Unióhoz tartozó EBLIDA-tag könyvtári, információs és dokumentációs szervezete alkotta. Tizenöt értekezletet szerveztek, amelyeken a szerzői jogról tájékozódhattak a könyvtárosok, és itt körvonalazták az elektronikus (dokumentum) szolgáltató rendszerrel kapcsolatos szerzői jogi problémákat is.

A továbbiakban az Európai Felhasználói Szerzői Jogi Platform fennállásának egy éve alatt elért eredményeket összegezzük. A program folytatásának támogatásáról nemrég döntött a DGXIII/E-3, további három évre meghosszabbítva azt. Az utánkövető projekt indulása 1996 januárja.

Célok és koncepció

A digitalizáció és az elektronikus szolgáltatások a könyvtáraknak egyre súlyosabb szerzői jogi problémákat okoznak. Ezek „könyvtárbarát” megoldására leginkább az elektronikus dokumentum-szolgáltatás terén van sürgősen szükség. Ha nem sikerül ezeket megtalálni, a szolgáltatások megújítása kudarcba fulladhat, és ezzel a könyvtárak hátrányosabb helyzetbe kerülnek.

Az intézkedések céljai a következők voltak:

- a könyvtárosok alaposabban ismerjék meg a szerzői jogot;
- vitassák meg – a jogok tulajdonosaival együttműködve – az elektronikus dokumentum-szolgáltatással kapcsolatban felmerült szerzői jogi problémákat;
- erősítsék meg a könyvtárak tárgyalási pozícióit a szerzői jogi vitákban a megfelelő testületekkel szemben.

Szerzői jogi műhelyek a tagállamokban

Az EBLIDA tagjaival közösen műhelytalálkozókat szervezett a szerzői joggal való alaposabb

megismerkedés és az elektronikus másolással kapcsolatos problémák megoldására. A műhelytalálkozókat a könyvtáros egyesületek tartották, amelyeket az Európai Bizottság jóváhagyásával az EBLIDA Végrehajtó Bizottsága nevezett ki országos koordinációs feladatokra.

Az első műhelytalálkozót 1994. november 2-án Portugáliában rendezték, az utolsót pedig 1995. április 21-én Hamburgban. Összesen 15 megbeszélést tartottak: tizennégyet az EU tagállamaiban, egyet pedig Norvégiában. Az egyes összejöveteleken 50-70 fő vett részt, és mind-egyiken jelen volt a National Focal Point képviselője.

A problémák meghatározása

- ♦ Szerzői jog

Az „elektronikus szerzői jog” kifejezést eddig még jogi szempontból nem definiálták kellőképpen. Általában „nyomtatott dokumentumok géppel olvasható formában történő tárolását, megjelenítését, terjesztését, kezelését vagy másolását” értik rajta. A könyvtárak és a kiadók másként vélekednek az elektronikus másolás jogi státuszáról. A könyvtárak azt szeretnék, ha az elektronikus másolást a fénymásolással azonos módon kezelné a szerzői jog. A kiadók viszont a szerzői jog alól csak kevés kivételt engednének és csak a fénymásolásra szorítkoznának. A könyvtárak tágabban értelmeznék a fogalmat. Az a véleményük, hogy a kivételek körét nem szabad kizárólag technikai alapon meghatározni. A műhelyekben nyilvánvalóvá vált, hogy a könyvtárosok az elektronikus szerzői jogot inkább szerződési, semmint szerzői jogi problémának tekintik. A kiadók ugyanakkor a szerzői jogi érveket használják fel a maguk védelmében.

A dokumentumok integritásának védelme az elektronikus környezetben összetett feladat. A digitális formátumú művek könnyen kezelhetők úgy, hogy az sérti a szerzőnek a mű sérthetetlenségéhez fűződő jogait, és növeli a plágium kockázatát. Olyan téma ez, amely szintén nem kerülheti el a könyvtárak figyelmét: hogyan lehet megállapítani, hogy az elektronikus példány eredeti?

- ♦ Gazdaság

A kiadók szerint a könyvtárak által nyújtott dokumentum-szolgáltatás versenyez az adatbázis-kiadással és más, általuk kínált kereskedelmi szolgáltatásokkal. A könyvtárak azért fogtak bele ezekbe a tevékenységekbe, mert a kiadók nem foglalkoztak ilyen szolgáltatásokkal, és a könyvtárak ki akarták elégíteni használóik ilyen irányú igényeit. A könyvtárak nem törekedtek arra, hogy az elektronikus szolgáltatásokból hasznot húzzanak.

A kiadók attól félnek, hogy ha engedélyezik műveik elektronikus felhasználását, elveszítik a szellemi tulajdonjogot és csökken a piacuk. Rettegnek attól a helyzettől, hogy egy régióban egyetlen könyvtár megveszi egy könyv egy példányát, vagy előfizet egy folyóiratra, optikai leolvasóval beviszi a számítógépbe, és megosztja más régióbeli könyvtárakkal; vagy ha egy művet egyszer digitalizálnak és számítógépen tárolnak, akkor észrevétlenül a világ bármely részére eljuttatható.

A kiadók elejét akarják venni annak a helyzetnek, amikor a jelenlegi gyakorlat általánossá válik, és elveszítik a lehetőséget az elektronikus másolatkészítés szabályozására.

Ezzel kellett szembesülniük a fénymásolás szabályozásakor. A fénymásolás olyan gyorsan terjedt el, hogy a kiadóknak nem volt idejük arra, hogy a problémával kielégítően foglalkozzanak. A közfelfogás az volt, hogy ha már itt a lehetőség, ne legyenek korlátozások.

- ♦ Engedélyezés

Az elektronikus másolással kapcsolatos vitát tovább bonyolítják az RRO jogosítványaival kapcsolatos kérdések. A kiadók jelenleg határozatlanok abban a kérdésben, hogy az RRO milyen szerepet játsszon az elektronikus másolás engedélyezésében. Sőt, a szerzők (szervezetek) az elektronikus másolásra is kiterjedő jogokat követelnek, mondván, műveik elektronikus felhasználásának jogát nem ruházták át a kiadóra. Ez valamennyi érintett fél számára bizonytalan helyzetet teremt, és ez az egyik oka annak, hogy a kiadók nem hajlandók a könyvtárosoknak műveik elektronikus felhasználására irányuló kéréseivel foglalkozni. Ha megengedik is, csak egy projekt idejére.

Egyes országokban a könyvtárak és a kiadók között „megnemtámadási szerződéseket” kö-

töttek. Így pl. Hollandiában és Nagy-Britanniában, ahol a kiadók megengedik a könyvtárosoknak, hogy kizárólag a folyó programok keretében és időtartamára elektronikusan felhasználják a műveiket. Az újabb programokra a könyvtárosoknak újra kell kezdeni a tárgyalásokat.

A közvetlen engedélyeztetés rendszere sok könyvtárnak nehézséget jelent. Először is a különböző szerződéseket egyenként kell kidolgozni; ehhez különböző jogszabályokat használnak fel; és a szerződések betartására is felügyelni kell. Mivel e folyamat idő- és pénzrabló, hosszú távon nem vezet kielégítő eredményekre.

Az érintettek számos tulajdonosi (szerzői, kiadói, produceri) jogain túl a könyvtárak tartanak az általuk szolgáltatott információra ráakódott egyre több jogtól és korlátozástól is. Ez különösen a hangfelvételek és a képek esetében probléma. A multimédia-termékeket egyidejűleg védheti a szerzői jog és több rokon jogszabály (az előadóművészek, a hangfelvételt készítők, a közvetítő szervezetek, a fényképészek stb. jogai).

♦ Műszaki

A kiadók előnyben részesítik az elektronikus másolás felvetette szerzői jogi problémák technikai megoldásait. A CITED (Copyright in Transmitted Electronic Documents) programban kifejlesztett Elektronikus Szerzői Jogvédő Rendszerek (Electronic Copyright Management Systems – ECMS) összekapcsolják a használók („intelligens hitelkártyákkal” ellátott) „fizess a kijáratnál”-elvű eszközeit a jogosulatlan használatot megakadályozó kódoló eszközökkel.

A könyvtárak nem rajonganak az elektronikus másolást megakadályozó technikai megoldásokért. Eszközt adnak ugyan a felügyelőkhöz, de az alkalmazások nem ütközhetnek a könyvtár előjogaival. A könyvtárak végül jóval többet fizetnek majd, mint kellene.

A lehetséges megoldások

Az Irányító Csoport a bizonytalan helyzet megoldására a következő javaslatokat tette:

♦ Jogszabályi megoldás

Megfogalmazták az igényt a nemzeti szerzői jogi rendszerek teljes átdolgozására és európai szintű összehangolására annak érdekében, hogy a jogok tulajdonosai és a közvetítők megfelelő védelmet élvezzenek. Hangot adtak aggodalmuknak amiatt, hogy a másolás jogát kiterjesztik az új információhordozókra. Ez a túlszabályozás veszélyét hordozza magában.

Hangsúlyozták azt is, hogy a könyvtárak feladata, hogy meggyőzzék a törvényhozókat a könyvtári jogok megtartásának szükségességéről a digitális társadalomban, annak érdekében, hogy ne nőjön tovább a szakadék az információhoz „hozzáférők” és az attól „elzárta” között. Az egyik feltétel az, hogy minden könyvtárhasználónak legyen lehetősége az ingyenes böngészésre a könyvtárban. Az ilyen felhasználást nem lehet a szerzői jogok megsértésének tekinteni.

♦ Megoldás szerződéskötés útján

Az egyes kiadókkal való egyéni szerződéskötés rövid távú megoldásnak tekinthető. A könyvtárak szempontjából az ilyen felhasználási megállapodás azzal a hátránnyal jár, hogy nem lehet korlátlanul szolgáltatni harmadik félnek. Az engedélyek – többnyire – egy meghatározott, szűkebb felhasználói körre korlátozódnak. Ezen túlmenően a kiadók részletes beszámolót kérhetnek a felhasználásról, a könyvtárak viszont nem szívesen adnak ilyen adatokat, mivel költséges összegyűjtésük, és a könyvtárak gyakran úgy érzik, hogy többet (azaz igen értékes piaci információt) nyújtanak, mint amennyit kapnak.

A kollektív engedélyezés lehet a megoldás. Jelenleg ez még meglehetősen nehézkes. Mint említettük, a kiadók az RRO-kat nem hatalmazták fel az elektronikus jogok képviselőjére. Ha az RRO-kat felhatalmaznák, az általános engedélyezés vonzó megoldást jelenthetne. Az ilyen megoldás különösen kívánatos lenne, ha a „kívülálló problémát” meg lehetne szüntetni.

♦ Műszaki

A könyvtárak készen állnak a kiadók által meghatározott technikai megoldások bevezetésére, amennyiben ezek nem veszélyeztetik használóik személyiségi jogait, s amennyiben tiszteltben tartják a könyvtári privilégiumokat.

A könyvtárak elektronikus-szolgáltatási gyakorlata

	Nemzeti könyvtár	Egyetemi könyvtár	Közművelődési könyvtár	Egyéb könyvtárak
belső tevékenységek	<i>ingyenes:</i> tartós elektronikus tárolás és indexelés	<i>ingyenes:</i> tartós elektronikus tárolás és indexelés	<i>ingyenes:</i> tartós elektronikus tárolás és indexelés	<i>ingyenes:</i> tartós elektronikus tárolás és indexelés
beiratkozott külső használók	<i>ingyenes:</i> helyben használat teljes szöveges dokumentumok megtekintése és elektronikus vagy papírmásolat készítése korlátozott számú oldalról	<i>ingyenes:</i> helyben használat teljes szöveges dokumentumok megtekintése és elektronikus vagy papírmásolat készítése korlátozott számú oldalról	<i>ingyenes:</i> helyben használat teljes szöveges dokumentumok megtekintése és elektronikus vagy papírmásolat készítése korlátozott számú oldalról	
be nem iratkozott külső használók helyben használat			<i>ingyenes:</i> helyben használat teljes szöveges dokumentumok megtekintése és elektronikus vagy papírmásolat készítése korlátozott számú oldalról	
beiratkozott külső használók, házon kívüli használat	<i>ingyenes:</i> egy referátum vagy oldal megtekintése <i>fizető:</i> teljes cikk megtekintése, elektronikus vagy papírmásolat készítése, elektronikus dokumentum szolgáltatás	<i>ingyenes:</i> egy referátum vagy oldal megtekintése <i>fizető:</i> teljes cikk megtekintése, elektronikus vagy papírmásolat készítése, elektronikus dokumentumszolgáltatás	<i>ingyenes:</i> egy referátum vagy oldal megtekintése <i>fizető:</i> teljes cikk megtekintése, elektronikus vagy papírmásolat készítése, elektronikus dokumentumszolgáltatás	<i>ingyenes:</i> egy referátum vagy oldal megtekintése <i>fizető:</i> teljes cikk megtekintése, elektronikus vagy papírmásolat készítése, elektronikus dokumentumszolgáltatás
be nem iratkozott külső használók, házon kívüli használat	nincs hozzáférés	nincs hozzáférés	nincs hozzáférés	nincs hozzáférés
meghatározott (belső) használói csoport helyben vagy házon kívüli használat		<i>ingyenes:</i> megtekintés, elektronikus vagy papírmásolat készítése, elektronikus dokumentum szolgáltatás		<i>ingyenes:</i> megtekintés, elektronikus vagy papírmásolat készítése, elektronikus dokumentum szolgáltatás

Az Irányító Csoport javaslatai

A könyvtári privilégiumok újrafogalmazása

A problémák körülhatárolása után az Irányító Csoport javasolta, hogy készítsenek egy mátrixot azokról a könyvtári tevékenységekről, amelyeket a könyvtáraknak engedélyezni kell, és amelyeket a könyvtárak szeretnének a törvényhozóknál elérni. A mátrixot úgy tervezték, hogy megadták a tevékenységeket és intézményeket rendeltek hozzájuk. Áttekintést ad a könyvtári tevékenységekről, amelyeket a könyvtárak a szerzői jog megsértése nélkül szeretnének biztosítani, és amelyekért a használónak fizetnie kellene.

A mátrix alapfeltevése az új elektronikus környezetben, amelyben a könyvtárak a hagyományos könyvtári szerep betöltését a technikai fejlődés fényében láthatják.

A mátrix a következő elveken alapul:

- a könyvtár hivatása, hogy a legtöbb információhoz biztosítson hozzáférést a használói számára;
- a szerzői jog e jog tulajdonosának legitim jogait védi, nem szabad azonban megghiúsítania a technikai haladást vagy az információhoz való hozzáférést;
- a könyvtárak szembeszállnak azzal a félreértéssel, hogy ők nem hajlandók a szerzői jogvédelem alatt álló információkért bizonyos feltételek mellett, ésszerű térítést fizetni;
- a könyvtári szolgáltatások inkább kiegészítik a kiadói tevékenységet, mintsem versenyeznek azzal;
- a könyvtárak hajlandók a szerződéskötéseknek megfelelő jogi és technikai biztosítékok alkalmazására, de nem tehetők felelőssé a végső felhasználók szándékaiért, ha azok már megkapták az információt.

Ingyenesség kontra térítés

A mátrixban az „ingyenes” kifejezés azt jelenti, hogy a használónak nem kell a szolgáltatásért fizetnie, a könyvtárnak nem kell használati

alkalmanként fizetnie, és nincs szükség felhasználási engedélyre a jogok tulajdonosától. A „térítés” kifejezés azt jelenti, hogy a használónak térítést kell fizetnie a szolgáltatásért. Ezek a tevékenységek nem befolyásolják a dokumentumnak a kiadótól való beszerzéskor kifizetendő árát.

Találkozás a kiadókkal

A kiadók az alábbi állásfoglalást dolgozták ki: *„Az információ elektronikus szolgáltatása alapjaiban változtatja meg a kiadók és a felhasználói csoportok közötti kereskedelmi kapcsolatot. A szerzői jogvédelem alá eső dokumentumok elektronikus felhasználásait a kiadók és a használói csoportok, közöttük a könyvtárak közötti egyedi (felhasználási) szerződések segítik elő. Az ilyen szerződéskötés megengedi a közvetlen a kiadótól a használóhoz menő elektronikus dokumentum-szolgáltatást, és ez kizárja a könyvtárak közötti könyvtárközi kölcsönzés címén folytatott elektronikus dokumentum-szolgáltatást. Előrelépést jelenthetne a kiadók és a felhasználói csoportok közötti mintaszerződések kialakítása.”*

Hangsúlyozták, hogy ez az állásfoglalás az elektronikus publikálás felé haladó jövőt tükrözi, nem pedig a jelenlegi helyzetet.

Következtetések

Az EBLIDA-műhelytalálkozók hasznosak voltak, mert számos résztvevőjük szemét felnyitották. Sok könyvtáros nem is gondolt munkája szerzői jogi vonatkozásaira. A gyakorlottabbak óvatos, védekező álláspontot foglaltak el a jogok birtokosaival szemben. Sokan nem ismerték a könyvtárak szerzői jogi privilégiumait, vagy ezek értelmezését és alkalmazását e jogok tulajdonosaival folytatott tárgyalásaik során. Úgy tűnt, hogy az EU országok többségében a könyvtáros egyesületek nem tartanak folyamatos kapcsolatot országaik szerzői jogi szakembereivel. Ennek részben költségvetési forráshiány, részben pedig az lehet az oka, hogy a könyvtáraknak elkötelezett szakértők felkutatása számos nehézséggel jár. Az elektronikus másolással kapcsolatban a résztvevők kifejezték abbéli óhajukat, hogy euró-

pai szinten összehangolva, folyamatos értekezleteket tartsanak a jogok tulajdonosaival, és alakítsanak ki egy olyan helyes gyakorlati kódexet, amely rendezné a jelenlegi bizonytalan helyzetet.

Az első lépést ebben az irányban a nagy kiadók és kereskedők képviselőivel való találkozás jelentette, de további konzultációkra is szükség lesz. A szerzők szervezeteit és a gyűjtők társaságait is be kell vonni az egyeztetésekbe. Folytatni kell a könyvtárosok tájékoztatását az elektronikus másolás szerzői jogi vonzatairól.

Ezen túlmenően a műhelytalálkozókon megfogalmazódott az igény egy európai szerzői jogi

központ létesítésére. Ez a központ elősegíthetné egy közös könyvtári stratégia kialakítását a Könyvtári Programhoz tartozó egyéb programokban felmerülő szerzői jogi kérdésekkel kapcsolatban. A vitakérdések összefoglalása segítené azt, hogy a könyvtárosok megtárgyalják ezeket a problémákat, és olyan fórumot teremtsenek, amelyen ki lehetne dolgozni az elektronikus másolással kapcsolatos gondok technikai és jogi megoldását. A szerzői jogi központ összehangolhatná és szétsugározhatná az Európai Bizottságtól és az Egyesült Államokból a szerzői jogi kérdésekkel kapcsolatban érkező információkat.

A szerző *The legal problems associated with electronic copyright management systems* (Information Management Report, 1996. May. pp.11-16.) c tanulmányát Orbán Éva tömörítette.

Az elektronikus szerzői jogvédő rendszerekkel (ECM) kapcsolatos jogi problémák

Charles Oppenheim

A szerzők joga, hogy korlátozzák műveik felhasználását. Ha ezt valaki megsérti – pl. a mű lényeges (nem feltétlenül nagyobb) részét vagy egészét lemásolja vagy ezt engedélyezi – jogsérelmet követ el. Az elektronikus formában történő tárolás is másolatnak minősül. A büntetés általában a károk, az okozott anyagi veszteség és a költségek megtérítése.

A szerzői jog alapelvét a Berni Unió Egyezmények és az Egyetemes Szerzői Jogi Egyezmé-

nyek foglalják magukban, ám a gyakorlatra az egyes országok jogi szabályozása a mértékadó. Vannak azonban olyan pontok, amelyek zavarok támadhatnak. A szerzői jogban oly alapvető szerződések például nem tartalmazhatnak a jogszabályoknál szigorúbb megszorításokat. Sok a bizonytalanság a körül is, hogy mi tekinthető „irodalomnak”: általában minden írott, szabad szemmel vagy géppel olvasható mű.

Az ún. fair dealing, a szabad felhasználás a jogsértés elleni egyik védekezés. Mi tekinthető ilyennek? Ha valaki egy műnek nem a tartalmi szempontból lényeges részét másolja, illetve a másolatot csak saját céljaira (kutatás, tanulás, ismertetés, kritika, tudósítás) készíti. Az oktatás nem tartozik a megengedett célok közé. A könyvtárosok persze kivételezettek, és készíthetnek másolatot a használóknak térítés ellenében, ha a szerzői jogi bizonylatot kitöltik.

Az ún. személyhez fűződő jog a szerző joga saját művéhez, amely – a szerzői jog egyéb elemeitől eltérően – nem ruházható át a kiadóra. E jog különösen könnyen megsérthető, például a szerző nevének egyszerű kitörlésével. Az elektronikus másolás egyszerűsége és gyorsasága

nemcsak a szerző érdekeit veszélyezteti, hanem a kiadókét, és végső soron a felhasználókét is. Lehetőség nyílik ugyanis arra, hogy közvetlenül a szerzőtől származó szövegeket érjenek el a használók, ekkor azonban kimarad a kiadók minőségi szűrése, veszélybe kerül a bibliográfiai ellenőrzés és a kutatás minősége is.

E buktatók elkerülésében segíthetnek az ECM (elektronikus szerzői jogvédő) rendszerek, amelyek megbízhatóan akadályoznák a jogosulatlan másolást és tovább-terjesztést, illetve kiegészítések utáni vagy más réven történő forgalmazást. Az ECM rendszerek többféleképpen működhetnek: ellátják a művet a szerzői jogi információval, ismertetik a használat feltételeit, minden kiegészítést regisztrálnak; korlátozzák az eredeti példány használatát (csak olvasást engednek, csak meghatározott számú belépést tesznek lehetővé stb).

Jelenleg még csak egyedi próblálkozások vannak e téren. Bár a törvények egyelőre nem

foglalkoznak az ilyen rendszerekkel, az Egyesült Államokban több jelentés javasolja ezek elismerését, illetve magának a szerzői jogi információknak a jogi védelmét, mintegy előkészítvén a terepet az ECM rendszerek számára.

Ugyanakkor felmerülnek problémák is. Vajon védje-e az ECM rendszereket a törvény? Ha igen, ez a szabad felhasználás végét is jelentené? Ettől fogva már csak díjfizetés ellenében lehetne használni a dokumentumokat? Vajon a személyhez fűződő jogokat is védjék ezek a rendszerek? Mi legyen a regisztrált használati adatokkal, amelyek a személyiségi jogok körébe tartoznak?

Szerencsére van idő mindezeket a problémákat tisztázni, a megfelelő jogi háttérrel kidolgozni, mert az ECM rendszerek még csak kísérleti stádiumban vannak. A jövőben megfelelő technikai és jogi feltételek mellett az elektronikus információ áramlás számos gondjára megoldást jelenthetnek.

Szerzői jog, dokumentum-szolgáltatás és -kiadás az elektronikus világban

Graham Cornish

Szerencsétlen dolog, hogy több fejlemény összejátszása nyomán az a vélemény alakult ki az információs ipar néhány képviselőjében, hogy

A szerző *Safe journey: copyright, document delivery and publishing in the electronic environment* (Information Policy Briefings, 1995. no.10. pp.1-10.) összeállítását **Orbán Éva** tömörítette.

a könyvtárak és a szerzői jog birtokosai – szerzők vagy kiadók – között ellentét van. Ez a dolgot abból az előfeltevésekből indul ki, hogy ez tulajdonképpen egy mondvacsinált konfliktus, és ez a felfogás csak arra jó, hogy olyan helyzetet idézzon elő, amely aláássa a könyvtárak és a szerzői jogot élvezők közötti természetes és kölcsönös függést.

A könyvtár szerepe

A könyvtár szerepe nem korlátozódik a publikációk és információk meghatározott használói csoport számára történő hozzáférhetővé tételére. A könyvtár központi szerepet játszik magában a kiadói iparban is. Senki nem tagadja, hogy a kia-

dók a nyereségért végzik tevékenységüket, az ipar tevékenységének alapja az, hogy a szerzők alkotóképességét a közösség mind szélesebb körével ismeresse meg. Valójában a szórakoztató irodalom piacától eltekintve, a legtöbb szerző nem a nyereségért ír, hanem azért, hogy felfogását többekkel megismertesse – hiába mondja Boswell cinikusan, hogy „*Csak a bolondok írtak valaha is másért, mint a profitért!*” Nincs azonban olyan szerző vagy kiadó, amely egy mű valamennyi potenciális olvasóját elérné, és tulajdonképpen mindkét csoport tagjainak közvetítőkre van szüksége. A könyvkereskedők hagyományosan ezt a szerepet töltötték be, de egyre inkább csak azokat a dokumentumokat terjesztik, amelyek eladhatók, így közvetítő szerepük csak a kereskedelmi haszonnal kecsegtető művekre terjed ki.

Ugyanakkor a könyvtárakat emberek milliói használják, akiknek eszükbe se jutott megvenni az információt, vagy egyszerűen nem rendelkeznek az ehhez szükséges vásárlóerővel. A könyvtár a kiadó és a meg nem csapolt, és meg nem csapolható piac között teremt kapcsolatot, amelynek révén lehetővé teszi a kiadás egyik céljának a hatékonyabb elérését, nevezetesen azt, hogy a művek eljussanak a nagyközönséghez. Ezt az egész világon elsősorban az adóízetők teszik lehetővé.

A dokumentum-szolgáltatás szerepének megváltozása

Bár a dokumentum-szolgáltatás valamikor a könyvtári ellátás viszonylag jelentéktelen eleme volt, mára már az információáramlás jelentős tényezőjévé vált, és a technológia korának gyors változásai között szerepe egyre sarkalatosabb, eredményeit pedig könnyebb elérni. A fénymásolás gyorsan avuló technikája inkább látszat veszélyeket hordoz magában, mint valóságosakat. A dokumentum-szolgáltató ipar olyan szakaszba ér, amelyben a valódi problémákat az elektronikus másolás, tárolás és továbbítás, illetve a használó speciális információs igényei szerint történő átcsomagolás alkotják. A könyvtár szerepe az információ- és a dokumentum-szolgáltatás helyett az „információs csomagok” előállítására lesz. Az információéhség, nem is beszélve az

igényekről, a jelenlegi kulturális modellek állandó jellemzője, különösen az ipari világban.

Ebben a helyzetben a használatot kevésbé érdeklő, hol és hogyan állították elő a dokumentumot, ha az kielégíti aktuális igényeit. Bár ez az információ-ellátás egyik végpontja, jól példázza az információs ipart minden szinten egyre inkább jellemző trendet. A dokumentumok a legtagább értelemben vett információ szerény eszközei. Ennek természetesen messzemenő következményei vannak a könyvtárakra és a dokumentum-szolgáltatás jellegére nézve.

A dokumentumellátás többszereplős folyamat, ezért tisztában kell lenni azzal, ki milyen szerepet játszik az ellátó láncban.

A szerzők a szellemi tulajdon elsődleges előállítói. Nélkülük nem lenne szerzői jog, amely védelemre szorul. A szerzőknek különböző érdekeik vannak attól függően, hogy milyen környezetben dolgoznak. A könyvek szerzőit általában megfizetik, ám a folyóiratcikkek szerzői gyakran azért írnak, hogy státuszukat emeljék, és nyilvánosságra hozzák elképzeléseiket. A kiadók a szerzők szellemi tulajdonát átveszik és általánosan hozzáférhetővé teszik. Ez a kiadás – a dokumentumok hozzáférhetővé tétele a nyilvánosság számára. A kiadók sok időt és pénzt fordítanak a szellemi tulajdon kiválasztására, előkészítésére, kiadására és terjesztésére.

A terjesztők nagyjából a következőképpen oszthatók fel, bár természetesen elkerülhetetlenek az átfedések:

1. Könyvárusok – többnyire olyan dokumentumokat forgalmaznak, amelyekből hasznuk van. Legtöbbször egyénekkkel, de intézményekkel is foglalkoznak.

2. Előfizetési ügynökségek – többnyire más információ-közvetítőkkel, pl. könyvtárakkal foglalkoznak, és maguk is egyre több, magát a dokumentumot biztosító szolgáltatást kínálnak.

3. Adatbázis-gazdák – egyénekkkel és intézményekkel foglalkoznak, és egyre több dokumentumszolgáltatást nyújtanak más ügynökségeknek.

4. Könyvtárak – többnyire egyéneket és információ-közvetítőket szolgálnak, akik nagy mennyiségű dokumentumot gyűjtenek és tárolnak.

5. Információs brókerek – egyéneket és intézményeket szolgálnak, általában kereskedelmi vállalkozás keretében.

A használók

A dokumentumokat elsősorban a használók kedvéért adják ki. Ha a kiadás a nyilvánosság számára való hozzáférhetővé tételt jelenti, akkor a dokumentumok többségét az olvasóknak szánják. A használók sokféle célra igényelnek dokumentumokat, beleértve a kikapcsolódást, a mindennapi élethez szükséges információt, az oktatást valamennyi szinten, a kutatást és az ipari vagy kereskedelmi tevékenységet. A használók zárják be a kört, mert ebbe a csoportba tartoznak a szerzők is, a folyamat elindítói. A legtöbb használó még mindig közvetítőkre szorul, és ha információra van szüksége, a könyvtárakhoz fordul, ezek az információszerezés legfontosabb elemei.

A jogtulajdonosok félelmei

A könyvtárak igen jelentős információforrások, és szerepük páratlan a használók elérésében, ezért egyre újabb lehetőségeket kell kiaknázniuk, és ilyeneket keresnek is. Ha már nem kizárólag a papír-alapú iparra támaszkodnak, a sokféle elektronikus dokumentum használata lesz számukra a következő lépés, csak hogy az elektronikus dokumentumokat számos veszély fenyegeti: a jogosulatlan másolás, a másodlagos terjesztés, az átcsomagolás, még a más címke alatt történő kiadás is. A dokumentum-szolgáltatóknak, legyenek hagyományos könyvtárak vagy kereskedők, nyilvánvalóan biztosítaniuk kell néhány ilyen szolgáltatást, ha meg akarnak felelni vevőik elvárásainak.

Ezzel tovább nő a korlátlan másolás esélye, és a másolás aláássa a tulajdonos vagyoni jogait. De nem csak a másolást akarják a tulajdonosok az ellenőrzésük alatt tartani. Azt is tudni akarják, ha művüket kereskedelmi célokra – pl. marketing, fogyasztás-elemzés, termékösszetétel-vizsgálat stb. – felhasználják. A dokumentumok nagykereskedelmi felhasználását is meg akarják akadályozni, illetve speciális díjakat akarnak kivetni ezért. Ez a hagyományos könyvtári helyben-

használat „ingyenességétől” a kereskedelmi felhasználás magas áráig terjedhet. Még azt is elhatározhatják, hogy a különböző használóktól a dokumentum más-más részének eltérő felhasználásáért eltérő díjat számítanak fel. Az a veszély is fenyeget, hogy még ha a mű használatát az azt tároló könyvtárban követni is lehet, ha a dokumentum rákerül egy hálózatra, teljesen ellenőrizhetetlenné válik.

A könyvtárak által érzékelt veszélyek

A könyvtárak hivatása, hogy elősegítsék a hozzáférést a dokumentumokhoz, úgy hogy ne tegyenek különbséget az eltérő szociális vagy gazdasági háttérű használók között. A könyvtárak a legszélesebb közösg számára szereztek be dokumentumokat, amelyek mindenkinek a rendelkezésére álltak. Az elektronikus környezet ezt oly módon veszélyezteti, hogy a hozzáférést csak gazdasági alapon tudják biztosítani, és ezzel sokakat teljesen kirekesztenek az információforrások használatából. Amikor a jogok birtokosai szigorú korlátozásokat vezetnek be, gazdasági követelések vagy szerződéses feltételek formájában, a könyvtárak számára lehetetlenné válik az ilyen dokumentumok elérése, és ezzel használóik is elesnek ezektől a dokumentumoktól, függetlenül attól, hogy magánemberként megengedhetnék maguknak a használatát, vagy sem.

Kihívások

A könyvtárak és a jogtulajdonosok számára a legnagyobb kihívás az együttműködés e problémák megoldásában, az, hogy olyan környezetet teremtsenek, amelyben mindkét fél az információáramlás javításán fáradozhat anélkül, hogy veszélyeztetné egymás eltérő és kölcsönös előnyökkel járó jogait. Mindkét félnek szüksége van a bizalom légkörére, amelyet a szükséges technológia támaszt alá, s amely minden igényt kielégít.

Az igények

A jog tulajdonosának alapvető igénye, hogy ellenőrizhesse

- ♦ a másolást azonos információhordozóra (papír, elektronikus) vagy egyik információhordozóról egy másikra (papírról elektronikusra vagy fordítva);
- ♦ a tárolást és a közvetítést;
- ♦ a többszörözést.

A jogok tulajdonosának legyen módja

- ♦ a szektortól, csoporttól, a használat mékénjtétől függő, differenciált ármeghatározásra;
- ♦ a termék egyes elemeire (meghatározott dokumentumokra vagy dokumentumkategóriákra) történő differenciált ármeghatározásra.

A jogok tulajdonosa igényli még

- ♦ az olyanok által történő jogosulatlan használat elleni védelmet, akik nem vásárolták meg a használati jogokat;
- ♦ a bizonyos feltételek közötti jogosulatlan használat elleni védelmet;
- ♦ az adatokat arról, hogyan és kik használják a terméket;
- ♦ a pontos és megfelelő szerzői jogdíj beszedési eljárásokat.

Az információközvetítők, köztük a könyvtárosok, információs brókerek és adatbázis-szolgáltatók a következő igényekkel lépnek fel:

- hozzáférés a műhöz;
- a mű tárolása;
- a mű többszörös közvetítése különböző formákban, a használók igényeitől függően;
- további piacok kiaknázása, amelyeket a jogok tulajdonosai nem tudnak elérni;
- további szolgáltatások biztosítása, amelyeket a kiadók nem képesek vagy nem óhajtanak továbbfejleszteni.

A szerzői jogvédelmet élvező dokumentumok használói

- használhassák a művet;
- tárolhassák a művet;
- lehessenek nyugodtak afelől, hogy a használatra vonatkozó adatokat bizalmasan kezelik;
- lehessenek bizonyosak a mű eredetisége felől.

Akadályok

A jogi korlátokat már nehezebb leküzdeni. Az információ nemzetközi árucikk és nem ismer határokat. Ez nem áll a jogrendekre, amelyeken belül az információt használják. Ami egy országban tiltott, jogszerű lehet egy másikban, és vice versa. Ez akadályozza az információáramlást a határokon keresztül. Ezeket a problémákat csak nemzetközi összefogással lehet kezelni.

Ideális esetben mintaszerződéseket kell tervezni, hogy a tulajdonosok és a használók tudják, mit várhatnak, mielőtt leülnének a tárgyalóasztalhoz.

Egyik féltől sem fogadhatók el ésszerűtlen, túlzó követelések. A szerződések tükrözzék az érintettek valós igényeit, és ne csak a helyzet minél alaposabb kihasználására törekedjenek. Kerülni kell az egyes szerződések fölötti elhúzódoó vitatkozást is. Az információ frissesége egyre inkább értéknövelő tényező; nincs értelme két évig vitatkozni az információ használatáról, amelynek már csak történeti értéke lesz, mire megegyezésre jutnak.

Technikai és jogi megoldás

A CITED (Copyright in Transmitted Electronic Documents) abból indul ki, hogy mivel a digitális környezet hívta életre a problémát, a megoldást is itt kell keresni, vagyis „a gépre a gépben rejlik a válasz”.

Bár a jogok megszerzésének elsődleges módja a jogok megvásárlása, semmi sem indokolja, hogy a CITED keretében ne legyen lehetőség a szabad hozzáférés biztosítására, ha a tulajdonos úgy kívánja. A CITED megengedné az ingyenes használat ellenőrzését, és ez is értékes adatokat jelentene. A nem megengedett cselekmények felderítése kritikus terület. A CITED természetesen mind az ilyen veszélyek ellenlépéseként, mind marketing eszköznek felhasználható. A jogosulatlan használatra tett kísérletek nemcsak negatív választ eredményezhetnek, de információval szolgálnak arról is, hogyan ment volna végbe a visszautasított cselekmény. A CITED környezet ezért dinamikus és a lehetőségek

széles skáláját fogja be. Az ilyen rendszerek gyakorlati alkalmazására most kerül először sor az Európai Bizottság támogatásával. A University College Dublin a Nagy-Britanniában, Franciaországban, Németországban és Hollandiában működő társaival együtt jelenleg teszteli a rendszert a COPICAT program keretében. Az Európai Bizottság olyannyira meg van győződve az ilyen rendszer hatékonyságáról, hogy két jelentősebb programot is finanszíroz: az IMPRIMATUR-t és a COPEARMS-ot, amelyek azt vizsgálják, hogyan lehetne egy ilyen rendszert bevezetni az Európai Unióban.

A közvetítők és a használók igényei eddig a pontig inkább a hozzáféréssel, nem pusztán a másolással kapcsolatosak. Talán ideje, hogy a hozzáférési joggal a szerzői jog hagyományos felfogásának keretein túl foglalkozzunk. Az olyan jogok, mint pl. a kölcsönzési jog Nagy-Britanniában, nem engednék meg a jogtulajdonosoknak, hogy megtiltsák a hozzáférést, vagy korlátozzák a használók ilyen irányú lehetőségeit. Inkább a kötelező engedélyek körébe tartozna, amelyek biztosítják, hogy a használók is megkapják, amire szükségük van, miközben a joggyakorlók is megkapnák, amit akarnak, vagyis az alkotásuk használatáért járó rekompenzációt.

Gazdasági implikációk

A könyvtárak és más információ-közvetítők más emberek szellemi tulajdonának kiaknázásából élnek. A legtöbb nemzeti törvényhozás, valamint a nemzetközi megállapodások, amilyen az irodalmi és művészeti alkotásokat védő Berni Unió Egyezmény, gondoskodnak arról, hogy a szerzői jogvédelmet élvező anyag használói rendelkezhessenek bizonyos privilégiumokkal anélkül, hogy fizetniük kellene a jog tulajdonosának. Az általános kivétel az, hogy a másolás nem sértheti a szerzőnek a műhöz fűződő vagyoni jogait. Két jelentős változás jött létre, amelyek e privilégiumok gyakorlását egyre inkább megnehezítik. Először, a könyvtárak egyre több elektronikus formátumú dokumentumot szereznek be, és meglévő hagyományos gyűjteményeiket is digitalizálják. Ez azzal jár, hogy a dokumentumok jobban ki vannak téve a különböző másolási eljárásoknak.

Másodszor, a különböző másolási jogi szervezetek, például a Copyright Licensing Agency és a Copyright Clearance Center fellépése lehetővé teszi a jogtulajdonosok számára, hogy olyan helyeken is behajtsák a jogdíjakat, ahol korábban erre nem volt lehetőségük. Ezért a korábban díjfizetés szempontjából elérhetetlen és gazdasági veszélynek nem minősített másolási helyzetek is jogsértőkké váltak, mert a személyes célokra készített egyedi példányok után ugyanúgy behajthatóvá váltak a jogdíjak, mint más többszörzések esetében.

Következtetések

A könyvtárak a modern információs környezethez igazított szolgáltatásokat kínálnak. Ha továbbra is meg akarják tartani vitális szerepüket, jól megalapozott egyezségekre kell jutniuk az információs ipar többi szereplőjével.

A használóknak meg kell ismerniük az általuk használni kívánt alkotások valós értékét és gazdasági jelentőségét az iparban; az információközvetítők emlékezzenek arra, hogy mások szellemi tulajdonának kiaknázásával keresik a kenyerüket; a szerzői jog tulajdonosai gondolják át, milyen jelentős szerepet játszanak a könyvtárak alkotásaik terjesztésében. A védelem és a hozzáférés egyensúlyát fenn kell tartani; ennek az egyensúlynak a súlyos megsértése korlátokat szabna az új művek létrehozásának, és ez csak a kiadással foglalkozók rovására történhetne.

A technológia, a jog és az oktatás egyaránt fontos szerepet játszik, de az előreívő utat végző soron egy újfajta megközelítés, a bizalom és a közös gondolkodás jelöli ki.

Irodalom

1. IRWIN, Maggie: Model university policy regarding faculty publication in scientific and technical scholarly journals. In: STM Newsletter, vol. 92., 1994. pp.5-10.
2. CORNISH, Graham P.: Copyright management of document supply in an electronic age: the CITED solution. In: Interlending and Document Supply, vol.21. 1993. no.2. pp.13-20.

Felhívás

Hátrányos helyzetűek könyvtári segítése

(különös tekintettel a cigány (roma) etnikumra)

c. tanfolyamra

Az OSZK KMK oktatási és módszertani osztálya a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával továbbképző tanfolyamot szervez hátrányos helyzetben lévőkkel, elsősorban cigányokkal foglalkozó könyvtárosok, pedagógusok, lelkészek számára.

A tanfolyam programja:

1

A hátrányos helyzet fogalma, csoportjai, különös tekintettel a cigányság halmozottan hátrányos helyzetére.

Az okok elemzése. A cigányság hagyományos életmódja. Kialakulásának sajátos körülményei. A cigányság kulturális körülményei, szocioetnikai sajátosságai.

2

Cigánytelepek. Életmód. Egészségügy. Szociális munka. Integráció vagy szegregáció.

3

Cigány művek, folyóiratok beszerzése

A Cigány Tudományos és Művészeti Társaság által kiadott művek és a FSZEK által szerkesztett cigány bibliográfiák. Az érintett településeken a munka- és művelődési lehetőségek felkutatása a településeken működő egyesületekkel, intézményekkel való kapcsolattartás.

Kisebbségi jogok védelme.

4

A könyvtárak lehetőségei, különös tekintettel a számítástechnika által adott lehetőségekre. (Számítástechnikai alapismeretek, számítástechnikai játékok)

A cigánygyerekekkel való foglalkozás lehetőségei.

A tanfolyam ingyenes, időpontja: 1997. október 21., november 4., november 18., minden alkalommal 9.30-tól 16.00 óráig. Helye: OSZK, 540. terem

A jelentkezéseket 1997. szeptember 15-ig az alábbi címre kérjük elküldeni: OSZK KMK oktatási és módszertani osztály, 1827 Budapest, Budavári Palota F-épület.

CD-ROM bemutató

A Magyar Iparművészeti Egyetem Könyvtár és Dokumentációs Központ, mely egyetemi könyvtári feladatain túl a magyar és egyetemes iparművészet és design szakkönyvtára – új rendkívül hasznos és korszerű tájékoztatási forrással gazdagodott. A Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakkollégium pályázatának elnyerése lehetővé tette számunkra, hogy – Magyarországon elsőként – megrendelhetjük a **daai**-t, amely valóban minőségi változást jelenthet az iparművészeti szakirodalmi tájékoztatás területén.

A **daai** – design and applied arts index –, azaz design és iparművészeti betűrendes tematikus-, szerzői, cím-stb. mutató széles körű, nemzetközi keresést tesz lehetővé a bárhol megjelenő kurrens design, iparművészeti és egyebek közt e témákkal is foglalkozó periodikumokban. Évente kétszer jelenik meg nyomtatott formában, és negyedévenként pedig CD-ROM-on. Mi a CD-ROM formát fizettük elő, mivel korszerűbb, gyorsabb keresést biztosít és a technikai hátterünk is adott, a FEFA pályázatnak köszönhetően.

A CD-ROM működéséhez szükséges minimum 386-os PC, 8 MB RAM, min. 2x-es CD-ROM drive, 256 színű grafika és a 3.1 Windows szoftver. Hálózatban is működtethető, más programok mellett futtatása tökéletes, helyigénye minimális.

A **daai**-ban foglalt anyagot nemcsak kutatási érték, hanem a napi aktualitás alapján válogatják. Így a főtételek mellett kisebb, rövid cikkeket is felvesz (esetleg egy oldalnál rövidebbeket, mint hírek, konferenciai jelentések, könyv- és av-kazetta ismertetések, kiállításokról készült, beszámoló, nekrológok és illusztrációk).

Az index a következő területek irodalmát dolgozza fel: ipari formatervezés, járműtervezés, építészet, belsőépítészet, környezettervezés, számítógépes tervezés (CAD), kerámia, üveg, ékszer, fémművesség, ezüstművesség, aranyművesség, divattervezés, textiltervezés, hímzés, grafika, tipográfia, illusztráció, nyomdászat, könyvtervezés, fotó, reklám, marketing, kereskedelmi design, csomagolástervezés, szcenika, design-történet, design-elmélet, ergonómia, moz-

gássérültek számára tervezett környezet és tárgyak, design-oktatás és design-menedzsment.

Egyedülálló kutatási lehetőséget biztosít nemcsak egyetemi hallgatók, hanem történészek, könyvtárosok és gyakorló tervezők, iparművészek számára is.

A daai CD-ROM-on

A **daai** CD-ROM a maga nemében a világ legnagyobb adatbázisa. Közel 70 000 annotált címszót tartalmaz, kb. 30 000 tervező, kézműves, iparművész, stúdió, műhely, cég adataival együtt. Legkevesebb 10 000-12 000 új információval, adattal bővíti évente.

A CD-ROM négy kiegészítő adatbázist is magában foglal:

- az iparművészeti és design-oktatásban részt vevő egyetemek és főiskolák címtárát;
- a nemzetközi design- és iparművészeti szervezetek és társaságok adattárát;
- a nemzetközi design- és iparművészeti archívumok adattárát;
- a design- és iparművészeti folyóiratok nemzetközi listáját.

Elrendezés és forma

A **daai** használata az elrendezésnek köszönhetően rendkívül egyszerű minden felhasználó számára. Betűrendben követik egymást a címszavak, alcímek és a mindenre kiterjedő keresztutalások. Ezáltal a kívánt adatot azonnal megtalálhatjuk az indexben.

Kétféle keresési lehetőséget tesz lehetővé: vagy konkrét személyt, tárgyat, intézményt stb. kereshetünk, vagy kezdőbetű szerinti listát kapunk, mely alapján választhatjuk ki a keresett adatot.

A címszavak elrendezése megegyezik az elfogadott könyvtári katalógusok szerkezetével, bizonyos kis módosításokat alkalmazva.

Elsőnek a cikkek címeit tünteti fel az index, melyeket a szerzők nevei követnek, dőlt betűvel szedve. Ezután az ismertett folyóirat teljes címe, kötetszáma, füzetszáma és az oldalszám,

amelyen az idézett cikk található. A grafikus felület esztétikus, érthető, szemléletes.

A keresés gyorsasága hadrver-függő, bár az alapkonfigurációval is jól használható.

Előnyei és hasznossága

A felhasználónak csak a kezét kell kinyújtania és minden pillanatban könnyen hozzáférhet a kívánt információhoz. Keresni tud az elérhetőség bármely szögéből – tárgy, cím, szerző, téma alapján. A keresés eredménye azonnal látható a képernyőn és kívánság szerint kinyomtatható.

A CD-ROM előfizetése nem olcsó, ám az a hatalmas adatmennyiség, melyet feldolgoz, szinte elérhetetlen lenne más, hagyományos módszerekkel.

Könyvtárosaink nem tudnák létszám és idő hiányában ilyen naprakészen megoldani a folyóiratfigyelést, és még ha ez elképzelhető lenne is, csak a MIE könyvtárába járó szakirodalomból tehetnék ezt meg. Ám a **daai** 348 szakfolyóiratot recenzál, ezek közül könyvtárunkba 48 jár.

Ez talán érzékelteti, mennyire széles spektrumot ölel fel ez a kiadvány, és milyen módon könnyíti meg az oktatást és kutatást.

A CD-ROM 1-8. kötete 1987-1995-ig, 9. kötete 1995-96-ig tartalmazza az eddig feldolgozott adatokat.

A kiadó folyamatosan tartja a kapcsolatot a felhasználókkal, készségesen segít az esetleges problémák megoldásában, kéri azt is, hogy a használat során felmerülő észrevételeket közöljék velük.

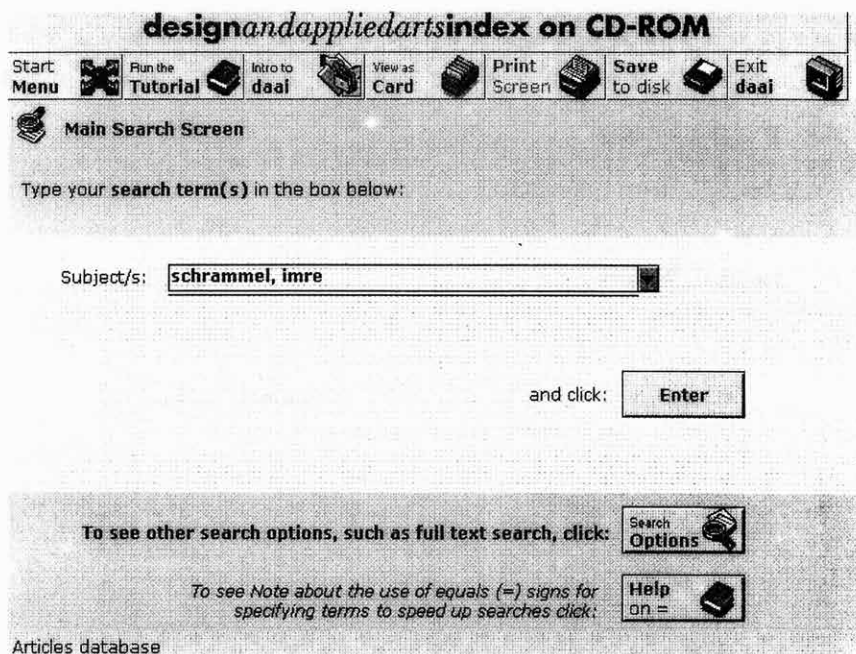
Az adatokat negyedévenként frissítik és küldik el, ez lehetne talán gyakoribb, véleményünk szerint.

Az adatbázis számos magyar vonatkozású iparművészeti, építészeti cikket is feldolgoz, amint az az illusztrációkból is kiderül. Ezekben a rekordokban néhol található betűtűvesztés vagy elírás, de ez a számukra nehéz magyar nyelvű elnézhető, és nem értelemzavaró.

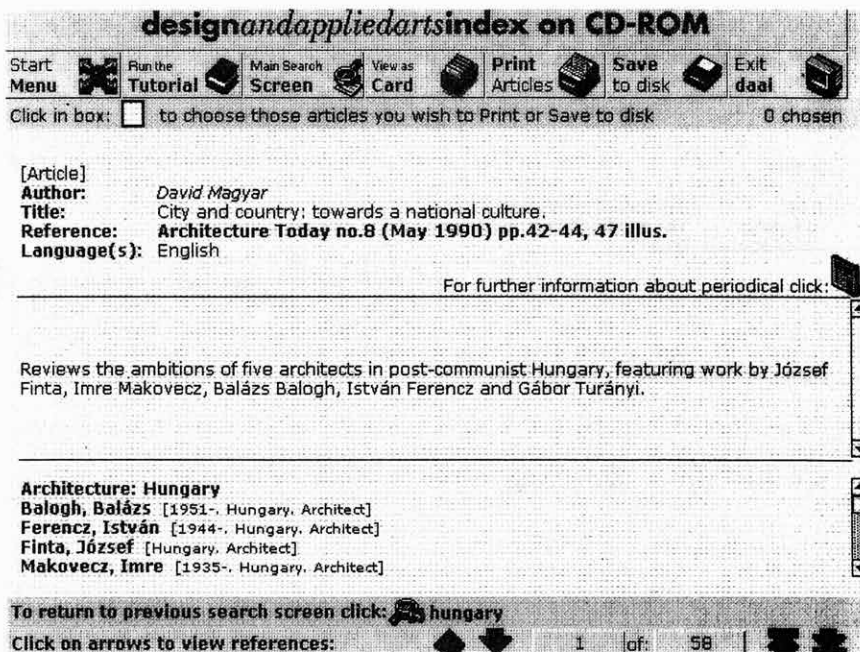
Reméljük, hogy a periodikum folyamatos előfizetése akár központi, akár programfinanszírozási, akár más pályázati forrásból megoldható lesz a jövőben is.

Dercsényi Edit

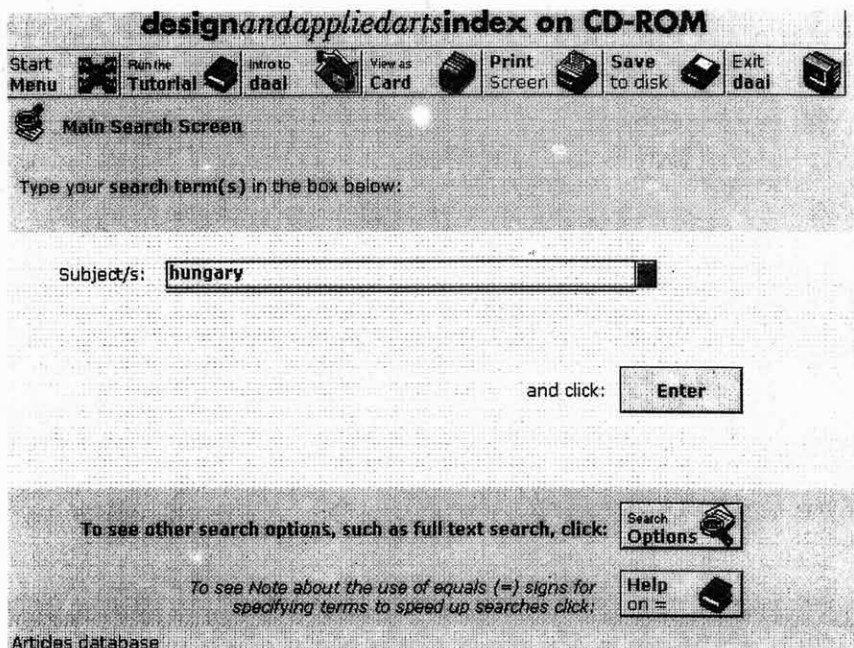
1. ábra
Kereső panel. A keresett tárgyszó: Hungary

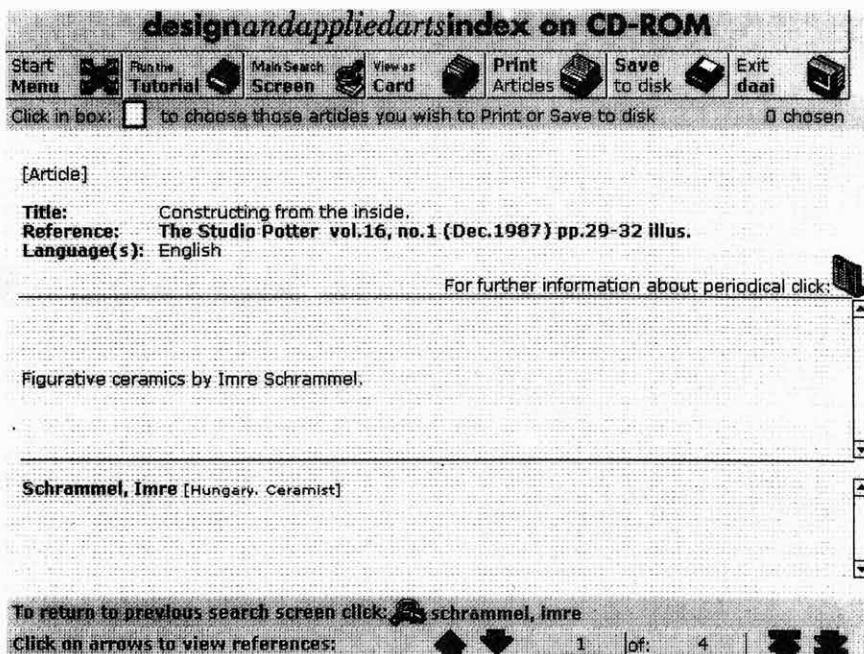
2. ábra
58 db találatot jelez a rendszer, ezek közül az első cikk megjelenik a képernyőn

3. ábra
Kereső panel. A keresett név: Schrammel Imre

4. ábra
A találatok száma 4 db., melyekből az első cikk látható a képernyőn

5. ábra
Szerzőre és folyóiratcímre keresünk

designandappliedartsindex on CD-ROM

Start Menu Run the Tutorial Main Search Screen View as Card Print Screen Save to disk Exit daal

Individual Fields Search

Type the search term/s you wish to find in the relevant box/boxes below

Author:

Title:

Periodical: Year:

Abstract:

Subject/s:

When you have entered your search term/s, click:

Articles database Find 2

6. ábra
A szerző cikke az adott folyóiratban. Láthatjuk, mely évfolyam mely számában található a keresett cikk

designandappliedartsindex on CD-ROM

Start Menu Run the Tutorial Main Search Screen View as Card Print Articles Save to disk Exit daal

Click in box: to choose those articles you wish to Print or Save to disk 0 chosen

[Article]

Title: Design in Hungary.
Reference: Design Journal (Korea) (10 Jul\10 Aug.1990) no.29 pp.16-79 illus.
Language(s): Korean and English

For further information about periodical click:

A special issue of 'Design Journal' devoted to a review of the work of contemporary Hungarian designers. Contains three introductory essays [pp.16-22]:

'The state of the graphic arts in Hungary' by Ferenc Bodor;
'On industrial design and architecture' by Jozsef Scherer; and
'About the aesthetics of design' by Dr György Lissák.

Design: Hungary

To return to previous search screen click: * Field Search *

Click on arrows to view references: 2 of 5

A Vazul-ág – történelmi áttekintés CD-ROM-on

Az *Enciklopédia Humana Egyesület* május 7-én az OMIKK-ban megrendezett sajtótájékoztatón mutatta be legújabb CD-ROM lemezét, melynek megjelenését május végére ígérték.

A pályázati támogatások segítségével működő non-profit szervezet 1991 óta foglalkozik CD-ROM fejlesztésekkel. A négyéves előkészítő munka eredményeként megszületett és nagy sikert aratott *Emese álma* után most elkészült a *Vazul-ág*, de már dolgoznak a *Lovagkirályok* című rész anyagának összeállításán is. Az elképzelések szerint évente két lemezzel bővül a kilenc részesre tervezett interaktív taneszköz-sorozat, így 2000-re elkészül a magyar történelem és művelődéstörténet egészét átfogó mű utolsó darabja, amely már a huszadik századig viszi el a képernyő előtt ülőket. A magas színvonalat a képzett alkotógárda garantálja. Mint dr. Szentpéteri József, az Egyesület vezetője elmondta, a munkában részt vesznek az MTA Társadalomtudományi Intézetének kutatói is, jeles lektorok támogatásával.

Az *Emese álma* először csak magyar nyelven jelent meg, később született meg a háromnyelvű változat. A *Vazul-ág* fejlesztésekor már figyelembe vették a korábbi tapasztalatokat és ennek megfelelően a program indításakor első lépés a kommunikációs nyelv kiválasztása: magyarul, angolul vagy németül olvashatjuk a szövegeket. (A hangos felolvasás csak magyar nyelven hallható.)

A mintegy 610 Mbyte-nyi anyag 150 szöveg-állományt, 800 (többségében színes) képet és 29 zenei anyagot foglal magában. A fő téma 380 képernyőn lapozható át, amelyhez mintegy 800-1000 oldalnyi forrásanyagot dolgoztak fel az alkotók.

A legfrissebb tudományos eredmények felhasználásával- de gondosan vigyázva a közért-

hetőségre – bemutatják egy-egy korszak minden vetületét. Vizsgálhatjuk egy időszak történelmét, művészetét, irodalmát, vagy bepillantunk az akkor akkor élt emberek mindennapjaiba: megismerhetjük életmódjukat, öltözködésüket, vallási szokásaikat. Az eligazodásban térképek is segítenek. A történelmi barangolást kellemes háttérzene kíséri.

A program főmenüjének ikonjai egy-egy tudományterületet jelképeznek. Valamelyiket kiválasztva egyszerű almenükön keresztül juthatunk el a megfelelő információhoz. Kereshetünk időrendben vagy egy adott fogalomra. A hiperszöveges utalások segítségével szinte elmosódnak a határok a történelmi, irodalmi, művészeti és más megközelítések között. Ötletes megoldás, hogy a pirossal jelzett szavakra kattintva részletes leírást olvashatunk a keresett fogalomról.

A képeket két méretben kinagyítva szemlélhetjük, miközben az információk között megtaláljuk a részletes leírásukat, sőt az eredeti példány őrzési helyét is megtudjuk. Érdekesség, hogy a királyok által kibocsátott érmékről különösen értékes, máshol nem szereplő képanyag található a lemezen.

Az iskolai oktatásban rendkívül jól használhatóak a gazdag szöveggyűjtemény (tanulmányok, levelek, emlékiratok stb.) szerkeszthető és kimenthető szövegrészei, melyek felhasználásával a tanár egy komplett anyagot állíthat elő az órára. Az előre kiválasztott képekből összeállítható album, melyet akár a szövegtől függetlenül, diabemutató-szerűen le lehet vetíteni, mint ahogy a zenei felvételek is külön meghallgathatók.

Remélhetőleg hamarosan egyre több iskola könyvtárában megtalálhatjuk ezt a lemezt, mint a korszerű oktatás hatékony segédeszközét.

A CD tervezett nettó ára kb. 6000 Ft lesz, az iskolák és a művelődési intézmények 1000 Ft kedvezményvel vásárolhatják meg.

Bánkeszi Lajosné

Multimédiáról könyvtárosoknak

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének kezdeményezésére és együttműködésével májusban az Országos Széchényi Könyvtár CD-ROM vásárral egybekötött konferenciát szervezett „Multimédia a kultúrában és a könyvtárban” címmel.

A délelőtti előadásorozaton változatos témákról hallhattunk a neves szakértőktől:

- ♦ *György Péter*, az ELTE Esztétika Tanszék Média szakának tanára a számítástechnika rohamos fejlődésének következményeit elemezte. Az Internet megjelenése és széleskörű elterjedése jelentős hatást gyakorolt az írásbeli kultúrára. A CD-ROM, a multimédia és az online információ megjelenése a munkamegosztás új világát eredményezte, mint ahogy ezáltal megváltozott a tanár, a könyvtáros, a pap és a szülő szerepe és felelőssége a nevelésben.
- ♦ *Z. Karvalics László*, a BME Társadalmi Informatika Osztályának docense a felhasználók és a viharos sebességgel fejlődő hálózati technika kapcsolatáról, problémáiról beszélt.
- ♦ *Koch Péter*, a Neumann János Számítógéptudományi Társaság Mesterséges Intelligencia Szakosztályának vezetője újabb területre kalandozott: a rohamos fejlődésről adott rövid áttekintés után az ember és a számítógép kapcsolatának fejlődését boncolgatta. A felhasználó számára nagy könnyebbség, hogy ma már természetes módon tud kommunikálni a számítógéppel. A tartalomszolgáltatók is igyekeznek lépést tartani a technika kínálta lehetőségek egyre bővülő tárházával.
- ♦ *Ecsedi Csaba* fejlesztőmérnök egy ritkán említett, de több tízezer embert érintő problémára hívta fel a figyelmet. Mindannyian tudjuk, hogy a multimédia egyik jellegzetessége a képi megjelenítés, de vajon eszünkbe jut-e a színpompás illusztrációk láttán, hogy olyan emberek is használnak számítógépet, akik nem élvezhetik a vizuális hatásokat. Ecsedi

Csaba – aki egy baleset következtében fiatal korában elvesztette a látását –, sorstársai számára kifejlesztett segédeszközöket mutatott be, melyek a szöveg felolvasásával, a képernyőn számokra nem látható feliratok, események „hangos” megjelenítésével oldják meg, hogy a nem látók is nyomon követhessék a gép üzeneteit, a képernyőn kiíródó szövegeket, adatokat. A Windowst is kezelni tudó képernyőolvasó sajnos még csak angol nyelvű, és ezzel is csak az ikonokat lehet felolvasatni, az „igazi” képeket egyelőre nem tudják a vakok számára közel hozni.

- ♦ Végül *Pataki Gábor*, az Országos Széchényi Könyvtár Számítógépes Információs Csoportjának vezetője a multimédia gyakorlati alkalmazásáról beszélt. Felhívta a figyelmet a kötelezpéldány-szolgáltatás fontosságára is. Előadására a koronát egy bejelentés tette fel: megnyílt a Multimédia Olvasóterem, mellyel egy régóta tervezett elképzelés valósulhatott meg. Ezzel egy lépéssel közelebb kerülünk ahhoz, hogy a könyvtár látogatói számára lehetővé tegyünk a kötelezpéldányként beérkezett CD-ROM-ok használatát. A helység elkészült, bár a teljes körű, folyamatos szolgáltatás körül még adódnak megoldandó feladatok. Egyelőre munkaidőben fogadják az érdeklődő olvasókat és állandó segítő-tanácsadó felügyeletet biztosítanak számukra.

A konferenciával párhuzamosan egész napos CD-ROM vásáron ismerhették meg a látogatók a hazai termést: ismeretterjesztő, oktatást/tanulást segítő és szórakoztató programok között válogathattak. Tudomásunk szerint nem rendeztek még ilyen széleskörű, az egész hazai lemezipart átfogó bemutatót. Itt találkozhattak a felhasználók a kiadók és fejlesztők színe-javával, hiszen minden jelentős cég elfogadta a meghívást. A kiállítók is örültek a lehetőségnek, mert közelebb kerülhetnek a könyvtárakhoz, és ezzel előttük is új távlatok nyílnak meg: szélesebb körben válhatnak ismertté és keresetté a termékeik, ha a könyvesboltok után a könyvtárak polcain is elérhetőek lesznek.¹ Így azok is élvezhetnék a

multimédia előnyeit és az ezáltal kitaruló lehetőségeket, akik nem rendelkeznek otthon CD-használásra alkalmas személyi számítógéppel.²

Már előzetesen is nagy érdeklődés mutatkozott a rendezvény iránt, aminek több oka is lehetett: egyrészt ilyen mértékű kínálatot egy helyen nemigen láthattak eddig a könyvtárak munkatársai, másrészt ez alkalommal – ellentétben az üzletben történő vásárlással – mindent kipróbálhattak működés közben. A kiállítók készségesen álltak rendelkezésükre, sőt mindannyian jelentős árkedvezményt is felajánlottak ezen a napon.³ Mivel több könyvtár nemrégiben jutott CD-vásárlásra szánt kisebb-nagyobb pályázati pénzhez, így többszörösen kedvező helyzetben gyarapíthatták állományukat néhány új példánnyal. A megnövekedett igényeket mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy több kiadónak napközben pótolnia kellett megfogyatkozott készleteit!

Nemcsak ezért volt eredményes ez a találkozó. Még nem említettünk valamit, ami talán minden érv közül a legfontosabb: a 27 kiállító közül 13 eddig is rendszeresen beküldött 1-3 példányt minden megjelent alkotásából, ugyanakkor töb-

ben ezt az alkalmat használták fel, hogy pótolják az elmaradt kötelezpéldányokat. A KFKK munkatársai 24 féle lemezt vettek át és további 4 kiadó tett ígéretet, hogy rövidesen küldi a még hiányzó példányokat.

Úgy tűnik, hogy jó ötlet volt a konferencia és a vásár összekapcsolása: az érdeklődés felülmúlta várakozásainkat. A látogatók és a kiállítók egyaránt elégedetten távoztak, ezért feltétlenül érdemes lenne ezt a programot rendszeres időközökben megismételni.

Bánkeszi Lajosné

- 1 Igaz, egyelőre csak helyben használhatók a csillogó lemezek, de ez is jelentősen növelheti „olvasótáboruk” számát. A kölcsönzéssel kapcsolatos szerzői jogi problémára még nem találtak elfogadható megoldást a szakemberek.
- 2 Magyarországon becslések szerint napjainkban mintegy 150-200 ezer CD-olvasóval ellátott személyi számítógépet használnak.
- 3 Egy CD-ROM átlagos ára 5-8000 Ft között mozog.

A PÉNZHIÁNY A NÉMET KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAKBAN IS SZÜL OLYAN ÖTLETEKET, amelyeket, mi már előbb felfedeztünk. Az egyik berlini fiókkönyvtár egy könyvkereskedéssel összefogva „szponzor-hét” címen rendezett kiállítást olyan könyvekből, melyeket szeretne megvásárolni, de nincs miből. A látogatók mindjárt meg is vehetik a könyvtár számára a nekik tetsző könyvet, amelyben aztán feltüntetik a mecénás nevét. – Szaporodnak egyébként a német újságokban az olyan (lelkes hangú) hírek, hogy x fiókkönyvtárat vagy ki a város könyvtárát be kellett volna zárni, mert a város nem bírta tovább a bérköltséget – s a környék lakóiból szerveződött kis csapat vállalta társadalmi munkában a könyvtár működtetését. – Másutt egy könyvkiadó vállalta át felesben a kisvárosi könyvtár fenntartásának terheit. (DBI-Pressespiegel, 1997. febr.)

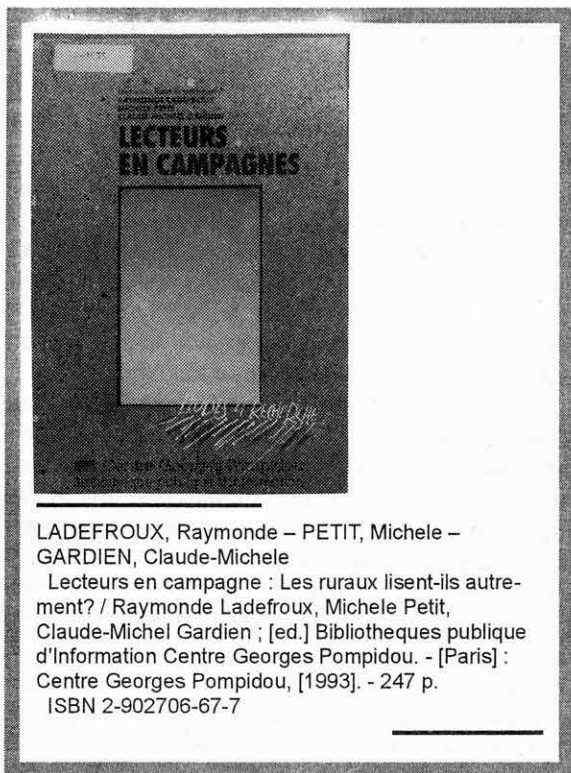
Könyvszemle

A könyv, amelyet szíves figyelmébe ajánlom mindazoknak, akik Magyarországon olvasáskutatással foglalkoznak, egy franciaországi felmérés megszervezéséről és eredményeiről számol be. A kutatók a francia falu olvasási szokásait vették górcső alá. A kérdést eddig kevesen tanulmányozták – az egyik szerző „rejtélyt”, „talányt” emleget –, s ez a vizsgált témával kapcsolatban különleges jelentőséget ad munkájuknak.

A bevezetésben *Raymonde Ladefroux* a kutatás elvi alapjait s a vizsgált települések kiválasztásának szempontjait ismerteti. A nehézség már a „falu”, „falusi” (rural) fogalmának meghatározásával kezdődik. A két szélsőséges megközelítés – a negatív előítéletek és a túlzott idealizálás – elködösíti a valóságot, különösen ma, amikor a falu átalakulása, modernizálódása még bonyolultabbá, még változatosabbá teszi a képet. A régi falu-város szembeállítás elvesztette érvényességét, s a hajdani falusi (mi talán úgy mondanánk: népi) kultúra sem abban a formában él tovább, amelyben sok – főleg városi – ember tudatában létezik.

A falu művelődési életének, s benne az olvasási szokásoknak az alakulása nagyon sok tényezőtől függ. Ilyenek a térbeli jellemzők (földrajzi elhelyezkedés, morfológiai sajátosságok, a természet közelsége, vagy ennek megszűnése a modernizáció folytán, a szolgáltatásoktól való távolság), a népsűrűség, a gazdasági szerkezet, a szociális összetétel, a politikai helyzet, a hagyományok helye a közösség életében, az életmódban bekövetkezett változások stb. Éppen ezért az olvasási szokásokra vonatkozó vizsgálat csakis multidiszciplináris lehet. Igénybe kell venni a szociológia, a néprajz, a földrajz, a pszichológia, a statisztika eszköztárát, s természetesen nem nélkülözheti a kutatók ilyen irányú tapasztalatait sem.

Érdekes a szempont, amely szerint kiválasztották a helyszíneket. Eredetileg az összehasonlíthatóság érdekében a felmérést olyan településeken akarták elvégezni, amelyeknek a társadalmi szerkezete közel áll egymáshoz, míg földrajzi (térbeli) helyzetük és/vagy kulturális sajátosságaik különböznek, illetve azonos földrajzi-térbeli és/vagy kulturális jellegzetességek mellett külön-

bözik társadalmi szerkezetük. Ezt az elképzelést azonban elvetették, mert mindkét mutató meghatározásához nagyon sok változót kellett volna figyelembe venni, s emiatt nagyon megnőtt volna a vizsgálandó helységek száma. A kérdést úgy oldották meg, hogy kiemelték bizonyos változókat – a társadalmi szerkezet esetében az aktív mezőgazdasági dolgozóknak, illetve a községben újabban letelepedett aktív dolgozóknak az összlakossághoz viszonyított arányát (ez a két adat jellemzi legjobban a francia faluban végbement változásokat), a másik oldalról pedig a népsűrűséget és városközelséget, illetve a halász/földműves környezetet. Ezeket a mutatókat kombinálva összesen hat helyszínt (falut vagy falucsoportot) választottak ki Franciaország hat, egymástól nagyon különböző tájegységéből.

A vizsgálatban alkalmaztak mennyiségi és minőségi módszereket egyaránt. Mintegy ötszáz kérdőívet gyűjtöttek be, és ötven olyan személylyel folytattak beszélgetést, akiknek társadalmi helyzete és olvasáshoz való viszonya nagyon eltérő volt.

A szerzők azokat a tendenciákat mutatják be, amelyek a statisztikai adatok első feldolgozása és a beszélgetések első „olvasása” után kirajzolódtak.

A könyv – a már említett bevezetőkön kívül – két részből áll. Az elsőben Raymonde Ladefroux sorra veszi a vizsgált településeket, s bemutatja azokat a különbségeket, amelyek az olvasási „intenzitásban”, az olvasási gyakorlatban a helyi sajátosságoktól függően észlelhetők.

Az első rész második fejezete a kínálatot és a keresletet taglalja. Részletes leírást kapunk arról, hogy milyen az egyes helységeekben az olvasmánykínálat: milyen könyvtárak, könyvüzletek, újságárudák s egyéb hozzáférési lehetőségek állnak a lakosság rendelkezésére, s milyen az igény ezek iránt. A kereslet és kínálat „bonyolult játéka” nem választható el a többi tényezőtől, függvénye a földrajzi adottságoknak éppúgy, mint a történelmi fejlődésnek, a szociális körülmények alakulásának. A fejezetet térképsorozat zárja. Minden helyszínről két térkép készült, az egyik a tájegységen belüli földrajzi elhelyezkedést, a másik az olvasmánykínálatot mutatja be (a környéken elérhető különböző típusú könyvtárakat, könyvüzleteket, újságárusokat, egyéb forrásokat).

A második részben *Michele Petit* arra a kérdésre keresi a választ, hogy mit jelent az olvasás a falusi embereknek, s elemzi azokat az olvasási modelleket, amelyek az emberekkel folytatott beszélgetések nyomán kirajzolódtak. Van, aki azért olvas, mert tanulni vágyik, van, akit a „Ki mit tud” versenyek sarkallnak olvasásra, van, aki a valóságból a könyvekbe menekül, vannak vidékek, ahol az olvasás még ma is munkakerülésnek, tehát „bűnnek” számít. A fiúk általában lenézik az olvasást, de vannak települések, ahol azért a férfiak többet olvasnak, mint a nők. S természetesen olyanok is vannak, akik egyszerűen szórakozásból olvasnak.

Nyilvánvalóan a világtendencia – az audiovizuális kultúra előretörése az olvasáskultúra rovására – a francia vidéken is érvényesül: alig akadt néhány fiatal, aki hajlandó volt kitölteni a kérdőívet, s nagyon nehéz volt a kultúráról beszélgetni velük. Az olvasni szerető fiatalok, főleg a fiúk, különnek számítanak.

Mindennek ellenére a gyors fejlődés, a modernizálódás nem vezetett a tájegységek, települések közötti különbségek, a hagyományok, az

örökölt kulturális modellek eltűnéséhez. A francia falvak nem uniformizálódtak, a francia vidék nem vált egyszínűvé, inkább szép tarka mozaikhoz hasonlít. Ez az egyik következtetés, amit a vizsgálatból le lehet vonni. A másik: az olvasási szokások – mint egyébként minden emberi megnyilvánulás – nagyon sok változó bonyolult függvénye.

A könyvet gazdag bibliográfia – igaz, csak francia – és tíz táblázat egészíti ki.

Érdekes lenne ezt a felmérést egy hasonló magyarországgal – ha készült ilyen – összevetni.

M. Fülöp Géza

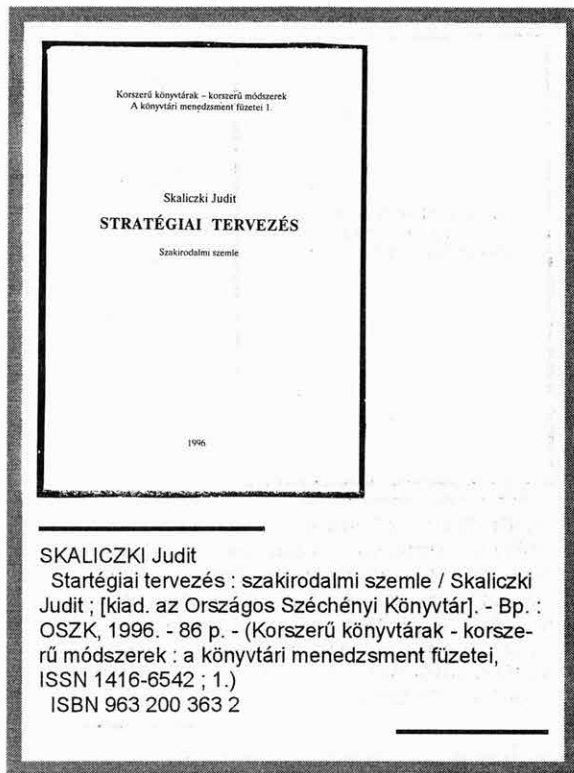
Bemutatjuk a „Korszerű könyvtárak – korszerű módszerek. A könyvtári menedzsment füzetek” sorozat első két kötetét

Skaliczky Judit: Stratégiai tervezés; Alföldiné Dán Gabriella: Könyvtári nanszírozás és -működés. Megoldás-e a nonprofit?

Az Országos Széchényi Könyvtár a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával igen aktuális sorozatot indított „Korszerű könyvtárak – korszerű módszerek. A könyvtári menedzsment füzetek” címmel. A sorozat első két kötete 1996 végén jelent meg.

A Skaliczky Judit által összeállított szakirodalmi szemletanulmány a könyvtári stratégiai tervezésről szól. Az irodalomjegyzékben huszonegy 1987 és 1995 között megjelent folyóiratcikk, elhangzott előadás és monográfia található.

A bevezető szerint a stratégiai tervezés „nem egyszerűen egy megvalósítandó cél érdekében elvégzendő lépések egymásutánosságát jelenti, hanem újfajta gondolkodási szemléletet”. Az új szemlélet elsajátítása azért fontos a könyvtárak számára, mert ezáltal olyan dinamikus intézményekké válhatnak, melyek tevékeny alakítói és nem csupán elszenvedői a társadalom és a gazdaság változásainak. „A stratégiai tervezés a túlélés egyik alapja”.

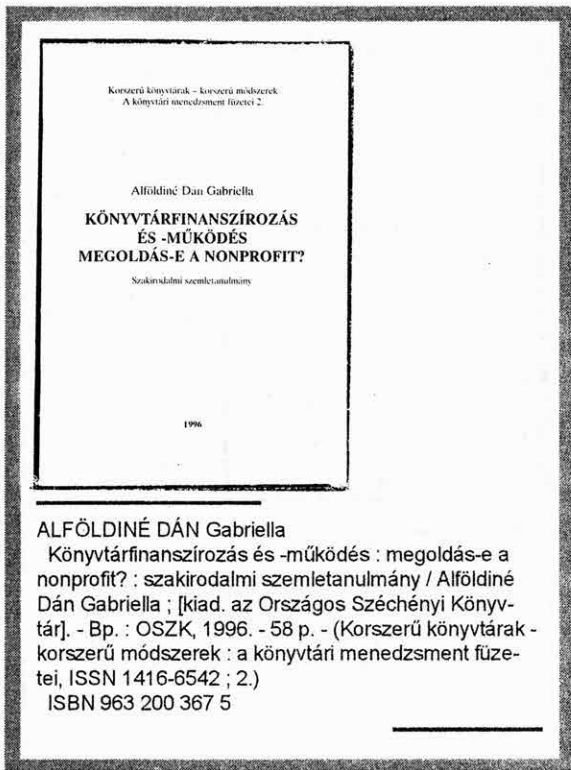

A szemletanulmány módszere, hogy a fejezeteken belül a feldolgozott művek lényeges gondolatait sorolja fel idézet vagy tartalmi kivonat formájában. A kilenc fő fejezet a következőket tartalmazza:

1. „Általános megjegyzések a tervezésről”: különböző szerzőktől származó definíciókat és az „érvényességi kört” ismerteti. (Mellesleg figyelemre méltó például, mennyire eltér a szerzők véleménye arról, mennyi időre is szól egy stratégiai terv.)

2. „A stratégiai tervezés folyamata – a stratégiai összpontosítás”. Ebben a fejezetben a tervezés elemei közül a jövőkép meghatározásáról, az átfogó cél kitűzéséről, az elérendő célokról és a kulcsfontosságú területek kijelöléséről olvashatunk, különböző könyvtárak stratégiai terveiből vett idézetekkel illusztrálva.

3. „A stratégiai tervezés célja és haszna”. Kétféle megközelítésben láthatjuk a célokat, és megismerhetjük azt a számos előnyt, melyet a stratégiai tervezés eredményez. Itt olvashatunk azonban a stratégiai tervezéssel kapcsolatos kérésekről és a felmerülő buktatókról is.

4. „A stratégiai tervezés előkészítésének módszerei” fejezet ismerteti a a közgazdasági szakirodalomból átvett elemzési módszereket, például a PEST-analízist, a BCG-mátrixot, a SWOT-analízist és ezek könyvtári alkalmazásait.

5. „A stratégiai terv készítése”: kik készítsék el, mit tartalmazzon a terv és milyen formában.

6. „Stratégiai tervből cselekvési terv”: milyen részekből álljon az évente készülő cselekvési terv, s mely három fontos tényezőre kell különös figyelmet fordítani.

7. „A stratégiai terv értékelése”. Milyen kérdéseket szükséges feltenni az értékelés során, milyen területeket kell vizsgálni, milyen mutatókat lehet alkalmazni.

Az ezek után következő két esettanulmány megkönnyíti az olvasottak hasznosítását. Mindkettő a *Michael Cotta Schonberg – Maurice B. Line* szerzőpáros munkája: a nyolcadik fejezetben a Copenhagen Business School könyvtárának 1994-es stratégiai terve szerepel, a kilencedik pedig „A felsőoktatási könyvtárak értékelése - különös tekintettel a Copenhagen Business

School Könyvtárára” című munkából tartalmaz részleteket.

A stratégiai tervezésben járatlan olvasót megrémísztheti a könyvben szereplő rengeteg kíváncsiság, alapelv, szempont – az lehet a benyomása, hogy a stratégiai tervezés során beláthatatlan sokaságú tényezőt kell(ene) figyelembe venni. De végül is rájön az ember, hogy a „stratégiai tervezés” nem ördögösség. Persze nem árt, ha az ismertetett módszerek józan paraszti ésszel párosulnak.

Alföldiné Dán Gabriella szakirodalmi szemléje harminchat – főként hazai – tanulmányon alapszik, az irodalomjegyzék pedig további hatvanhét tételt kínál az érdeklődők számára.

A bevezetésben (melynek szövegében sajnos, maradtak sajtóhibák) a szerző megindokolja, hogy miért dolgozott főként a hazai szakirodalomból: egyrészt a magyar szakértők már feldolgozták a nonprofit szektor elemzésével foglalkozó külföldi műveket, s ezekre biztonsággal lehet támaszkodni, másrészt főként a hazai gondolkodást, vitákat, javaslatokat kívánta bemutatni.

Megítélése szerint a téma tanulmányozása a végleges válaszok helyett inkább a kérdéseket szaporította. Mégis jószívvel ajánlja munkáját a kollégáknak, mert ha a humán szolgáltatásokkal kapcsolatos eltérő vélekedések, ellentmondások közismertté válnak, „a szakma jobban láthatja, hogy mikor, hol, miért érdemes harcba szállnia, s mikor kell és lehet önerős megoldásokat választani.”

A kötet felépítése logikus, jól átlátható: az első részben általában áttekinti a nonprofit szektorral kapcsolatos kérdéseket, a második részben pedig mindazokat, amelyek konkrétan a könyvtárakra vonatkoznak. Lehet folyamatosan olvasni, de talán érdekesebb az egyes általános fejezetek után rögtön átlapozni a velük párhuzamos könyvtári részekhez. A harmadik rész azt vizsgálja, megoldás-e a nonprofit a könyvtár számára.

A nem profit érdekeltségű szervezetek definiálása nem egyszerű feladat. Sokan sokféleképpen próbálkoztak vele, választ keresve arra, hogy milyen közös vonásokkal rendelkeznek ezek a szervezetek, milyen területen működnek általában, milyen jellegzetességeik vannak Közép-Kelet-Európában. A definíciós vita ismertetése után következik egy kitérő a közjóság és közhasznú-

ság irányába: megfelelnek-e a humán szektorban nyújtott szolgáltatások a közgazdasági értelemben vett közjószág kritériumainak? Miért van szükség arra, hogy közhasznú állami feladatokat ilyen típusú szervezetek vegyenek át?

A második kitérő az emberi-tőke elméletről szól. Az embert, mint termelési tényezőt tekintve fogyasztásnak vagy beruházásnak tekinthetők inkább a humán szolgáltatások, és milyen hasznot hoznak?

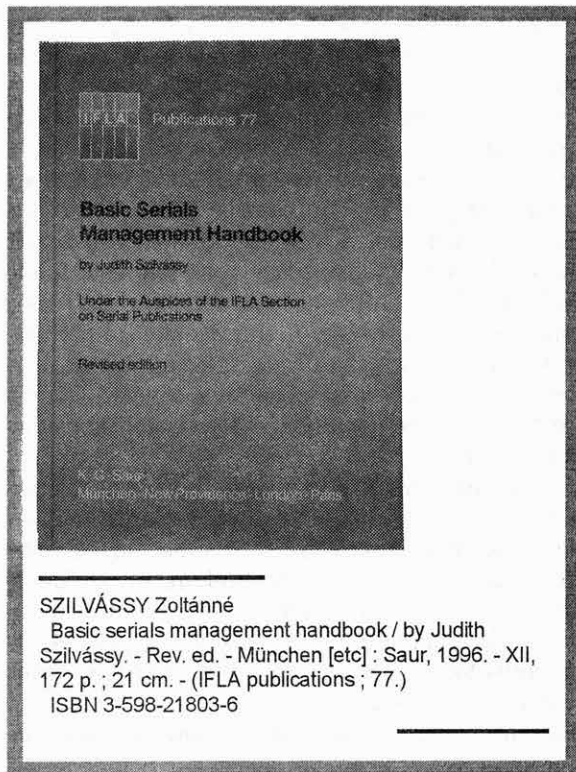
A következő a finanszírozás kérdése, melyben áttekintést kapunk a kultúra finanszírozásának ideológiáiról, technikáiról, forrásairól és módszereiről. A könyvtári részben a dilemmákról, a könyvtári vállalkozás szerepéről és a könyvtárnak államilag támogatott non-profit szervezetként való működéséről olvashatunk.

Nem kevésbé fontos téma a szabályozás. A non-profit szektor és a könyvtárügy a törvényalkotás küszöbén állnak. Ezek a fejezetek azt vizsgálják, milyen szabályozatlan területekre kellene különös figyelmet fordítani.

A „*Hogyan működnek a nonprofit szervezetek?*” c. résznek – egyelőre – nincs párja a könyvtáros szakaszban. Leírja a szervezettípusokat, vezetés-szervezési vonatkozásokat és a marketinget.

A harmadik fő fejezet – Megoldás-e a nonprofit? - Befejezés helyett... – Összesen három oldal. Rövid, ám velős összefoglalása az alábbiaknak: a könyvtárat érintő környezeti hatások, a felhasználói elvárások változása, az állam feladata a fentiek tükrében, valamint a finanszírozás lehetőségei.

Minkét kötet jól egyensúlyozik az elmélet és a praktikum között. Elsősorban közép- és felsővezetők találnak hasznosítható ismereteket a két szemletanulmány-kötetben, de az emberi kapcsolatok és a szervezési kérdések iránt érdeklődő könyvtárosok is haszonnal forgathatják. Mivel a téma aktualitása mellett ugyancsak divatos is, s kevés a magyar nyelvű könyvtári szakmunka e témában, megjósolható, hogy mindkét kötet kötelező olvasmány lesz.

Tankönyv a fejlődő országok folyóiratosainak

Hazai szerző, angol nyelvű, az IFLA Időszaki Kiadványok szekciójának támogatásával megjelent tankönyvét forgathatja az olvasó a Könyvtár-tudományi Szakkönyvtárban. A tankönyv hiánypótló vállalkozás, mert ehhez hasonló könyvtár-tan az időszaki kiadványok kezeléséről ritkán jelenik meg. Folyóiratos kollégák a megmondható, milyen jól jött volna nekik a kezdet kezdetén egy olyan tankönyv, amelyből meg lehet tudni, mi tekintendő időszaki kiadványnak, milyen típusai vannak, mi jellemzi ezeket, miként kell megszervezni a nyilvántartásukat, hogyan kell őket gyarapítani, milyen forrásokból lehet róluk tájékozódni, hogyan kell gyűjteménybe szervezni őket, miként valósul meg a nemzeti és nemzetközi szintű együttműködés e téren stb.

A tankönyv szerzője, *Szilvássy Judit* hosszú éveken át foglalkozott az időszaki kiadványokkal a nemzeti könyvtárban, s a hazai ISSN-iroda egy-

kori vezetőjeként aktív részese volt az időszaki kiadványok nemzetközi nyilvántartásával összefüggő fejlesztések kidolgozásának, megszervezésének. Szinte valamennyi fontos nemzetközi (Unesco, ISO, IFLA) szervezetben képviselte hazánkat e téren. Azt hiszem, nem véletlen, hogy valakinek az IFLA-ban eszébe jutott, hogy vele kellene megírni egy olyan tankönyvet, amely azok számára magyarázza el az alapvető tudnivalókat, akik korábban csak alapfokú vagy még olyan szintet sem elérő ismeretekkel rendelkeznek a könyvtárosságról, de szükségük van arra, hogy az alapfogalmaktól kezdve, lépésről, lépésre haladva, megismerjék a folyóiratok könyvtári kezelését.

A célt úgy éri el a szerző, hogy hat fejezetben (1) Az időszaki kiadványok jellemzői, 2) Az időszaki kiadványok számbavétele, 3) Gyűjteményszervezés, állományvédelem, 4) Szolgáltatások, 5) Nemzetközi szervezetek, szabványosítás, együttműködés, 6) Várható fejlemények) közérthetően elmagyarázza az elméleti tudnivalókat, ahol szükséges, bemutatja a történeti hátteret, majd a gyakorlati megoldások alapeseteit ismerteti, példákkal illusztrálva a lehetséges megoldásokat.

Mivel a szerző a folyóiratok könyvtári kezelésének bemutatásakor a kevésbé fejlett országok, kevésbé gépesített könyvtárainak igényeire és lehetőségeire koncentrál, ezért inkább a hagyományosnak mondható, manuális munkafolyamatokat helyezi előtérbe. A gyűjtemény gyarapítása, (a megfelelő cím kiválasztása, ami már önmagában is művészet), a címek nyilvántartása, dokumentációs feltárása, a reklamációk intézése, alkotják a legfontosabb tennivalókat, amelyekkel egy folyóiratosnak alaposan tisztában kell lennie. A további fejezetekben a bibliográfiai regisztráció, és az ISBD/S szerinti formai feltárás, a tartalmi feldolgozás, az állományvédelem, a szabványosítás, az oktatás és képzés során felmerülő kérdéseket tárgyalja.

Michael Gorman vélekedésével könnyű azonosulni, mely szerint az időszaki kiadványok képezik a könyvtárügy egyik legtöbb problémát okozó területét, hiszen természetükből fakadóan jellemzi őket az állandó változás. A nehézségek már azzal elkezdődnek, hogy a mennyiségüket is csak hozzávetőlegesen lehet sejteni (pl. a nemzetközi ISSN-adatbázis 755 ezer rekordot tartal-

maz 212 országból, 167-féle nyelven, s évente kb. 80 ezer tétellel gyarapodik, a SWETS kb. 100 ezer tételt, az EBSCO 220 ezret, a CONSER-adatbázis 700 ezer időszaki kiadványt regisztrál), bonyolódik azzal, hogy az egyes típusok definícióit nem fogadta el egységesen a szakma (a folyóiratos egyszerűen kövesse az ISBD/S és az ISDS Manual meghatározásait az újságokra, folyóiratokra, sorozatokra, a rendszertelenül megjelenő évkönyvekre, a különféle jelentésekre, alkalmi vagy álsorozatokra), s akkor még nem szóltunk a címváltozásokról, s az egyéb, pl. a nagyságot, a megjelenési formát, a gyakoriságot, a számozást, a közreadót, a szerkesztőséget érintő változásokról, amelyek tovább komplikálják a folyóiratosok életét. Szerencsére az ISSN számok és a kulcscímek biztosítják a címek egyedi azonosítását.

Az időszaki kiadványok kezelésével kapcsolatos tennivalókat alapvetően meghatározza, mekkora könyvtárról, milyen nagyságú gyűjteményről van szó, de befolyásolja a személyzet létszáma és szakmai felkészültsége is. Az integrált gyűjtemény kontra önállóság kérdésére az a szerző válasza, hogy egy kisebb könyvtárban nyilván egyszerűbb egységes szervezetben megszervezni a folyóiratok körüli feladatokat.

A kötet – érthető okokból – a könyvtártani tudnivalókkal szinte azonos hangsúllyal foglalkozik a nemzetközi szervezetek időszaki kiadványokhoz kapcsolódó munkájával. A szabványosítás és a nemzetközi együttműködés, a nemzetközi adatbázisokhoz való kapcsolódás (pl. ISDS, AGRIS, CARIS) kérdései a fejlődő országok könyvtárosai számára is egyre fontosabbak lesznek.

A könyv nagy erénye, hogy lényegretörő, egyszerű stílusával, (nem terheli fölösleges elméleti, történeti ismeretekkel, adatokkal az olvasót) a gyakorlati munkában konkrétan alkalmazható segítséget kínál. A gyakorlati tudnivalókat kurzívalva szedték, a további olvasmányokra, illetve a témához kapcsolódó, de más helyen tárgyalt kérdésekre jól kiemelt utalások, megjegyzések utalnak a szövegben. Jók a függelékben összeszedett részek (fogalom-meghatározások, rövidítések, a nemzetközi szervezetek fő címadatai az egyes országokban), tetszett az egyes időszaki kiadványtípusok érkeztetésére használható kardedlapok bemutatása is. A tankönyv a jól áttekin-

hető, világos szerkezet és szövegezés mellett, – és persze ezekből fakadóan – azért ad jó érzést az olvasójának, mert nem kell benne a túl sok információ és adattömeg által kiváltható elvesztés-érzését.

Angolul olvasni szerető könyvtárosoknak, könyvtár szakos hallgatóknak a szaknyelv megis-

merése miatt is érdemes tanulmányozni a könyvet, de még jobb lenne, ha magyar nyelvű kiadását is forgathatnánk.

Kovács Katalin

Publisher's International ISBN Directory 23. ed. 1996/97.

Nemzetközi kiadói és ISBN jegyzék három kötetben – PIID

A Nemzetközi Kiadói és ISBN címjegyzék 23. kiadása az 1996–97-es évre terjedően tartalmazza 210 ország 350 814 kiadójának adatait a gyarapítók számára jól ismert narancssárga kötetekben. Az első kötet a földrajzi mutató, melyben a működő kiadók az országok betűrendjében szerepelnek. Az egyes tételekben a kiadó hivatalos nevét, kiegészítő adatait, teljes címét, telefon, fax és telex számait találjuk. Ezt követi az ISBN, amerikai kiadóknál a SAN (Standard Address Number – Szabványos Címzés Szám). A betűrendbe sorolt tételek visszakeresésénél a diakritikus jelek nem kereshetők vissza. (A magyarországi kiadókat hét teljes oldalon keresztül sorolják fel, a regisztrált hazai kiadók száma 1900 körül van.)

A földrajzi index 327 187 működő kiadóról közöl adatokat.

A második kötetben az ISBN számokat regisztrálják, ott 313 770 működő és 23 149 megszűnt kiadóról lehet tájékozódni.

A betűrendes mutatót a harmadik vaskos kötet tartalmazza. Ebben a mutatóban 350 814 kiadóhoz lehet eljutni.

Az adatok zöme a kiadónál (Saur) elektronikus formában is rendelkezésre áll, lehetővé téve a tételek gyors aktualizálását. Az 1995-ös athéni Nemzetközi ISBN Tanácskozáson javaslatot tettek a PIID CD-ROM-on történő közreadására is. A jövőben a nyomtatott változatban takarékosági okokból nem szerepelnek a megszűnt kiadók, csak a CD-ROM-on.

Az utolsó kiadói jegyzék megjelenése óta két új ISBN ügynökség jött létre: Ukrajna 966-os számmal, Benin pedig 99919-es kóddal került be az új kötetbe.

A kiadói jegyzék kötetei a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban a szabadpolcos állományrészben mindenki számára hozzáférhetők. (K.K.)

Válogatás a Könyvtártudományi Szakkönyvtár új beszerzéseiből

Dokumentumszolgáltatás; Felmérés (forma); Könyvtárközi kölcsönzés -belföldi; Németország
Büchertransportsysteme für die Beschleunigung des Leihverkehrs / Deutsches Bibliotheksinstitut. - Berlin : DBI, 1996. - 198 p. ; 24 cm. - (dbi-materialien ; 146.). - ISBN 3-87068-946-3

Raktári jelzet: 3-12026

Németországban a könyvtárközi kölcsönzés keretében évente mintegy 750 000 küldeményt továbbítanak, ezek összes súlya 2 millió kg-ra tehető. A privát szállítási vállalatok legalább 5 kg súlyra kalkulálják áraikat, a többnyire 3 kg alatti súlyú könyvküldeményeket tehát nem volna gazdaságos így szállítani, különként mintegy 2,3 DM-be kerülne. A helyzet elemzésével megbízott intézmények javaslata: egy régió (tartományon) belül a regionális (állami) könyvszállító központok végezzék a munkát (úgy, hogy naponta lehetőleg mindegyik könyvtárat útba tudják ejteni), a más régiókba irányuló könyveket pedig konténerbe gyűjtve adják át a magánvállalkozásnak, amely estétől reggelig eljuttatja a konténer az illetékes regionális könyvszállító központba. Így 24-28 óra alatt célhoz érhetnek a küldemények, különként kb. 1,2 DM költséggel.

Audiovizuális eszköz; Braille írás; Felmérés (forma); Közművelődési könyvtár; Öregbetűs könyv; Vak könyvtárhaználó; Nagy-Britannia
CRADDOCK, Peter

Project LIBRA : the provision and use of reading aids for visually impaired and other print handicapped people in UK public libraries / Peter Craddock. - [London] : The British Library Board, cop. 1996. - XIV, 220 p. ; 30 cm. - (Library and information research report ; 91.). - Bibliogr.: p. 154-166. - ISBN 0 7123 3274 X

Raktári jelzet: 4-10184

Az angliai közművelődési könyvtárakban a vakok és csökkentlátók számára felkínált olvasáskönnyítő audiovizuális segédletekről, speciális technikai berendezésekről, az öregbetűs könyvek, hangoskönyvek és -folyóiratok szerepéről készült a kötetben közreadott jelentés. A felmérést 1991-ben telefonos interjúval és kérdőíves módszerrel folytatták, kiegészítve néhány, speciális szempont szerint kiválasztott könyvtárban készített interjúval. A könyvtári használat feltérképezésén túl esettanulmány készült egy, a vakok számára szükséges eszközöket gyártó céggel és egy ilyen termékek forgalmazásával foglalkozó vállalkozóval is. A jelentés háttérelmzéssel kezdődik, majd a célok, eszközök, tárgyak, módszerek és a terminológia meghatározása után, az eredmények összefoglalása és a javaslatok találhatóak. A függelék a részletek megvilágításához szükséges kérdőíveket adja közre.

Kézikönyv -könyvtártudományi (forma); Számítógépesítés

DUCHEMIN, Pierre-Yves

L'art d'informatiser une bibliothèque : guide pratique / par Pierre-Yves Duchemin ; avec la participation de Dominique Lahary. - Paris : [Electre Éditions du Cercle de la Librairie], 1996. - 424 p. ; 24 cm. - (Bibliothèques, ISSN 0184-0886). - Bibliogr.: p. 415-424. - ISBN 2-7654-0608-1

Raktári jelzet: 3-12008

A szerző valóban gyakorlati útmutatást igyekszik adni a könyvtár számítógépesítéséhez. Könyvének fejezetei: 1. A számítógépesítés története és fejlődése; a mechanikus folyamatoktól a kliens-szerver modellig. - 2. A számítógépesítés

tés célja, minőségi, szervezési és funkcionális szempontjai. - 3. A választandó rendszer könyvtári üzemi funkciói és bibliográfiai produktumai. - 4. A szabványosítás (ISBD, ISO, MARC, Z39.50, SGML, HTML stb.). - 5. Az intézményi környezet Franciaországban (az illetékes állami szervek, a regionális adottságok, a magánszektor, a nemzetközi kapcsolatok). - 6. A módszer, a szükségletek elemzése. - 7. Az előtanulmányoktól a rendszer installálásáig (a tervezés, a pályázat kiírása, a megoldandó feladatok összeírása, a pályázatok elbírálása, tesztelés, szerződéskötés, a személyzet betanítása). - 8. A rendszerek és a szállítók; a kiválasztás szempontjai. - 9. A rendszer működése. - 10. A virtuális könyvtár felé: hálózatosítás és a rendszerből fakadó egyéb új technikai lehetőségek.

Minerva -könyvtári (forma); Ausztria; Németország; Svájc

Handbuch der Bibliotheken : Deutschland, Österreich, Schweiz / [red.] Bettina Bartz, Helmut Opitz. - 4. Ausg. - München [etc.] : Saur, 1996. - X, 670 p. ; 24 cm. - ISBN 3-598-11288-2. - ISSN 1430-354X

Raktári jelzet: 3-12062

Országoként, azon belül városoként sorolja fel a kiadvány Németország 6113, Ausztria 844 és Svájc 838 könyvtárának fontosabb adatait (Svájcból a francia, illetve olasz nyelvű könyvtárakét is): a könyvtár neve, címe (posta, telefon, e-mail), alapítási éve, vezetője; gyűjtőköre, állománya (dokumentumtípusok szerint), az általa elérhető adatbázisok, tájékoztatási rendszerek; részvétele a könyvtárközi kölcsönzésben, szakmai egyesületekben. - Betűrendes és szakterületi mutató egészíti ki a kötetet.

Annotált bibliográfia (forma); Könyvtártudományi bibliográfia (forma); Nemzetközi helyzetkép; Összehasonlító könyvtártudomány

HUQ, A. M. Abdul

World librarianship : its international and comparative dimension : an annotated bibliography, 1976-1992 / A. M. Abdul Huq. - Dhaka :

Academic Publishers, cop. 1995. - XXI, 416 p. ; 22 cm. - ISBN 984-08-0134-1

Raktári jelzet: 3-12050

A világ könyvtárügyében 1976 és 1992 között bekövetkezett változások összefoglalására vállalkozott a kötet annotált bibliográfiai összeállítás formájában. Három részből áll: a nyitó fejezet tartalmazza a praktikus tudnivalókat, a fogalmak meghatározását, a rövidítések feloldását és a bemutatott országok térképeinek könyvbeli leelőhelyét. A mű gerince a földrajzi egységek szerint tagolt bibliográfiai rész, melyben zömmel könyvek, kevesebbszer időszaki kiadványok alapján készült annotációk találhatók. A fejezetek jegyzéke: 1) Összehasonlító, nemzetközi és „világ” könyvtárügy, 2) A fejlődő országok: trendek a nemzetközi könyvtárügyben, 3) Az európai országok (köztük Magyarország 2 oldallal, Kiss Jenő és Tóth Gyula cikkeire hivatozva), 4) Ázsia és a csendes-óceáni térség, 5) Közel-Kelet és Észak-Afrika, 6) Egyéb afrikai országok, 7) Észak-és Közép-Amerika s végül 8) Dél-amerikai országok könyvtárügye.

Együttműködés -belföldi; Együttműködés -regionális; Gépi könyvtári hálózat; Minerva -könyvtári (forma); Németország

Informationen zu den regionalen und überregionalen Verbundsystemen in Deutschland / [Bearb. u. Red. Katrin Weigert...]. - 5., überabr. u. aktualisierte Aufl. - Berlin : Deutsches Biblioteksintstitut, 1996. - 128 p. ; 24 cm + 1 floppy. - ISBN 3-87068-496-8

Raktári jelzet: 3-12013

A volt NSZK-ban a 70-es évek óta alakultak meg az egyes tartományok könyvtári egyesülései (Bibliotheksverbund), eredetileg a gépi központi katalógusnak, illetve a közös katalogizálásnak a megszervezésére, később azonban tájékoztatósi, illetve szolgáltató rendszerré is fejlődtek. 1983-ban létrejött a könyvtári egyesülések munkaközössége is. Az ország egyesülése után Berlin-Brandenburg néven alakult meg a hatodik ilyen egyesülés a volt NDK területének egy részén, végül 1996-ban alakult meg a volt NDK többi részéből és a volt NSZK északi tartományaiból a „közös könyvtári egyesülés”; így Németország-

ban már csak a Saar-vidék nem vesz részt ebben az együttműködésben.

A jelen útmutató az alábbi szempontok szerint tekinti át egyenként az egyesületek tevékenységét: neve, címe; története, fejlődése; szervezeti felépítése; hardver, üzemelési rendszer, kommunikációs csatlakozások; szoftverellátás; adatbankok; adatformátumok, belépés; statisztika; könyvtári munkaszervezet; az online katalógus szolgáltatásai; az offline katalógus szolgáltatásai; egyéb szolgáltatások, technikai újítások; továbbfejlesztési tervek; tájékoztatás, dokumentációs; résztvevő könyvtárak. - Ugyanilyen szempontok szerint mutatja be a régióközi szervezeteket is: a géppel olvasható katalógusadatokat egyített katalógusát és a folyóirat-adatbankot.

A kiadványhoz csatolt floppy 800 tételes bibliográfiát tartalmaz a közös katalogizálásra vonatkozó német nyelvű cikkekről.

Hivatalos kiadvány; Hozzáférhetőség; Különgyűjtemény;

Ajándék; Címtár (forma); Kiadványcsere

International Network for the Availability of Scientific Publications

INASP directory, 1995 : [International Network for the Availability of Scientific Publications] / ed. by Carol Priestley and Graham Rowbotham ; publ. by INASP. - London : INASP, 1995. - IX, 195 p. ; 24 cm. - ISBN 0 9522989 3 7

Raktári jelzet: 3-12022

A „tudományos kiadványok hozzáférhetővé tételére szolgáló nemzetközi hálózat” mintegy 400 tagjának nagyobb része olyan szaktudományi egyesület vagy intézet, amely saját kiadványaival vagy szakterületének könyveivel, folyóiratainak előfizetésével hajlandó támogatni (esetleg kiadványcsere formájában) az erre rászoruló és erre érdemes könyvtárakat. Olyan szervezetek is tartoznak a hálózatba (pl. az IFLA vagy a Sabre alapítvány), amelyek kimondottan a könyvkultúra fejlesztésére, elsősorban a fejlődő országok ez irányú támogatására alakultak, végül olyanok is, amelyek (a British Counciltől a Világbankig) átfogóbb tevékenységük keretében könyvajándékozási programokat is szerveznek. – A kalauz ismerteti mindezek tevékenységét (az első csoportot szakterületenként, a másik kettőt betűrend-

ben), s jelzi, milyen információkkal szolgáljanak saját tevékenységükről azok a könyvtárak vagy egyéb intézmények, amelyek fel akarják venni a kapcsolatot valamelyik potenciális adományozóval.

Szakszótár -könyvtártudományi (forma)

KEENAN, Stella

Concise dictionary of library and information science / Stella Keenan. - London [etc.] : Bowker-Saur, cop. 1996. - X, 211 p. ; 22 cm. - ISBN 1-85739-022-9

Raktári jelzet: 3-12002

Mintegy 3000 könyvtári és informatikai szak kifejezést tartalmaz a kötet. A címszavak a következő hat tematikus fejezetbe rendeződnek: A.) Információs források, B.) Információkezelés és visszakeresés, C.) Számítógépek és telekommunikáció, D.) Együttműködés, forrásmegosztás, E.) Kutatási módszertan, F.) Könyvkiadás.

A hagyományos könyvtári alapkifejezések általában nem szerepelnek címszóként a műben. Szintén kimaradnak a betűszavak és a rövidítések, kivéve a számítástechnikával és telekommunikációval foglalkozó fejezetet, és valamelyest a könyvkiadásról szóló részt. A kötet végén az összesített index azért is hasznos, mert egyes szakszavaknak a különböző részterületeken módosulhat a jelentésük.

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Munkabér, alkalmazás; Munkaszervezés; Technikai segéderő; Egyesült Államok

Libraries and student assistants : critical links / ed. William K. Black. - New York ; London : Haworth, cop. 1995. - 176 p. ; 22 cm. - Bibliogr. a fejezetek végén. - Megjelent a Journal of library administration, vol.21. no. 3/4. (1995) számaként is. - ISBN 1-56024-755-X

Raktári jelzet: 3-12027

A könyv áttekintést ad a könyvtári munkára időszakosan felvett, többnyire rutin jellegű feladatok ellátásával megbízott egyetemista vagy főiskolás munkavégzőkről. A diákokat technikai segéderőként alacsony munkabérért, nem mindig ideális körülmények között foglalkoztatják. A

könyvtáraknak fel kell ismerniük, hogy az első munkahelyen szerzett tapasztalatok meghatározók lehetnek a diákok későbbi munkához való hozzáállását illetően is. A kötet 12 tanulmánya a diákok munkavégzése kapcsán felmerülő, szakmai, munkajogi és személyzeti kérdéseket tárgyalja az amerikai felsőoktatási könyvtári környezetbe ágyazottan.

Együttműködés -nemzetközi; Konferenciai anyag -nemzetközi (forma); Támogatás -más országnak; Európa; Európai Unió

Library development in Central and Eastern Europe from assistance to cooperation : an investment for the future : proceedings of a workshop held in Strasbourg, 3 and 4 February 1994 : final report / comp. by Rachel Roberts ... ; [publ. by the European Commission]. - [Luxembourg] : [Office for Official Publications of the European Communities], 1994. - 136 p. ; 30 cm. - (Information management / European Commission, ISSN 1010-5593). (EUR ; 15660.). - ISBN 92-826-2657-1

Raktári jelzet: 4-10081

1994-ben az Európai Közösség Strasbourgban konferenciát tartott a kelet- és közép-európai országok könyvtárai számára adható támogatásokról és az együttműködés lehetséges területeiről. A kiadvány a konferencia előzményeiről, a konferencián elhangzottakról, az ajánlásokról, a segítségnyújtás módjairól, ütemezéséről tájékoztat. A függelékben az EK programja, az együttműködés megalapozásához szükséges esettanulmányok, a résztvevők jegyzéke és a konferenciai program található.

Könyvtártörténet -nemzeti; Közművelődési intézmény; Közművelődési könyvtár; Lengyelország MAJ, Jerzy

Biblioteki publiczne, 1945-1990 : na tle innych instytucji kultury / Jerzy Maj. - Warszawa : Biblioteka Narodowa, 1996. - 148 p. ; 24 cm. - Bibliogr.: p. 142-146. - ISBN 83-7009-158-X

Raktári jelzet: 3-12021

A könyv fő fejezetei: A közművelődési könyvtári hálózat mennyiségi fejlődése 1945 és

1990 között (a kiindulási helyzet, a fejlődés dinamikája, a hálózat sűrűsége). - A hálózat viszonya egyéb kulturális intézményekhez (általános iskola, művelődési ház, múzeum, színház, mozi, rádió, tv). - Az állomány (növekedésének üteme, gyarapítása, összetétele, forgalma). - A közművelődési könyvtárak hatásának köre és jellege (társadalmi és térbeli hatásuk, használóik összetétele, a kapcsolatok jellege és gyakorisága). - Mindezeket számos statisztikai táblázat és grafikon illusztrálja, 81 tétel bibliográfia egészíti ki.

Kommunikáció -használókkal; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Nemzetiségi olvasó; Tanterv, óraterv; Egyesült Államok

Mapping curricular reform in library/information studies education : the American mosaic / Virgil L. Blake ed. - New York ; London : Haworth, cop. 1995. - 118 p. ; 23 cm. - Bibliogr.: p. 117-118. - Megjelent a Public & access services quarterly, vol.1. no.3. (1995) számaként is. - ISBN 1-56024-740-1

Raktári jelzet: 3-12042

A multikulturális szempontok figyelembe vétele egy olyan soknemzetiségű országban, mint Amerika, elengedhetetlen mind a könyvtárosképzésben, mind a mindennapos könyvtári gyakorlatban. A könyvtárosképzés tantervi programjainak tükrözniük kell a demográfiai változásokat. Az összeállítás főbb témakörei között az alábbiak szerepelnek: a könyvtárak és a közoktatás kapcsolata, a kulturális sokféleség megvalósulása az oktatásban, s alkalmazásuk a közintézményekben, a sokféleség kérdései és a könyvtárvezetés szempontjai, a könyvtári ellátás a spanyol etnikum körében, a kulturális különbözőség kezelése a könyvtárosképzésben és a napi könyvtári gyakorlatban.

Általános tudományos könyvtár; Különgyűjtemény; Egyesült Államok; Nagy-Britannia

The role and future of special collections in research libraries : British and American perspectives / Sul H. Lee ed. - New York ; London ; Norwood : Haworth, cop. 1993. - 98 p. ; 22 cm. - Meg-

jelent a Journal of library administration, vol.19. no.1. (1993) számaként is. - ISBN 1-56024-479-8
Raktári jelzet: 3-11987

Hat tanulmányt tartalmazó összeállítás a külföldgyűjtemények fejlesztésével, kezelésével kapcsolatos kérdésekről egy Oxfordban tartott brit-amerikai konferencia előadásai alapján. Hangsúlyosabban a brit külföldgyűjtemények helyzetét tárgyalja, felmérve azokat a pontokat, ahol az észak-amerikai gyakorlatot át lehet venni. Fő témái: a kéziratok hozzáférhetőségének és állományvédelmének kérdései, másolatkészítés, a bizalmasan kezelendő dokumentumok kérdése, a külföldgyűjtemények sorsában bekövetkezett történeti változások, a könyvek és kéziratok állományvédelmével kapcsolatos nehézségek, az elektronikus formában megjelenő új dokumentumok beszerzésének taktikai kérdései.

Könyvtártörténet -nemzeti; Könyvtártudományi bibliográfia (forma); Kötetkatalógus; Egyesült Államok

SINGERMAN, Robert

American library book catalogues, 1801-1875 : a national bibliography / Robert Singerman. - [Champaign] : Graduate School of Library and Information Science University of Illinois at Urbana-Champaign, cop. 1996. - IX, 242 p. ; 23 cm. - (Occasional papers, ISSN 0276-1769 ; 203/204.). - ISBN 0-87845-098-X

Raktári jelzet: 3-12055

A múlt század első háromnegyedében, tehát közvetlenül az American Library Association és folyóiratának létrejötte előtti időben az Egyesült Államokban nyomtatásban önállóan megjelent könyvtári katalógusok bibliográfiáját nyújtja a könyv. A mű olvasástörténeti forrásul is szolgálhat. Az államok betűrendjén belül az egyes városok, azon belül pedig az intézmények követik egymást betűrendben. Ez kiegészül a kötet végén időrendi tételmutatóval. A könyvtárak nevei az eredeti katalógusok alapján szerepelnek, a ké-

sőbbi elnevezéseket, illetve a gyűjtemények további sorsát nem követi nyomon a szerző. A felsorolt 3355 katalógusnak több mint negyede már csak egyetlen példányban ismert, másik jelentős részüknek pedig egyáltalán nem ismeretes fennmaradt példánya. A 12-nél kevesebb példányban fellelhető katalógusok tételeinek végén lelőhely-tájékoztató áll. A területi eloszlás egyenetlen. Massachusetts államból több mint ezer katalógus maradt fenn, a környező kis államokból összesen kb. ugyanannyi, míg Floridából egy sem. A kötetet könyvtártípusok szerinti index, valamint a kölcsönkönyvtárak tulajdonosainak névmutatója zárja. Hiányolunk egy városok szerinti mutatót.

Feladatkör; Fenntartó szerv; Könyvtári tanács; Közművelődési könyvtár; Egyesült Államok
YOUNG, Virginia G.

The library trustee : a practical guidebook / Virginia G. Young. - 5. ed. - Chicago ; London : American Library Association, 1995. - IX, 252 p. ; 24 cm. - ISBN 0-8389-0659-1

Raktári jelzet: 3-12017

Ötödik, bővített, aktualizált változatban olvasható az a gyűjteményes összeállítás, melyben a könyvtárak munkáját segítő társadalmi szervezetek közül a könyvtári tanácsok feladataival, szerepével, tevékenységük hatékony ellátásához szükséges szakmai és etikai tudnivalókkal foglalkoznak a tanulmányok szerzői. A 27 dolgozat témája a könyvtári tanácsok helyi, regionális és országos szintű munkája mellett az egyedi könyvtári problémák (pl. állományvédelem, társadalmi munkások alkalmazása a könyvtárakban, a szabványosítás, gazdálkodás, könyvtárápületek átalakítása stb.) kezelésével kapcsolatos helyzeteket ismerteti. Jó kiegészítést ad a kötet függelék, melyben 13-féle dokumentumot válogattak össze a könyvtárigazgató értékelésére használható kérdőívtől kezdve a főbb könyvtárpolitikai, propaganda elvekig, illetve az állománygyarapításban, a költségek tervezésében figyelembe vevendő szempontok bemutatásáig.

Tudománymetria, bibliometria

97/115

ROUSSEAU, Ronald – VAN HOYDONK, Guido:
Journal production and journal impact factor =
J.Am.Soc.Inf.Sci. 47.vol. 1996. 10.no. 775-780.p.
Bibliogr.

Pozitív összefüggés a folyóiratok produktivitása (cikkek száma és súlyszáma, idézettségi aránya) között

Folyóirat; Hivatkozás; Szakirodalom

A szerzők bebizonyítják, hogy a folyóiratok termelékenységére és hatástényezőjére (impact factor) között közvetlen lineáris kapcsolat áll fenn. „Normális” folyóiratok esetében azt az általános szabályszerűséget figyelték meg, hogy minél több a publikált cikk, annál nagyobb az illető lap hatástényezője. E szabály alól teljes mértékű kivételt jelentenek a szemle-folyóiratok és a lefordított folyóiratok, és nagymértékű kivételt jelent a matematika és a kémia szakterülete.

(Autoref.)

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Általános kérdések

97/116

MELŰHIN, I.S.: Problemy razvitiâ informacionnoj politiki = Naučn.-Teh.Inf. 1.ser. 1996. 8.no. 27-29.p.

A tájékoztatási politika kialakításának problémái

Tájékoztatási politika

A szerző látva az információs eszközök és módszerek forradalmi fejlődését és alakulását, illetve e terület külföldi szabályozási gyakorlatát (a verseny ösztönzését, a monopóliumok elleni harcot, az információkhoz való szabad hozzáférés és a szólásszabadság védelmét, a kisebbség- és ifjúságvédelmet, az egyes nemzetek kulturális örökségének, nyelvének óvását, az információs biztonság garantálására irányuló törekvéseket, az intellektuális tulajdon biztosítását, a kalózkodás meggátolását, az intellektuális bűnözés megfékezését, a számítógépes hálózatok ellenőrzés alá vonását, az állami intézmények számítógéphasználati kódexeinek elkészítését stb.), leszögezi, hogy Oroszország e tekintetben sajnálatos késésben van, és mindössze egy-két évre vezethetők vissza azok az erőfeszítések, hogy az ország számára kivívják az őt megillető méltó helyet a nemzetközi információs viszonyok rendszerében. Ha e tekintetben ismét mulasztásokra-késedelmekre kerülne sor, akkor az ország információs gyarmattá válna és elvesztené kulturális autonómiáját.

Az orosz üzletemberek – természetesen – nem bánnák, ha az állam tiltólag lépne fel az információs piacon tapasztalható konkurenciát illetően. Csakhogy az államnak éppen ellenkezőképpen kell cselekednie: korlátoznia kell a monopolista tevékenységeket, ösztönöznie a versenyt, gátat szabnia az információs piaci kartellek létrejöttének. Az ezzel kapcsolatos törvényi szabályozásnak, nehogy nyomában az egészséges tőkemozgások is lebénuljanak, felettebb akkurátusnak és kiegyensúlyozottnak kell lennie. Ui. ma, amikor megszűnt a jelentős információs ipari projektek költségvetési finanszírozása, egyelőre még gyenge lábon áll e terület kötvényeinek szabad és nyílt forgalmazása. Ez a két körülmény gátolja mindmáig az ország információs iparának gyorsabb fejlődését, magyarázza az e célból eszközölt beruházások elégtelenségét.

Az információs iparral kapcsolatos elégtelenségek az információkhoz való szabad hozzáférés biztosítására is negatív hatással vannak. E vonatkozásban is egy csomó jogi, gazdasági és technológiai problémával kell megküzdeni.

Az információs politika alapját képező törvényhozásnak az országban számos adóssága van. Egyebek között hiányzik az információhoz való jogot, az egyéni adatok védelmét, a televíziózás szabályait összefoglaló törvény. És továbbmenve: korrekcióra szorul a szerzői jogi, a tömegkommunikációs törvény. Ezt a sort hosszasan lehetne folytatni. Ehelyütt azonban csak annak szabályozási szükséglete említésék meg, hogy milyen helyet és szerepet vállal Oroszország a globális információs infrastruktúrával kapcsolatos nemzetközi projektekben.

Felettebb aktuális az információkereskedelem normatív dokumentumainak elkészítése. Ehhez tárca- és ágazatközi együttműködésre van szükség. Az országban elegendő olyan információs szakembert lehet találni, aki közre tudna működni egyfajta információs „fehér könyv” összeállításában. Egy ilyen dokumentumban az állam kinyilatkoztatná információs politikai prioritásait, illetve megfogalmazná, hogy a közeljövőben mik az orosz információs infrastruktúra feladatai. Itt az a kérdés, hogy a területtel foglalkozó főhatóságoknak lesz-e kedvük (és mikor) egy ilyen feladat vállalására.

(Futala Tibor)

97/117

SZCZYPIORSKI, Andrzej: Informace a společnost = i. 38.roč. 1996. 5.no. 130-131.p.

Információ és társadalom

Információ

1996. szeptember 12-én és 13-án zajlott le Prágában az Európai Unió és a kelet-közép-európai országok második fóruma az információs társadalomról. Itt Martin Bangemann, az Európai Unió e témakörben legfőbb illetékese igen csábosan vázolta fel az emberiség információ központú jövőjét. Vele szemben fejti ki – hol ironikusan, hol meg szinte kétségbeesve – nézeteit az alább referált lengyel író.

Szcypiorski leszögezi, hogy minden pozitív vélemény ellenére az információ, akármennyi is van belőle, önmagában nem tesz boldoggá senkit, ellenkezőleg: az emberiség máris a hasznavehetetlen információk nyűgét viseli magán. A tömegközlelési eszközök járnak az élen abban, hogy Európa is átvegye azt az amerikai szokást, hogy az emberiség valamennyi egyedének állandóan örülnie kell, függetlenül attól, hogy az amerikai és más e mintára készült produkciókban rengeteg a könny és a vér, a baleset, tűzvész és egyéb szerencsétlenség. Mindez nem szolgál másra, mint a gondolat elnyomására. Ugyanígy e médiumokban csak annak van igazán hírértéke, csak az az információ, ami bűn, katasztrófa, eltévelyedés.

Az emberiségnek ehhez nincs semmi köze, nincs alakulására semmiféle hatása. Így hát lejárában lévő századunk bízást nevezhető a semmit sem érő információk századának, mivel hiányzanak belőle a zsidó-keresztény lételmélettel adekvát információk, azok, amelyek nekünk és hozzánk szólnak, a létezés tragikus voltáról beszélnek.

A nyugatiak esetenként a kelet-közép-európaiak szemére hányják, hogy miért elégedetlenkednek azután is, hogy megszabadulhattak a bürokratikus tervgazdaságtól és a kommunista párt egyeduralmától. Az említett elégedetlenség oka valószínűleg az, hogy miközben azért elismerik az itt élők a piaccgazdaság és a demokrácia előnyeit, egyszersmind kritikusak is az átté-

rés anomáliáival szemben: nehogy ismét pórul járjanak. A nyugatiak, bár világlátottak, jóval informáltabbak, negatív társadalmi és politikai tapasztalataik nem lévén, rövidlátóbbak a kelet-közép-európaiaknál.

A szerző eszmeifuttatásainak egy újságíró vélekedése ad keretet, miszerint napjainkban a gyerekek több információval rendelkeznek, mint Kant és Goethe együttesen. Ez igaz, csakhogy a buták ilyen körülmények között is buták maradtak, az emberiség pedig a skizofrénia felé sodródik. Mondanivalója oda konkludál, hogy mivel „Kant okos volt, ezért volt elég számára Königsberg életének teljes nyolcvan esztendején át. Ezzel senkit sem kívánok készíteni arra, hogy otthon üljön. Hiszen azt tartja a közmondás: az utazás műveltebbé teszi az embert. Goethe esetében ez minden bizonnyal érvényes volt. Ám hogy ez mindenkire érvényes-e, arról lehetne vitatkozni”.

(Futala Tibor)

Nemzeti könyvtárügy

97/118

HIELMCRONE, Harald von: UBIS and the future of libraries in Denmark = Scand.Public Libr.Q. 29.vol. 1996. 4.no. 4-6.p.

Az UBIS (az Információs Társadalom Könyvtári Bizottsága) és a könyvtárak jövője Dániában

Állami irányítás; Könyvtárügy; Prognózis; Tájékoztatási politika

A dán kormány 1994-ben tette közzé a „The Information Society Year 2000” című jelentését. Erre reagálva a társadalom egyes területei maguk is kidolgozzák elképzeléseiket; a könyvtárügy az UBIS betűszóra hallgató bizottságot hozta létre, hogy meghatározza a könyvtárak fő céljait és feladatait, tekintettel az irodalom elektronikus terjesztésére, a kutatás, az oktatás, az ipar, a kereskedelem és az egyes állampolgárok

információs szükségleteire. A bizottság az alábbi kérdésekre koncentrálna figyelmét.

1. Újra kell fogalmazni a könyvtár koncepcióját. A hagyományos könyvtár, mint a könyvek gyűjtőhelye elveszti jelentőségét és fontosságát, s a könyvtár nyilvános információs központtá válik.

2. A könyvtár helyét a helyi társadalomban a nyilvános elektronikus hálózatokkal összefüggésben kell meghatározni, megakadályozandó, hogy a közösség információban gazdagokra és szegényekre essék szét.

3. A szerzői jog könyvtári vonatkozásai, különös tekintettel az elektronikus publikációkra.

4. A könyvtári ellátás rendszerének újragondolása a modern információs technológia alkalmazása kapcsán.

5. Az ingyenes és térítéses szolgáltatások problémájának megvizsgálása.

6. Egy új köteleispéldány-törvény előkészítése, különös tekintettel az elektronikus publikációkra.

A bizottság öt munkacsoportot állított fel az alábbi területek részletes megvizsgálására.

1. A médiumok fejlődése az elkövetkező 10-15 évben.

2. A jövő könyvtári modelljeinek leírása 10-15 éves perspektívában (az igényelt szolgáltatások, a személyzet felkészültsége stb.).

3. A szerzői jog szabályozásának hatása a könyvtárakra.

4. Az 1927-ben kiadott köteleispéldány-törvény modernizálása.

5. A könyvtári szolgálat gazdasági kérdéseinek elemzése; térítéses szolgáltatások.

A cikk három fontos kérdéssel részletesebben is foglalkozik.

Köteleispéldány-szolgáltatás. A jelen szabályozás szerint minden nyomtatott műből kell köteleispéldányt szolgáltatni. A könyvtárak azt a változtatást szerették volna elérni, hogy minden nyilvánosan hozzáférhető dokumentumra vonatkozzék ez az előírás, függetlenül attól, hogy vannak-e terjesztési példányai. Ezzel szemben a bizottság megmaradt a régi kategória mellett, tehát az elektronikus hordozón lévő dokumentumok esetében is csak a kiadott, azaz példányonként terjesztett művekre vonatkozik a kötelezettség. (Az adatbázisokban publikált műveket a két köteleispéldány-jogú könyvtár letöltheti magá-

nak.) Egyébként a köteleispéldány-törvénynek a nemzeti kulturális örökség megőrzése a célja, s nem az egyetemi könyvtárak ingyenes példányokkal való ellátása.

Szerzői jog. Más, vonatkozó jogszabályokkal való konfliktusok miatt egyelőre nem jutottak előre ebben a kérdésben.

Térítések és a könyvtári rendszer. A könyvtári törvény alapelve, hogy a közművelődési könyvtárak ingyenesen használhatók; térítés kérhető azonban speciális szolgáltatásokért és az audiovizuális dokumentumok kölcsönzéséért. Ez utóbbit azonban összhangba kell hozni a szerzői jog rendelkezéseivel. – Az Internet használatát a kulturális miniszter és az Országos Könyvtári Hivatal ingyenes szolgáltatásnak tekinti, az egyik önkormányzat azonban vitatja ezt az álláspontot. Lehet, hogy bíróság elé is viszi az ügyet. – A könyvtárak körében nagy felzúdulást váltott ki, hogy az Országos Műszaki Könyvtár térítést kért a hagyományosan ingyenes könyvtárközi kölcsönzésért. – Ezek a példák érzékeltetik, milyen problémákkal szembesül a bizottság a térítéses szolgáltatások és a könyvtári rendszer kapcsán. A térítések ügyében három különböző modell kidolgozására kérte fel a Koppenhágai Egyetem Közgazdasági Intézetét, a könyvtári rendszert illetően egyelőre csak a fő kérdést vetette fel: hogyan viszonyuljanak egymáshoz a helyileg fenntartott közművelődési könyvtárak és az államilag finanszírozott egyetemi és tudományos könyvtárak, amelyek az előbbieknél háttérstruktúráját képezik. Az 1993-as egyetemi törvény ugyanis teljes mértékben az egyetemekbe integrálta a könyvtárakat; persze nem szándékolta mentesíteni őket országos feladataik alól. Ez működik is addig, ameddig az anyaintézménynek nem támadnak anyagi gondjai. A kérdés most az, hogy a jövőben esetleg csak a Művelődési Minisztérium alá tartozó egyetemek könyvtárai töltsék be ezt a háttérszerepet. Ez a megoldás mindenesetre szakítást jelentene a hagyományokkal, sértené a dán könyvtárosok szakmai ethoszát és megtörné az országosan együttműködő könyvtári rendszer eszméjét. A kérdés nem pusztán könyvtárpolitikai ügy, hanem – ami fontosabb – az egyetemek függetlenségének és autonómiájának az ügye. Akár hogy is dől el, az egyik fél érdeke sérülni fog.

(Papp István)

97/119

SOLIMINE, Giovanni: Studi italiani di biblioteconomia 1992-1995 = Accad.Bibl.Ital. 47.a. 1996. 2.no. 59-72.p.

Olasz könyvtárügyi tanulmányok 1992-1995. Áttekintés

Felmérés [forma]; Könyvtártudományi szakirodalom

Az olasz könyvtárügy négy legutóbbi évének szakirodalma (több, mint 1500 publikáció) tematikus megoszlása a következő: egyes könyvtárak (illetve egyes területek könyvtárai), működésük, állományuk 29,48%; katalogizálás, indexelés, információkeresés 19,59%; könyvtárpolitika, jogi szabályozás 11,57%; olvasószolgálat 10,99%; képzés, hivatás, egyesület 6,98%; általános írások, kézikönyvek, dokumentáció, szabványosítás 6,14%; vezetés, adminisztráció, marketing, statisztika 3,81%; régi könyvek, kéziratok 3,30%; ezek beszerzése, feldolgozása, kezelése 2,46%; konzerválás, restaurálás, reprodukció 2,46%; könyvtárgépesítés általában 2,13%; építészet, berendezés, felszerelések 1,10%. Mindez az olasz könyvtárügy helyzetének ismeretében nem tekinthető meglepő eredménynek. A publikációk intézményi eredetét tekintve, többségük a Központi Katalógusok Intézete, a Központi Könyvpatológiai Intézet, a Római és a Firenzei Nemzeti Könyvtár, Lombardia és Toscana könyvtárai, valamint az Olasz Könyvtáregyesület környezetéből származik.

(Mohor Jenő)

97/120

SUMSION, John: LIS statistics = Libr.Inf.Briefings. 67/68.no. 1996. 1-22.p. Bibliogr.

A brit könyvtárstatisztikák

Statisztika

A tanulmány áttekinti a könyvtári és tájékoztatói szolgáltatásokról készített statisztikák célját, természetét és területeit, majd a fő kategó-

riák szerint felvázolja, milyen adatokat gyűjtenek, milyen országos irányzatok figyelhetők meg, és a statisztika hogyan használható fel az erőforrások és a végtermékek összefüggéseinek vizsgálatára az egyes felmérések ideje szerint. A dupla szám második része ismerteti, hogy a statisztikákat hogyan használják fel az intézményen belül, és a hagyományos statisztikát hogyan lehet mintavételi felmérésekkel és speciális vizsgálatokkal kiegészíteni.

(Autoref.)

Együttműködés

97/121

EDE, Stuart: Libraries and technology in the European Union: soldering the connections = Inf. Technol.Lib. 15.vol. 1996. 2.no. 117-122.p. Bibliogr. 4 tétel.

Könyvtárak és technológia az Európai Unióban: együttműködési programok

Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Információtechnológia; Nemzeti könyvtár

Az Európai Bizottság a harmadik és a negyedik tudományos kutatási és műszaki keretprogram részeként meghirdette a Telematikai Alkalmazási Programot. Az első Telematikai Alkalmazási Programban (1991-1994) több mint ötven pályázat valósult meg, illetve indult el olyan témákban, mint a távoktatás, dokumentumszolgáltatás, információkeresési protokollok (pl. Z39.50), elektronikus adatok cseréje, SGML és a teljes szövegű hozzáférés, multimédia és a nemzeti MARC formátumok közötti konverzió.

Mivel a könyvtárak a kulturális örökség hordozóiként és fő információközvetítő szerepük miatt kulcsszerepet játszanak az információs társadalomban, a telematikai programok részeként, illetve ezeken belül meghirdették az Európai Könyvtári Programot.

A harmadik keretprogramban a Könyvtári Programnak négy cselekvési iránya volt:

1. Számítógépes bibliográfiák és katalógusok;

2. Az integrált könyvtári rendszerek hálózat-tá szervezése;

3. A könyvtári szolgáltatások innovációja az új technológiák felhasználásával;

4. Új könyvtári „termékek” és szolgáltatások európai piacának létrehozása.

A negyedik keretprogram könyvtári cselekvési irányai a következők:

1. Integrált könyvtári rendszerek országos hálózatai (az első keretprogram folytatása);

2. Telematikai eszközök alkalmazása a hálózatban működő könyvtári szolgáltatásokban, különös tekintettel a könyvtárak közötti forrás-megosztás célkitűzésére. A hangsúly áthelyezése a gyűjteményekről a szolgáltatásokra. A könyvtárak, könyvtárellátók és kiadók közötti együttműködés erősítése.

3. Külső információs hálózatok könyvtáron keresztüli elérése, a könyvtárak közvetítő szerepe.

Jelen cikk elsősorban a bibliográfiai adatok nemzetközi cseréjére irányuló tevékenységre koncentrálna. Ezt szolgálta például az Európai Nemzeti Könyvtárak CD-ROM Projektje, melyben hét nemzeti könyvtár vett részt. A munka eredménye volt többek között a keresést szolgáló kulcsszavak tíz nyelvű konkordanciajegyzéke egy többnyelvű kereső interfész számára, a kereső interfész lehetséges szabványának felvázolása, négy nemzeti bibliográfia adatait tartalmazó kísérleti CD-lemez, valamint az egyes adatbázisok CD-ROM és online változatának az összekapcsolását szolgáló, PC alapú konvertáló program stb.

A projektből további kezdeményezések sarjadtak: például a Royal Library által vezetett UseMARCON, melynek célja olyan PC-alapú konverter kidolgozása, mely biztosítja a különböző nemzeti MARC formátumok közötti átjárhatóságot; valamint a CoBRA (Computerized Bibliographic Record Actions) fórum négy munkacsoportjának projektjei.

Az Egyesült Királyság a közös nyelv adta lehetőséget kihasználva már régóta együttműködik az Egyesült Államokkal illetve Kanadával. Példa erre az Anglo-American Cataloguing Rules létrehozása. A három ország szakértői megkezdték a USMARC, az UKMARC és a

CANMARC harmonizálásának megvalósíthatósági vizsgálatát, melynek alapvető kérdése volt a MARC formátum egyszerűsítése. Felmerülhet a kérdés, hogy miért nem az UNIMARC a megoldás? Először is az egyes országok már túl sok energiát ölték saját nemzeti formátumuk kialakításába, másodsorban az UNIMARC túlságosan sok választási lehetőséget kínál fel, ami inkompatibilitást eredményez. A Library of Congress és a Deutsche Bibliothek ugyan konvertálta rekordjait az UNIMARC-ba, de ez a gyakorlat más-
hol nem terjedt el. Mára annyiban változott a helyzet, hogy az Európai Unió bátorítja az UNIMARC használatát, néhány projektjében is ez az elfogadott/szabványos formátum. A konvergencia a MARC formátumok családjai között érzékelhető, és ha olyan könnyen elérhető és használható szoftverek kidolgozására is sor kerül, mint amilyet például a UseMARCON projekt eredményezett, a bibliográfiai rekordok „piaca” virágozni fog.

A bibliográfiai rekordformátumok mellett a másik kulcskérdés a nevek egységesített használata. Az Anglo-American Authority File óriási lépést jelent ez irányban. De mi a helyzet Európában? Ezt a kérdést vizsgálta a CoBRA AUTHOR című megvalósíthatósági tanulmányában. Javaslatuk szerint az adatbázisok építőinek csatlakozni kellene a szerzői nevek besorolási adatait UNIMARC formátumban egy szerveren, melyek közös keresési interfész segítségével válnának hozzáférhetővé és átvehetővé.

Hasonlóan fontos kérdés a tárgy szerinti keresés, tekintettel a különböző nyelvekre és különböző tárgyszórendszerekre. Megszületett már egy javaslat a többnyelvű teaurusz elkészítésére, mely lehetővé tenné a OPAC-okban saját nyelven történő keresést. Ez persze hatalmas feladat, de megvalósulása nagy haszonnal járna.

Az elektronikus könyvtárak megjelenése is egy sor új kérdést vet fel. Ezek közül a CoBRA tanulmányai vizsgálták többek között a bibliográfiai kontrollogi és technikai kérdéseit.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 130, 144, 158, 161, 162, 172, 189, 191

Jogi szabályozás

97/122

SICILIA, Francesco : Il nuovo regolamento delle biblioteche pubbliche statali = Accad.Bibl.Ital. 47.a. 1996. 1.no. 5-8.p.

Új olasz jogszabály az állami közkönyvtárakról

Jogszabály -könyvtárügyi; Közművelődési könyvtár

Az 1995 júliusában megjelent, az 1967-est felváltó új szabályozás komoly és széles körű együttműködés eredményeként jött létre, azzal a céllal, hogy közelítse egymáshoz a könyvtári vagyion hasznosítását és biztonságát, hogy a technológiai lehetőségek minél teljesebb kihasználása révén javítsa a szolgáltatások színvonalát, és hogy az intézmények hatékony működése érdekében meghatározza azok belső szervezetét. Legfontosabb jellemzői és újdonságai között említhető:

- a normaszöveg karcsúsodása (65 szakasz a korábbi 127 helyett);
- a könyvtári működés kritériumai közé bekerült az informatika;
- a kölcsönzés, a másolatszolgáltatás és a bibliográfiai tájékoztatás javítása érdekében a két előbbit a helybenolvasással egyenrangú alapszolgáltatásnak tekinti, különösen hangsúlyozza a könyvtárközi kölcsönzés fontosságát, a bibliográfiai tájékoztatást az olvasószolgálat mellé rendeli és kiemeli az SBN-rendszer szerepét ennek segítésében; mindhárom szolgáltatás volumene egyaránt szerepel a könyvtár mért (mérendő) teljesítményében, illetve teljesítőképességében (s ennek következtében támogatása mértékének meghatározásában);
- figyelembe veszi a kiadványok egyetemes hozzáféréseivel kapcsolatos nemzetközi (IFLA, UNESCO, EU) elveket;
- a bevételek növelése érdekében lehetővé teszi a könyvtárak számára a publikációs tevékenységet és kiadványaik árusítását, valamint

bevezeti a térítés ellenében nyújtott szolgáltatók fogalmát;

– a közönség jobb tájékoztatása érdekében a nyitvatartást a kommunikációs eszközök révén kell ismertetni, és közzé kell tenni minden intézmény belső szabályzatát, valamint egy tájékoztatót a könyvtárról és szolgáltatásairól.

(Mohor Jenő)

97/123

STREIT, Vincenc: Knihovnický zákon – ano či ne? = Nár.Knih. 7.roč. 1996. 5.no. 161-164.p.

Res. angol nyelven

Könyvtári törvény – igen vagy nem?

Jogszabály -könyvtárügyi

A cikk szerzője áttekinti a legkorábbi próbálkozásokat és tényleges eredményeket a könyvtári törvényhozás témaköréből (Nagy-Britannia, 17.sz.; USA, 1826, 1838; Nagy-Britannia, 1850). Ezek mind a nyilvános könyvtárakra vonatkoztak.

Csehszlovákiában – a korábbi meddő kísérleteket követően – 1919-ben született meg a régió első nyilvános könyvtári törvénye, amely az újjászervezett köztársaságban is hatályos volt 1945 és 1948 között. Ezt váltotta fel az 1959. évi könyvtári törvény.

A 2. világháború után a skandináv országokban születtek nyilvános könyvtári törvények, nem is beszélve a közép-kelet-európai államokról, ahol ezek a jogszabályok nem csak a nyilvános könyvtárügyet érintették, hanem az egész könyvtári rendszert. Persze: mind Nyugaton, mind Keleten egy sor olyan állam is volt, ahol ilyen törvény nem született, s mégis „rendben fejlődött” mind a könyvtár-, mind pedig a tájékoztatásügy.

A közép-kelet-európai régióban a társadalmi rend megváltozása a korábbi (az 50-es és 60-as évekből származó) könyvtári törvényeket elavulttá tette, viszont az itt tevékenykedő szakemberek többsége mégis ragaszkodna a könyvtár-

és/vagy tájékoztatásügy törvényi alátámasztásához és rendezéséhez. Ebből kifolyólag szinte valamennyi érdekelt országban – így Csehországban is – csakhamar megindultak az erőfeszítések az új könyvtári törvények kimunkálására. A kezdeti lendületet azonban lefékezték azok a kudarcok és a mögöttük tornyosuló szakmai és pénzügyi problémák, amelyek megakadályozták a tervezetek törvénnyé érlelődését. Csak újabban akadt két sikeres végkifejlete e törekvéseknek (Oroszország, Moldova).

A szerző (előkészítését illetően igen elismerően) ezután az 1995 szeptemberében tartott budapesti „törvénykezési” konferenciát ismerteti, amelyen mind a magyar, mind a régióbeli szakemberek felvetették a törvényi szabályozást gátló tényezők összességét. Ezek részint szinte végigkísérik a könyvtári törvényhozás egész történetét (nyilvános könyvtári – könyvtárügyi hatáskör; a finanszírozás forrásai; beruházási követelmények; szakmai képzés stb.), részint újabb eredetűek (főként a tájékoztatásügyet, az információs tevékenységet érintik). Úgy tűnik, hogy a budapesti konferencia idején Ukrajnának és Szlovéniának volt leginkább „készre hozott” könyvtári törvénytervezete. (Ez utóbbi valójában könyvtár- és tájékoztatásügyi törvény lenne.)

1996 végén az Európa Tanács égisze alatt készítenek elő egy „workshop”-ot a „Legislation for the Book World” témaköréből. Ez azt mutatja, hogy az egységesülő Európa ösztönzi a könyvtári törvénykészítő erőfeszítéseket.

A cikk befejező mondatai: „Meg kell értenünk, hogy minden minőségileg előkészített funkcionális törvény ... nagy idő- és emberi munka megtakarításokkal jár. Elősegíti mindazokat a lépéseket és aktivitási formákat, amelyek olyanmire szükségesek a mai világ nemzetközi megértése szempontjából. És ezt az egyes országok jogi rendszerének egységesítése is támogatja. Nem lenne szerencsés, ha a könyvtári törvényhozás ebből a szempontból kivétel volna, legyen szó akár átfogóbban, akár szűkebben értelmezett változatáról.”

(Futala Tibor)

Lásd még 176

Könyvtárosi hivatás

97/124

HYAMS, Elspeth: Professional futures – why the prospects are so rosy = *Aslib Proc.* 48.vol. 1996. 9.no. 204-208.p.

Szadmánk jövője – miért oly rózsásak a kilátásaink?

Információtechnológia; Jövő könyvtára; Könyvtárkép; Könyvtárosi hivatás

Bár a közkönyvtárakban csökkenni fog az állások száma, új munkakörök fognak létrejönni a „hagyományos” területeken is, továbbá az információs társadalom fejlődésével eddig nem látott szerepeket fognak az információs szakemberek (könyvtárosok) betölteni. Ezek a szerepek elérhetők a jelen szakemberei számára is, ha hajlandók újat tanulni. Az egyetlen veszély a tehetetlenség.

A könyvtárosok megfelelő képzettséggel rendelkeznek ahhoz, hogy alkalmazkodni tudjanak a változásokhoz. A katalogizáló állások eltűnését például nem kell sajnálni, mivel ezzel a könyvtárosok most hasznosíthatják ismereteiket és készségeiket az információtechnológiával kapcsolatos használóképzés, a tanácsadás terén, a tervezés és a projektek menedzselése során és a mai könyvtárakat valószínűleg majd felváltó hálózati információtárak működtetésében.

A referenz-könyvtárosoknak várhatóan kevesebb dolguk lesz a könyvek és folyóiratok fizikai jellegű kezelésével, de amíg nem lesznek kényelmesen olvasható képernyők, a könyvek főként nyomtatott formában maradnak továbbra is, s a napilapok sem lesznek elektronikusak.

Sok a nyitott kérdés. Nem tudjuk, hogyan fognak a jövőben fizetni az elektronikus információért. Lesznek-e az Interneten automatikus referálási eszközeink? A könyvtárak vagy az online szolgáltatók fogják-e összeállítani az információforrásokat feldolgozó kalauzokat, útmutatókat? Akárhogyan is lesz, a feldolgozást ugyanolyan képzettségű szakembereknek kell végeznük, bármilyen szervezetben dolgozzanak is.

Ki fogja eldönteni, teljes-e egy adott gyűjtemény? Lehet-e olcsóbban előállítani az adott információt? Ehhez a könyvtárosok régóta meglevő válogatási készsége kell. Szükség lesz a tezauszus-készítés, adatbázis-építés készségeire és minden nem szigorúan vett technikai információkezelési képességre is.

Álláskilátások látszanak más információigényes szakmákban is, úgy mint az elektronikus publikálás, a multimédia, a számítógéppel segített oktatás. Ugyancsak sok információt használ, de nem csak hagyományos könyvtárosi munkát igényel az egészségügy, a rendőrség, az oktatás stb.

Olyan új menedzseri szakmák is kialakulóban vannak, amelyek gyakorlása során az iratkezelés, az üzleti információ és az operációkutatás keverékével szervezeteket alkotnak meg és változtatnak meg a jobb információáramlás érdekében. Manapság nincsenek új állások, amelyek ne lennének összefüggésben az információval, de ezeknek az állásoknak a fele a könyvtári szférán kívül keletkezik.

A könyvtárosok igen magasan képezettek ahhoz, hogy megfeleljenek ezeknek a kihívásoknak. A szakma információkezelési, információtechnikai, kommunikációs és üzleti készségei jók.

(Koltay Tibor)

97/125

DAVIES, Robert: The information professional in Europe: perceptions and realities = *Aslib Proc.* 48.vol. 1996. 9.no. 215-220.p.

A tájékoztatási szakember helyzete és jövője Európában : vélemények és tények

Használó; Jövő könyvtára; Könyvtárosi hivatás; Társadalmi követelmények

A Carpenter Davies Associates (CDA) nemzetközi könyvtári és információs tanácsadó cég részt vesz az Európai Bizottság XIII. Főigazgatóság irányításával folyó Telematika a Könyvtárakban alprogram több projektjében.

A MOBILE mozgókönyvtárak alkalmazásának lehetőségeit keresi távoli falusi körzetekben.

A DECIDE a könyvtári döntéshozatalt kívánja támogatni a könyvtári rendszerekbe integrált külföldi adatok segítségével.

A PHARE program keretében és a Soros Alapítvány (az Open Society Institute Regionális Könyvtári Program) támogatásával angol, holland és görög partner-intézmények vesznek részt a Kolozsvár és Pest megye megyei könyvtárainak fejlesztését célzó programban. Felhasználói felmérések, a munkatársak ismereteinek és készségeinek vizsgálata, képzése és szolgáltatások szervezése útján kívánnak egy olyan modellt kialakítani, amelyet szeretnének majd a térség további országaiban is elterjeszteni.

Tapasztalataikból leszűrhető, hogy napjaink információs szakemberének (könyvtárosának) segítenie kell a használók hozzáférését az információforrásokhoz, nem pedig harcolnia ez ellen. Kulcskérdés a könyvtárosok számára a hálózat használatával kapcsolatos készségek elsajátítása.

Paradox módon Romániában az információs infrastruktúra viszonylagos fejletlensége folytán a közkönyvtáraknak alig van e téren konkurenciájuk, tehát az információhoz való hozzáférés fontos szereplőivé válhatnak.

A kolozsvári közkönyvtár csak a lakosság 7%-át tudhatja beiratkozott olvasói között, így az önkormányzat igen keveset költ a könyvtárra. Ebben az esetben a használói felmérés csak az első lépés lehet. A könyvtárosoknak a város, az adott szervezet részének kell tekinteniük magukat. (Sok felsőoktatási könyvtárban nem tekintik oktatási erőforrásnak a könyvtárat.) El kell sajátítaniuk a változás képességét.

A volt szocialista országokban úgy tűnik, nem célszerű az általános támogatásokra számítani, hanem óhatatlan, hogy a valódi felhasználóval fizetessük meg a szolgáltatást, vagy bizonyos szolgáltatásokat külső vállalkozóknak adjunk ki. A használók így a szolgáltatás nagyobb részéért fognak közvetlenül fizetni. A könyvtárosoknak tehát nyitottaknak kell lenniük a pénzügyi és gazdasági kérdések iránt.

Fontos kérdés a használói elégedettség is. A DECIDE használói felmérésében öt nagy nemzetközi vizsgálat teljesítmény-mutatóit hasonlították össze és állapították meg, hogy a használói elégedettség mutatói kerültek az első helyre.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk sem az esetleges versenytársakat, sem a potenciális együttműködő partnereket. Sok könyvtáros panaszkodik arra, hogy kevés ideje van intézménye alapfunkciójának ellátására, tehát nem tud pályázatokkal, projektekkel foglalkozni. Ezzel szemben a görögországi Veria közkönyvtára kis létszámú gárdája ellenére is két európai projektben vesz részt. Általános tapasztalat, hogy az európai vagy regionális együttműködések további forrásokat tudnak a részt vevő intézményekhez vonzani.

A könyvtáros egyre kevésbé a „kultúra őre”. Emellett nem szabad leragadnunk szűk szakmai kérdések tárgyalásánál. Sokkal vonzóbb a külvilág számára is, ha a könyvtáros tevékenysége tengelyébe a használó igényeinek megértését állítja, és a primér információ hatékony interpretációját, szintézisét, csomagolását és szolgáltatását tűzi feladatául. Ez a tevékenység azt jelenti, hogy a könyvtáros egyre inkább szerző, szerkesztő és kiadó, ami sok esetben a mai kiadók funkciójához való közeledést jelenti. Ezt a megközelítést egyébként jól ismerjük a tudományos elektronikus folyóiratokkal kapcsolatos viták kapcsán.

A könyvtárosok képzésében a jövő szempontjából a legfontosabb a hálózat használatával kapcsolatos készségek elsajátíttatása, mert ezeket közvetíteniük kell a használóknak is. A változás tempója az Európai Unióban sem megfelelő, de a volt szocialista országokban még kevésbé, itt ugyanis inkább csak a hagyományos képzés a jellemző, amely csekély befolyású könyvtárosképző intézményekben zajlik.

Romániában 1988-ig hosszú ideig nem is volt könyvtárosképzés. A képzés újraindulása óta az új technológiákat ismerő és nyelvismerettel rendelkező végzősök máshol keresnek inkább állást, a könyvtárvezetők pedig más szakokon végzeteket igyekeznek alkalmazni.

(Koltay Tibor)

97/126

CORNISH, Graham: Librarians: peacemakers in the new electronic world = Libr.Manage. 17.vol. 1996. 4.no. 30-33.p.

A könyvtáros közvetítő szerepe az elektronikus világban a szellemi termékek tulajdonosai és használói között

Elektronikus publikáció; Használó; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Könyvtárosi hivatás; Másolatszolgáltatás; Szerzői jog

A digitális technika elterjedésének hatására a könyvtárak által nyújtható szolgáltatások szinte korlátlanra váltak. Mégis sokakban felmerül a gondolat, hogy a könyvtárak fölöslegessé válnak, mert a használók közvetlenül a kereskedelmi információszolgáltatókhoz fognak fordulni. Ez meglehetősen valószínűtlen, hiszen 1: a legnagyobb információforrások birtokosai ma is a könyvtárak, 2: a használók még mindig rászorulnak a könyvtárosok segítségére a megfelelő források keresésekor.

A könyvtár ma már elsősorban nem dokumentumszolgáltató, hanem információközvetítő és -értelmező szerepet tölt be: felderíti a felhasználó számára a legrelevánsabb információforrásokat, kiszűri az információkból a „zajokat”, információs csomagokat állít össze különböző típusú dokumentumokból, és fogyasztásra kész állapotban adja át őket a használónak.

Emellett a könyv- (illetve információ-) előállító iparágban is jelentős szerepe van. Széles körben ismertté teszi a szereket azáltal, hogy munkáikat hozzáférhetővé teszi a nagyközönség számára. Olyan szűk publicitású dokumentumokat is gyűjt, melyek a kiadók számára nem elég ígéretesek profit szempontjából, tehát közvetítésükben nem érdekeltek. Olyan emberek milliói számára teszi elérhetővé a dokumentumokat, akiknek egyébként nem állna szándékukban, vagy – anyagiak híján – módjukban ezek használata. Vagyis: a leghatékonyabban tud közvetíteni a kiadók és a felhasználói piac között.

Manapság a könyvtárak, információs brókerok, adatbázis-szolgáltatók számára a legfőbb kihívás úgy biztosítani az információ zavartalan áramlását, hogy közben ne sértsék a szerzői jogok tulajdonosainak gazdasági érdekeit. A technika fejlődése, a dokumentumok sokféle elektronikus formája ugyanis rengeteg problémát vet fel: illegális másolatok, illetéktelen felhasználás, dokumentumok jogtalan másodközlése stb. A bi-

zalom légkörének megteremtése nélkül a szerzők úgy érezhetik, megélhetési forrásuktól fosztják meg őket, a könyvtárak pedig úgy látják, nem valósulhat meg az információ szabad áramlása.

A nemzeti törvények és nemzetközi konvenciók nem korlátozzák a szerzői jogok alá eső dokumentumok saját célra történő – tehát nem üzleti jellegű – másolását. Két tényező azonban roppant bonyolultá tette e privilégium alkalmazását: egyrészt a nehezen ellenőrizhető elektronikus formátumok megjelenése, másrészt az egyre jobban elterjedő szerzői jogdíjak beszedésére szakosodott RRO (reproduction rights organizations) szervezetek. Ezek a dokumentumelőállítók és a szerzői jogok tulajdonosai között töltenek be közvetítő szerepet. Ugyanilyen szerepet játszhatna a jövőben a könyvtár a szerzői jogok tulajdonosai és a használók között. A szerzői jogok tulajdonosainak nem áll módjában a dokumentumhasználók nagy tömegének „szemmel tartása” – ez a feladat a könyvtárakra várna. Maguk a jogok tulajdonosai is úgy vélik, a könyvtárak – mihelyst a jogdíjbeszedés keretszabályai adottak lesznek – képesek lesznek megfelelő alkalmazásukra, végrehajtásukra. Néhány országban már ma is működik a közkönyvtárakban ez a rendszer: a kölcsönzések után is beszedik a szerzőt illető jogdíjat.

Hogy milyen előny származik ebből? A szerzők nyugodt lélekkel engedélyezik alkotásaik könyvtárak általi gyűjtését, kölcsönzését, a könyvtárak a dokumentumok lehető legszélesebb körét bocsáthatják használóik rendelkezésére személyre szabott szolgáltatásokat nyújtva belőlük, a használók pedig könnyen, gyorsan és a legkevésbé bürokratikus eljárással elérhetik az általuk igényelt információt.

Persze mindennek ára van: ki kell alakítani a megfelelő mechanizmust, törvényesen meg kell szabni a használatért szabható árat. Azoknak a használóknak pedig, akik nem képesek megfizetni ezt az árat, az egészségügyi rendszerhez hasonló alapellátást kellene biztosítani.

(Fazokas Eszter)

97/127

EUSTER, Joanne R.: Maturity, leadership and generational change in libraries = *Libr.Manage.* 17.vol. 1996. 1.no. 5-10.p.

Az érlelődés, a vezetés és a nemzedékváltás a könyvtárak világában

Könyvtárosi hivatás; Pályakezdő könyvtáros; Vezetés

A könyvtárosok általában idősebb korban kezdik meg pályájukat, mint az egyéb területek szakemberei. Ez – egyéb tényezők mellett – egy hosszabb távú szakmai „serdülőkörhöz” vezet, ami az egész könyvtárosi szakmát jellemzi. Más, tapasztalt vezetők is egyetértettek abban, hogy a könyvtárosok gyakran nem rendelkeznek megfelelő szakmai érettséggel. Ennek okait a következő tényezőkben látják: a fiatalabb oktatók nem mutatnak jó példát az egyetemi könyvtárosoknak; a könyvtárosok döntéseinek nincs komoly kockázata és jelentősége; nem tudnak megfelelő hatékonysági és gazdaságossági intézkedéseket hozni; csak „befelé” tekintenek: jobban törődnek a könyvtárral és a személyzettel, mint a használókkal. A cikk a lehetséges viselkedési és szervezeti változtatásokat is megvizsgálja, mind a könyvtárvezetők, mind a személyzet tekintetében. Az ismeretekre épülő társadalom egyre érettebb professzionalizmust kíván meg azoktól az információs szakemberektől, akik jelentős szerepet szeretnének benne játszani.

(Autoref.)

97/128

BLAKE, Virgil L.P.: Ethics: the other dimension of professionalism = *Public Acc.Serv.Q.* 2.vol. 1996. 1.no. 13-29.p. Bibliogr.

Etika és professzionalizmus a könyvtári szakmában: az etikai kódex kidolgozásának problémái

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Feldolgozó munka; Könyvtáresetika; Olvasószolgálat; Tájékoztatás szabadsága; Vezetés

A szerző meghatározza a szakmai hivatás (professzió) és az etika fogalmát, és megvizsgálja az utóbbinak az előbbiben betöltött szerepét. Kitér az etikai kódex feladataira és elemeire,

majd rámutat az Amerikai Könyvtáros Egyesület etikai kódexének gyenge pontjaira. Hangsúlyozza, hogy a könyvtári-információs szakemberek számára a vezetés, a feldolgozó munka és az olvasószolgálat területén speciális etikai kódexekre van szükség. Egy olyan etikai alapú hivatásban, mint a könyvtárosság, az információkhoz való hozzáférésre és az olvasói igények előtérbe helyezésére kell törekedni.

(Autoref.)

97/129

HANNABUSS, Stuart: Teaching library and information ethics = Libr.Manage. 17.vol. 1996. 2.no. 24-35.p.

A könyvtári-tájékoztatási etika tanítása

Esettanulmány; Könyvtáresetika; Könyvtárosképzés -felsőfokú

A professzionális szintű könyvtári és tájékoztatási munka feltételezi a megfelelő etikai normatívák ismeretét és betartását. Az információs termékek és szolgáltatások etikai és jogi problémákat is felvetnek, bár konkrét és részletezett etikai kérdéseket nehéz találni a szakirodalomban. A szerző ismerteti az etikai problémák meghatározásának nehézségeit a könyvtári-információs szakmában, s a könyvtárszakos hallgatók számára az etikai kérdések alapelveinek és gyakorlati vonatkozásainak értékeléséhez esettanulmányok vizsgálatát javasolja. A könyvtártudományi oktatókat arra kéri, hogy gondolkozzanak el a szakmai etika oktatásának lehetséges alappelvein. A kérdés tanulmányozásának segítésére egy ajánló bibliográfiát is közread.

(Autoref.)

Lásd még 136, 224

Oktatás és továbbképzés

97/130

VLASÁK, Rudolf: Mezinárodní konfrontace nových koncepcí ve výchově a výuce informačních pracovníků a knihovníků pod patronací FID a EUCLID = Nár.Knih. 7.roc. 1996. 1.no. 14-16.p.

Res. angol nyelven

A FID és az EUCLID által patronált új informatikus- és könyvtárosképzési koncepciók nemzetközi konfrontálása

Egyesület -könyvtári -nemzetközi; Együttműködés -nemzetközi; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés

A beszámoló címében említett szembesítésre egy koppenhágai konferencián került sor 1995. november 21-én és 22-én. Rajta 50 oktató vett részt Európa keleti és nyugati országaiból, valamint néhány más országból is. Keretében összesen 25 előadás hangzott el. A célkitűzése az volt, hogy – új gondolatok, modellek és eszközök alkalmazásával – utat találjon az informatikus-, illetve könyvtárosképzés közös elemeinek jobb gyakorlati egységesítése és integrálása felé.

A mindinkább az angol Library and Information Schools (LIS) néven jelölt képzési formák különböző országokbeli és különböző koncepciók jegyében „futtatott” változatainak szembesítéséből a konferencián a következő közös tanulságok levonása vált lehetővé:

1.) Mindinkább (különösen az egyetemi tanterveken) terjed annak felismerése, hogy az informatikus-, illetve könyvtárosképzésben szükség van a szakmai pályaképek integrálására, mégpedig az elfoglaltságok többféle alfaját megkülönböztetve. Ez az integráció – valamennyi hordozó és technika megismerésének követelményével – sokkal biztonságosabbá és eredményesebbé tenné a képzést.

2.) Egyre csökken az a különbség, amely a képzési technika és módszerek között korábban a keleti és nyugati országok között volt tapasztalható.

talható. Ez a trend a már előbb „elnyugatosított” horvátországi és szlovéniai képzéstől eltekintve, főként Szlovákiára, Lengyelországra és Magyarországra jellemző, de – nem kis meglepetésre – a balti országok is jeles erőfeszítésekkel büszkélkedhetnek ez irányban.

3.) Az oktatási programok sorra–rendre közgazdaságilag orientált diszciplínákkal egészülnek ki. Ezek egyrészt felkészítik a hallgatókat saját intézményük majdani vezetésére, másrészt a hallgatók képességet szereznek ezáltal a legkülönfélébb szakemberek használói szükségleteinek megismerésére, beleértve az államigazgatás és a helyi igazgatás szükségleteit is.

4.) Az oktatási programok alakulására elemi hatással van az Internet és különböző szolgáltatásainak megléte. A WWW hatalmas kihívást jelent mind a könyvtárosok, mind pedig az informatikusok számára, hiszen a végfelhasználóknak kényelmes hozzáférést kínál mind az adatbázisokhoz, mind az online terjesztett teljes szövegű dokumentumokhoz.

5.) A szakmai ismeretek egyik végén az információs menedzsment ismeretei, a másikon a könyvtártudományi tudnivalók állnak, beleértve a velük összefüggő levéltári ismereteket is. Ezért nevezzük – már említés esett róla – mindezt információs- és könyvtártudománynak.

6.) Különösen európai méretekben erősödnek az egyes tanszékek kapcsolatai. E tekintetben a britek és a dánok a legaktívabbak, a hajdani „lágercsoportból” pedig a szlovákok és a magyarok. Máris készül az az adatbázis, amely a jövőben a világ valamennyi képző intézményéről fogja tartalmazni az alapvető információkat. Valószínű, hogy ebből az EUCLID és az UNESCO által támogatott projektből az Internet WWW szolgáltatásában koordinált homepage-rendszer alakul ki. Ezen az úton-módon pl. napjainkban is lehetőség van a prágai Károly Egyetem információs és könyvtári tanszéke, illetve az általa oktatott valamennyi tárgy tartalma felől tájékozódni.

(Futala Tibor)

97/131

MEYRIAT, Jean: Documentalistes et bibliothécaires: regards croisés sur leur formations = Bull.Bibl.Fr. 41.vol. 1996. 6.no. 37-40.p.

Res. angol és német nyelven

Összehasonlító tanulmány az információs szakemberek és könyvtárosok franciaországi képzéséről

Dokumentálóképzés -felsőfokú; Dokumentálóképzés -középfokú, alapfokú; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképzés -középfokú, alapfokú

A Franciaországban „könyvtáros” illetve „dokumentalista” névvel fémjelzett hivatás egyre közelebb kerül egymáshoz, mivel ugyanazokat a technikai eszközöket használják, és feladataik is hasonlóak. Képzési rendszereik azonban erősen eltérőek, ami egyrészt a történelmi hagyományoknak, másrészt az intézményi és kulturális különbségeknek tulajdonítható. A két szakmában megkövetelt jártasságok elemzése azt mutatja, hogy pedagógiai célkitűzéseik közös alapra helyezhetők.

(Autoref.)

97/132

CHMIELUS, Claudia: Perspektiven der Ausbildung in den Informationsberufen. Vom Allroundgenie zum Informationsspezialisten? Der Trend in den deutschen Ausbildungsinstituten = Bibliotheksdienst. 30.Jg. 1996. 11.no. 1877-1887.p.

Tájékoztató szakemberek képzésének perspektívái. A német képzőintézményekben érvényesülő trendek

Dokumentálóképzés -felsőfokú; Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Tanterv, óraterv

Németországban jelenleg 10 felsőfokú képzési intézményben lehet könyvtárosi diplomát szerezni, kilenc szakfőiskolán és a berlini Humboldt Egyetemen. A szakfőiskolák közül háromban intern képzés folyik, a többiben extern. (A

német felsőoktatásban az intern képzés kötöttebb rendszert jelent: közalkalmazott-jelölteket képeznek, a kötelezően előírt tantárgyak magas arányával, ezzel korlátozva az egyéb stúdiumok felvételének lehetőségét. Az extern forma szabadabb tantárgyválasztást, önállóbb és kreatívabb ismeretelsajátítási formákat jelent.)

Az informatikus- és könyvtárosképzés reformjának fő jellemzői:

1. A megcélzott pályák körének kiszélesítése. A képzés nem korlátozódhat a jövőben a közkönyvtárakra, mint potenciális munkaerő-feltevőkre, hanem az információs és dokumentációs intézmények széles körét kell figyelembe vennie.

2. A képzés tartalmának bővülése. A hagyományos könyvtárosi ismeretek mellett: a könyvtári- és adatbázis rendszerek értékelése, kiválasztása és alkalmazása, navigálás az egyre sűrűsödő információs dzsungelben, az elektronikus dokumentumok kezelése, használó-orientáltság, kommunikációs készség.

3. Új oktatási és tanulási formák bevezetése.

4. Több gyakorlati foglalkozás. Az egyetlen nagykönyvtárban eltöltött hosszú gyakorlati idő helyett több alkalommal folytatott gyakorlat különféle intézményekben.

5. Projektmunka. Több témát átölelő, gyakorlat- és problémaorientált közös munka.

Az egyes képzőintézmények reformtörékei:

Stuttgart. Az 1995/96-ban bevezetett reform: a közművelődési és tudományos könyvtárosok (új közös nevükön: információs menedzserek) részére két szemeszteres közös alapstúdium, utána a képzés szétválik. A választható tárgyak aránya: 40%. Hét szemeszteres képzés, a diploma megfelel az európai normáknak.

Köln. Jelenleg még elkülönül a könyvtárosok és az információs szakemberek képzése. A jövőben az utóbbiak képzését az Információs Menedzserképző Intézet veszi át. A könyvtárosok (a köz- és a tudományos könyvtárosi képzés szétválasztása nélkül) 8 szemeszteres képzésben részesülnek. Szakosodási lehetőségek: tájékoztató könyvtáros, információtechnikus, könyvtári menedzser, állományfeltáró szakember, médiakönyvtáros.

Hamburg. Az integrált képzés úttörőjeként Hamburgban már 1973-ban bevezették az Y-

modell. (Köz- és tudományos könyvtárosképzés, mint a közös alapképzésből kinövő két irányzat.) Jelenleg 5 szemeszteres alapképzés után a hatodikban a következő szakosodási lehetőségek nyílnak: információtechnika, menedzsment, információs tevékenység, kulturális- és média-tevékenység.

Hannover. Jelenleg csak tudományos könyvtárosi képzés folyik, 1994 óta a szak „Könyvtárügy, informatika és dokumentáció” elnevezését „Információ- és kommunikációügy”-re cserélték fel. A speciális szakismeret elismeréséhez az adott területen szerzett 100 pont szükséges. Szakosodási lehetőségek: szakkönyvtárak, gazdaság- és társadalomtudomány, információkövetítés, könyvtári informatika, zeneművek és hordozói, történeti állomány.

Potsdam. A szakfőiskolát 1991-ben alapították. A könyvtárosokat eleinte a levéltárosokkal közösen képezték, azonban hamarosan kiderült, hogy a két szakterületen nincs sok közös vonás. A közös képzés jelenleg csak az alapképzésre korlátozódik.

Következtetések:

A közös alapképzésen túl a különböző főiskolák eltérő utakat választanak. Ennek ellenére (vagy éppen ezért) szükség van a különböző főiskolák oktatóinak szoros kooperációjára. Közösen kellene kimunkálni, hogyan lehetne könnyebbé tenni a hallgatók számára a főiskolák esetleges cseréjét tanulmányi idejük közben. (Jelenleg az eltérő tantervek ezt megnehezítik.) Jó lenne, ha a jelentkezők nem csak lakóhelyük szerint, hanem az eltérő tananyagok alapján választanának főiskolát.

A legtöbb könyvtárosképző intézet elvesztette korábbi önállóságát, és egy nagyobb oktatási intézmény részévé vált. Ennek előnyei is vannak: a könyvtárosi ismereteket szélesebben lehet megalapozni, a hallgatók számára mód nyílik pl. a kommunikációelmélet, az üzemgazdaságtan, az informatika, a kulturális menedzsment ismereteinek elsajátítására.

Sajnálatos hiánya a német könyvtárosi szakképzésnek, hogy nem ad lehetőséget a munka mellett további fokozatok megszerzésére, mint pl. a dániai képzési rendszer.

(Katsányi Sándor)

97/133

SUTHERLAND, Ewan: Global virtual graduate schools: learning in cyberspace = *Aslib Proc.* 48.vol. 1996. 10.no. 223-231.p.

Globális virtuális egyetemi kar: oktatás a kibertérben

Didaktika -felsőoktatási; Elektronikus könyvtár; Könyvtárosképző intézmény; Számítógép-hálózat

Az Internet és a World Wide Web robbanás-szerű növekedése, elérhetőségük otthonról és a munkahelyekről, az elektronikus kiállítások, fórumok, és folyóiratok, a virtuális és digitális könyvtárak mind-mind hatással vannak az oktatásra.

Ez az információtechnológiai fejlődés stratégiai jelentőségű lehetőségeket teremt a felsőoktatás számára. A képzés nem zárul majd le a diploma megszerzésével, hanem a végzetek egész szakmai pályafutásuk során rendszeres képzésben vesznek részt. Megszűnik a képzés helyhez kötöttsége, professzorok helyett ún. facilitátorok (a technológiát alkalmazó, vitára és interaktív részvételre buzdító oktatók) tanítanak. A számítógép használata az oktatásban átláthatóvá teszi az egész tevékenységet, mérhetővé az intézmények, kurzusok, modulok, sőt az egyes órák hatékonyságát.

A paradigmaváltás lényege nem a technológiában van, hanem a hallgatók és az intézmények kapcsolatában. Nem ipari méretekben való képzésről van szó, hanem arról, hogy a hallgatók számára szakmai pályafutásuk során akkor garantálják a szakmai fejlődést, amikor arra munkájukhoz ténylegesen szükség van. A hallgatók körébe tartoznak a nappali tagozatos hallgatók mellett a korábban végzetek is, akik visszatérnek, akár tanítás, akár tanulás, akár mindkettő céljából, az egyetem klasszikus, középkori fogalmának megfelelően.

Az üzleti tanulmányokhoz és az orvostudományhoz hasonlóan a könyvtárosképzésben is létrejöhetnek globális virtuális képzőintézmények. A könyvtári és a tájékoztatási szakmában igen jelentős változások zajlanak, ezért a könyvtárak kikövetelik a lehető legjobb, legkorszerűbb képzési lehetőségeket. Ha sikerül virtuális kép-

zőintézményeket létrehozni a legjobb könyvtárosképző intézményekben, amelyek képesek a kívánt erőforrásokat és szakértelmet rendelkezésre bocsátani, akkor azok magukhoz vonzhatják a legjobb hallgatókat.

(Hegyközi Ilona)

97/134

WALLING, Linda Lucas: Going the distance: equal education, off campus or on = *Libr.J.* 121.vol. 1996. 20.no. 59-62.p.

Távoktatás – egyenlő eséllyel

Könyvtárosképzés -posztgraduális; Távoktatás

A Dél-Karolinai Egyetem Könyvtártudományi és informatikai intézete (University of South Carolina – College of Library and Information Science) 1982-ben indította el televíziós oktatási programját. 1992-től hároméves egyetemi szintű könyvtárosképzést nyújtanak műholdon keresztül élő, interaktív formában. A távoktatási programot kiterjesztették Nyugat-Virginia és Georgia államra is.

A tanszék munkatársai nagy reményekkel, ugyanakkor fenntartásokkal kezdték el a televíziós oktatói munkát, tartottak attól, hogy bizonyos kurzusok nem alkalmasak arra, hogy a távoktatás keretében hatékonyak lehessenek. Azt sem lehetett előre felmérni, hogyan viselik el a hallgatók az elszigeteltséget. Napjainkra kiforrott ez az oktatási forma, és a kedvező tapasztalatok valamint a vitathatatlan előnyök (nem kell az egyetemi központokba utazni, könnyebben beilleszthető a felnőttek, családosok életrendjébe) hozzájárultak az elterjedéséhez. A Dél-Karolinai Egyetemen is rendelkezésre áll már valamennyi könyvtári kurzus a távoktatást igénylők számára. Természetesen az interaktív képzés kiegészül gyakorlatokkal, könyvtárlátogatással, továbbá postázott videokazettákkal. Az egyetem és a diákok közötti kapcsolattartást nagymértékben megkönnyíti az e-mail. Nagy gondot fordítanak arra, hogy a hallgatók hangja és arca a technika segítségével összekapcsolódjon, a képernyőn

bemutassák őket. Szocializációjuk érdekében alkalmazzák a korszerű PR módszereket.

A tapasztalatok szerint a távoktatás jótékonyan befolyásolja a tanárok előadásmódját, ugyanis a kontroll révén hatékonyabb és kreatívabb oktatási stílust tudnak kialakítani, ami visszahat tantermi előadásaira is. A csúcstechnológia alkalmazásához hozzászoknak a tanárok és a hagyományos előadásaihoz is igyekeznek minél korszerűbb műszaki feltételeket biztosítani, munkájukat tudatosabban végezni.

A hallgatóktól nagy erőfeszítéseket, elhivatottságot kíván meg a távoktatás, gyakran elszigeteltség jellemzi, majd pedig fárasztó utazások a könyvtári helyszíni gyakorlatra, ahol a hallottak-látottak a való világgal egészülnek ki. Ehhez az egyetemen kívül a szakma támogatására is feltétlenül szükségük van, csak így biztosítható számukra a forrásokhoz való hozzáférés.

Az úttörő vállalkozás kockázattal is jár. A távoktatás alkalmazása a felsőfokú könyvtárosképzésben nem volt zökkenőmentes. Az eredmények azonban igazolták a Dél-Karolinai Egyetem reményeit. Földrajzi szempontból nagy terület számára tudnak jól képzett könyvtárosokat biztosítani. Felméréseik szerint nincs mérhető különbség az egyetem falai között, illetve a távoktatásban szerzett tudás és könyvtáros diploma között. Volt hallgatóik szakmai életútját nyomon követve az tapasztalható, hogy sok „táv dolgozat” jelenik meg nyomtatásban, a munkáltatók pedig elégedettek az innen kikerülő szakemberekkel, akik megállják a helyüket a könyvtári munka valamennyi területén – legyen az szolgáltatás, vezetés, csoportmunka vagy döntéselőkészítés –, képesek arra, hogy megtervezzék és kivitelezzék a fejlesztési programokat.

(Pappné Farkas Klára)

97/135

HUTCHINGS, Maggie – DALE, Penny: Do we connect?: a staff development programme = New Rev.Acad.Libariansh. 1.vol. 1995. 119-137.p. Bibliogr.

Bekapcsolódunk? – A személyzet aktivizáló, csoportos továbbképzése egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Személyzet; Továbbképzés

A személyzetfejlesztés illetve a személyzet képzése eltérő tanulási hozzáállást kíván meg. Azok a könyvtárosok, akik a technikai jártasságok passzív elsajátításához vannak hozzászokva, képzés alatt mindig oktatást értenek, s bizonytalanul érzik magukat egy aktív tanulási környezetben. A cikk egy személyzetfejlesztési program megtervezését és eredményeit ismerteti, amely a használókra irányuló gondoskodásra, továbbá a velük való kommunikációt szolgáló jártasságokra és folyamatokra helyezi a hangsúlyt. Elemzi a csoportos munka jellemzőit és a program eredményeit, és bizonyos módosításokat is megvizsgál. Arra a következtetésre jut, hogy a személyzetfejlesztési program jelentős haszonnal jár mind a szolgáltatás, mind az egyén számára, de a siker feltétele a résztvevők hajlandósága az egyéni felelősségvállalásra, és a vezetés elkötelezettsége.

(Autoref.)

97/136

LAWES, Anne: Training for change = Libr.Manage. 17.vol. 1996. 3.no. 29-31.p.

Milyen továbbképzést igényel a könyvtári munka körülményeinek változása?

Feladatkör; Könyvtárosi hivatás; Munkakörülmények; Munkaszervezés; Továbbképzés

A cikk megkísérli összefoglalni azokat a folyamatokat, amelyek lényeges szervezeti változtatásokat igényelnek a könyvtár- és tájékoztatásügy területén, és elemzi ezek képzési vonatkozásait. A következő jelenségeket tárgyalja: munkaerőleépítés, privatizálás, a szervezeti célok megváltozása, a döntési illetékesség szükségessége a szervezet alsóbb szintjein, a technológiai fejlődés és a közvetlen használókra építő szol-

gáltatások előtérbe kerülése. Ezek mindegyike jelentős hatást gyakorol az információs szakemberek szerepére és a vezetőképzés prioritásaira. (Autoref. alapján)

97/137

HECQUARD, Françoise: Formations de formateurs: une nécessité = Bull.Bibl.Fr. 41.vol. 1996. 6.no. 30-36.p.

Res. angol és német nyelven

A könyvtártudományi oktatók pedagógiai képzésének szükségessége

Képzés -rokon területen; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés; Oktató -könyvtárosképzésben; Továbbképzés

Franciaországban a könyvtárosképzést gyakran szakkönyvtárosok szervezik, akik maguk is tanítanak a tanfolyamokon. E munkát általában minden pedagógiai előtanulmány nélkül végzik, aminek káros következményei lehetnek az általuk szervezett képzés hatékonyságára, valamint mind a résztvevők, mind a munkáltatók által elvárt értékére. A képzés megkezdése előtt ezért gondosan meg kell vizsgálni az oktatás céljait, a tananyag leckéit, a potenciális hallgatók elvárásait, továbbá foglalkozni kell az oktatás módszertani és logisztikai kérdéseivel. E feladatokat szem előtt tartva szervez tanfolyamokat 1993 óta az oktatók szára a Mediadix Könyvtárügyi Oktatási Központ.

(Autoref. alapján)

Lásd még 129, 196

Szabványok, normatívák

Lásd 176, 191, 195

Egyesületek, konferenciák

97/138

Pervyj Obserossijskij Den' bibliotek = Naučn. Teh.Bibl. 1996. 9.no. 3-8.p.

Az első Össz-Oroszországi Könyvtári Nap. – Jelcin köszöntőjével, E.Ju. Szidorov kulturális miniszter alkalmi beszédével és az IFLA levelével

Konferencia -nemzeti; Könyvtárpropaganda

Oroszországban 1996 óta május 27-e a könyvtárak napja, amely a társadalom elismerését hivatott kifejezni a nép szellemi felemelkedésében különleges jelentőségű könyvtárak iránt. A Kreml kongresszusi palotájában megtartott első ünnepségen a szónok meleg szavakkal méltatta az orosz könyvtárak és könyvtárosok teljesítményét, és vázolta az orosz könyvtárügy fejlesztésének feladatait. Az ünnepet üdvözölte Borisz Jelcin orosz elnök, valamint az IFLA vezetősége is.

Az Összoroszi Könyvtári Napot nemcsak szakmai, hanem népi ünnepnek is szánják, mivel Oroszország az egyik „legolvasottabb” ország volt és marad a jövőben is. A könyvtárak az orosz történelem minden nehéz időszakában helytálltak, a könyvtárosok a művelt emberek generációi nevelték fel.

Az orosz össznemzeti könyvtári állomány hatalmas információvagyonot jelent, amelynek kiaknázása és gazdagítása kiemelt politikai feladat, különösen az információs társadalom felé vezető úton, amelynek alapja az információhoz való szabad hozzáférés lesz. E célból széles körű és korszerű technikával felszerelt könyvtári-információs rendszereket kell létrehozni. E stratégiai cél megvalósításához Oroszországban megvannak a megfelelő előzmények és alapok: képzett könyvtárosokkal működő, több mint 150 ezer könyvtár, köztük világméretűek is. A technológiai lemaradás, a korszerű eszközök hiánya, az elektronikus formában hozzáférhető adatbázisok alacsony száma és hiányosságai megnehezítik a könyvtárügy fejlődését. A változás azonban már elkezdődött: a könyvtárak számítógépe-

sítésére föderális programokat fogadtak el, a könyvtárosok sokaságát képezték ki a számítógéppel való munkára, sok könyvtár munkafolyamatai már gépesítve vannak. Mindezt az ország vezetői az egész országra kiterjedő jelentőségű ügynek tekintik, és megteremtik az eszközöket a program megvalósításához.

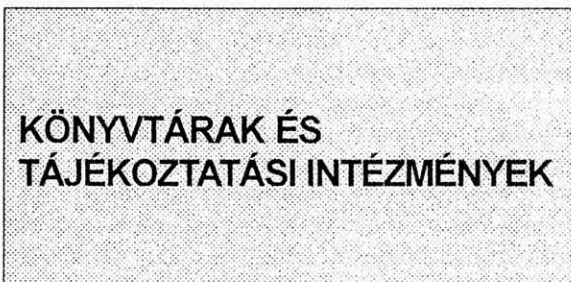
A könyvtárak kiemelt fontosságú feladata Oroszország és a FÁK országai egységes információs potenciáljának a megőrzése. Kötelesek minden orosz állampolgár számára biztosítani a hozzáférést a más köztársaságok kulturális javaihoz is, illetve közreműködni az orosz kultúra határon túli terjesztésében, elsősorban az ott élő orosz ajkúak igényeinek figyelembevételével.

A könyvtárügyről, illetve a kötelempéldányról szóló törvények elfogadásával megteremtődtek a könyvtári rendszer működésének megfelelő jogi keretei. E törvények azt a felismerést tükrözik, hogy a könyvtárügy a kultúra, a tudomány és az oktatás alapágazata, állapota egyenesen hat az egyéb ágazatok fejlesztési perspektíváira is.

Az állam tisztában van a könyvtárak iránti erkölcsi és anyagi köteletségével: a kormány tárgyalja a kulturális minisztériumnak a kultúra területén dolgozók anyagi helyzetének javítására vonatkozó javaslatait.

(Rácz Ágnes)

Lásd még 128, 130

Általános kérdések

97/139

ŽAD'KO, N.V.: Analiz susnostnyh karakteristik biblioteki kak sociokul'tornogo instituta = Bibliotekoved. 1996. 3.no. 54-64.p. Bibliogr.

A társadalmi-kulturális intézményként felfogott könyvtár lényegi jellemzőinek elemzése

Feladatkör; Társadalmi követelmények

Szerzőnk a korábbi orosz (szovjet) könyvtárontológiai (lételméleti) szakirodalom legjobb darabjainak tüzetes elemzése nyomán megállapítja, hogy a tiszteletreméltó részeredmények ellenére ebben a szakirodalomban súlyos fogyatékoságok is előfordulnak. Ezek nem utolsósorban a könyvtár lényegi jellemzőinek, illetve működési irányainak és formáinak (ezek együttesen működési jellemzőknek nevezhetők) összekeveréséből-összemosásából adódnak. E fogyatékoságok miatt aztán egy sor téves anamnézia született, olyan, amely nem bizonyult-bizonyul alkalmasnak a könyvtárügy különféle bajainak gyógyítására.

Žad'ko szerint a könyvtárnak mint társadalmi-kulturális intézménynek (tehát: a könyvtárak mindegyikének, azaz „A” könyvtárnak) két lényegi jellemzője, másként mondva: társadalmi funkciója van, úm. a tájékoztatási és a memoriális. E két jellemző a könyvtártörténet egészére nézve állandó, pontosabban állandóan jelen levő, és a könyvtár mint társadalmi-kulturális intézmény intézményi stabilizálásának biztosítására és a társadalmi változások iránti alkalmazkodókészségének elősegítésére hivatott. Az ugyan előfordulhat, hogy esetenként az egyik vagy a másik jellemző háttérbe szorul, ez azonban kóros, sokáig nem tolerálható állapot. Az ilyen anomáliák akkor következhetnek be, ha az egyes könyvtárak működési jellemzői, a rájuk jellemző működési irányok és formák valami miatt (pl. történelmi kataklizmák következtében) nem változnak (nem tudnak változni) a társadalmi szükségleteknek megfelelően. Így hát a lényegi és a működési jellemzők között kölcsönhatás áll fenn.

Egyébként a működési jellemzők „készlete” is állandó, de a társadalmi szükségletek és a technikai lehetőségek változásai szerint módosuló tartalmaik vannak. Az említett jellemzőkön belül egyfelől működési irányok, másfelől működési formák különböztethetők meg. A működési irányok: tájékoztatási, szocializáló, képzési-mű-

velési. A formák pedig: állományépítés, állományvédelem, könyvtári ellátás, információs ellátás és irányítás.

(Futala Tibor)

Nemzeti könyvtárak

97/140

LINE, Maurice B.: National libraries and national funding = Alexandria. 8.vol. 1996. 3.no. 151-153.p.

A nemzeti könyvtár és fenntartója, a nemzeti költségvetés

Feladatkör; Nemzeti könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Napjainkban számos nagy nemzeti könyvtárnak kell szembenéznie az állami támogatás drasztikus, 5-10%-os csökkentésével. A gazdaságilag fejlett országokban ezt azzal indokolják, hogy a gazdaság fejlődése csak a közösségi kiadások csökkentésével tartható fenn, továbbá azzal, hogy más területeken sürgetőbb kiadások merülnek fel (pl. az egészségügyben és a szociális ellátásban). Az érvek között szerepel az is, hogy meg kell őrizni az országok versenyképességét a kelet-ázsiai országokkal szemben, s ehhez az átlagjövedelmek emelésére, ugyanakkor értelemszerűen a közösségi kiadások csökkentésére van szükség.

Egy kormány sem tagadja, hogy felelős az infrastruktúra fenntartásáért (pl. a közlekedés, a távközlés terén). Nem világos azonban, hogy a könyvtárak azért kapnak-e kevesebb támogatást, mert nem tartják őket az infrastruktúra részének, vagy pedig szándékosan kényszerítik őket arra, hogy nagyobb hatékonyságra törekedjenek.

A nemzeti könyvtárak egymáshoz viszonyított helyzete az általános csökkentési törekvések

miatt nem változik – nem tudnak tehát egymás példájára sem hivatkozni. Mind ez ideig a legtöbb nemzeti könyvtár megkapta a végzett (nem a végzendő!) tevékenységéhez szükséges támogatást. Az utóbbi 15-20 év megszorításai nem eredményeztek lényegesen rosszabb szolgáltatásokat.

A nemzeti könyvtári költségvetés megnyírbálása más könyvtárakra is hatással van. Ezeknek kell például a nemzeti gyűjtemény hiányait pótolniuk; többet kell fizetniük a nemzeti könyvtár szolgáltatásaiért. (Igen kevés nemzeti könyvtár képes egyébként kiadásainak több mint 10%-át megtermelni.) A csökkenő vásárlóerő hatása megmutatkozik a könyvkiadásban, majd jóval később az oktatásban és a kultúrában is.

A kormányzat piaci viszonyok közé szeretné helyezni a nemzeti könyvtárakat. Mindez elképzelhető a közkönyvtárak esetében, de ott is csak a kurrens szolgáltatások és bizonyos dokumentumtípusok tekintetében. Nem szabad elfeledkezni az általános szociális juttatásokról, amelyek az ingyenes könyvtári szolgáltatásokat is tartalmazzák. Köztudott, hogy a használók szívesen adnak anyagi támogatást a közkönyvtárak számára. Ugyanez, illetve a magánszektor megbízhatóan érkező, rendszeres támogatása nehezen képzelhető el a nemzeti könyvtárak esetében.

A nemzeti kiadványtermés gyűjtésének és tárolásának alapvető funkciója ma sem kap megfelelő támogatást. A kötelempéldányok beszerzése nem eléggé hatékony, nem fordítanak elég figyelmet az állomány védelmére. Egy másik anomália: javában folyik az információs társadalom létrehozása, ugyanakkor megfelelnek a könyvtárak szerepéről, sőt a nemzeti könyvtárat sok helyen pusztán könyvmúzeumnak tekintik.

A kulturált és tájékozott társadalom eszméje nem válhat a gazdasági növekedés áldozatává.

(Hegyközi Ilona)

97/141

DAY, Alan: The British Library: the cost is counted = Libr.Rev. 45.vol. 1996. 8.no. 6-16.p. Bibliogr. 15 tétel.

British Library: mennyibe kerül az új épület?

Gazdálkodás -könyvtárban; Könyvtárepület -nemzeti; Nemzeti könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A British Library (BL) új otthonának építkezését folyamatos kritika kísérte mind szakmai, mind pénzügyi oldalról. A jelenlegi sajtókampányt az Állami Számvevőszék (National Audit Office – NAO) vizsgálata váltotta ki, amikor a jelentés részben már 1995 végén, s teljes egészében 1996 februárjában kiszivárgott a sajtóba. Kétségtelenül nem volt szerencsés időpont, hogy a BL újabb 30 millió fontot kérjen az épület bővítéséhez, ráadásul a Művelődési Minisztérium (Department of National Heritage – DNH) el akarja adni az illető telket. A könyvtárat egyaránt támadja a DNH és az olvasók türelmetlen csoportja. A BL igyekszik az 1996/97-es költségvetését úgy kiegyensúlyozni, hogy ne érje kár az olvasói érdekeket és a legfontosabb fejlesztési programok se üljenek le. Ennek fejében egy-két év alatt 200 fővel csökkenteni kell létszámát, visszafognia gyarapítását (felszámolni a duplikációt a külföldi folyóiratokban, 50%-kal csökkenteni a kéziratokra fordított összeget, kevesebb monográfiát beszerezni stb.), megkurtítani a számítástechnika és telekommunikáció kiadásait, a Research and Development Departmentet megkarcsúsítani és költségvetését 13%-kal redukálni stb.

Az NAO jelentése meglehetősen borús képet rajzol az egész építkezésről. A kritika főként a minisztériumot érte, ahogy a projektet 1988 óta menedzselte. A miniszter asszony meg is próbálta rávenni az NAO-t a kép szállítására, nem sok sikerrel.

A jelentés bevezető fejezete megállapítja, hogy a legtöbb probléma az 1972-1980 során hozott kormánydöntésekre és finanszírozási megoldásokra megy vissza. Tovább súlyosbított a helyzet, amikor a DNH 1988-ban a maga kezébe vette a beruházás intézését, s a bürokrácia útvesztőiben nem határozták meg egyértelműen a felelősségi kompetenciákat. A DNH fő törekvése az volt, hogy a megszabott költségvetés keretein belül maradjon az építkezés, a BL

pedig biztonságos, működőképes és fenntartható épületet kívánt.

A második fejezet azt vizsgálja, miért csúsztak a határidők és mi okozta a költségek növekedését. Az NAO által leírt rémtörténetben kiemelten szerepel a mozgó könyvvállványok csődje, az elektromos vezetékek hibás beszerelése, a tűzvédelmi rendszer elhúzódó kiválasztása. A kisebb technikai hiányosságok már csak a függelékben szerepelnek. Ezzel együtt a DNH állandóan sürgette a beköltözést. Mindez oda vezetett, hogy az eredeti 450 milliós költségvetés 496 millióra növekedett, úgyhogy költői formában az a kérdés is felmerült, nem kellene-e feladni az egész vállalkozást.

A harmadik fejezet azokkal a problémákkal foglalkozik, amelyek a projekt gyenge menedzseléséből, a DNH és a BL között megosztó felelősség tisztázatlanságából, a beruházás szervezetlenségéből, a nem kielégítő pénzügyi és minőségi ellenőrzésből fakadtak.

A negyedik fejezet az ún. 1A szakaszt követő, befejező fázist elemzi, s megállapítja, hogy ez viszonylag zavartalanul bonyolódott le, kisebb csúszása (1996 februárja helyett júniusra készült el) éppen az 1A szakasz problémáira vezethető vissza.

Végezetül a jelentés megállapítja, hogy az 1206 olvasóhely csak 12%-os emelkedést jelent a mostani kapacitáshoz képest, s kérdéses, hogy a tervezett intézkedések mennyiben segítenek az üres helyre várakozó olvasók baján.

A sajtóvisszhangból a The Times ítéletét érdemes idézni: „A tisztviselők kisszerű perlekedése és döntésképtelensége megháromszorozta a BL új épületének kiadásait és a műszaki ballépések hosszú sorát eredményezte.” A BL új épületének hosszú története véget fog érni ugyan, de vannak még meglepetések a tarsolyban.

(Papp István)

97/142

JAUSLIN, Jean-Frédéric: The Swiss National Library and its environment = Inf.Technol.Lib. 15.vol. 1996. 2.no. 113-117.p.

A Svájci Nemzeti Könyvtár története és feladatai

Gépi könyvtári hálózat; Nemzeti könyvtár

A Svájci Nemzeti Könyvtár 1895-ben jött létre az 1848 után készült Helvetica gyűjtésére. 1928-ban kapta feladatául nemzeti központi katalógus létrehozását.

1970-től kezdve súlyos anyagi megszorítások rontották szolgáltatásait. 1989-ben egyesítették az államszövetség több kulturális intézményével.

1990-től megkezdődött helyzetének felmérése és a könyvtár munkájának újjászervezése. Anyagi helyzete igen rossz volt, alacsony létszámmal működött, továbbá gyengék voltak bel- és külföldi kapcsolatai.

A 2.8 millió dokumentum és 5 millió katalógustétel gépre vitele mellett a RAMSES (Reorganization for Automated Management System and Enhanced Services) elnevezésű fejlesztési program a funkciók új meghatározását is célul tűzte ki.

A gyűjtőkör kiterjed a nem hagyományos dokumentumokra is. Az egész országra kiterjedő savmentesítési és más állománymegőrzési programokat indítottak be. Az információterjesztésben fokozott figyelmet fordítanak az elektronikus formákra, mindazonáltal hagyományos módon is kölcsönöznek könyveket annak ellenére, hogy csak egy példányban kapják meg azokat. Ezt nem könnyű megoldani, mivel nincs minden kantonban kötelespéldány-rendelet, szövetségi jogszabály pedig egyáltalában nincsen.

Új földalatti raktárat építenek. Folytatják a bibliográfiai tevékenységet az államszövetség négy nyelvén, azaz németül, franciául, olaszul és retoromán nyelven megjelent dokumentumok vonatkozásában.

Nem kívánnak egyetlen rendszert létrehozni, de arra törekszenek, hogy a különböző nyelvű rendszerek kompatibilisnek legyenek egymással, mivel az eddigi fejlesztések nyelvenként eltérőek voltak.

A használatban lévő különböző könyvtári rendszerek egymáshoz való közelítésén és egy

új koherens rendszer kidolgozásán fáradoznak. Folyik egy nemzeti számítógépes információs rendszer kialakítása.

(Koltay Tibor)

97/143

VOOS, Claudia: 200 Jahre Nationalbibliothek in Portugal = Bibliotheksdienst. 30.Jg. 1996. 10.no. 1641-1644.p.

200 éves a portugál nemzeti könyvtár

Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár

Portugália Nemzeti Könyvtárát 1796-ban alapították. Állományának alapja a jezsuiták Real Mesa Censória nevű intézményének könyvtára volt, amely rövidesen kiegészült az Academia Real da História kéziratgyűjteményével. Adomány és vásárlás útján is gazdagodott az új intézmény, pl. a 42 soros Biblia egy példányával. Az első kézírásos katalógus 1801-ben készült, 1816-ban pedig a különböző olvasótermekben elhelyezett művek száma elérte a 60 ezret.

A könyvtár történetének második periódusa (1836-1969) a könyvtár újrászervezésével és az 1834-ben feloszlott szerzetesrendek könyveiből való részesedéssel kezdődött. Egy 1841-es felsorolás már 183 ezer címet ad meg. 1844/45-ben nyomtatott katalógusok jelentek meg egyes állományrészekről (15. századi könyvek, Bodoni és Elzevir gyűjtemény, ritka és értékes könyvek).

A 19. század második felében bevezették a tematikus részlegeket, megszervezték a könyvtárosok szakmai továbbképzését. 1919-ben igazgatási-szervezeti reformokat vezettek be, rátértek ez egységes katalogizálásra, 1920-tól szaklapot jelentettek meg Anais das Bibliotecas e Arquivos címmel, 1923-ban kiadták a portugál bibliográfiák bibliográfiáját, 1926-ban pedig a 16. századi portugál nyomtatványok jegyzékét. Az eredmények mellett azonban egyre súlyosabb gondot jelentett a dokumentumok megóvása: lopások sorozata, nem megfelelő raktári viszonyok és főleg a rovarok veszélyeztették az állományt. Már ekkor felmerült egy új könyvtár-épület szükségessége, de az 1926-ban kezdődő

fasiszta diktatúra évtizedekig árnyéklétre kárhoztatta a Nemzeti Könyvtárat. Csak az 50-es évek elején indultak új kezdeményezések: 1953-ban bevezették a tizedes osztályozási rendszert és 1956-ban megkezdték az új könyvtárépület tervezését. A megnyitást csak 13 évvel később, 1969-ban ünnepelhette a könyvtár. Az új épület a Campo Grande-ra került, a Városi Egyetem közelébe. Állománya ekkor 561 ezer nyomtatványból, 16 ezer kódexből és kéziratból állt.

A fasiszta diktatúra összeomlása, 1974 után a nemzeti Könyvtár modern intézménnyé fejlődött. 1980 óta törvény biztosítja anyagi, szervezeti és tudományos önállóságát. 1982-ben átdolgozták a már régóta érvényben levő, de korszerűsítésre szoruló köteleispéldány-törvényt, ennek nyomán megújulhatott a Nemzeti Bibliográfia is. A 80-as években indult a PORBASE adatbázis, mely ma több mint száz portugál könyvtár számára biztosít online katalogizálást. 1988 óta az adatbank a nyilvánosság számára is hozzáférhető, 1995 óta Interneten keresztül és CD-ROM változatban is rendelkezésre áll. A könyvállomány jelenleg: 2,5 millió kötet.

A könyvtár szervezeti tagolódása:

1. Általános gyűjtemény: monográfiák és periodikumok.

2. Különgyűjtemények: Térképtár, Ikonográfiai gyűjtemény (rajzok, metszetek, plakátok és levelezőlapok, köztük Rubens és Dürer művei is), Zenei gyűjtemény (50 ezer kéziratos és nyomtatott kotta), Kortárs portugál irodalom archívuma (90 írói illetve politikusi hagyaték), Vakok részlege (Braille-írással készült könyvek és hangos könyvek).

3. Régi és ritka könyvek / kéziratok. (30 ezer értékes nyomtatvány a 16-20. századból, 1,5 ezer ősnymtatvány, 13 ezer kódex és kézirat.)

(Katsányi Sándor)

Lásd még 121, 190

Felsőoktatási könyvtárak

97/144

BAIN, Ian: Setting up the Moscow school = Libr.Assoc.Rec. 98.vol. 1996. 8.no. 418-419.p.

Az első nyugati stílusú egyetemi könyvtár létrehozása Moszkvában

Egyetemi könyvtár; Könyvtártelepítés; Támogatás -más országnak

Az angol szerző kétéves szerződés keretében irányította Oroszországban az első nyugati típusú egyetemi könyvtár létrehozását. A könyvtár a Közép-Európa Egyetem Felsőoktatási Támogatási Programja keretében létesült a moszkvai Népgazdasági Egyetem épületében, annak támogatásával.

A projekt indulásakor egy tanteremben összegyűjtött rendezetlen társadalomtudományi könyv- és folyóirathalmaz állt rendelkezésre. A könyvtár számára igen rövid idő alatt angol építők megfelelő helyiségeket alakítottak ki.

Gyűjtőkörébe a szociológia, a szociális munka, a pszichológia, a jog, a politikatudomány és a közgazdaságtan tartozik majd. A cél egy 25 ezer kötetes, főként angol nyelvű (20%-ban orosz nyelvű) művekből álló gyűjtemény kialakítása. Az időszaki kiadványok gyűjteménye 300 címet tartalmaz majd, ennek 30%-a lesz orosz nyelvű. A belföldi gyarapításban gondot okoz, hogy jelenleg az orosz könyvpiacra nincs megoldva a kiadványtermés bibliográfiai számbavétele.

A könyvtár korszerű számítógépes hálózatot kap majd, 15 terminállal és a szükséges szoftverekkel felszerelve. Az állomány nagy része szabadpolcra kerül (ez ma Oroszországban, még Moszkvában is nagyon ritka). Tervezik, hogy a könyvtár a későbbiekben a hallgatókon és oktatókon kívül külső használókat is fogadni fog. A kölcsönzési feltételeket az igényekhez szabták: a diákok maximum három napra négy művet, az oktatók hat napra négy művet vehetnek ki. A folyóiratokat nem kölcsönzik, ki-ki egy bizonyos keret terhéig másolatokat készíthet a cikkekről. A folyóiratok használatát referáló és indexelő szolgáltatások (CD-ROM-on és az Interneten) segítik.

(Hegyközi Ilona)

97/145

NIGGEMEYER, Elisabeth: Brandschutzmauer für das Internet?! Erfahrungsbericht der UB Hohenheim über die Einrichtung von Internet-Arbeitsplätzen für Benutzer = Bibliotheksdienst. 30.Jg. 1996. 12.no. 2057-2065.p.

Hogyan rendezett be a Hohenheimi Egyetemi Könyvtár Internet-munkahelyet a használók számára? Beszámoló a tapasztalatokról

Adatvédelem; Egyetemi könyvtár; Hozzáférhetőség; Számítógép-hálózat; Szerzői jog; Szolgáltatások

A hohenheimi egyetemi könyvtárban személyi számítógépen a használók rendelkezésére bocsátják a jelenleg lehetséges teljes könyvtári kínálatot: az e-postától az online katalógusig, a WWW-től a CD-ROM-ig, a Windows-alkalmazásoktól az adatbázis-szolgáltatásokig. Az Internethez való hozzáférés a használók számára ingyenes.

A számítógépes szolgáltatásokban bizonyos biztonsági irányelvek betartására törekszenek: rendszeresen ellenőrzik, milyen program fut a többféle funkciót kezelő munkahelyeken; igyekeznek figyelemmel kísérni a személyi számítógépek és az Internet önálló használatában a könyvtárosoknál tájékozottabb, tapasztalt felhasználók tevékenységét; különböző intézkedésekkel megakadályozni az Internettel való visszaéléseket.

A német jogban szerepel pl. a számítógépes szabotázs fogalma (ennek számít például a konfigurációk tönkretétele, a fájlok megsértése, vírusok elhelyezése). A könyvtárosok munkáját az esetleges károk helyreállításánál megkönnyíti a tartalékolás (backup), azaz az eredeti, hibátlan adatok megőrzése szükség esetére.

A német jog igen szigorúan bünteti a pornográf, a rasszista és a náci publikációk terjesztését. Amerikában már vannak olyan szoftverek (NetNanny, Cybersitter), amelyek a fiatalok érdekében ellenőrzik az Internethez való hozzáférést. Jogilag egyelőre még nem sikerült megoldani, hogy minden Internet-szolgáltató felelős legyen az általa hozzáférhetővé tett dokumentumok tartalmáért.

A szerzői jogvédelemmel is szembesülni kell. Az Interneten igen sokféle ingyenesen terjesztett információ áll rendelkezésre, de ezekről sem készíthető másolat a szerző engedélye nélkül. A kinyomtatás és a letöltés már a szerzői jog megsértésének számít. Megfelelő biztonsági szabványokra van szükség.

Felvetődött, hogy a könyvtárak az Internet-kávézókhoz hasonlóan ellenőrizték a használók forgalmát, illetve biztosítsák minden használó számára a géphasználati lehetőséget. A használó az Internet-kávézóban ugyanis meghatározott pénzösszeg ellenében egy bizonyos ideig használhatja a számítógépet, addig biztosítják számára a gép áramellátását.

A jogosult felhasználók azonosítására szolgálnak az „elektronikus tűzfalak” (firewall). Ezek olyan számítógépek illetve programok, amelyek a csatlakozási pontokon védik a helyi hálózat forgalmát a nagyobb hálózatból érkező illetéktelen behatolóktól, továbbá lehetővé teszik a kifelé irányuló kommunikáció nyilvántartását és bizonyos fokú ellenőrzését is.

Az Internet-használókat a könyvtáraknak célszerű központilag kiosztott használói azonosítóval és jelszóval ellátniuk. A bochumi egyetemen például SmartCardot használnak erre a célra. Sikerült elérniük, hogy az egyetemi könyvtárban az Internet-szolgáltatásokat csak az egyetemi közösség vehesse igénybe, a szolgáltatás ingyenes maradjon, és az egyetemi könyvtárból ne váljon olcsó Internet-kávéház.

(Hegyközi Ilona)

97/146

VAN GEMERT, Edward V.: Where have all the „lost” books gone? = Coll.Res.Lib.News. 57.vol. 1996. 9.no. 581-583.p.

Hová tűntek az „elveszett” könyvek?

Egyetemi könyvtár; Leltárhiány

1994-95-ben a Wisconsin-Madison Egyetem (University of Wisconsin-Madison University) könyvtárában részleges állományellenőrzést végeztek, mert a használók, különösen az

oktatók aggodalmuknak adtak hangot, hogy az eltűnt dokumentumok hátráltatják a tudományos kutatást. Létrehozták az „elveszett könyvek” nevű munkacsoportot (Lost Book Working Group) a probléma jellegének és mélységének feltárása és vizsgálata céljából.

Az egyetem könyvtári hálózatában 1992-93-ban végzett kérdőíves felmérés adatai szerint 0,5 – 0,58%-ra becsülték a könyvhiányt.

A központi könyvtár (Memorial Library) 3,2 milliós állománya nem tette lehetővé a teljes körű leltározást, ezért a részleges ellenőrzés mellett döntöttek. A szakirodalom azonban nem nyújtott támpontokat ahhoz, hogyan kell mintavételen alapuló leltározást végezni egy nagy egyetemi könyvtárban. Ezért a vizsgálati elveket és szempontokat a statisztika tanszék professzora dolgozta ki. A munkabizottság – a javaslat alapján – 1%-os minta mellett döntött, ami 22663 címet, illetve 2266300 egységet jelent.

A leltározásba – szerény díjazással – diákokat is bevontak, akiknek az volt a feladata, hogy a NOTIS kölcsönzési rendszerben kövessék a kijelölt dokumentumokat, kiszűrjék az „elveszett” vagy „törölt” megjegyzést tartalmazó tételeket, valamint összeállítsák a „lappangó” könyvek jegyzékét.

Az ily módon kijelölt 2112 könyv sorsát a továbbiakban a könyvtár nagy gyakorlattal rendelkező munkatársai vizsgálták, sikerült is 973-ra csökkenteniük a hiánylistát, ami a minta 4,3%-ának felel meg. Néhány szakterület esetében azonban kiugróan magas hiány volt megállapítható: közigazdaságtörténet 10,9%, szövetségi jog 10,3%, kelet-ázsiai nyelvek és irodalom 9,8%, oktatás 9,7%.

A mintavételen alapuló leltározás adatai szerint feltételezhető, hogy a könyvtárban 97300 könyv nem található meg a polcon a helyén, ebből 4200 törlésre vár, azaz még van csekély remény a megkerülésükre, és 800 elveszett.

A leltározás során nagyon magasnak bizonyult a polcon félreosztott könyvek száma (az 1%-os mintában 1225), ezért a munkacsoport ajánlásokat dolgozott ki a könyvtár igazgatója számára. Ezek:

1. Újabb részleges leltár szükséges az éves veszteség arányának megállapításához.

2. A Kongresszusi Könyvtár osztályozási rendszere szerint elrendezett állományrészek el-

lenőrzését évente legalább egyszer el kell végezni.

3. A költségvetésben pénzt kell előirányozni a törlési folyamat végrehajtására az egyes szakterületeken.

4. Automatikus leltározási rendszert kell kifejleszteni.

5. Emelni kell a vissza nem hozott illetve elveszített könyvek pótlására kiszabott térítési díjat.

6. A könyvtárat korszerű biztonsági rendszerrel kell felszerelni.

Összességében megállapítható, hogy az egyetemi könyvtárak esetében az 1%-os mintavételen alapuló állományellenőrzés alkalmas arra, hogy támpontokat adjon a döntéselőkészítéshez, költségei nem terhelik túlzott mértékben a könyvtár költségvetését. A hiányok szisztematikus feltérképezése azonban csak teljes körű leltározással oldható meg.

(Pappné Farkas Klára)

Lásd még 135, 156, 157, 163, 165, 169, 171, 173, 175, 194, 198-200, 204, 216, 230

Közművelődési könyvtárak

97/147

WOJCIECHOWSKI, Jacek: Koncepcje biblioteki publicznej = Bibliotekarz. 1996. 11.no. 3-6.p.

Közkönyvtári koncepciók

Feladatkör; Közművelődési könyvtár

A legkorszerűbb nyilvános könyvtári koncepciók a skandináv országokból (főként Dániából és Svédországból), illetve Angliából terjednek világszerte. Ezek szerint a nyilvános könyvtár olyan intézmény, amely általános és egyenlő hozzáférést biztosít mindenki számára, nem vall semmiféle ideológiát az általános könyvtárügyet illetően, szoros kapcsolatban áll a helyi környezettel.

Szerzőnk szerint ezek az ismérvek minden-
képpen helytállóak, ám nem elégségesek, kiha-
tásukban beszűkítik a nyilvános könyvtárak szol-
gáltatásait és azok színvonalát. Éppen ezért
szükség van az ismérvek bővítésére, s ezt
korántsem csak a lengyelországi viszonyok in-
dokolják, hanem egyetemes érvényűnek tekin-
tendő.

Ezek az ismérvek a nyilvános könyvtárügy
több (fejlett) országban produkált fejlődési trend-
jeiből következtethetők ki, s az alábbiak szerint
fogalmazhatók meg: A nyilvános könyvtár

1. mindenki számára szabad hozzáférést
biztosít, nem ideologizál és erős kötelekék fűzik
környezetéhez;

2. nevelő feladatokat lát el, esetenként kul-
turális–dokumentációs feladatok ellátására is
vállalkozik;

3. aktív és kezdeményező;

4. arra törekszik, hogy hálózatban működ-
jék;

5. helyi (regionális) és praktikus kérdések-
ben tájékoztat, és közreműködik a tudományos
és szakmai információk rendelkezésre bocsátá-
sában;

6. kötelessége a hátrányos helyzetű szemé-
lyek ellátása;

7. közreműködik a szépirodalom forgalma-
zásában, függetlenül attól, hogy intellektuális,
esztétikai, szórakoztató vagy kompenzatív olva-
sásról van-e szó.

A felsorolt ismérvek jegyében dolgozó és
fellépő nyilvános könyvtárügy nagyobb eséllyel
kerülheti el az első pillanatra tetszetősnek látszó
jelszavak (pl. az önfenntartó könyvtárak igénye,
bizonyos „régidolgok”, pl. a nevelő funkcióval
való felhagyás stb.) buktatóit. A volt szocialista
országokban végbemenő „könyvtári földrengés”
meg éppenhogy megköveteli az említett ismér-
vekben való egyetértést, illetve az azok mentén
kifejtett propagandát.

(Futala Tibor)

Res. angol nyelven

**Búcsú a „mindenki könyvtára” elvtől – 2.
rész: megfelelés az állampolgári igényeknek
és gazdaságosság. A közigazgatási reform
hatása az elvi tervezésre és a gyakorlatra**

*Fenntartó szerv; Igény; Közművelődési könyvtár;
Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Társa-
dalmi követelmények*

A „public library” mint általános tájékoztató
könyvtár angol-amerikai modelljének 1945 utáni
elfogadása, majd később a „háromtagolós
könyvtár” bevezetése és optimalizálása után
jelenleg egy további előrelépés tanúi vagyunk
Németországban: kialakulóban van az ún.
„grass-roots” könyvtár típusa, amely a használó-
nak mint adófizető polgárnak az érdekeit is
igyekszik figyelembe venni. Ez azt jelenti, hogy a
használónak nemcsak a könyvtárpolitika által
kialakított szolgáltatásokat van joga használni,
hanem a költségvetési pénzek elosztásába is
„beleszólhat”. Ebben a helyzetben az önkor-
mányzati politika és a könyvtárak kapcsolata át-
alakításra szorul, mert a jövőben nemcsak a
„mit” hanem a „hogyan” kérdése is politikai szin-
ten lesz meghatározva. Annak érdekében, hogy a
költségek és a szolgáltatások mindkét fél szá-
mára világosan láthatók legyenek, termék-ori-
entációs szervezeti struktúrát kell kialakítani, amely
a könyvtár szolgáltatási palettáját tükrözve világ-
os alapot ad a költségvetési elosztáshoz. Ilyen
munkaszervezetben működik pl. a münsteri, a
paderborni és a berlin-weddingi könyvtár.

(Autoref.)

97/148

SCHNEIDER, Ronald: Der lange Abschied von
der „Bibliothek für alle” – Teil 2. „Bürgernähe” und
Wirtschaftlichkeit – Konsequenzen der Verwal-
tungsreform für die Konzeptdiskussion und Praxis
= Buch Bibl. 48.Jg. 1996. 10/11.no. 831-838.p.

97/149

VAVREK, Bernard: Reinventing the public library
or what are we going to do when we get big? =
Publ.Lib.Q. 15.vol. 1996. 3.no. 9-18.p. Bibliogr.

A közművelődési könyvtár újrafeltalálása avagy: mit kezdünk a túlnövekedésünkkel?

Feladatkör; Közéleti tevékenység; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -általában; Társadalmi követelmények

Azok, akik felelősek a közművelődési könyvtárakért, nem veszik tudomásul az intézmény jövőjét fenyegető, visszafordíthatatlan trendeket. A konzervatív megközelítés – és a mai közművelődési könyvtár – nem megy semmire az információs társadalomban. Új modellre van szükség.

A közintézmények általában nehezen bíróknak meg a paradigmaticus változásokkal. Megelégszenek a napi problémák kezelésével. Nem elég azonban az új technológiát alkalmazni; magának a könyvtárnak a lényegét kell újragondolni.

A könyvtárral kapcsolatos kérdések teljességgel kikerültek az országos figyelemből. Jól mutatja ezt, ahogy a Fehér Házi Konferencia érdektelenségbe fulladt. Nem mond ennek ellent az, hogy helyi szinten mutatkoznak biztató jelenségek is. A közművelődési könyvtári szolgálat mintha céljait veszítette volna a helyi építési jegyek kibocsátása, az analfabetizmus elleni kampányok, új bibliobuszok vásárlása, a meseórákért való sorbaállítás stb. ellenére. Megdöbbentő, ahogy a könyvtárigazgatók nem veszik tudomásul a nyilvánvaló társadalmi és demográfiai folyamatokat, s elmerülnek a napi teendőikben. Pedig a következőkben felsorolt trendek következményeivel mindenképpen számolni kell:

1. A társadalom differenciálódik, s egy „emberi mozaik” képét veszi fel; a közművelődési könyvtár nem szolgálhat már egységes tömeget.

2. Az emberek kivonulása tovább tart a városi központokból. A hagyományos szolgáltatásoknak tudomásul kell venniük, hogy az emberek nem mozdulnak ki szívesen „váraikból”, akár félelemből, akár más okokból.

3. A kényelem és az idővel való takarékoskodás egyre fontosabbá válik, de a könyvtár még mindig olyan, ahogyan a könyvtáros elképzelem, s nem igazodik kellően a használóhoz.

4. A tipikus használó még most is úgy tekint a könyvtárra, mint könyvek gyűjtőhelyére, s in-

kább lektűrökért fordul hozzá, s nem információért. Ha információra van szüksége, először nem a könyvtár jut eszébe.

5. A tipikus amerikaiaknak nincs ideje és tudatosult igénye a könyvtári szolgáltatásokra: a lakosságnak kevesebb mint a fele nem használja havonta egynél többször a közművelődési könyvtárat. Csak a közönségkapcsolatok erősítésével lehet felszámolni a lakosságban élő bizonytalanságot, mit is várhat könyvtáratól.

6. A könyvtárak egyre nehezebben állnak helyt a vállalkozási szektorral szemben az információs szolgáltatások terén.

7. A közművelődési könyvtárak képtelenek lesznek fennmaradni, ha csak azokra koncentrálnak, akik a legkevesebbel járulnak hozzá fenntartásukhoz. A könyvtárak anyagi alapjai is erodálódnak azzal, hogy csökken a munkahelyek, különösen a felsőfokú, pénzügyi és információsval kapcsolatos munkahelyek száma.

8. Nem tartható fent az a tendencia, hogy mindenki számára mindent nyújtson a könyvtár. A piacot fel kell mérni, és gondosan kiválasztani a költségvetésnek megfelelő fő célokat és feladatokat.

9. Számításba kell venni, hogy általában csökken az olvasásra fordított idő, nő az egy-szülős háztartások száma, idősödik a társadalom, emelkedik a távmunkások száma (ma 38 millióra becsülik az otthon dolgozók tömegét).

A követésre ajánlott stratégia a következő elemekből állhat:

A közművelődési könyvtárnak – minden sikere ellenére – felül kell vizsgálnia társadalmi szerepét, különös tekintettel a tőle független, meghatározó jellegű folyamatokra.

Az Amerikai Könyvtári Egyesületnek és más szakmai szervezeteknek, állami szerveknek a társadalom és a szakma figyelmének középpontjába kell állítania a változtatás szükségességét.

Tiszta lapot kell nyitni az új gondolatok számára, megvizsgálva a közművelődési könyvtár minden elemét.

A pontatlan szakmai közvélekedések korrigálására kutatásokat kell indítani.

Hiába „találják ki újra” a közművelődési könyvtárat a könyvtárosok, nem ér semmit, ha a politika nem lép és nem nyújt anyagi támogatást. A felelősöknek ezért politikai akciókat kell kezdeményezniük.

A könyvtárügyet nem lehet többé a különféle könyvtártípusok egymással párhuzamos szektoraiból állónak tekinteni. A hasonló igényeket összehangolt akciókkal kell kielégíteni.

(Papp István)

97/150

KRISTENSEN, Kurt: The „no-charge” principle – a hindrance to public library activities? = Scand.Public Libr.Q. 29.vol. 1996. 4.no. 10-12.p.

A térítésmentesség elve – a közkönyvtári tevékenység hátráltatója?

Közművelődési könyvtár; Tájékoztatás -közgazdasági; Térítéses szolgáltatás

Norvégiában az ingyenes közművelődési könyvtári szolgáltatnak régi hagyománya van, s az egészséges demokrácia előfeltételének tekintik. Mégis, gyakran tör ki demagógiától és túlzásoktól terhelt vita ez ügyben. Például 1991-ben a Skrede-bizottság jelentése felvetette, hogy egyéni igényt kielégítő és költséges szolgáltatásért térítést kellene szedni. Erre a Norvég Könyvtári Egyesület elnöke azonnal a közművelődési könyvtárak kommercializálásáról és stratégiai-lag fatális következményekről beszélt. Vagy: a parlament kulturális bizottságának többsége úgy látja, hogy a gazdasági élet igényeit bőven kielégítik a hazai és külföldi szakkönyvtárak szolgáltatásai, ezért nem szükséges módosítani a közművelődési könyvtári törvény ingyenesre vonatkozó rendelkezéseit. Az egyesület 1996. évi közgyűlésének határozata támogatta a gazdasági információs szolgálat beillesztését a közművelődési könyvtárak kínálatába, a bizottság álláspontja ismeretében azonban az egyesület végrehajtó bizottsága máris lépéseket tett a határozat visszavonása érdekében.

A rogalandi Megyei Könyvtár tapasztalatai mást mutatnak. A gazdasági információs szolgálat termékeit térítés ellenében bocsátja a kis és közepes vállalatok rendelkezésére. Hogy ne ütközzék a törvénybe, a szolgáltatást alapítványi alapon működtetik a könyvtáron belül. Az „igazhitűek” azt hozzák fel ellene, hogy tisztességtelen versenyt támaszt a magán információs ügy-

nökségek számára. A könyvtár véleménye azonban az, hogy ez csak egyike azoknak a kezdeményezéseknek, amelyekkel a megye a gazdasági életet támogatni akarja.

Valamikor az ingyenesség-kontra térítés vita a videokazetták kölcsönzése körül folyt. Most a gazdasági életnek nyújtott szolgáltatásokra összpontosul. Holnap talán az elektronikus könyvkiadás lesz a konfliktus forrása. Az ingyenesség elve nem gátolja a közművelődési könyvtárak általános tevékenységét, de ahogy némelyek értelmezik, úgy komoly akadálya lehet az új szolgáltatások dinamikus kifejlesztésének.

(Papp István)

97/151

MODIGH, Birgitta: The GÖK project = Scand. Public Libr.Q. 29.vol. 1996. 3.no. 8-10.p.

Három városi könyvtár (Gothenburg, Örnköldsvik és Kalmar) közös projektje

Állományalakítás; Ésszerűsítés; Használó; Igény; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

Három város (Gothenburg, Örnköldsvik és Kalmar) könyvtárai vettek részt a GÖK projektben, amelyről nagyon sok publikáció jelent meg, ugyanakkor a legvitatottabb program a svéd könyvtárügy történetében. Azzal a céllal hozták létre 1991-ben, hogy emeljék a kölcsönzési szolgáltatások színvonalát, és egyben felmérjék a könyvvásztási szokások alakulását. Erre azért volt szükség, mert a politikusok és az önkormányzatok vezetői fokozódó nyomást gyakoroltak a könyvtárakra, hogy csökkenő költségvetéssel egyre hatékonyabban működjenek. Ugyanakkor a használók is nagyobb és részben új követelményeket támasztanak a könyvtárakkal szemben. A könyvtárak pedagógiai szerepe hátérbe szorult, a használók igényeinek maradéktalan kiszolgálása lett a kulcsszó a közszolgálatban. Megjegyzendő, hogy korábban hasonló programokat dolgoztak ki már Dániában és Németországban is.

A Svéd Országos Kulturális Tanács (Swedish National Council for Cultural Affairs) határozta meg a célkitűzéseket és biztosította a prog-

ram pénzügyi feltételeit, a részt vevő könyvtárak szabadon dönthettek arról, hogy milyen úton kívánják megvalósítani a feladatot. Az egyik módszer elvetette a könyveknek az osztályozási rendszer szerinti elhelyezését, és helyette típus és téma szerint csoportosította azokat. A másik elképzelés arra irányult, hogy új jelöléssel és elhelyezéssel tegyék hozzáférhetőbbé a könyveket.

Kalmar városi könyvtárában átfogó állományasztást hajtottak végre, ami sajtópolémia-kihozatáshoz vezetett és az egész GÖK projektre rossz fényt vetett. Örnköldsvikben más utat választottak: központi könyvtárakban jelentősen megnövelték a könyvtárosok hatáskörét és felelősségét a könyvválogatás tekintetében, csoportmunkát vezettek be és új módon helyezték el a médiát.

A teljesen más feltételekkel dolgozó Linnés-tad könyvtár Gothenburgban nem rendelkezik bevált gyakorlattal, a használók a megnyitás óta jelentősen befolyásolják az állományalakítást, a könyvtárosok „kimennek” az egyesületekbe és a különböző helyi csoportokhoz, hogy felhívják a lakosság figyelmét munkájukra.

A projekt értékelésével az angol Comedia céget bízta meg a Svéd Országos Kulturális Tanács 1995-ben. Jelentésük elkészítéséhez felhasználták a könyvtárosok, az ellenzők, a támogatók, a könyvtári és informatikai szervezetek véleményét, az 50 könyvtárba kiküldött kérdőívekben megnyilvánuló álláspontokat a GÖK-vel kapcsolatban, továbbá a témáról tartott három szeminárium anyagát.

A Comedia megállapította, hogy jelentős mértékben megváltozott a könyvtárak társadalmi és gazdasági környezete, ugyanakkor a könyvtárosok úgy érzik, hogy nem képesek uralni a helyzetet. Hiányzik az országos és helyi stratégia. A projekt és a körülötte kialakult vita során felmerült a kérdés, hogy kié valójában a könyvtár: a nemzeti kultúra része, a politikusoké, a könyvtárosoké vagy a használóké.

A jelentés számba vette a projekt közvetlen eredményeit, melyek közül a legfontosabbak: nőtt a könyvtárak forgalma, a könyvtárosok jobban megismerték a használók igényeit, jobban támaszkodtak a nem szakemberek véleményére, szorosabbá vált az együttműködés a könyvtárak és a könyvesboltok között, a könyvtárosok

rábredtek a személyzet gyakorlati képzésének szükségességére, fogékonyabbak lettek az új módszerek iránt és mindezek által nőtt az elismertségük.

A Comedia tanácskozás megkezdését javasolta a svéd könyvtárak jövőjéről tekintettel arra, hogy előreláthatóan tovább romlik anyagi helyzetük, és ezzel együtt fokozódik a rájuk nehezedő nyomás. A probléma megoldásához a könyvtáros egyesületnek és a Svéd Országos Kulturális Tanácsnak kellene felvértéznie a könyvtárakat megfelelő érvekkel és eszközökkel.

A Comedia nem vizsgálta a használók igényeinek alakulását és kielégítésének sikerességét. Ezért ezzel külön tanulmány foglalkozik. A vizsgálat azt mutatta, hogy nagyon megnövekedett az igény a közgazdasági és műszaki könyvek iránt. Megdöbbentő a kereslet az amerikai lektúrfordítások iránt, amely – ha szolgálai követik az igényeket – elárasztják a könyvtárakat.

(Pappné Farkas Klára)

97/152

BURAKOWSKI, Jan: Najwięcej zależy od nas samych = Poradnik bibl. 1996. 10.no. 8-11.p.

A dolgok leginkább tőlünk függenek. Az önkormányzatok és a könyvtárak viszonya.

Fenntartó szerv

Ha be is következnek, ami nyilvánvalóan nem fog, nevezetesen hogy az állami költségvetés – megfelelő szinten – elkülönített dotációkat biztosítana az önkormányzati könyvtárak számára, a fenntartókhoz fűződő viszony ugyan gondtalanabb lehetne, ám azért korántsem szabadna „műveletlenül” hagyni. A jelenlegi helyzetben e viszony „művelésére-ápolására” különös-képpen szükség mutatkozik, mivel jó vagy rossz voltától függ az egyes könyvtárak léte vagy nem léte.

Nyilvánvaló: e viszony alakulásában maguk a könyvtárosok (könyvtárigazgatók) tehetnek a legtöbbet. Nekik tudniuk kell, hogy valamennyi önkormányzatban egyaránt akadnak kulturálisan tájékozott tagok, nagyhangú demagógok és – többségben – jó szándékú, de nem eléggé tá-

jékozott emberek. A kedvező vagy kedvezőtlen döntések ettől a kevésbé tájékozott kategóriától függenek rendszerint. Nos, a könyvtárosok (könyvtárigazgatók) jó érdeke, hogy ezt az utóbbi kategóriát megfelelő – és „színigazat” mondó – háttérinformációkkal készítsék fel a kedvező könyvtárfenntartási döntések meghozatalára.

Hogy a könyvtár „színigazat” háttérinformációkkal szolgálhasson az önkormányzatok számára, célszerű a következő tanácsokat megfogadni:

1.) A könyvtárnak mindenekelőtt jól kell dolgoznia, értelmes, számszerűleg is jól kimutatható eredményeket elérnie. Nem szabad elfelejteni, hogy leggyakrabban az elhanyagolt, energiátlan működő intézmények vannak kitéve a likvidálás vagy – legfeljebb – a vegetálás veszélyének.

2.) A könyvtárnak elsősorban állománya révén kell vonzania a lakosság minél nagyobb hányadát. Az önkormányzat csak olyan könyvtárat fog bőkezűen támogatni, amelyről használói intenzíven vallják: érdemes oda bemenni, érdemes oda járni.

3.) Múlhatatlan a jó munkahelyi légkör kialakítása. Minden igazgatónak tudnia kell: nem ő az intézmény legfontosabb személyisége. A személyi feszültségektől „lázás” kollektíva sohasem kelt jó benyomást a fenntartók körében. A hozzájuk befutó feljelentések és panaszok ráadásul a fenntartók között is ellentéteket gerjeszhetnek.

4.) A fenntartókkal való kapcsolattartás ne korlátozódjék kizárólag a polgármesterre. Igen fontos az ügyintéző (mindenekelőtt a pénzügyi) apparátus és az illetékes bizottsági vezetők megnyerése is. Az egyhangú „sírás” helyett esetenként jobb eredményt lehet elérni az eredmények és az elgondolások bemutatásával.

5.) A kapcsolatokban őszinteségre és szívéllyességre kell törekedni, ám fontos ügyekben elvszerűen kell fellépni, mivel a könyvtár csak „egyfelől” önkormányzati intézmény, „másfelől” viszont az állami művelődéspolitikai végrehajtásának egyik letéteményese.

6.) Egyetlen könyvtár sem nélkülözheti a könyvtári aktívát, illetve azt, hogy ez az aktíva minél több olvasóból álljon és minél több helyen hallassa hangját a könyvtár fontosságát illetően. De ugyanez az aktíva „csendben” is tudjon tevé-

kenykedni, röviden mondvá: tudjon lobbizni a könyvtárért.

7.) A könyvtárosok (könyvtárigazgatók) legyenek optimisták, ne engedjenek meg maguknak idegeskedéseket, ne veszítsék el lélekjelenlétüket. Minderre annál is inkább szükség van, mert négy évenként változik (változhat) az önkormányzat összetétele, úgyhogy (rossz esetben) majdnem mindent újra kell kezdeni.

A fenti tanácsok mindenekelőtt a nagyobb városi könyvtáraknak (könyvtárigazgatóknak) szólnak. A községi, legfeljebb 1-2 fővel tevékenykedő könyvtárak helyzete az önkormányzat vonatkozásában gyakorta nehezebb, s ezért mindenképpen valamilyen „állami védőernyőre” van szükségük. Eközben azért azt is el kell ismerni, hogy falusi szférában egyszerűbbek a különböző viszonylatok.

(Futala Tibor)

97/153

LUXOVÁ, Jana: Sousedé z zajeti statistiky = Čtenář. 48.roc. 1996. 9.no. 308-311.p.

Szomszédok [Csehország és Szlovákia] az 1989 és 1995. évi statisztika tükrében

Közművelődési könyvtár; Statisztika [forma]

Csehország és Szlovákia szétválása óta nincs a két országnak közös könyvtárstatisztikája, de a statisztika koncepciója nagyon közel áll egymáshoz, így az adatok összevehetőek.

A cikk az 1989. és az 1995. évi adatok alapján elemzi a cseh és a szlovák közművelődési könyvtárak helyzetét, a cseh könyvtárak közül azonban hiányoznak az általános tudományos könyvtárak [magyar terminológiával a megyei könyvtárak] adatai.

1989 és 1995 között Szlovákiában 2,4%-kal, Csehországban 7,3%-kal nőtt a közművelődési könyvtárak száma. Ez a szám nem új könyvtárak megnyitását jelenti, hanem azt, hogy a korábbi fiókkönyvtárak önállókká váltak.

Szlovákiában 1989-ben egy lakosra 3,98 könyvtári egység, 1995-ben 3,63 könyvtári egység jutott, Csehországban 1989-ben 3,8 könyvtári egység, 1995-ben 3,74 könyvtári egység.

Az olvasók aránya a lakosság számához viszonyítva: Szlovákiában 1989-ben 20,3%, 1995-ben 14,19%; Csehországban 1989-ben 16,5%, 1995-ben 10,98%.

A kölcsönzések száma egy olvasó/évre számítva: Szlovákiában 1989-ben 31,3 kölcsönzés, 1995-ben 34,07 kölcsönzés; Csehországban 1989-ben 36,6 kölcsönzés, 1995-ben 41,8 kölcsönzés.

Az egy könyvtárosra jutó lakosok száma: Szlovákiában 1989-ben 2211 lakos, 1995-ben 2661 lakos; Csehországban 1989-ben 2643 lakos, 1995-ben 3061 lakos.

Működési költségek: Szlovákiában 1989-ben egy lakosra 23,6 csehszlovák korona, 1995-ben 44,82 szlovák korona; Csehországban 1989-ben 22,4 csehszlovák korona, 1995-ben 54,76 cseh korona.

Az állománygyarapításra fordított összeg egy lakosra: Szlovákiában 1989-ben 6,1 csehszlovák korona, 1995-ben 8,64 szlovák korona; Csehországban 1989-ben 4,9 csehszlovák korona, 1995-ben 10,27 cseh korona.

A könyvtárakra fordított költségvetési források csökkenése miatt megjósolható, hogy a könyvtárak fejlődése igen lassú ütemű lesz.

(Rác Ágnes)

Lásd még 122, 170, 186, 197, 207, 208, 210, 211, 214, 215, 219

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 192, 229

Iskolai könyvtárak

97/154

PAWLOWA, Helena A.: Schulbibliotheken in Russland = Schulbibl. Aktuell. 1996. 4.no. 404-408.p.

Iskolai könyvtárak Oroszországban

Iskolai könyvtár

Oroszországban az 1860-as évek iskolareformja hívta létre az iskolai könyvtárakat, megerősödésük pedig a századforduló kapitalista fejlődésének köszönhető. Az Októberi Forradalom után bevezetett átfogó iskolareform növelte jelentőségüket, majd a 30-as évek „ellenreformja” után 50 évig a társadalom nem léphetett túl az „új szocialista iskola” határmezsgyéjén. Az iskolai könyvtárak állománya és tevékenysége az egységesítő sablonok Prokrasztész-ágyába szorult, bár mennyiségi mutatóik lendületesen növekedtek. A 80-as években a Szovjetunióban 130 ezer iskolai könyvtár működött. Módszertani irányításuk feladatát az Usinszkjéről elnevezett Állami Tudományos Pedagógiai Könyvtár kapta meg.

A 80-as évek közepén kezdődött a képzési rendszer ma is zajló átfogó reformja. Ennek keretében az iskolai könyvtárak kapták azt a feladatot, hogy biztosítsák a szükséges információkat a módszerekre, formákra és eszközökre kiterjedő oktatói és tanulói szabad választásokhoz.

Jelenleg Oroszország közép fokú tanintézetekben több mint 65 ezer könyvtár lát el kb. 20 millió tanuló és 1,5 millió oktatót. Az iskolai könyvtárak szervezete nagyjából-egészéből változatlan maradt, funkciói azonban kibővültek az alábbiakkal:

- új könyvtárak létrehozása az új típusú közép fokú oktatási intézményekben (líceumok, gimnáziumok, kollégiumok stb.),
- új dokumentumtípusok és új információs technikák meghonosítása,
- bekapcsolódás a pedagógiai információs hálózatba,
- az iskolai könyvtár korábbi funkcióinak kiegészítése a szabadidős tevékenységek és a szórakozási igények könyvtári szolgálatával.

Az oktatási minisztérium adatai szerint a Föderációban 40 ezer iskolai könyvtáros működik (a szakoktatási intézményeken kívül). Néhány kivételtől eltekintve, ahol több könyvtáros is dolgozik egy intézményben, az „egy iskola – egy iskolai könyvtáros” a jellemző. Az

esetek 36%-ában valamelyik oktató kapott külön megbízást a könyvtárosi teendők ellátására.

Jelenleg az új könyvtári törvény megvalósítása, az oktatásügyi és közigazgatási változások körülményei között az Usinszkij Könyvtár szakemberei az iskolai könyvtárak információs tevékenységének normáin és új koncepcióján dolgoznak.

(Katsányi Sándor)

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Egyéb könyvtárak

97/155

WARD, Dane M.: The changing role of mobile libraries in Africa = Int.Inform.Libr.Rev. 28.vol. 1996. 2.no. 121-133.p.

A mozgókönyvtárak szerepének változása Afrikában

Feladatkör; Mozgókönyvtár

A hagyományos mozgókönyvtári szolgáltatások Afrikában nem bizonyultak annyira sikereseknek, mind a világ más területein. A vonatkozó szakirodalom alapos áttekintése alapján a szerző ismerteti az afrikai mozgókönyvtári programok történetét és problémáit. Szem előtt tartva, hogy Afrikában a lakosság nagy hányada vidéki és írástudatlan, a hatékony információterjesztés érdekében a jövőben a mozgókönyvtáraknak más szervezetekkel is együtt kell működniük. Ezen az alapon a szerző szerint a „mozgókönyvtárak” helyett megfelelőbb lenne a „mozgó információszolgáltató rendszerek” fogalmát használni.

(Autoref.)

Állomány, állományalakítás

97/156

JOHNSTON, B.J. – WITTE, Victoria: Electronic resources and budgeting: funding at the edge = Collect.Manage. 21.vol. 1996. 1.no. 3-16.p.

Az elektronikus információforrások a gyarapítási keretben: a „birtoklás vagy hozzáférés” dilemmája

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus publikáció; Gazdaságosság -könyvtárban; Hozzáférhetőség; Másolatszolgáltatás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A könyvtárak története során a nagy tudományos könyvtárak megkísérelték – még a legjobb időkben is sikertelenül – saját állományuk számára beszerezni és tárolni mindazt, ami használóikat érdekelheti. A könyvtárközi kölcsönzés régi gyakorlat a könyvtárakban, a hozzáférés és a birtoklás gondolatát testesíti meg. E modell végét az információrobbanás, a kedvezőtlen valutaátváltási arányok, a gyakran megkérdőjelezhető kiadási politika okozta. A későbbiekben a könyvtárak költségvetésében konfliktus alakult ki abban a tekintetben, hogy mennyit fordítsanak a hagyományos (nyomtatott) és mennyit az új, elektronikus dokumentumokra

(nem csak az így beszerezhető folyóiratcikkekre, hanem a távolról elérhető másodlagos és elsődleges információforrásokra is).

Ross Atkinson nyomán elektronikus „anti-gyűjteménynek” nevezhetjük azon kiadványok összességét, amelyek nem a saját állományunkban vannak, de szerepeltek a dezideráta között, vagy amikor igény mutatkozik rájuk, be tudjuk őket szerezni a hagyományos együttműködés keretében. Az Interneten korlátlan lehetőségek kínálóznak az anti-gyűjtemény bővítésére. A távoli hozzáférés részben kiváltja a beszerzést (például lemondhatjuk a nyomtatott folyóiratot), ugyanakkor (például a dokumentumrendelés vagy az adatbázishoz való távoli hozzáférés) pénzt igényel a költségvetésből.

A nagy tudományos könyvtárak nem szoktak selejtezni az állományukból. Most viszont hagyományos dokumentumokat (többnyire a nyomtatott folyóiratokat) az „anti-gyűjteménybe” tesznek át. A folyóiratok és könyvek árát egyre inkább az elektronikus hozzáférés egy-egy alkalomra eső költségeihez kell viszonyítaniuk.

A Washington Egyetem Könyvtára a 90-es évek elején igen kedvező költségvetéssel rendelkezett. A természettudományok és a műszaki tudományok terén, ahol nem bizonyult elegendőnek a keret, közösen kezelték és szükség szerint osztották fel, az oktatókkal egyeztetve, a monográfiákra és az időszaki kiadványokra szánt összeget. Kísérletezni kezdtek a kereskedelmi dokumentumszolgáltatókkal és az elektronikus hozzáférés más formáival. Erre kezdetben nem a gyarapítási keret, hanem külön pénzösszegek szolgáltak. A későbbiekben aztán a gyarapítási keret „tortáját” már nem kétfelé (könyvekre és folyóiratokra), hanem háromfelé kellett elosztani.

Az utóbbi öt évben megnövekedett a könyvtárközi kölcsönzési kérések és az azokat lebonyolító személyzet száma. A költségeket a könyvtár fedezi.

A dokumentumszolgáltatás egyrészt helyettesíti a saját állományt (bár erről az oktatókat még meg kell győzni!), másrészt bővíti a források kínálatát. A saját állomány helyettesítésére főként a segédkönyvek területén alkalmazzák. Megszüntették például a FirstSearch és az STN szolgáltatásban szereplő bibliográfiai adatbázisok nyomtatott vagy CD-ROM változatának előfizetését.

A gyarapítási költségvetés megtervezésekor igen nehezen becsülhetők az elektronikus hozzáférés költségei a következő évben. A Washington Egyetem Könyvtárában visszatértek a zéró-alapú költségvetéshez. Forrásokat kerestek a hagyományos dokumentumok beszerzéséhez, ezzel felszabadítva bizonyos kereteket a korszerű dokumentumok vásárlására. Mindent megragadtak a költségvetés vásárlóerejének növelése érdekében.

Igyekeztek minél kevésbé elkötelezni magukat valamely technológia vagy megoldás mellett a hozzáférés kontra tulajdonlás dilemmában. A legsikeresebbnek az bizonyult, hogy ahol csak mód volt rá, a szolgáltatásokat kísérleti projektek előzték meg.

(Hegyközi Ilona)

97/157

BOSCH, Stephen – SIMONS, Nancy: Reducing rates of inflation: serials cancellations at the University of Arizona = Techn.Serv.Q. 14.vol. 1996. 1.no. 49-65.p. Bibliogr.

Az inflációs ráta csökkentése: folyóirat-lemondások az Arizonai Egyetemen

Egyetemi könyvtár; Folyóiratárak; Folyóirat-előfizetés; Gazdaságosság -könyvtárban; Költségvetés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az Arizonai Egyetem (UA) könyvtára nemrégiben fejezte be a második fő folyóiratlemondási programját. A kétéves program (1992-1994) keretében több, mint 1700 címet mondtak le, közöttük sok magfolyóiratot is, összesen 683 829 dollár értékben. A módszer részeként jegyzéket készítettek a magas árnövekedésű folyóiratokról, és felkérték az oktatókat, hogy tekintsek át a listát, és – meghatározott kritériumok alapján – töröljék belőle a lemondható címekeket. E módszerrel az UA könyvtárának sikerült a

folyóiratár-infláció mértékét 10,4%-ról 4,8%-ra csökkenteni.

(Autoref.)

97/158

SIMPSON, Donald B.: Electronic resources: a new set of questions for resource sharing efforts = Collect.Manage. 21.vol. 1996. 1.no. 57-64.p.

Az elektronikus dokumentumok – új lehetőségek az állománygyarapítás egybehangolásához

Dokumentum szolgáltatás; Egybehangolt állományalakítás; Együttműködés -belföldi; Elektronikus publikáció

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A hagyományosan együttműködő könyvtárak az elektronikus dokumentumokkal kapcsolatban felmerülő problémákat is együttműködéssel szeretnék megoldani.

Az elektronikus dokumentumokat két nagy csoportba oszthatjuk: 1. amelyek más formátumban jöttek létre, majd elektronikus formába konvertálták őket a jobb hozzáférés, tárolás, állományvédelem vagy terjesztés érdekében, 2. amelyek eleve elektronikus formátumban jöttek létre. Mindkét csoport egyformán alkalmas arra, hogy a gyarapítási együttműködés tárgya legyen.

Egy másik felosztás a dokumentumok kurrens, illetve retrospektív jellegét emeli ki. A digitális könyvtárak általában a kurrens dokumentumokra összpontosítanak. Vannak azonban olyan intézmények, amelyek a retrospektív elektronikus források archiválását végzik.

A Centre for Research Libraries (CRL), amely a British Library dokumentumszolgáltató központjához hasonló amerikai intézmény, az utóbbi években jelentős technológiai fejlesztés következtében kísérleti jelleggel kérésre szolgál

tat dokumentumokat az Interneten. Ezek egy részét már korábban elektronikusan tárolták, másokat kérésre digitalizálnak. Retrospektív digitalizálási programja keretében a CRL összehangolt állományalakításra törekszik. A külföldi beszerzések egyre nagyobb része zajlik majd elektronikus formában.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 151, 173, 175, 223

Állományvédelem

97/159

EDEN, Paul – FEATHER, John: Preservation in libraries and archives in the UK: towards a national policy = Libr.Rev. 45.vol. 1996. 8.no. 33-40.p. Bibliogr. 11 tétel.

Állományvédelem az Egyesült Királyság levéltáraiban és könyvtáraiban: országos politika kialakulása

Állományvédelem; Irányelvek -könyvtári; Levéltár

A cikk egy egyéves kutatási projektről számol be, melynek során közel 300 levéltárban és dokumentumtárban végeztek kérdőíves felmérést, és készítettek interjúkat könyvtárosokkal, levéltárosokkal és konzerválási szakemberekkel. A következő témákat kutatták: írott állományvédelmi politikák és stratégiák; reprográfiai politikák; környezetvédelem; munkafolyamatok; továbbképzés; használók képzése; biztonság; katasztrófaelhárítási tervezés; statisztikák az állományvédelmi tervezéshez. A kezdeti eredményekből a következő fő jellemzőket lehet kiemelni: aggodalom a fénymásolás okozta károsodás miatt; a gyenge minőségű papírra nyomtatott vagy írt állományok állagának romlása; a mikrofilm mint helyettesítő hordozó központi szerepe; egy központi mikrofilmtároló raktár létrehozásának megvalósíthatósága; érdeklődés a

digitalizálás állományvédelmi lehetőségei iránt. A szerzők bíznak abban, hogy a kutatás megfelelő irányelveket eredményez a könyvtárak és levéltárak számára, és részletes ajánlásokat ad egy országos állományvédelmi politika kidolgozásához.

(Autoref. alapján)

97/160

WITT, Thomas B.: The use of electronic book theft detection systems in libraries = J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply. 6.vol. 1996. 4.no. 45-60.p. Bibliogr.

Az elektronikus lopásgátló berendezések könyvtári használata

Biztonsági berendezés; Könyvlopás

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A könyvtári állományok lopásvédelmének legnépszerűbb módszerét napjainkban az elektronikus lopásérzékelő berendezések jelentik, amelyek a kijáratnál jelzik, ha valaki egy ki nem kölcsönzött könyvet szándékozik kivinni a könyvtárból. Jóllehet e rendszerekről állítják, hogy elrettentő hatással vannak a lopásokra, egyetlen olyan rendszer sem létezik, amelyet ne lehetne „becsapni”, ezért balgaság a könyvtári állományok biztonságát teljes mértékben egy elektronikus rendszerre bízni. A valódi biztonságot egy teljes körű lopásvédelmi program kidolgozása jelenti, amely nemcsak az olvasói, hanem a személyzeti lopások potenciális veszélyét is figyelembe veszi.

(Autoref.)

Feldolgozó munka

97/161

LEE-SMELTZER, Kuang-Hwei (Janet): Exploring the potential for cooperative cataloging of Chinese-language materials on an international basis: the role of library automation in Taiwan = Cat.Classif.Q. 23.vol. 1996. 2.no. 41-56.p. Bibliogr. 25 tétel.

Nemzetközi együttműködés a kínai nyelvű anyagok katalogizálásában: a könyvtáratomatizálás szerepe Tajvanban

Együttműködés -nemzetközi; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Integrált gépi rendszer; Nem latin betű

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A kínai MARC formátum és a kínai karakterek szabványos kódtáblázatának kifejlesztése, az információtechnológia használata és az országos online bibliográfiai adatbázis (NMBINet) létrehozása jelentős hatást gyakorolt a tajvani könyvtárak katalogizálási gyakorlatára. Ezek a fejlemények a kínai nyelvű anyagok katalogizálására irányuló nemzetközi együttműködést is erősen befolyásolták. A cikk – áttekinti a tajvani könyvtáratomatizálás fejlődését és jelenlegi helyzetét, továbbá megvizsgálja a nemzetközi együttműködés kiszélesítésének lehetőségeit.

(Autoref.)

97/162

DÖRR, Marianne: Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts = Z.Bibliotheksbes. Bibliogr. 43.Jg. 1996. 5.no. 409-421.p.

A német nyelvterületen megjelent 17. századi nyomtatványok számbavétele

Adatbázis; Együtműködés -belföldi; Gépi dokumentumleírás; Közös katalogizálás; Régi és ritka könyvek; Szoftver

A Német Kutatási Társaság 1969 óta támogatja a 16. századi német nyomtatványok nemzeti bibliográfiai regisztrálását célzó VD 16 projektet, amely több könyvtár együttműködésével folyik. A fő részt tartalmazó utolsó, 22. kötet 1995 végén jelent meg.

A 80-as évek második felében már megkezdődtek az előkészítő vizsgálatok a müncheni egyetemi könyvtárban a következő, a 17. századdal foglalkozó nagy bibliográfiai projekt (VD 17) idő- és költségigényének felbecsülésére.

A 16. századi vállalkozás hagyományos bibliográfiai munkamódszerekkel zajlott, az újabb programnál adatbázist építenek majd. Az együttműködő partnerek a berlini Staatsbibliothek zu Berlin-Preussischer Kulturbesitz, a müncheni Bayerische Staatsbibliothek és a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek, valamint a FORWISS, a tudásalapú rendszerek bajor kutatóközpontja. Az új tartományokból a drezdai Sächsische Landesbibliothek/Staats- und Universitätsbibliothek Dresden (a berlini intézmény partnereként), a Forschungs- und Landesbibliothek Gotha (München partnereként) és az Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt Halle (Wolfenbüttelrel együttműködve) vesz részt a munkálatokban. A konzorcium élén a Bayerische Staatsbibliothek áll majd, a projekt fő része a tervek szerint 10-12 év alatt készül el.

A VD 17 adatbázisa online módon épül majd a duplikáció elkerülése érdekében. A Német Könyvtári Intézet (DBI) sokat segíthet a munkálatok megkezdésében. Ugyanis a német nagy tudományos könyvtárak katalógusainak retrospektív konverziója után több százezer, különböző bibliográfiai színvonalú rekord áll már rendelkezésére az ún. Verbundkatalog-ban, amelyekből le lehet válogatni a tárgyidőszak állományát.

Az adatbázis az OMNIS/Myriad relációs adatbázis-rendszert fogja használni, alkalmas

lesz távolsági lekérdezésre és az adatok távolsági bevitelére. A projektben képarchívum is épül majd, a barokk könyvek címlapjainak képeiből. Az együttműködő könyvtárak az OMNIS kliens-szoftvert és az Allegro feltáró szoftvert használják majd.

A Bajor Állami Könyvtár VD 17 szerverén OMNIS adatbázisként már elérhető a DBI által rendelkezésre bocsátott retrospektív közös katalógus, kb. 400 ezer rekord. A képek digitalizálásához a könyvek gerincét kímélő szkennert fejlesztenek ki. Amíg ez elkészül, a képeket a könyvtárakban először 35 mm-es mikrofilmre veszik és a mikrofilmről szkenneléssel készül a digitalizált kép. A képarchívumot CD-ROM-on fogják rendelkezésre bocsátani.

A gyűjtőkről még folynak a megbeszélések, különös tekintettel arra, hogy nehezen lehet megállapítani a 17. századi területi egységeket és az államhatárokat. A VD 16 tapasztalatai alapján az összefüggő német nyelvterületről származó kiadványok regisztrálására törekszenek, tekintet nélkül a kiadás nyelvére. Felveszik a bizonyítottan vagy feltételezetten német megjelenési hellyel rendelkező kiadványokat, valamint minden német nyelvű nyomtatványt, tekintet nélkül annak megjelenési helyére.

A közös katalogizáláshoz és az adatcseréhez a német dokumentumleírási szabályzat tudományos könyvtári változatát (RAK-WB) használják, igénybe véve annak minden, rugalmasságot engedő előírását, hogy a kor kiadási sajátosságait tükrözni tudják az egyes adatelemekben. A partnerek maguk határozták meg a képi információk integrálásához szükséges szempontokat.

A kiadványok egyedi azonosítására az ún. fingerprint szolgál. Ez a jelkombináció az egyes kiadványok négy bizonyos oldalának két megadott sorában lévő jelekből áll össze. A projekt anyagiak hiányában nem vállalkozhat tárgyi feltárássra, ennek kiváltására használni fogják a göttingeni és a wolfenbütteli könyvtárosok által összeállított (pl. műfajokat és szakterületeket tartalmazó) listát.

A tervek szerint a VD 17 a VD 16-hoz és a hasonló nagy európai nemzeti bibliográfiai vállalkozásokhoz lesz mérhető.

(Hegyközi Ilona)

97/163

CONNELL, Tschere Harkness: Use of the LCSH system: realities = Cat.Classif.Q. 23.vol. 1996. 1.no. 73-98.p.

Hogyan tartanak lépést az amerikai egyetemi könyvtárak a Kongresszusi Könyvtár tárgyszójegyzékének változásaival?

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Online katalógus; Tárgyszójegyzék

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A cikk azt vizsgálja, hogy az amerikai könyvtárak lépést tartanak-e a Kongresszusi Könyvtár tárgyszórendszerének változásaival. 15 tárgyszó állapotát vizsgálták 50 egyetemi könyvtárnak az Interneten elérhető online katalógusában, s azt találták, hogy a könyvtárak nem következetesek a tárgyi besorolási adatok ellenőrzésében, az utalók és a tárgyköri megjegyzések alkalmazásában. A kapott adatokat a következő szempontok szerint elemzi a cikk: a könyvtárak teljesítménye 1) általánosságban, 2) a tárgyszavakkal kapcsolatban, 3) az utalókkal kapcsolatban, 4) a tárgyszavakon végrehajtott változtatásokkal kapcsolatban, 5) a használt online katalógus gépi rendszere szerint. A szerző az eredményeket az újabban megjelenő, s a tárgyi katalogizálás hatékonyságát bíráló vélemények fényében tárgyalja.

(Autoref.)

97/164

HARKEN, Shelby E.: Outsourcing: ready, set, go? A cataloger's perspective = Cat.Classif.Q. 23.vol. 1996. 2.no. 67-87.p. Bibliogr.

Munkák kiadása – egy katalogizáló szemével

Bérmunka kiadása; Gépi dokumentumleírás; Munkaszervezés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A gyorsan fejlődő technológiai környezetben a könyvtári katalogizálás privatizálása (outsourcing) sok vitát kavart; a könyvtárosok egy része mellette, mások ellene foglalnak állást. Az előbbieket szerint a könyvtár ma már nem engedheti meg magának, hogy ne privatizáljon, az utóbbiak pedig az ezzel járó problémákat és a magas költségeket hangoztatják. Ahhoz, hogy mindkét fél megalgedést találjon, megbízható, jó minőségű rekordokat kell kiadni, a szolgáltatóknak és a könyvtárosoknak világosan ki kell fejteniük elvárásait egymással szemben, továbbá módot kell találni a bibliográfiai rekordok aránylag kényelmes és olcsó beszerzésére és feldolgozására. A cikk felvázolja, hogy mit kell elkerülnünk, illetve mit kell tennünk a sikeres privatizáció érdekében.

(Autoref.)

Lásd még 192

Katalógusok

Lásd 166, 191, 193

Információkeresés

97/165

WEI HE, Peter – JACOBSON, Trudi E.: What are they doing with the Internet? A study of user information seeking behaviors = Internet Ref. Serv.Q. 1.vol. 1996. 1.no. 31-51.p.

Az Internet-használat jellemzői egy amerikai egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Gépi információkeresés; Hatékonyság; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A tanulmány a University at Albany, SUNY (State University of New York) könyvtárban 1995 első két hónapjában végzett Internet-kereséseket elemzi. Az Internet-források használatát a használók neme, foglalkozása és előzetes Internet-keresési tapasztalatai függvényében vizsgálták. Az eredmények azt mutatták, hogy a használók többségét a következők jellemzik: férfi alsóévesek, valamilyen társadalomtudomány hallgatói, és hat hónapnál kevesebb tapasztalattal rendelkeznek. A résztvevők az Internetet egyértelműen hasznos erőforrásnak találták a kutatásaikhoz és az iskolai feladataikhoz. A keresési lehetőségekről túlzott elvárásaik vannak, a böngészés tekintetében pedig semleges, illetve csaldódt véleményeiknek adtak hangot. A szerzők eredményei alátámasztják a könyvtári Internet-szolgáltatások bevezetésének hasznosságát. Azt javasolják, hogy a könyvtárak vállaljanak vezető szerepet hatékonyan kereshető indexek, illetve – a böngészés megkönnyítésére – jobban szervezett információs bázisok kifejlesztésében.

(Autoref.)

A tárgyi keresés dilemmái: keresési minták az online katalógusban

Felmérés [forma]; Gépi információkeresés; Hatékonyság; Online katalógus; Tárgyi feltárás

A tanulmány a University of California, Santa Cruz (UCSC) MELVIL nevű könyvtári rendszerének online katalógusában végzett használói kereséseket vizsgálja. Részletes statisztikai adatokat közöl a résztvevők foglalkozásáról (alsó-, felsőéves hallgató, könyvtáros, oktató stb.), kereséseik gyakoriságáról, a keresés kényelmére vonatkozó véleményükről és a könyvtárosi segítség szükségességéről. A felmérésben részt vevők keresési eljárásait automatikusan rögzítették és elemezték; a cikk bemutat néhányat, és leszűri a tanulságokat. Különös figyelmet fordít a tárgyi keresések dilemmáira, amelyekkel a használók gyakran szembetalálják magukat az olyan rendszerekben, amelyekben a legtöbbször „hiánycikk” a logikai következtetés lehetősége. Az adatokat összehasonlítja egy korábbi felmérés eredményeivel, amelynek során távoli használók katalógushasználatát vizsgálták a MELVIL rendszerben.

(Autoref.)

Lásd még 180, 193, 200, 222

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

97/166

FERL, Terry Ellen – MILLSAP, Larry: The knuckle-cracker's dilemma: a transaction log study of OPAC subject searching = Inf.Tech.nol.Lib. 15.vol. 1996. 2.no. 81-98.p. Bibliogr. 8 tétel.

97/167

ENGLE, Michael O.: Using World Wide Web software for reference instruction = Internet Ref.Serv.Q. 1.vol. 1996. 2.no. 7-15.p.

World Wide Web szoftver használata referenz-szolgáltatásokra és oktatásra

*File-szervezés -gépi; Használók képzése -felső-
oktatásban; Számítógép-hálózat; Szoftver; Tájé-
koztató munka*

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A könyvtárosok már régóta nyújtanak referenz- és képzési szolgáltatásokat a referenzpultnál, illetve a tantermekben. Napjainkban ugyane szolgáltatásoknak egy új, életképes színhelye van kifejlődőben: a hálózat. A WWW-lapok létrehozására és karbantartására szolgáló szoftverek széles körű választéka új lehetőségeket kínál az oktatással foglalkozó könyvtárosok számára. E szoftverek, továbbá az egyetemeken és főiskolákon elszaporodott hálózati PC-k lehetővé teszik, hogy a könyvtárhasználók a saját gépükön vehessék igénybe a tájékoztatói és képzési szolgáltatásokat. A cikk javaslatokat és irányelveket ad a WWW-lapok készítéséhez. A jövőben a Web-technológia módot adhat a hallgatók, oktatók és könyvtárosok számára a tanulási-oktatási folyamatban való interaktív részvételre.

(Autoref.)

97/168

OSTERTAG, J.Keith – RITCHIE, David G.: The impact on reference services of networking CD-ROM databases: a preliminary look at one case = Internet Ref.Serv.Q. 1.vol. 1996. 2.no. 49-72.p.

Hálózati CD-ROM adatbázisok hatása a referenz-szolgáltatásra: esettanulmány

*Adatbázis; CD-ROM; Esettanulmány [forma];
Számítógép-hálózat; Tájékoztató munka*

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

TER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A cikk a New York-i Állami Egyetem (State University of New York, SUNY) cortlandi könyvtárának három másik SUNY-könyvtárral folytatott közös projektjét ismerteti, melynek keretében a résztvevők közösen használtak CD-ROM adatbázisokat egy nagyterületű hálózaton. Ismerteti a program kidolgozásának okait és hatását a főleg alsóévesek számára nyújtott referenz-szolgáltatásokra. A szerzők közreadják a kezdeti felmérések eredményeit, és bemutatják a négy színhely egyikéről származó adatbázishasználati statisztikákat. Következtetésként a projekt várható hatását tárgyalják a jövő referenz-politikájára. Ismertetik a hálózat technikai jellemzőit, és a függelékben bemutatják a felmérés kérdőíveit.

(Autoref.)

97/169

ROSENTHAL, Marilyn – SPIEGELMAN, Marscha: Evaluating use of the Internet among academic reference librarians = Internet Ref. Serv.Q. 1.vol. 1996. 1.no. 53-67.p. Bibliogr.

Referenz-könyvtárosok Internet-használatának értékelése New York állam felsőoktatási könyvtáraiban

Egyetemi könyvtár; Felmérés-[forma]; Gépi információkeresés; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata; Tájékoztató munka

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A cikk egyetemi referenz-könyvtárosok Internet-használatát vizsgálja New York állam két- és négyéves főiskoláinak és egyetemeinek könyvtáraiban. Célja az Internet referenz-eszközök hasznosságának a vizsgálata, továbbá

adatok gyűjtése a használókról, a használati szokásokról, a negatív és pozitív véleményekről, a rendszer erősségeiről és gyengéiről. A legfontosabb eredmények között szerepel a közvetlen használat és a képzés szükségessége. A következők mellett a szerzők hat fontos feladatot fogalmaznak meg az Internet jövőbeli szerepéről, az egyetemi referenz-könyvtárosok szempontjából.

(Autoref.)

97/170

MILTON, Ian: Seven days a week = Publ.Lib.J. 11.vol. 1996. 5.no. 143-145.p.

Szükség van-e vasárnapi nyitvatartásra? Kísérlet egy angol városi könyvtárban

Gazdaságosság -könyvtárban; Nyitvatartási idő; Városi könyvtár

1995 nyarán az angliai Surrey megyében vizsgálták a vasárnapi nyitvatartás megvalósíthatóságát. A kísérletre kiválasztott Woking városában vasárnap két bevásárlóközpont is nyitva tart. A közkönyvtár a megyében a legnagyobb és a város központjában helyezkedik el. 1991-ben nyílt, heti 15 ezer látogatója van, és több mint évi 900 ezer kölcsönzést bonyolít le. Szolgáltatásai köre széles, számítógépes oktatási labort is működtet.

Amikor 1991-ben először felmérték az olvasói igényeket, 15% válaszolta, hogy rendszeresen jönne vasárnap a könyvtárba, 37% alkalmasszerűen, 47% pedig nemleges választ adott. Az 1995-ös felmérés csak minimális változást hozott 21, 31 és 46%-kal. Mindkét felmérést a már könyvtárba járók körében végezték el, de remélték, hogy a vasárnapi nyitvatartással újabb csoportok vonhatók be a könyvtárhasználatba a hét közben dolgozók köréből. A könyvtár negyven munkatársából 16 vállalta megfelelő feltételek esetén a vasárnapi munkát.

Az 1996. januárja és márciusa közötti kísérleti szakaszban a könyvtár vasárnaponként 13.30 és 17.00 között (a Rotterdami Városi Könyvtár példáját alapul véve) tartott nyitva. Ennek költsége 6000 font volt. További vasárnapi nyitvatartásra nem irányoztak elő fedezetet.

Mivel előzetesen ismert volt, hogy az olvasók 83%-a bevásárlással köti össze a könyvtárlátogatást, kellemetlen meglepetést okozott, hogy az egyik bevásárlóközpont időközben megszüntette a vasárnapi nyitvatartást.

A könyvtárban minden szolgáltatást kínáltak, minimális személyzettel. A cél az volt, hogy növeljék a könyvtárlátogatók számát a hét más napjain eddig nem mozgósítható csoportból, csökkentsék a szombati zsúfoltságot és kényelmesebbé tegyék a könyvtár használatát. A vasárnapi látogatók között kevés volt a nyugdíjas és sok a család, gyermek és tanuló (és felsőoktatási hallgató). Az új olvasók közül sokan nem érnek rá hétköznap és az ingyenes parkolási lehetőség is csábította őket.

Nem csökkent ugyanakkor a könyvtárra nehezedő nyomás a szombati napokon, sőt a kölcsönzések száma kissé meg is növekedett. A hétköznapi kölcsönzési forgalom viszont 6,4%-kal csökkent, a szombati és vasárnapi együttes kölcsönzés 24,6%-kal nőtt, annak ellenére, hogy hét közben három nap este nyolcig tartanak nyitva. A könyvtárlátogatók aránya a tervezett alatt maradt 20,6%-kal, de az óránkénti 201 fő elegendő volt. A kölcsönzések száma 9,6%-kal alacsonyabb volt a tervezettnél. Az információkérések száma 34,1%-kal maradt el a tervszámától és nem helyeződött át szombatról. Az oktatólabor használata a hétközbeninél 7%-kal alacsonyabb volt. Délután 4 után és a márciusi jó idő beálltával jelentősen csökkent a forgalom.

Mindezek alapján a vasárnapi nyitvatartás 13.30 és 16.30 között és a téli hónapokra korlátozva látszik célszerűnek. Ehhez azonban meg kell keresni a megfelelő pénzügyi forrást.

(Koltay Tibor)

Lásd még 194, 222

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

97/171

LITTLEJOHN, Nancy – WALES, Barbara: Assessment plan for interlibrary loan departments at academic libraries = J.Interlibr.Loan Doc.Del. Inf.Supply. 7.vol. 1996. 2.no. 3-18.p.

A könyvtárközi kölcsönzési részleg felülvizsgálatának szempontjai és eszközei egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Felülvizsgálat; Könyvtárközi kölcsönzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A technológiai fejlődés, a csökkenő beszerzési keretek és a növekvő használói igények miatt manapság nagy nyomás nehezedik a könyvtárközi kölcsönzési részlegekre. A megnövekedett igényekkel való lépéstartás érdekében a legtöbb szervezet fokozatosan megváltoztatja a szolgáltatási politikáját és a munkafolyamatait. A változtatások hatékonyabb irányítása és a vezetési döntések megkönnyítése érdekében fontos a könyvtárközi kölcsönzési funkciók értékelése. Az ilyen tanulmányok legtöbbször a kérések kielégítésének idejére koncentrálnak, s nem veszi figyelembe a használói elégedettséget. A Missouri Központi Állami Egyetem (Central Missouri State University) könyvtárközi kölcsönzési részlegének felülvizsgálata során arra törekedtek, hogy minél több forrásból szerezzenek adatokat. A programot más könyvtárak is nehézség nélkül átvehetik.

(Autoref.)

97/172

PRICE, Sandra P. – MORRIS, Anne – DAVIES, J.Eric: An overview of electronic document request and delivery research = El.Libr. 14.vol. 1996. 5.no. 435-448.p.

Az elektronikus dokumentumkérés és -szolgáltatás kutatási projektjeinek áttekintése

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus publikáció; Fejlesztési terv; Számítógép-hálózat

A tanulmány áttekinti az elektronikus dokumentumszolgáltatással kapcsolatos kutatási programokat. Röviden ismerteti a Follet jelentést, bemutatja az Egyesült Királyság elektronikus könyvtár programját, beleértve a Loughborough Egyetem nemrégiben indított, Focused Investigation of Document Delivery (FIDDO) nevű projektjét. Négy kutatási területet sikerült elkülöníteni: forrásmegosztási programok, hálózati kommunikációs programok, elektronikus letapogatási (szkennelési) programok és elektronikus dokumentumszolgáltató rendszerek. A „Következtetések” fejezet kiemeli a technológiai fejlődés hatását a vizsgált területre, a könyvtárosi szerepkör ártértékelésének időszerűségét, valamint a különféle formátumokat kezelő és szélesebb dokumentumválasztékot nyújtó rendszerek szükségességét.

(Autoref.)

97/173

FERGUSON, Anthony W.: Document delivery in the electronic age: collecting and service implications = J.Lib.Admin. 22.vol. 1996. 4.no. 85-98.p.

Dokumentumszolgáltatás az elektronika korában: kihatása az állománygyarapításra és a szolgáltatásokra

Állománygyarapítás; Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Könyvtárközi kölcsönzés -belföldi

A kereskedelmi dokumentumszolgáltatás a könyvtárosok legújabb eszköze a használók információigényének kielégítésére. Nem fogja teljességgel helyettesíteni sem a saját állományt, sem a könyvtárközi kölcsönzést. Jelentősége egyre nő, mivel könnyen használható és gyors szolgáltatás. A használóknak meg kell magyarázni előnyeit, és meg kell hallgatni véleményüket arról, hogy mit érdemes előre megvásárolni és mit érdemes cikkenként, konkrét igény esetén dokumentumszolgáltatótól beszerezni. (Az árnyok könyvtáraként változnak.)

Komolyan meg kell fontolni, hogy a könyvtárak a könyvtárközi kölcsönzésre és a folyóirat-előfizetésre fordított összegeket esetleg a használók által közvetlenül igénybe vett dokumentumszolgáltatásra fordítsák. Ugyanakkor kooperálni kell más könyvtárakkal annak érdekében, hogy az állományban nem szereplő dokumentumokat ne csak a kereskedelmi forgalomban tudjuk beszerezni.

A folyóiratok szolgáltatásának négy (két valódi és két némiképp hipotetikus) modellje:

1. Hagyományos modell – A könyvtár érdekeit képviselő könyvtárközi kölcsönzési ügyintéző dönt a dokumentumszolgáltatás igénybevételeéről. Költséges, időigényes megoldás.

2. A Coloradói Állami Egyetem gyakorlata – A használó az UnCover szolgáltatásból maga rendelhet a saját állományban nem szereplő dokumentumokat 25 USD-t meg nem haladó értékben.

3. A forgalmazó álma – A használó korlátlanul rendelhet dokumentumokat, tekintet nélkül az árra, illetve arra, hogy a saját állományban megvannak-e. Ez a forgalmazó álma, mivel mind a tulajdonlás, mind a hozzáférés révén bevételhez jut.

4. Az elektronikus használó álma – A használó böngészhet indexekben, kulcsszavas kereséseket is végezhet, és minden adminisztráció

stb. nélkül el is olvashatja, amit kiválaszt. (Itt meg kell jegyezni, hogy a teljes szövegű folyóiratok letöltése vagy kinyomtatása pluszköltségekkel jár.)

(Hegyközi Ilona)

97/174

LUSHER, T.J. – HARICOMBE, L.J.: The 21st century library: implications for library personnel and library services = J.Interlibr.Loan Doc.Del. Inf.Supply. 7.vol. 1996. 1.no. 7-14.p.

A 21. század könyvtára: változások a személyzet és a szolgáltatások szervezetében

Dokumentumszolgáltatás; Dokumentum -gépi információhordozón; Könyvtárközi kölcsönzés; Munkaszervezet; Szolgáltatások átvétele

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A könyvtárak feladata, hogy a felhasználó számára hozzáférhetővé tegyék a neki legmegfelelőbb információt. Az információrobbanás és az információtechnológia villámgyors fejlődésének hatására hagyományos szolgáltató szerepük egyre inkább közvetítő szereppé alakul.

Pittsburghben, a 7. ACRL konferencián az előadások az új információs technológia könyvtárakra gyakorolt hatásáról és a kereskedelmi információszolgáltatókkal folytatott konkurenciaharcról szóltak leginkább, de nem esett szó arról, hogy mindezeket figyelembe véve hogyan kellene újratervezni a könyvtári szervezetet és szolgáltatásokat.

A cikk célja, hogy vázoljon egy olyan szervezeti modellt, mely megfelel az új követelményeknek. Természetesen ennek megfelelően kell átalakítani a szolgáltatási politikát is. Az átalakítás lényege: szoros együttműködés kialakítása a különböző szervezeti egységek között. Egy új egység létrehozását javasolja, az „Ügyfélszol-

gálatot" (Client Services), mely koordinálná a tájékoztató szolgálat, a könyvtárközi kölcsönzés és a dokumentumellátás feladatait. Az új osztály egy osztályvezetőből, olvasószolgálatos/tájékoztató könyvtárosokból és a dokumentumellátás specialistáiból állna. A campus számítógép-központjával és más szervezeti egységeivel való szoros együttműködésük során egyre inkább kifejezésre jutna, hogy a könyvtár központi szerepet tölt be az egyetem missziójának megvalósításában.

Az új osztály működése a következőképpen festene: a megfelelő szakterületen jártas olvasószolgálatosok az olvasóval való konzultáció alapján választják ki a releváns adatbázisokat. (A szolgáltatási politikában meg kell határozni a kérdések kielégítésére felhasználható időt is.) Az olvasószolgálatosok után a dokumentumközvetítő könyvtáros intézi a könyvtárközi kölcsönzést, vagy javasol dokumentumszolgáltató céget a felhasználónak. A cég kiválasztása a költségek és a szolgáltatás minőségének, megbízhatóságának felméréseivel történik.

Az ügyféllel való konzultáció történhet a könyvtárban, de a távoli használók is élvezhetik előnyeit, felhasználva az elektronikus levelezés, a telefax, a telefon, és az internetes honlapon szereplő kérdőívek adta lehetőségeket.

Az új típusú szolgáltatás előnye a használókkal való személyes foglalkozás, és az önálló információhasználatra való „nevelés”. Az új szolgáltatás bevezetését természetesen megfelelő marketing tevékenységnek kell kísérnie.

A források megosztásának tendenciája és az új technológiák adta lehetőségek miatt egyre több könyvtárban csökkentik a folyóirat-előfizetéseket. Az így keletkezett megtakarítás fedezi részben a dokumentumokhoz/információkhoz való hozzáférés költségeit. A kereskedelmi információszolgáltatókkal kötött szerződésekhez forrást jelenthet még a számítógép-használati díjakból származó bevételek egy része, és a forrásszerző kampányokból befolyó összegek is.

A vázolt modell létrehozása láncreakció-szerű változásokat indíthat el: a könyvtári szolgáltatási filozófia új dimenziói tűnnek elő, lényeges szervezeti változásokat hoz, megerősíti a könyvtárnak az oktatási intézményben folyó kutatásban, képzésben játszott központi szerepét, végül a fejlett információtechnológia al-

kalmazásának hatására a könyvtár szolgáltatásai úttörő jellegűekké válnak.

(Fazokas Eszter)

97/175

BLAGDEN, John: Some thoughts on the access v. holdings debate = *Libr.Manage.* 17.vol. 1996. 8.no. 28-29.p.

Gondolatok a „hozzáférés kontra állomány” vitához

Egyetemi könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Gazdaságosság -könyvtárban

A szerző megkérdőjelezi annak az irányzatnak a valóságát, hogy a könyvtárak az állománygyarapítás helyett a hozzáférésre törekuszenek, s ezt a megállapítását több statisztikai adattal is alátámasztja. Röviden bemutat egy kísérletet, amelynek során a Cranfield Egyetem könyvtára az összes folyóiratot lemondta, s ehelyett az UnCover dokumentumszolgáltató rendszerét vette igénybe. Emiatt a könyvtárközi kölcsönzés 166 százalékkal növekedett, a könyvtár költségei pedig – a folyóirat-előfizetések lemondásából származó megtakarítás beszámítása után – 30 százalékkal emelkedtek.

(Autoref.)

97/176

BRAID, Andrew: Standardization in electronic document delivery: a practical example = *Interlend.Doc. Supply.* 24.vol. 1996. 4.no. 12-18.p. Bibliogr.

Az elektronikus dokumentumszolgáltatás szabványosítása: egy gyakorlati példa, az EDIL program

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -nemzetközi; Formátum -gépi; Szabvány; Számítógép-hálózat

Egyre több dokumentumot szolgáltatnak elektronikus formában. A szolgáltatók (üzleti és non-profit vállalkozások) ehhez általában saját

rendszer fejlesztenek ki. Ha a használó több szolgáltatótól kíván dokumentumokat megrendelni és saját számítógépén fogadni, többféle rendszert kell installálnia.

A szabványosítási törekvések a 90-es évek végén kezdődtek meg a kép formátumú dokumentumszolgáltatás területén egy francia-német-holland-angol-amerikai projekt keretében az Európai Bizottság DG XIIIB támogatásával. A csoport (GEDI, Group on Electronic Document Interchange) 1991-ben tette közzé első ajánlását, amelyet 1995-ben módosítottak.

A csoport európai résztvevői egy portugál partnerrel kibővülve 1991-ben megkezdtek az ajánlások tesztelését. Ehhez az Európai Bizottság könyvtári programjától 2,5 millió USD-t kaptak. Az EDIL (Electronic Document Interchange between Libraries) projekt résztvevői:

- a két francia országos dokumentumszolgáltató rendszer, az egyetemi könyvtárakat tömörítő CADIST és a természettudományi-műszaki szakterületen központi folyóirat-gyűjteményt működtető INIST,

- a német gyűjtőköri együttműködési rendszer természettudományi-műszaki központi könyvtára, a hannoveri TIB, amely az alsó-szászországi PICA rendszer része,

- a holland PICA rendszer, amely – a többi partnerektől eltérően – nem rendelkezik gyűjteménnyel, hanem központi számítógépes katalógusrendszert működtet a folyóiratokról és továbbítja a megfelelő helyre a kéréseket; ezen belül a RAPDOC rendszer végzi az elektronikus dokumentumszolgáltatást,

- az angol BLDSC 48 ezer kurrens időszaki kiadványt tartalmazó állományával és a JANET, a felsőoktatási számítógépes hálózat.

A projekt résztvevői központosított cikkrendelési lehetőséget biztosítanak a felsőoktatási-kutatási szektor számára. Az EDIL projekt célja kísérleti elektronikus dokumentumszolgáltató rendszer működtetése a GEDI ajánlások kipróbálása érdekében. Négy, kölcsönösen összekapcsolt relét helyeztek üzembe, hat lépcsőben: 1. a követelmények megfogalmazása, 2. specifikáció, 3. fejlesztés, 4. integrálás az országos rendszerekbe, 5. installálás és tesztelés, 6. hathónapos kísérleti használat és értékelés.

1995 első felében került sor „élesben” dokumentumok cseréjére, több mint ezer alkalommal.

Az értékelés során a technikai, adminisztratív, jogi, üzleti, működési, szolgáltatási kérdéseket vizsgálták az egyes országokban, egyeztetett módszer alapján.

Az EDIL sikeresnek bizonyult. Beigazolta, hogy az elektronikus dokumentumszolgáltatás működőképes teljesen eltérő műszaki feltételek között. A dokumentumok csereformátumára és az átviteli eljárásokra vonatkozó GEDI ajánlásokat tovább finomítják. A dokumentumok csereformátumán belül meghatározzák a kötelező és a választható mezőket. Az átvitelre eredetileg az ISO 8571 szabványt (File Transfer, Access and Management protocol, FTAM) választották, később átmenetileg felváltották az Internet File Transfer Protocollal, majd lehetővé tették többféle átviteli protokoll használatát.

A működés során a következő problémák mutatkoztak: a dokumentumok csekély része elveszett az átvitel során (a megoldás a tranzakciók teljes nyomon követése); hiányoznak az egyszerű, naprakész információk a dokumentumszolgáltatásban rendelkezésre álló folyóiratokról/cikkekről.

Azt jósolják, hogy igen nagy lesz a kereslet az elektronikus dokumentumszolgáltatás iránt. A piacutatásra hamarosan sort kell keríteni, különös figyelmet fordítva az árakra és a csak elektronikusan szolgáltatható dokumentumokra:

(Hegyközi Ilona)

97/177

KHALIL, Mounir A.: Using the Internet for document delivery = Internet Ref.Serv.Q. 1.vol. 1996. 2.no. 37-47.p. Bibliogr.

Az Internet hasznosítása dokumentumszolgáltatásra

Dokumentumszolgáltatás; Könyvtárközi kölcsönzés; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CEN-

TER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Bing-
hamton, N.Y. 13904]

Dokumentumszolgáltatásra használhatunk faxot, ami egyszerű, de sok gép hőpapírt használ, ami rossz minőségű másolatokat eredményez.

A Research Libraries Group (RLG), Research Libraries Information Network (RLIN) az Ariel rendszert használja, amely digitalizált oldalakat továbbít az Interneten. A rendszer gyors, jó képminőséget ad, de hátránya, hogy a küldő és a fogadó könyvtárnak is egyformán rendelkeznie kell a szükséges felszereléssel.

Az Észak-Karolina Állami Egyetem Digitized Document Transmission Project (DDTP) az Ariel továbbfejlesztése. TIFF képformátumot használ, amelyet tömörítve továbbítanak. Előnye, hogy faxon küldött cikkeket is tud fogadni az Internet-csatlakozással nem rendelkező könyvtárakból. A cikkek azonban könnyen tárolhatók vagy megsemmisíthetők, ami aggasztja a kiadókat.

Az Ohio Állami projekt 10 ohioi könyvtár között továbbítja a cikkeket fax és az Internet segítségével a DDTP-hez hasonló módon.

1994 szeptemberében egy kérdőíves felmérésre 108 válasz érkezett az Egyesült Államok és Kanada zömében felsőoktatási és szakkönyvtáraiból. A válaszadók 95%-a az Arielt használta.

Az elektronikus dokumentum-szolgáltatás előnyei közé tartozik, hogy azonnali továbbítást jelent, nem kell másolni a cikkeket, nincs szükség borítékok címzésére, a postázás adminisztrációjára, megtakarítható a telefonköltség, forrásmegosztásra ösztönöz és segít a folyóiratok hasznátságának mérésében. Ugyanakkor vita folyik alkalmazásáról, mivel a szerzői jogi rendelkezések betartása nehezen ellenőrizhető.

(Koltay Tibor)

97/178

GASAWAY, Laura N.: Libraries, educational institutions, and copyright proprietors: the first collision on the Information Highway = J.Acad.Librariansh. 22.vol. 1996. 5.no. 337-344.p. Bibliogr.

Könyvtárak és oktatási intézmények kontra szerzőijog-tulajdonosok: az első összeütközés az információs szupersztrádán. – A Szellemi Tulajdonjogi Munkacsoport jelentése, a Clinton-kormány Fehér Könyve

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus publikáció; Irányelvek -könyvtári; Szerzői jog

A Clinton-kormányzat ún. fehér könyve, melynek címe „A szellemi tulajdonjogok és a Nemzeti Információs Infrastruktúra”, számos ajánlást fogalmaz meg, amelyek a szerzői jogvédelmet kívánják biztosítani a digitális környezetben. Vannak ezek között olyanok, amelyek kedvezően érintik a könyvtárakat, a kutatást és az oktatási intézményeket, mások – ha törvénybe iktatásukra sor kerül – megnehezítik majd a dolgukat.

A korábbi zöld könyvhöz képest jelentős visszalépés történik a használók jogai terén a befolyásosabb üzleti érdekek miatt például a méltányos használat értelmezésében. A fehér könyv irányelvek kidolgozását sürgeti ebben a kérdésben.

Előkészületben van a digitális másolás engedélyezése, a könyvtárközi kölcsönzés helyett a „kérésre történő publikálás” feltételeinek kidolgozása. Foglalkoznak a dokumentumok elektronikus úton (szkenneléssel) történő pótlásának és állományvédelmének problémájával is. A fehér könyv azt javasolja, hogy egy-egy műből három digitális formátumú másolat készülhessen.

Külön foglalkozik a fehér könyv látássérültek számára történő digitális másolással.

A könyvtárakat közvetve érintő egyéb fontos ajánlások közé tartozik a „terjesztés” fogalmának kibővítése, hogy az foglalja magában az adatátvitelt is. Szeretnék eltörölni az első értékesítés doktrínáját a digitalizált művek esetében; korlátozni a digitalizált művekben való böngészés lehetőségét a könyvtárhasználók számára (ugyanis valahányszor egy használó hozzáfér egy másik számítógépen tárolt műhöz, arról saját gépén egy másolat készül); továbbá büntetést kiroáni azokra, akik eltávolítják a szerzői jogra vonatkozó információkat. Vita bontakozott ki arról, mennyiben felelősek az online szolgáltatók azért, ha az előfizetők megsértik a szerzői jogokat.

Nem szabad megbontani a szerzői jogvédelem alá eső művek használói, kiadói és alkotói közötti hagyományos egyensúlyt. Ha a Kongresszus ezt tenné, jövőkérdéses kárt okozna az amerikai társadalomnak.

(Hegyközi Ilona)

97/179

MERRY, Lois K.: Hey, look who took this out! – Privacy in the electronic library = J.Interlibr.Loan Doc.Del.Inf.Supply. 6.vol. 1996. 4.no. 35-44.p. Bibliogr.

Veszélyben az információhasználók személyi adatainak védelme, a kiadóktól rendelt elektronikus szövegek nyilvántartása miatt

Adatvédelem; Dokumentumszolgáltatás; Szerzői jog; Tájékoztatás szabadsága; Tájékoztatási politika

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Ma még senki sem tudja megjósolni, mit hoz a jövő a dokumentumszolgáltatás terén, azonban a könyvtárosoknak az elektronikus környezetben is gondoskodniuk kell a használók személyi adatainak biztonságáról. A probléma lényegében ugyanolyan jellegű, mint amikor a kölcsönzési cédulákon szereplő olvasói nevek alapján illetéktelen információkhoz lehet jutni bizonyos könyvek olvasóiról. Az elektronikus korban a veszélyt az elektronikus dokumentumok kiadói jelentik, akik a termékeik forgalmazásakor egy személyi adatokat is tartalmazó kérdőívet állíttatnak ki a terméket letöltő, illetve megvásárló használókkal, ami potenciális veszélyt jelenthet az adatok illetéktelen használatára. A kiadók szempontjából érthető, hogy követni kívánják a saját szellemi tulajdonuk vevőkörét, de a fenti módszer korlátozza a vevők információhasználati szabadságát. Az adatok kódolt titkosítása jó megoldásnak tűnik, de ez sem száz százalékos módszer a magánadatok törvénytörő használá-

tának a kiküszöbölésére. Az amerikai Nemzeti Információs Infrastruktúra fejlesztési munkálatai során feltétlenül figyelembe kell venni ezt a problémát.

(Autoref. alapján)

97/180

ORR, Debbie – DENNISS, Cathy: Unmediated document delivery and academic staff at Central Queensland University = Interlend.Doc.Supply. 24.vol. 1996. 4.no. 25-31.p.

Önállóan kereshetnek online adatbázisokban és rendelhetnek elektronikus dokumentumszolgáltatást az oktatók egy ausztráliai egyetemi könyvtárban

Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi oktató; Kísérlet; Online információkeresés

A tanulmány egy kísérlet eredményeiről számol be, amelynek során a Central Queensland University Library (Rockhampton, Ausztrália) az oktatók és a posztgraduális hallgatók számára közvetlen, könyvtárosi segítség nélküli hozzáférést biztosított online adatbázisokhoz, továbbá a kikeresett dokumentumok online megrendeléséhez. Az adatbázisok között szerepeltek a Chemical Abstracts (CAS), a Current Contents, az UnCover, valamint a FirstSearch szolgáltatás adatbázisai. A kísérlettől arra vártak választ, hogy a használók meg tudják-e tanulni az adatbázisok kezelését a könyvtáros segítségével nélkül, képesek-e egyedül megrendelni a szükséges dokumentumokat, és hogy a gyors dokumentumszolgáltatás kiválthatja-e a folyóirat-előfizetéseket. A kísérlet előtt természetesen bemutatották a résztvevőknek az adatbázisok használatát. Annak ellenére, hogy a használók kezdetben lassan szoktak hozzá az önálló munkához, a kísérlet végén végzett felmérés tanúsága szerint lelkesen nyilatkoztak a közvetlen hozzáférés tapasztalatairól.

(Autoref.)

Lásd még 156, 158

97/181

FISCELLA, Joan B.: Bibliography as an interdisciplinary information service = Libr.Trends. 45.vol. 1996. 2.no. 280-295.p. Bibliogr.

A hagyományos bibliográfia mint interdiszciplináris tájékoztatói eszköz

Bibliográfia; Interdiszciplináris problémák; Kutatás információellátása

Az elektronikus katalógusok és indexek korában úgy tűnhet, hogy a nyomtatott szakterületi bibliográfiák elvesztik jelentőségüket, pedig fontos szerepet játszhatnak az előbbi forrásokból nyert hatalmas mennyiségű információ megszürésében. A cikk ezt az állítást igyekszik bebizonyítani a „játék” és a „szabadidő” témájának információkeresési példájával. Bemutatja Marcia Bates és Patrick Wilson elméleti tanulmányait is a bibliográfiáról, amelyek szintén alátámasztják a jól megtervezett és gondosan megszerkesztett nyomtatott bibliográfiák fontosságát az interdiszciplináris területeken.

(Autoref.)

97/182

MURATOV, A.L.: Tekusaâ gosudarstvennaâ bibliografiâ v usloviâh rynka = Bibliogr. 1996. 6.no. 4-8.p.

A kurrens nemzeti bibliográfia a piaci viszonyok között

Kurrens bibliográfia; Nemzeti bibliográfia

A nemzeti bibliográfia legfőbb értéke funkcióinak és az általa megvalósított feladatoknak az állandósága: a használók tájékoztatása a nemzeti dokumentumtermésről a bibliográfiai információk kiadványokban és elektronikus formában való közzététele útján. Oroszországban 1985-ig e feladatok a lehetőségekhez mérten sikeresen teljesültek: jól működött a kötelespél-

dány-szolgáltatás, a kiadványok címdala és egyéb adatközlő helyei lehetővé tették a pontos és teljes bibliográfiai leírást, működött a központi céduellaállítás.

Az utóbbi tíz évben gyökeresen megváltozott a helyzet: a korábbi, jól ellenőrzött kiadói rendszerben működött 250 kiadvállalat helyett ezerszám alakultak új, egymástól függetlenül működő kiadók, és a rendszer áttekinthetetlen lett; hiányzik a kellő kiadói szakértelem. Annak ellenére, hogy megszületett Oroszország első kötelespéldány-törvénye, nem minden kiadvány kerül a nemzeti bibliográfia szerkesztőségébe. Erőteljesen csökkent a nemzeti bibliográfia példányszáma, ezáltal a bibliográfiai információ használóinak a száma, valamint csökkent a nyomtatott katalóguscédulák, illetve a nemzeti bibliográfiai füzetek előfizetőinek száma is.

A nemzeti bibliográfiát előállító könyvkamara előtt álló feladatok:

a) a kötelespéldány-szolgáltatás teljességének biztosítása a közelmúltban született kötelespéldány-törvény és a hozzá kapcsolódó jogszabályok segítségével: ebben a kötelespéldányban részesülő könyvtárak is részt vesznek oly módon, hogy rendszeresen listákat küldenek a nemzeti bibliográfiai központba a gyűjteményükbe került kötelespéldányokról (1995-ben a listák alapján kiderült, hogy 1994-95-ben a kötelespéldányoknak mindössze 3%-a nem került a könyvkamarához – azokat a kiadványokat tekintve, amelyek fellelhetők a könyvtári gyűjteményekben);

b) a bibliográfiai információ megbízhatóságának és hitelességének szavatolása: az ISBN-számot kapott kiadók számára összeállított módszertani kiadvánnyal próbálják elősegíteni a bibliográfiai adatok megfelelő elhelyezését a kiadványokon, mivel az adatközlő helyek hiányosságai rontják a kiadványról készített bibliográfiai tétel minőségét;

c) a bibliográfiai információ elektronikus formában való terjesztéséhez az ipari-technológiai alapok megteremtése az előállító és a fogadó oldalon egyaránt: a hagyományos terjesztési formák, elsősorban a nyomtatott katalóguscédula helyett a felhasználók egyre inkább a nemzeti bibliográfia elektronikus formáit (floppyt, CD-ROM-ot, online szolgáltatást) igénylik.

(Rácz Ágnes)

97/183

SCHÖHL, Wolfgang: Ein umfassendes Datenbanksystem für Print, Radio, Fernsehen und das Internet. (Teil 1.) = Nachr.Dok. 47.Jg. 1996. 6.no. 323-333.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven

Átfogó adatbázis-rendszer nyomtatott termékek, rádió- és tv-anyagok és Internet-oldalak számára. 1.rész

Adatbázis; Audiovizuális anyag; Multimédia; Számítógép-hálózat; Tömegkommunikáció

A cikk egy olyan adatbázisrendszert ismertet, amely információs-dokumentációs környezetben, illetve sajtó- vagy közönségkapcsolati részlegekben egyaránt hatékonyan használható, ezért képes megalapozni e részlegek gyümölcsöző együttműködését. A „Multimedia Press System” nevű rendszer 20 integrált adatbázist tartalmazhat, és mind a médiára vonatkozó, mind a sajtóosztály munkájával kapcsolatos feladatokat képes elvégezni. A rendszer „lelke” egy média adatbázis, amelyben minden típusú hordozó tárolható és kereshető. A rádió- vagy tv-rportok hang- illetve video-fájlljai egyaránt lejátszhatók. Internet-oldalak is importálhatók, amelyeket az adatbázis teljesszöveg-kezelő indexelő programjával indexelnek. Lehetőség van szövegfájlok és HTML-dokumentumok kölcsönös konverziójára is. A cikk bemutatja, hogyan készítik és építik be az adatbázisba az elektronikus sajtókivágatokat a letapogatási és az OCR-technika segítségével.

(Autoref.)

A 20. század végi angol nyelv kincsestára

Adatbázis -nyelvtudományi; Szöveggyűjtemény

A British National Corpus a brit angol nyelv 100 millió szóból álló gyűjteménye géppel olvasható formában. Ez az adatbázis azoknak a szakembereknek szolgálhat fontos kutatási eszközként, akiket a 20. század végének Egyesült Királyságbeli angol nyelvhasználatára érdekel. Ilyenek lehetnek például a szótárak illetve a nyelvi kézikönyvek összeállítói vagy a felsőoktatás nyelvészeti kutatói. Az adatbázisban való kereséshez kifejlesztett szoftver az információs szakembereket is érdekelheti. A szöveggyűjteményt 1991 és 1994 között készítette el egy öt szervezetből álló konzorcium: három kereskedelmi és két felsőoktatási intézmény (Oxford University Press, Longman Group UK Ltd, Chambers Harrop, illetve Oxford University Computing Services és Unit for Computer Research on the English Language at Lancaster University). A tanulmány ismerteti az adatbázis szerkezetét és részeit, továbbá elmagyarázza jelentőségét és hasznosságát.

(Autoref.)

Lásd még 162

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

97/185

SCHOLS, Marij: Extra large. Large print on demand = Link-up. 1996. March. 12-14.p.

Szuperszolgáltatás: öregbetűs szövegek méretre, egyéni igények szerint

Öregbetűs könyv; Vak könyvtárhasználó

Ahogy a lakosság átlagos életkora emelkedik, úgy nő az igény az öregbetűs könyvek iránt. A Hangos és Braille-írású Könyvek Holland Könyvtára (NLBB) saját kiadóvállalatot alapított,

97/184

BURNAGE, Gavin – BAGULEY, Glynis: The British National Corpus = Libr.Inf.Briefings. 65.no. 1996. 1-15.p.

hogy a jövőben igény szerint állíthasson elő öregbetűs könyveket.

A vakok könyvtárai és a közművelődési könyvtárak közötti együttműködés, párosulva a modern technológiával lehetővé tette, hogy a vakokhoz és gyöngénlátókhöz a Braille- és hangos könyvek mellett diszkeken és nyomtatott formában is eljusson a számukra szükséges információ. Két új szolgáltatásról van szó.

Az egyik szolgáltatás az egyéni igényeket akarja kielégíteni, s azon az elven működik, hogy a használó maga határozza meg, mennyi idő alatt és milyen formában kéri a nyomtatott formában rendelkezésre álló információt. A sürgősen szükséges anyagokat (gyógyszerek használati utasításai, adónyomatványok, jelentések, konferenciaanyagok stb.) a használó úrlapon vagy telefonon rendelheti meg az NLBB-től, az NLBB pedig naponta 15 nyomtatott oldalt ír át az igénylő által kért formára. A kevésbé sürgős, hosszabb anyagokból (könyvek, hosszabb jelentések stb.) a szolgálat hetenként 15 nyomtatott oldalt ír át a kérőnek. Az átírás történhet Braille-ba, szalagra, floppyra vagy öregbetűkre. 1994-ben 1000 használatól 5000 megrendelés érkezett.

Jelenleg a használó küldi be az átírandó anyagot, de a jövőben közművelődési vagy egyetemi könyvtáráktól szerzik majd be a dokumentumot. Egyelőre két egyetemi és egy közművelődési könyvtárban Braille-olvasóval, beszédszintetizátorral és betűnagyítóval felszerelt munkaállomásokot fognak beállítani, amelyekről a vakok és nehezen látók segítség nélkül kereshetnek a könyvtári katalógusokban. Az átíráshoz vonatkozó kérést online módon adhatják fel. Ha az anyag digitalizált formában már rendelkezésre áll, az átírás jórészt automatikusan történik.

A másik szolgáltatás a csoportok igényeit célozta meg. A NLBB 1993-ban indította meg XL nevű, öregbetűs könyvekre specializálódott kiadóját, mivel a többi kiadó nem szívesen vállalkozik olyan művek megjelentetésére, amelyekből várhatóan 600 példánynál kevesebbre van igény. Az XL az öregbetűs könyvek széles kínálati listáját építi fel, évente 30 000 példány eladását irányozza elő, közművelődési könyvtárakból és könyvkereskedőkből állandó vevőkört épít ki és jó minőségű könyveket kínál megfizethető áron.

Az XL irodalmi és aktuális kiadványokat jelentet meg, 18 pontos betűnagysággal. Elsőbbséget biztosít ismert szerzők műveinek. Szorosan együttműködik a könyvtárellátó szervezetekkel. 1995-ben már Belgiumba is szállított. A közeli jövőben kiadványai kaphatók lesznek a könyvesboltokban is.

A kötésen kívül az előállítás minden munkáját (szkenelés, korrektúra, nyomtatás, összehordás) az XL maga végzi. Személyzete egy menedzser és 5 munkatárs. Felszerelése: egy szkennel, két személyi számítógép, három A3-as nyomtató, egy ofszet gép, egy összehordó-hajtogató. 1994-ben 38 címet adott ki, az eladott példányok száma 7610 volt. 1995-re 100 cím megjelentetését tervezik, s 25 000 példány eladását.

A tervek szerint az XL kínálatába fel akarunk venni minden olyan Braille- vagy nyomtatott könyvet, amelyet digitálisan állítottak elő, s támaszkodni akarnak a kiadók digitálisan tárolt anyagaira. A digitális archívum alapján lehetővé válik, hogy kérésre az öregbetűs könyvekből egy-egy példányt is kinyomtassanak.

(Papp István)

97/186

TONKS, Robyn: Borrow, beg, bend and stretch = Link-up. 1996. March. 3-7.p.

Egy ausztráliai kisváros könyvtárának „családi olvasási programja”

Analfabéták; Családi környezet; Ifjúság nevelése olvasásra

Ausztráliában a közművelődési könyvtárak közül elsőként a Singleton Public Library vágott bele a családi olvasási kultúra emelését célzó programba! A 21 000 lakosú városka könyvtára sem dúskálkodik anyagiakban; pályázat révén nyerte el a szükséges támogatást.

Nem a hagyományosan könyvtárhasználó rétegeket célozták meg, ennek ellenére igen nagy érdeklődés nyilvánult meg a 6 foglalkozásból álló tanfolyamok iránt. Az ok: a szülők segíteni akartak az iskoláskor előtt álló gyermekeiknek.

A vállalkozással a könyvtár meg akarta törni az analfabetizmus generációkon áthúzódó ördögi körét. A foglalkozásokon a multimédia felhasználásával olyan kérdéseket dolgoztak fel, mint: mi a családi olvasási kultúra, a gyerek útja az írni-olvasni tudás elsajátításában, az olvasmányok kiválasztása, gyerekversek, a tévé és a számítógép hatékony használata. A könyvtárban lebonyolított program szorosan kapcsolódott a másutt szervezett, hasonló vállalkozásokhoz, s igyekeztek a könyvtárban rendelkezésre álló gyűjteményrészeket és szolgáltatásokat (mesekönyvek, nehezen olvasó felnőttekhez szóló könyvek, könnyű olvasmányok, gyerekkönyvek és kazetták, videók, ajánló irodalomjegyzékek, iskolára felkészítő foglalkozások, meseórák, bábjátékok stb.) mind hasznosítani.

A helyi könyvtár küldetését abban látja, hogy ajtót nyit a tanuláshoz, s ebbe a koncepcióba jól illeszkedett be a családi olvasási kultúra programja.

A helyi vállalatok segítségével az eredetileg tervezett hat tanfolyam helyett 13-at indítottak, s mindenki, aki beiratkozott, el is végezte. Gyakran 50 főre is növekedett a várakozó lista. Nyilvánvaló volt, hogy a könyvtár tényleges társadalmi szükségletet elégít ki a családok olvasási kultúrája fejlesztésével. Nem volt céluk megtanítani az írást, olvasást, számolást, inkább az olvasás örömet és játékosságát hangsúlyozták.

A program elég flexibilis ahhoz, hogy hozzá lehessen igazítani a hátrányos helyzetű családok és a bennszülöttek igényeihez. A tanfolyamokat általában délelőtt, de esténként is tartották, 8-10 fő számára. Gondoskodtak arról is, hogy megszervezzék a gyerekek felügyeletét. A résztvevők főleg az anyák közül kerültek ki, de többen hangsúlyozták, az apáknak is szükségük lenne rá. A beiratkozottak közül többen, akik korábban nem használták a könyvtárat, rendszeres látogatókká váltak. A tanfolyamokkal nagyon meg voltak elégedve, mert a tanultak alapján nagy segítséget tudtak nyújtani gyermekeik tanulásához.

A tapasztalatok alapján azt tervezik, hogy idősebb gyerekek szülei számára is indítanak hasonló tanfolyamokat a könyvtárban. A részletes programot bárkinek készséggel rendelkezésre bocsátják

(Papp István)

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

97/187

VESELY, Vlastimil: Internet – sance nebo ohrození = i. 38.roc. 1996. 6.no. 148-150.p.

Res. angol nyelven

Internet – esély avagy fenyegetés?

Számítógép-hálózat

A beszámoló alcímében hivatkozott viták – konkrétan két vita – leglényegesebb vonatkozásait szerzőnk az alábbiak szerint foglalja össze:

Mindenekelőtt – röviden – utal az Internet ma már közismert vívmányaira–ígérvényeire (WWW publishing, telecommuting, a szervezetek adaptív viselkedésének lehetősége, kereskedelmi felhasználás), majd hosszasan tolmácsolja az Internet társadalmi hatásait, illetve a vele kapcsolatos állami feladatokat taglaló hozzászólásokat.

Az Internet bizvást tekinthető a demokratizálás eszközeinek, mivel lehetővé teszi a kisebbségek figyelembevételét, elősegíti az állampolgári aktivitás kifejlődését, megkönnyíti a közügyekben való részvételt. Igénybevételével egyszerűbben és gyorsabban hathatunk a bennünket övező környezetre (pl. „flottabbul” választhatunk, eredményesebben kommunikálhatunk képviselőinkkel, sikeresebben hozhatunk létre különféle civil közösségeket).

Az említett lehetőségeket azonban nem szabad túlbecsülni. Azáltal, hogy valaki Weboldalt létesít magának, még korántsem szólította

meg a célbavett publikumot, amit csak személyes meggyőzéssel lehet elérni. Az sem biztos, hogyha valaki e-mailt kap, azt el is fogja olvasni. Naponta már ma is a tájékoztatók tucatjai érkeznek címünkre, s elképzelni is rossz, hogy mi lesz, ha ez a szám megsokszorozódik az e-mail közkeletűvé válásával.

Ennél is komolyabb veszély, hogy az Internet polarizálódást okozhat a társadalomban. A hozzáférők tájékozottabbak lesznek azoknál, akiknek nem lesz ilyen lehetőségük. Az „információs arisztokrácia” idővel esetleg uralma alá is hajthatja a társadalom egyéb rétegeit.

Az Internet az emberek magánéletre való jogát is kikezdeheti. Így bizonyára sokan lesznek, akik nem kívánják majd számszámra az e-maileket. Ehelyett inkább azt fogják követelni, hogy hatékony védelemben részesüljenek a róluk gyűjtött adatok.

Az Internet használati díjai manapság legalább annyira kuszák, mint szerzői jogi vonatkozásai. Miközben már vannak olyan szerverek – az ún. remailerek –, amelyek biztosítani tudják a diszkrét adatgyűjtéseket (pl. az AIDS-szel, a drogokkal, az egészségi helyzettel kapcsolatosak) anonimitását, ezzel mindjárt vissza is éltek, nem utolsósorban a pornográfia névtelenségbe burkolódzó terjesztői. Egyes államokban (pl. nemrég Finnországban) ugyan történtek kísérletek az Internet cenzúrájának bevezetésére, de ezek az emberi jogvédők felháborodását vonták maguk után. Mivel azonban „az Internet decentralizált és nemzetek fölötti organizmus, mindaddig, amíg nem jön létre nemzetközi megállapodás a benne lévő tartalmak szabályozásáról, az efféle közbeavatkozások felettébb eredménytelenek, hiszen egy más állam technikai eszközei révén könnyedén ki lehet játszani őket”.

Az Internettel szerzett eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy az egyes államok (pl. Japán máris) a maguk kommunikációs infrastruktúráját stratégiai prioritásnak fogják venni. Mindez a védelmi képesség fokozására, illetve a gazdasági-piaci versenyképesség növelésére szolgál majd.

Összefoglalásként ez áll Vesely beszámolójában: „Ne féljünk az Internettől, de ne is tápláljunk vele kapcsolatban felfokozott reményeket. Nem szabad semmi másnak venni, mint egy újfajta információforrásnak és eszköznek, amely-

nek akadálytalanabb művelődésünket és együttműködésünket kell elősegítenie. Ez azért korántsem kevés. Az Internet gyönyörűséges ópium azok számára, akik elkezdik felfedezni. Azonban időnként az erdőt és a szomszédos irodákban dolgozó kollégákat sem árt felfedeznünk. Még szerencse, hogy a természet, mint azt valaki megjegyezte, a legrosszabb esetben ismét segíteni tud majd magán.”

(Futala Tibor)

97/188

STRAIN, Helen C. – BERRY, Pauline M.: Better page design for the World Wide Web = Online CDROM Rev. 20.vol. 1996. 5.no. 227-237.p. Bibliogr.

Hogyan tervezzünk jobb Web-lapokat?

File-szervezés -gépi; Hatékonyság; Hiperszöveg; Számítógép-hálózat

A World Wide Web az Internet-információk elérésének egyre népszerűbb eszközévé válik. A világhálót túlnyomórészt azoknak az egyéneknek és szervezeteknek a munkája alakítja ki, akik valamilyen HTML szerkesztő segítségével elkészítik Web-oldalaikat. Ezek néha csodálatosak, informatívak és szórakoztatóak, de gyakran összecsapottak, zavarosak, és nehezen navigálhatók. Pedig a hipertext-tervezés és az embergép párbeszéd területén már sok kutatási eredmény és tapasztalat halmozódott fel, amelyeket a Web-oldalak készítésénél hasznosítani kellene. A cikk megvizsgálja e területek fő kérdéseit és a Web-re való alkalmazhatóságukat. Irányelveket ad közre a Web-oldalak tervezéséhez, s azt javasolja, hogy a cikk olvasói vizsgálják felül a saját Web-oldalaikat ezeknek az irányelveknek a fényében.

(Autoref.)

97/189

SHRAIBERG, Yakov: The telecommunication revolution in Russia: new ways for international cooperation = FID News Bull. 16.vol. 1996. 10.no. 294-309.p.

Telekommunikációs forradalom Oroszországban: a nemzetközi együttműködés új lehetőségei

Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Gépi könyvtári hálózat; Számítógép-hálózat

A cikk az oroszországi telekommunikációs hálózat fejlődését mutatja be. Ismerteti a könyvtárak és információszolgáltató intézmények nemzetközi együttműködésen alapuló projektjeit, amelyek a modern telekommunikációs infrastruktúrára és az Internet hálózatra épülnek.

Az 1990-es évektől az információs és számítógépes hálózat kialakulásának és fejlődésének lehetünk tanúi: a kereskedelmi és tudományos adatátviteli hálózat széles választéka íveli át egész Oroszországot. (Jelenleg 20.000-nél több helyi távközlési központ működik.)

Jelentős előrehaladást ért el a távolsági és nemzetközi telekommunikációs hálózat fejlesztésében a ROSTELECOM Co. projektje külföldi befektetők közreműködésével (US West International, France Telecom, Deutsche Telekom). A következő 10 éves periódusban 50 belföldi és nemzetközi digitális telefonközpontot létesítenek 50.000 km száloptikás digitális vonallal.

A FREENET (For Research, Education, and Engineering NETWORK) tudományos kutatási számítógépes hálózat, amely az Orosz Tudományos Akadémia, kutatóintézetek, egyetemek és egyéb felsőoktatási intézmények önkéntes részvételével működik és számos regionális hálózattal rendelkezik, az Internet szolgáltatások és információforrások széles választékát kínálja a felhasználóknak.

Az UNICOM-RUSSIA nemzetközi projekt keretében megalapozták a korszerű adatátviteli infrastruktúrát Oroszországban. Az Universities Knowledge Networks (UNICOR) Co. – a FREENET kutatási és oktatási hálózat szervezete – koordinálta a fejlesztést. A szervezetnek több mint 170 vezető orosz felsőoktatási intézményi és számos akadémiai intézeti résztvevője van. Oroszország 1991-ben tagja lett az EARN-nak (European Academic Network). Az EARN-

BITNET orosz szekciója, a SUEARN 13 csomóponttal rendelkezik Moszkvában és az Orosz Tudományos Akadémia Noginski Kutatási Központjában.

Az oroszországi Internet hálózat fejlesztését két program segíti. Az egyik a Soros Alapítványé, amely 32 egyetem modern távközlési hálózatának és a moszkvai gerinchálózat kiépítését, valamint a könyvtári és múzeumi projektek megvalósítását támogatja. A másik, az előbbivel összefüggő program fő célja az orosz tudományos és felsőoktatási hálózat (oroszországi Internet) megteremtése. Az orosz-amerikai kooperációban megvalósuló program több, mint 100 projektet tartalmaz.

A könyvtári környezetben négy fő területen figyelhető meg a telekommunikáció fejlődése:

1. A kapcsolt és a bérelt vonalú hozzáférések lehetősége és a házon belüli telekommunikációs hálózat kialakítása a legfontosabb orosz könyvtárakban;

2. A telekommunikációs technika bevezetése az Orosz Központi Katalógus automatikus rendszerébe az adatcsere és -közvetítés funkcióira;

3. Elektronikus postafiók szolgáltatás;

4. A LIBNET hálózat kialakítása – amely az első orosz könyvtári számítógépes hálózat – az öt legjelentősebb könyvtár közreműködésével.

Az orosz könyvtárak az Internet hálózaton nevű, a Soros Alapítvány és a kormány támogatásával létrehozott projekt célja, hogy megbízható, nagy sebességű hálózati elérést biztosítson az Internethez 16 főbb orosz – főként moszkvai – könyvtárnak.

A LIBWEB NETWORK projektet 1993-ban dolgozta ki az Állami Tudományos-Műszaki Nyilvános Könyvtár (GPNTB) és a moszkvai Állami Egyetem Könyvtára azzal a céllal, hogy a modern távközlési technológia előnyeinek felhasználásával biztosítsák a tudományos és műszaki publikációk orosz központi katalógusának elektronikus, hálózati használatát.

A GPNTB WWW szervere – az első működő könyvtári Internet Központ Oroszországban. A könyvtár két éve biztosítja használóinak az Internet elérését, saját honlappal rendelkezik (angol nyelvűvel is), amelyen keresztül – többek között – az említett központi katalógus is hozzáférhető.

Az Oroszországra és a FÁK országaira vonatkozó tudományos, üzleti, jogi és egyéb információk külföldi elérésének érdekében olyan projekt született, mely orosz tájékoztatói, könyvtári és információelemző központok hálózatának kialakítását célozza külföldön. A GPNTB az oroszországi könyvtárak és információs intézmények képviseletében létre fogja hozni a központ külföldi állomásait a megfelelő intézmények bázisán. A naponta frissített adatok gyors és olcsó online elérését a központi szerverállomás biztosítja majd. Az információkat szabványos bibliográfiai formában és a résztvevő országok által elfogadott osztályozási jelzettekkel ellátva közvetítik. Rendelésre analitikus szolgáltatásokat, automatizált és manuális fordítószolgáltatást biztosítanak. Kurzusokat és konferenciákat, információs szolgálatot szerveznek külföldi érdeklődő szakértők és üzletemberek számára.

A publikációk nemzetközi elérhetőségének programja szellemében megteremtik a dokumentumszolgáltatási és könyvtárközi kölcsönzési központot, amely a nemzetközi intézményekénél olcsóbb szolgáltatásokat biztosít majd.

Az Egyesült Államokban a közeljövőben létrehozzák a központ helyi állomását jól képzett munkatársak alkalmazásával és korszerű eszközökkel felszerelve (WWW szerver, Internet és egyéb hálózati kapcsolat).

A cikk végén a szerző pontokba szedve ismerteti a központ kiemelt programjait (Könyvtári program, A tudományos, műszaki és társadalmi információk cseréje, Oktatási program, Üzleti információs program, Tanácsadói program, Telekommunikációs program).

(Horváth Zoltánné)

97/190

CHIEN LIN, Sharon: The development of national online networking in the Republic of China – the role of the National Central Library = Inf.Technol.Lib. 15.vol. 1996. 2.no. 65-79.p. Bibliogr. 54 tétel.

Országos online hálózat létrehozása a Kínai Köztársaságban – a nemzeti központi könyvtár szerepe

Gépi könyvtári hálózat; Integrált gépi rendszer; Nemzeti könyvtár; Számítógép-hálózat

A cikk a Kínai Köztársaság országos integrált online tájékoztatói hálózatának a kifejlesztését ismerteti. Röviden áttekinti a tajvani könyvtár-automatizálás történetét és a központi kormány koordinációs erőfeszítéseit egy ilyen hálózat létrehozására. Ezt követi egy részletesebb elemzés a kínai MARC-formátum (Chinese MARC) kialakításáról és a Nemzeti Központi Könyvtár irányításával végzett számítógépesítési tevékenységről. Ismerteti az NBINet, a TANet és a STICNET hálózatok jellemzőit és jelenlegi helyzetét, továbbá beszámol a fő hálózatok összekapcsolására irányuló országos és helyi erőfeszítésekről. Várhatóan még az 1990-es években elkészül a tervezett integrált országos hálózat, és így valósággá válik az információcsere és a forrásmegosztás a tajvani, illetve a külföldi könyvtárak között.

(Autoref.)

97/191

SVOBODA, Martin: CASLIN a souborný katalog = Nár.Knih. 7.roc. 1996. 1.no. 3-9.p.

Res. angol nyelven

CASLIN [a Cseh és Szlovák Könyvtári Információs Hálózat] és a központi katalógus

Együttműködés -nemzetközi; Gépi könyvtári hálózat; Közös katalogizálás; Szabvány

A cseh könyvtárügyben is napirendre került a gépi központi katalógus létrehozásának kérdése. Ez a CASLIN nevű gépi könyvtári hálózat, illetve a cseh nemzeti könyvtár egyik alapfeladata. (A CASLIN még a rendszerváltás előtt, 2 cseh és 2 szlovák könyvtár közös programjaként indult, mára „nemzetközivé” vált.)

A CASLIN 1995 végén tartott konferenciáján a fő téma a központi katalógust megvalósító konzorcium szükségességét bizonyító érvelés volt: a konzorcium jobban, gazdaságosabban tudja kihasználni a rendelkezésre álló eszközöket, kedvezményesen juthat szoftver- és hardvereszközökhöz, nagyobb anyagi támogatást tud szerezni. A konzorcium működésének alapja a résztvevők együttműködési készsége, ami nem korlátozódhat a munka elindítására, a közös munka során folyamatosan össze kell hangolniuk tevékenységüket, a részt vevő intézmények egyedi sajátosságai háttérbe szorulnak. A CASLIN-ban részt vevők számát bővíteni kell, de nem adminisztratív eszközökkel, hanem szerződéses alapon. Meg kell állapodni a központi katalógus működtetésének anyagi feltételeiben, a rekordok bevitelének rendjében és a központi katalógus szolgáltatásainak körében. A katalógus működtetésének költségeihez a felhasználóknak is hozzá kell járulniuk.

A katalogizálás legcélszerűbb módja: minden résztvevő a közös katalógusban katalogizál, és a szükséges rekordokat letölti lokális adatbázisába. A központi katalógus alapja a cseh nemzeti bibliográfia, amely kiegészül a megyei könyvtárak által feldolgozott helyi kötelempéldányok rekordjaival. A külföldi dokumentumok katalogizálásában a leghatékonyabb a külföldi adatbázisok, katalógusok (OCLC, nemzeti bibliográfiák CD-ROM-on stb.) kész rekordjainak átvétele lenne. A katalógus egységességének biztosítása alapvető feladat, ezen a téren a tárgyi visszakeresés jelenti a legtöbb gondot a könyvtárak eltérő osztályozási rendszerei miatt.

A központi katalógus kiépülése megtakarításokat eredményez nemcsak a katalogizálási ráfordítások terén, hanem a könyvtárak állománygyarapításában is. A könyvtárközi kölcsönzések számának jelentős emelkedése várható.

A konzorcium hálózatának csatlakoznia kell az Internethez, ennek érdekében össze kell hangolni a különféle minisztériumi kezdeményezéseket, illetve el kell érni, hogy a cseh helyi önkormányzatok számítógépes rendszereihez a könyvtárak is csatlakozhassanak.

1995/96-ban lezáródott a CASLIN négy résztvevőjének Mellon alapítványi támogatása, amelynek során DEC számítógépekre épített Aleph integrált rendszert helyeztek üzembe. Az

Aleph-et adaptálták a cseh és szlovák környezetre, kifejlesztették a rendszer UNIMARC-verzióját. Mind a négy könyvtár katalógusa elérhető az Interneten. CASLIN+ néven más projekteket is támogat a Mellon Alapítvány: a Cseh Tudományos Akadémia intézeteinek és könyvtárának LINCA nevű konzorciumát, két kassai egyetemi és a megyei könyvtár KOLIN nevű konzorciumát, morvaországi egyetemi és megyei könyvtárak MOLIN nevű konzorciumát, illetve a Retrocon projektet, amely a cseh nemzeti könyvtár nyomtatott és cédulakatalógusainak konverzióját szolgálja.

A központi katalógus eleinte sok „kézi munkát” fog igényelni: a duplum- és a hibás rekordok kiszűrésének, az UNIMARC-formátum bevezetésének mechanizmusa még nincs egészen kidolgozva. A közös katalógusban alkalmazandó szabványok: a leíró katalogizálásban az angol-amerikai katalogizálási szabályzat az irányadó, a bibliográfiai adatszere-formátum a UNIMARC lesz, karakterkészletként az ISO 8859-2, az ún. Latin2 kódrendszert használják. A katalógusban való keresést az Interneten World Wide Web-en keresztül, illetve a Z39.50 protokoll segítségével kívánják megoldani. A könyvtárközi kölcsönzésben az ISO 10 160/161 nemzetközi szabvány bevezetését tervezik.

A cseh nemzeti könyvtár jelenleg a világhálón elérhetővé tette katalógusát, a cseh folyóiratok repertóriumát, valamint általános információt közöl magáról és szolgáltatásairól. Távolítlag feladata a cseh írott kulturális örökség digitalizálása és szolgáltatása, illetve a csak elektronikus formában létező patriotika archiválása és feldolgozása.

(Rác Ágnes)

97/192

ENDERLE, Wilfried: „SSG-Fachinformation”. DFG-Projekt an der Niedersächsischen Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen = Bibliotheksdienst. 30.Jg. 1996. 10.no. 1715-1717.p.

A Német Kutatási Társaság „Kiemelt gyűjtőköri szaktájékoztató” nevű projektjének meg-

valósítása a göttingeni Alsószászországi Állami és Egyetemi Könyvtárban

Számítógép-hálózat; Szolgáltatások; Tájékoztatás; Tudományos és szakkönyvtárak

A göttingeni Alsó-Szászországi Állami és Egyetemi Könyvtár (NSUB) részt vesz a német tudományos könyvtárak gyűjtőköri együttműködésében, a kijelölt országos feladatkörű könyvtárak közé tartozik. Az NSUB a helyszíne 1996 júniusától a Német Kutatási Társaság (DFG) egyik projektjének, amelynek célja az elektronikus preprintek és más elektronikus információforrások feltárása, és hozzájuk közvetlen hozzáférés biztosítása a számítógép-hálózaton.

Egy WWW-alapú tájékoztatói rendszer prototípusát alakítják ki a hamburgi Állami és Egyetemi Könyvtár szerverén a WEBIS projekthez kapcsolódva, majd a későbbiekben az országos feladatkörű könyvtárak számára. Az ilyen rendszereket létrehozó könyvtárak központi szerkesztőhelyet létesítenek. Az NSUB-ban a földtudományi, geográfiai, matematikai és az anglistikai-amerikanisztikai szakterület kiválasztott hálózati forrásait veszik számba.

A gyűjtőköri együttműködésben részt vevő könyvtárak hagyományosan arra vállalkoznak, hogy szakterületük forrásairól tartósan, megbízható tájékoztatást nyújtsanak. Az NSUB könyvtára tehát nem csak az Internet elektronikus információit tárja fel, hanem a nyomtatott és az offline módon elérhető információkat is. A tájékoztató eszközök kiválasztása és értékelése – az Internet hasonló rendszereitől eltérően – igen igényesen és egységesen történik. A létrejövő metainformációs rendszer nem kívánja felváltani a meglévő nagy directory-kat és keresőautomatákat.

A WWW-alapú szakmai információs rendszer az egyes szakterületeken négyféle hozzáférési lehetőséget kínál:

1. az illető könyvtár szolgáltatásaiét (online katalógus, tartalomjegyzék-szolgáltatás, új szerzeményekről való tájékoztatás, dokumentum-szolgáltatási módozatok, hozzáférés a digitális dokumentumokhoz),

2. keresőfogalmak és osztályozási kódok közvetlen inputját a helyben elérhető keresőautomatába,

3. az információforrásokat az egyes szakterületek speciális igényei szerint tematikusan feltárva,

4. az információforrásokat formai szempontok szerint feltárva (pl. tájékoztatói eszközökre, szakbibliográfiákra, digitális könyvtárakra felosztva).

A WWW-alapú tájékoztatói rendszert létrehozó szakemberek arra törekszenek, hogy biztosítsák kompatibilitását más rendszerekkel, ezért ahol lehetséges, nemzetközileg elismert osztályozási rendszerekre támaszkodnak.

1997 első felében tapasztalatcserét készülnének szervezni a koncepcióról és a projekt első eredményeiről a szakreferensek számára.

(Hegyközi Ilona)

97/193

DIERIG, Thomas: Das elektronische Depot des Südwestdeutschen Bibliotheksverbundes. Ein erster Schritt zum virtuellen Medienserver = Bibliotheksdienst. 30.Jg. 1996. 10.no. 1724-1738.p. Bibliogr.

A Dél-német Könyvtári Hálózat elektronikus „tárolókönyvtára”. Első lépés a virtuális médiaszerver megteremtéséhez

Gépi információkeresés; Gépi könyvtári hálózat; Hiperszöveg; Központi katalógus -online; Számítógép-hálózat

Ha valaki a Dél-német Könyvtári Hálózat (Südwestdeutscher Bibliotheksverbund, SWB) WWW-OPAC-jában végzett kereséskor a leltérek-könyvtárak azonosító kódjára kattint, rövid információk jelennek meg számára az illető könyvtárról. A bibliográfiai adatbázis (SWB-Pool) ugyanis hipertextes kapcsolattal össze van kötve egy másik (a BIBINFO) adatbázissal. Hasonló elven működik majd az SWB tervezett elektro-

nikus tárolókönyvtára (a továbbiakban: ETK, német rövidítéssel: SWB-E-Depot).

Az ETK-t olyan virtuális médiatárnak képzelek, amely saját feltáró eszközökkel nem is rendelkezik. Az információkat több földrajzi helyen, részben a hálózati központ szerverén, részben a tagkönyvtárak szervein tárolják majd. (A használók számára mindez egyetlen helyként jelenik meg.)

Az ETK „egyszerűsített” multimédia-archívum lesz, ugyanis csak szövegeket és képeket fog tartalmazni. Az online katalógusokat metainformációk (úm. referátumok, összefoglalók, recenziók, tartalomjegyzékek) gazdagítják. A bibliográfiai adatbázist az ETK-val a metainformációk és közvetlenül ún. „feltáró fájlok” kapcsolják össze. Az ETK egyelőre csak a WWW-OPAC-okon keresztül lesz hozzáférhető, mégpedig hálózati, regionális és helyi szinten. A közös OPAC látja el tehát a virtuális központi katalógus feladatait.

Az ETK-ba kerülésnek az lesz a feltétele, hogy a dokumentumról már álljon rendelkezésre katalógustétel. A bibliográfiai rekord vezet el a digitalizált dokumentumhoz és a metainformációkhoz. A csatolások (linkek) letöltéskor a központi adatbázisból automatikusan átkerülnek a decentralizált fájlokba. Ugyanez vonatkozik arra is, hogy a közös bibliográfiai adatbázis információállománya (metainformációk és teljes szövegek) automatikusan átkerül minden egyes származtatott regionális és helyi állományba.

A média feltárása két szinten történik: bibliográfiai leírása az online katalógusokban, a dokumentumok feltárása pedig az ETK-ban az ún. „feltáró fájlok” segítségével. A teljes szövegeket önkiszolgáló módon lehet lehívni az online katalógusokból, a komplexebb dokumentumokra pedig megrendelést lehet majd feladni.

(Hegyközi Ilona)

javaslat többfelhasználós hálózati adatbázis technológia (MUD) bevezetésére egy egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Ember-gép kapcsolat; File-szervezés -gépi; Számítógép-hálózat; Tájékoztató munka

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A sokfelhasználós adatbázis-technológia (Multi-user Database, MUD), és ennek tárgyköri változata, a MOO (Multi-user object oriented) az Internet egyik „legizgalmasabb” eszköze, amely páratlan lehetőséget kínál a könyvtáraknak és a könyvtárosoknak barátságos, szabványos használói felületek készítésére a leggyakrabban használt források eléréséhez. Ezek a források egyrészt az Interneten a WWW, az FTP a gopher és a telnet segítségével már eddig is használt források, másrészt olyan kereskedelmi adatbázisok, amelyeket jelenleg bérelt vonalon lehet elérni, pl. az OCLC FirstSearch, a Prism, a Dialog és mások. A MOO technológiát már ma is sikerrel használják oktatók, csillagászok és hálózati rendszergazdák, de az Internet növekvő könyvtári jelentősége miatt érdemes lenne a könyvtáraknak is foglalkozni vele.

(Autoref. alapján)

97/195

MARTIN, Philippe: Intranet: présentation technique et perspectives = Documentaliste. 33.vol. 1996. 4-5.no. 207-213.p.

Res. angol nyelven

Intranet: technikai követelmények és távlatok

Helyi gépi hálózat; Információtechnológia; Szabvány; Üzemi tájékoztatási központ

Miközben mindannyian tanúi vagyunk az Internet-szolgáltatások rohamos fejlődésének, ha-

97/194

FILBY, A.M.Iliana: A proposal for implementing Multi-User Database (MUD) technology in an academic library = Internet Ref.Serv.Q. 1.vol. 1996. 2.no. 75-95.p. Bibliogr. 32 tétel.

sonló megoldások jelennek meg a vállalati információs rendszerek területén. Az intranet lényegében az Internet funkcióinak adaptálása egy intézmény belső információs szükségleteinek kielégítésére. A szerző ismerteti a fő technológiai tényezőket (adatátvitel, fájlátvitel, levelezés, információterjesztés és dokumentumszolgáltatás a hálózaton) és elmagyarázza, hogy ezek a protokollok hogyan használhatók a szervezeten belüli feladatok megoldására. Mind az Internet, mind az intranet lehetőségei új távlatokat jelentenek az információs szakemberek tevékenységének fejlesztésére, a vállalati információs szolgáltatások hatékonyságának növelésére.

(Autoref. alapján)

97/196

TURNER, James M.: Le développement d'une méthodologie pour la construction de systemes d'information multimédias = Doc.Bibl. 42.vol. 1996. 3.no. 119-125.p. Bibliogr.

Res. angol és spanyol nyelven

Multimédia információs rendszerek kifejlesztése: módszerek és eredmények

Dokumentálóképzés -felsőfokú; File-szervezés -gépi; Multimédia

A multimédia technológia új kihívásokat jelent az információs szakemberek számára, mind az oktatási alkalmazás, mind az információs rendszerek kifejlesztése szempontjából. A montreáli egyetem könyvtáros iskolája (École de bibliothéconomie et des sciences de l'information – EBSI) egy új tanfolyamot indított e technológia oktatására. A tanfolyam módot ad arra, hogy a professzor és a hallgatók együttesen fejlesszék ki a multimédia alapú információs rendszerek létrehozásának módszereit. E cikk a munka menetét és eredményeit ismerteti.

(Autoref.)

Lásd még 133, 134, 145, 165, 167-169, 172, 176, 177, 201, 204, 217, 225, 227

Közgazdasági tájékoztatás

97/197

MOSTOWICZ, Emilia – GRZECZNOWSKA, Anna: Dostępność źródeł informacji biznesowej w bibliotekach = Prz.Bibl. 64.rocz. 1996. 2/3.no. 159-167.p. Bibliogr. 5 tétel.

Res. angol nyelven

Az üzleti információ forrásainak hozzáférhetősége a [vajdasági] könyvtárakban

Felmérés [forma]; Megyei könyvtár; Tájékoztatás -közgazdasági; Tájékoztatási eszköz; Városi könyvtár

Az INTE 1995-ben a nyilvános könyvtárügy vezető intézményeihez – a varsói városi könyvtárral az élen – egy olyan kérdőívet juttatott el, amely az üzleti információs források meglétét és hasznosítását tudakolta az illető könyvtárakban. A szóban forgó mintában 78 városi és vajdasági könyvtár szerepelt. Közülük csak 3 adott negatív választ az üzleti információval való foglalkozást illetően. A többiben valamiképpen foglalkoznak vele.

Jellemző, hogy a felmért könyvtárak többségében leginkább a helyi üzleti világról tájékoztató források találhatók meg. Országos és még inkább nemzetközi források beszerzését a pénzühiány akadályozza.

Másféle probléma a vonatkozó állomány aktualizálása, hiszen köztudott: egy 2 évnél idősebb dokumentum e téren már keveset ér. Ez egyébként vonatkozik az üzleti életet szabályozó joganyag dokumentumaira is. Itt megint csak a pénzühiány gátolja a maradéktalan frissítő akciót. Az üzleti tájékoztatásnak mindössze három intézményben van elkülönített részlege, másutt mindenütt ez a tájékoztatási műfaj az általános referenzs kötelékébe tartozik.

Jó volna, ha a nyilvános könyvtárak vezető intézményei intenzívebben szoktatnák rá az üzleti információk igénybevételére a székhely és vonzáskörzete üzletembereit, mégpedig nemcsak a hagyományosnak mondható (nyomtatott) források használatához, hanem az adatbázisok

hoz is. Noha a felmérésben részt vevő könyvtárak ennek szükségességét belátják, mindössze két vajdasági könyvtár rendelkezik adatbázis kapcsolatokkal. (Ezzel szemben a felsőoktatási könyvtárak szinte mindegyike hozzáfér a hazai és külföldi adatbázisokhoz.)

Kívánatos volna, ha a nyilvános könyvtárügy vezető intézményei és a felsőoktatási könyvtárak között szorosabbá válna az együttműködés mind az üzleti információs források beszerzését, mind pedig használatát (használatra nevelését) illetően. A nyilvános könyvtári szférában, feltéve, hogy üzleti tájékoztató munkájuk a jövőben az iménti javaslatok megvalósulása esetén mind tömegességét, mind pedig eredményességét illetően megjavul, a jövőben be lehetne (kellene) vezetni a fizetett szolgáltatásokat.

És persze: az együttműködés javításán kívül meg kell teremteni az üzleti tájékoztatás eszköz- és állománybeli infrastruktúráját is, ami korántsem „olcsó multság”. Különösen azokban a vajdaságokban lenne kívánatos sietni ezzel, amelyekben nem működnek felsőoktatási vagy egyéb szakkönyvtárak.

(Futala Tibor)

Kutatás és termelés információellátása

97/198

PALMER, Carole L.: Information work at the boundaries of science: linking library services to research practices = *Libr.Trends*. 45.vol. 1996. 2.no. 165-191.p. Bibliogr.

Tájékoztató munka a tudományok közötti határvonalon: hogyan kapcsolhatjuk a könyvtári szolgáltatásokat a kutatási gyakorlathoz?

Egyetemi könyvtár; Interdiszciplináris problémák; Kutatás információellátása

Az információs szakemberek csak akkor tudnak hatékonyan javítani a tudományos könyvtárak szolgáltatásain, ha megismerik a kutatók információkeresési szokásait. A természet-tudományi kutatás egyre inkább interdiszcipliná-

ris jellegűvé válik, ezért a megfelelő eszközök megszerzéséhez gyakran át kell lépni az egyes tudományterületek határait. A jelen cikk az interdiszciplináris kutatók tájékoztatói gyakorlatát és stratégiáit vizsgálja. E kutatók, miközben személyi kapcsolatok, konferenciák és a szakirodalom útján a fő szakterületükön kívül eső információk gyűjtésével és terjesztésével foglalkoznak, különféle idegen tárgyakkal, módszerekkel, személyekkel és kifejezésekkel kerülnek kapcsolatba. Ezért tájékoztatói tevékenységük nagy részét a próbálkozások és a tanulás foglalja le, és sokszor közvetítőkre bizzák a számukra idegen területek információinak beszerzését és „lefordítását”. A könyvtáraknak a határterületi kutatás megkönnyítése érdekében olyan információs közeget kell létrehozniuk, amely támogatja a tanulást, eszközöket kínál a szóban lévő kutatáshoz, és közvetítő szolgáltatásokat nyújt a „határon túli” információk megszerzésére és értelmezésére.

(Autoref. alapján)

97/199

SEARING, Susan E.: Meeting the information needs of interdisciplinary scholars: issues for administrators of large university libraries = *Libr. Trends*. 45.vol. 1996. 2.no. 315-342.p. Bibliogr.

Interdiszciplináris kutatók információszükségleteinek kielégítése: nagy egyetemi könyvtárak szervezeti felépítésének és munkaszervezésének ezzel kapcsolatos problémái

Egyetemi könyvtár; Interdiszciplináris problémák; Kutatás információellátása; Munkaszervezés

A nagy egyetemi könyvtárak számára sajátos kihívást jelent az interdiszciplináris területek információellátása. A fő problémák a következő tényezők köré csoportosíthatók: az általánosítás illetve a specializáció közötti feszültség, a központi illetve az ágazati könyvtárak illetékesége, az interdiszciplináris kutatás szervezete és oktatása, az intézményi feladatok leépítése, új munkaszervezési elméletek, változások a tudományos kommunikációban, néhány határterületi

téma politikai természetű. Bár a cikk főleg az interdiszciplinaritás feladataira koncentrált, néhány újszerű megoldási módszert is megemlít.

(Autoref.)

97/200

BATES, Marcia J.: Learning about the information seeking of interdisciplinary scholars and students = *Libr.Trends*. 45.vol. 1996. 2.no. 155-164.p. Bibliogr.

Az interdiszciplináris kutatásokkal foglalkozó tudósok és egyetemi hallgatók információkeresési tevékenységének vizsgálata

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Interdiszciplináris problémák; Kutatás információellátása; Kutató -mint olvasó

Interdiszciplináris területeken csak igen kis mértékben tanulmányozták a tudósok, illetve az egyetemi hallgatók információkeresési igényeit és információkeresési szokásait. A rendelkezésre álló néhány tanulmány arra enged következtetni, hogy e területek sajátos információkeresési technikákat igényelnek, ezért feltétlenül szükséges a további kutatás. A cikk a szerző által javasolt kutatási típusokat tárgyalja mind az alap-, mind az alkalmazott kutatás szintjén, megkülönböztetve a tudósok és a hallgatók szempontjait.

(Autoref.)

Lásd még 181, 218

Művészeti és irodalmi tájékoztatás

97/201

WISHAUP, Maggy M.C. – NIET, Marco de: Art in the Web: an advanced information workstation as a tool for art research in the Koninklijke Bibliotheek, The Hague = *Inspel*. 30.vol. 1996. 3.no. 231-236.p.

Művészeti alkotások a Weben: korszerű számítógépes munkaállomás művészeti kutatásra a hágai Királyi Könyvtárban

Multimédia; Nemzeti könyvtár; Számítógép-hálózat; Tájékoztatás -képzőművészeti

A jövő könyvtárának minőségét nem pusztán a gyűjtemények gazdagsága fogja meghatározni, hanem a könyvtár elektronikus szolgáltatásainak a választéka és hatékonysága is. Ennek fényében a hágai Királyi Könyvtár (Koninklijke Bibliotheek) egy korszerű multimédia-munkaállomás (Advanced Information Workstation, AIW) kifejlesztésén dolgozik, humán tudományi tájékoztatás céljaira. Az AIW segítségével a használó könnyen elérheti és tanulmányozhatja a kívánt forrásokat a helyi hálózaton (OPAC, CD-ROM-ok, több gyűjtemény adatbázisai), továbbá az országos és nemzetközi hálózatok szolgáltatásait is igénybe veheti. Letöltésre és az információk további feldolgozására is lesz lehetőség. A cikk az AIW-nek a művészeti kutatásra való felhasználását tárgyalja.

(Autoref.)

Közérdekű tájékoztatás

97/202

PETTIGREW, Karen E. – WILKINSON, Margaret Ann: Control of community information: an analysis of roles = *Libr.Q.* 66.vol. 1996. 4.no. 373-407.p. Bibliogr.

A közérdekű tájékoztatás irányítása: a szerepek elemzése

Információáramlás; Közérdekű tájékoztatás

A közhasznú információknak sok formális és informális csatornája létezik, ezek közé tartoznak a könyvtárak, a tájékoztatási intézmények és a forrástájékoztató központok (a továbbiakban mindhárom kifejezésére: könyvtárak) is. Ezen intézmények számba veszik a körzetükhöz

tartozó közérdekű szolgáltatásokat, és közvetítik őket a lakosság számára. A közhasznú tájékoztatás területén nemrégiben egy újabb, korszerű szolgáltatási forma is megjelent, az ún. online közhasznú hálózatok. E hálózatokon a szolgáltatók elektronikus környezetben hirdetik szolgáltatásaikat, amelyekről a lehetséges felhasználók számítógép és modem segítségével szerezhetnek tudomást. Ám a könyvtárak és az utóbbi szolgáltatási forma közötti szereposztás tisztázatlan: félő, hogy részben vagy egészben ugyanazokról a szolgáltatásokról és termékekről tudósítanak. Ha ez így van, akkor megkérdőjelezhető a finanszírozás és az adatgyűjtés ésszerűsége, ha viszont nem így van, akkor az a kérdés, milyen kapcsolatot kellene létrehozni a kétféle szervezeti forma között. A jelen cikk a két szervezet közötti különbséget információpolitikai szempontból vizsgálja, és Wilkinson módszere (1992) alapján a következő hat tényezőt hasonlítja össze: intézményi tulajdonjog és irányítás, finanszírozás, információáramlás, hozzáférhetőség, az információk tulajdonjoga, minőségellenőrzés. Megállapításait létező könyvtárak, illetve közhasznú hálózatok példáival illusztrálja.

(Autoref. alapján)

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

97/203

CRAM, Jennifer: Performance management, measurement and reporting in a time of information-centred change = Aust.Lib.J. 45.vol. 1996. 3.no. 225-238.p. Bibliogr.

A teljesítmény elősegítése, mérése és beszámoló készítés az információ-központú világban

Fenntartó szerv; Hatékonyság; Munkaelemzés; Munkaszervezés; Szolgáltatások

A társadalom információ-központú változásai közepette félő, hogy a könyvtárak marginális helyzetbe kerülnek. Fennmaradásuk és fejlődésük érdekében versenyképes szolgáltatásokat kell nyújtaniuk, és be kell bizonyítaniuk alkalmazkodási képességüket. A használók elsőrendű fontosságát szem előtt tartó személyzeti vezetés és teljesítményszervezés holisztikus szemléletet és rendszerközpontú megközelítést kíván meg. A használói igények maximális előtérbe helyezésének a könyvtár kultúrájából, értékrendszeréből, vezetési stílusából és teljesítményszervezési módszereiből kell erednie. A cikk a minőségi szolgáltatások módszereit tárgyalja, valamint annak fontosságát részletezi, hogy a teljesítményszervezés során mind a viselkedési, mind a folyamat-orientált szemléletet alkalmazni kell. Egy integrált, hierarchikus teljesítménymérési modell bevezetése mellett azt javasolja, hogy a könyvtár a statisztikai jelentések elkészítésénél a nyers használati adatok helyett az átfogó értékszámítást részesítse előnyben.

(Autoref. alapján)

97/204

LOWRY, Anita – SODERDAHL, Paul – DEWEY, Barbara I.: Staffing a Web-based information system = Coll.Res.Lib.News. 1996. 10.no. 640-643, 650.p.

Egy Web-alapú információs rendszer személyzeti kérdései

Egyetemi könyvtár; Munkaszervezés; Számítógép-hálózat; Személyzet

Az Iowai Egyetem Könyvtárai – sok amerikai egyetemhez hasonlóan – World Wide Web

alapú integrált információs rendszert fejlesztettek ki. A cikk elsősorban a szóban lévő rendszer (University of Iowa Libraries-Wide Information System, LWIS) személyzeti-szervezeti felépítését, illetve az egyes szervezeti egységek feladatait mutatja be. Mivel a vezetőségnek nem volt módjában e feladatra teljes munkaidejű dolgozókat alkalmazni, a meglévő munkatársak szakértelmét igyekeztek a lehető legnagyobb mértékben kihasználni. 1995-96-ban, részfoglalkozásként, körülbelül negyvenketten vettek részt a programban – könyvtárosok, számítógépes szakemberek, könyvtártechnikusok és nem könyvtári dolgozók.

Az LWIS a következő fő részrendszerekből épül fel:

- az egyetem könyvtárainak információi;
- kapu az Internetre;
- OASIS (a könyvtárak online katalógusa);
- az egyetem honlapja.

A programban részt vevő munkatársak feladatai a következő fő pontokban foglalhatók össze:

- az alapvető politika és irányelvek kialakítása az LWIS megtervezéséhez és használatához;
- szakértői tanácsadás a projektvezető számára;
- az „üdvözlő” használói felületek, honlapok, Internet-kapcsolatok kidolgozása és karbantartása, továbbá a könyvtárhasználati képzésre kifejlesztett „Library Explorer” program és az online katalógus beépítése az integrált rendszerbe;
- az LWIS oktatása és népszerűsítése;
- segítségnyújtás a munkatársaknak a rendszerbe beépítendő információk kiválasztásában, elkészítésében, kódolásában és elhelyezésében.

Az LWIS a következő szervezeti felépítésben működik:

LWIS összekötő: feladata a Tanácsadó Csoport (Advisory Group) és a Végrehajtó Tanács (Executive Council) közötti kapcsolattartás.

Projektvezető: felügyeli a rendszer fejlesztési politikáját, terveit, gyakorlati megvalósítását, oktatását, elnököl a Tanácsadó Csoport ülésein, szorosan együttműködik az egyes munkacsoportokkal, továbbá betölti a rendszergazda szerepét is, a hardver és a szoftver telepítésének, a hibák felismerésének és elhárításának stb. feladataival.

Tanácsadó Csoport: tagjai az egyes munkacsoportokat képviselő könyvtárosok, fő feladatai a nyilvános munkaállomások üdvözlő képernyőinek megtervezése, a tanszéki honlapokra és az Internet-források kiválasztására vonatkozó irányelvek jóváhagyása, ajánlások készítése a munkatársak és a használók képzéséhez, az LWIS reklámozása, javaslat a projektvezetőnek új munkacsoportok létrehozására, illetve a feladatukat már betöltötték megszüntetésére stb.

Munkacsoportok (1995-96-ban): az LWIS egy-egy részterületén működnek, 1-2 könyvtárosból és egy számítógépes tanácsadóból állnak, működésük fő jellemzője a „bátorítás, kezdeményezés és megvalósítás” a felelősségi területükön.

Ezen kívül a következő feladatokra speciális munkacsoportokat szerveztek:

- a központi könyvtár és az egyetemi könyvtári rendszer általános honlapjainak elkészítése és karbantartása;

- tanszéki honlapok készítése és karbantartása;

- az Internet-kapcsolatok gondozása;

- a „Library Explorer” nevű, eredetileg Macintosh gépekre készült multimédia rendszerű könyvtárhasználati oktató szoftver adaptálása az LWIS rendszerbe;

- az OASIS online katalógusnak az LWIS-en keresztüli használatához szükséges számítástechnikai megoldások kidolgozása, illetve egyéb alternatívák feltérképezése az OASIS használatához;

- a személyzet képzése;

- technikai segítségnyújtás (HTML, a kapcsolatok „élő” voltának figyelése, mentések, új szoftverek adaptálása stb.)

Mindezen munkálatok eredménye megtekinthető a <http://www.lib.uiowa.edu> címen.

(Novák István)

97/205

WOODWARD, Jeanette: Commuting from electronic cottage to virtual library = Libr. Adm. Manage. 10.vol. 1996. 4.no. 226-230.p. Bibliogr.

Az elektronikus kunyhótól a virtuális könyvtárig. A távmunka lehetőségei a könyvtárakban

Felmérés; Munkaszervezés; Számítógép-hálózat; Távközlés

A számítástechnikának köszönhetően sokan már otthon dolgozhatnak. A távmunkavégzést főként nők választják, akik kisgyermeket nevelnek vagy idős szüleiket gondozzák. Vannak más előnyei is: nem kell ingázní, szabadon választható meg a munkavégzés ideje.

A szerző az Internet könyvtári levelezési listáin végzett felmérést a távmunkavégzés tapasztalatairól a könyvtárosok körében. Igen sokan válaszoltak, többségükben olyanok, akiket érdekelne ez a megoldás.

Válaszaik és az üzleti szakirodalom alapján fogalmazódtak meg a következő kérdések, amelyeket a távmunkára készülő könyvtáros főnöke tenne fel, egyrészt a könyvtárosnak, másrészt saját magának:

1. Munkája mennyire kapcsolódik a használókhoz?

Az olvasószolgálatban dolgozó tájékoztató és a kölcsönző könyvtárosok számára természetesen nem alkalmas megoldás a távmunka. Egyre inkább otthon végezhető lesz viszont az elektronikus referenzs, az adatbázisokban való keresés. Ez főként a nagykönyvtárak erősen specializált munkatársait érinti. Az olvasószolgálatban dolgozók egy-egy, koncentrációt igénylő alkalmi feladatot tudnának otthon elvégezni.

2. Régóta (legalább egy éve) dolgozik az adott munkahelyen?

A távmunkához alkalmasnak kell lenni az önálló munkavégzésre, problémakezelésre. Nem célszerű valakit anélkül távmunkára felvenni, hogy munkavégzési szokásait jól ismernék.

3. Munkáját tudja-e otthon végezni (a technikai lehetőségeket természetesen feltételezve) anélkül, hogy munkaköri leírását lényegesen meg kellene változtatni?

Közbenső megoldás, ha például felerészben otthoni, felerészben a könyvtárban való munkavégzésben állapodnak meg. Így teljesül a kollégákkal való megfelelő kapcsolattartás is. A gyakorló „távmunkások” szerint érdemes leg-

alább egy napot a könyvtárban tölteni, és a benn töltött időt jól kihasználni.

4. A könyvtárnak megtakarítást vagy plusz kiadást jelent az otthoni munkavégzés?

A könyvtár – vagy esetenként a munkatárs – számára jelentős induló kiadást jelentenek a beszerzendő eszközök. Egyes szakszervezetek ellenzik a távmunkát, mert úgy vélik, hogy a munkáltatók az alkalmazottak rovására takarékoskodnak, például önálló szerződő félként kezelik őket, megfosztva őket a betegbiztosítástól és egyéb előnyöktől.

5. Tisztában van-e e megoldás hátrányai-val?

Ezek: elszigeteltség, tájékozatlanság az ügyviteli változásokról, kimaradás az előléptetésekben, fizetésemelésekből és hasonlók. A megoldás: részben otthoni, részben a könyvtárban végzett munka. További, pszichológiai probléma: az otthon dolgozó nem tudja lezárni munkanapját, mintegy napi 24 órában érzi a munka terhet.

6. A vezető meg tudja-e változtatni vezetési stílusát?

A könyvtárakban hagyományosan jól képzett könyvtárosok dolgoznak a nyilvános szolgálatban, az ún. feldolgozó és kiszolgáló részlegekben pedig kevésbé képzett könyvtárosok, illetve más képzettségűek. Általában az utóbbiak vállalkoznak távmunkára. A vezetőknek másfajta (úgymond távolsági) teljesítménymérést kell végezniük, a folyamatok helyett az eredményeket kell értékelniük, amire jelenleg még nincsenek felkészülve.

7. Megfelelően kidolgozta-e a vezető és a munkatárs a részletkérdéseket?

A vezetőnek és a munkatársnak rendszeresen együtt kell működni, jóllehet csak ritkán találkoznak személyesen. A siker érdekében világosan meg kell állapodniuk, mikor legyen biztosan elérhető a munkatárs, mekkora teljesítményt várnak el tőle, milyen minőségben, milyen összejöveteleken kell részt vennie, milyen gyakran kell jelentkeznie, milyen juttatások járnak neki.

8. Idősebb munkatársról van-e szó, aki egyébként nyugdíjba menne?

A távmunkavégzés talán a legjobb megoldás az idősebb munkatársak megtartására. Ők szellemileg még frissek, ezért tartanak a nyug-

díjba meneteltől, ugyanakkor teher számukra a bejárás, a kötött munkaidő. A könyvtár így megtarthatja őket.

A távmunka tehát jelentősen javíthatja egyes alkalmazottak életminőségét. A könyvtár általa megtarthatja értékes munkatársait, akiket egyébként családi, egészségi vagy bejárési nehézségeik miatt el kéne veszítenie.

(Hegyközi Ilona)

97/206

GOULDING, Anne – KERSLAKE, Evelyn: Flexible working in libraries: profit and potential pitfalls = *Libr.Manage.* 17.vol. 1996. 2.no. 8-16.p. Bibliogr.

A rugalmas munkaidő előnyei és kockázatai a könyvtárakban

Felmérés; Munkabér, alkalmazás; Munkaidő; Munkaszervezés; Női munkaerő

Annak ellenére, hogy a rugalmas munkaidőben dolgozók száma a könyvtár- és tájékoztatásügyben is növekvőben van, szükségleteiket és igényeiket eddig nem vették megfelelően figyelembe. A cikk felvázolja a rugalmas munkaidő helyzetét a munkaerőpiacon, majd a könyvtári vonatkozásokkal foglalkozik. Ismerteti a rugalmas munkavégzés ismert típusait – pl. részmunkaidő, munkakörmegosztás, ideiglenes alkalmazás, rugalmas munkaidő –, érintve az újabb változatokat is, pl. az otthon dolgozást és az egy évre kiszabott óraszám szerinti munkavégzést. Egy felmérés eredményeit használja fel, amelynek során 475, összesen 38 ezer dolgozóval működő könyvtári és tájékoztatási szolgáltatástól gyűjtöttek adatokat. Megvizsgálja a rugalmas munkavégzés előnyeit és hátrányait, és felvázol néhány, már kidolgozott megoldást. Arra a következtetésre jut, hogy a rugalmas munkavégzésnek a könyvtári és tájékoztatási szektorban való hatékony alkalmazásához a vezetési módszerek és a munkaszervezési stratégiák megváltoztatására is szükség van.

(Autoref. alapján)

97/207

GRIMWOOD-JONES, Diana: Contracting out in the public sector – issues and implications = *Libr.Manage.* 17.vol. 1996. 1.no. 11-17.p. Bibliogr.

Könyvtári munkafolyamatok kiadása bér munkába a közületi szektorban: lehetőségek és problémák

Bérmunka kiadása; Fenntartó; Gazdaságosság -könyvtárban; Hivatali könyvtár; Közművelődési könyvtár

Nagy-Britanniában a helyi önkormányzatok már egy 1980-as rendelkezés nyomán, majd annak bővítésével 1988-tól versenytárgyalásokat írtak ki egy sor munka külső vállalkozókkal történő elvégzésére. A könyvtári szolgáltatások vállalkozásba adásáról 1991-ben rendeztek konferenciát. Ezt követte egy a „Verseny a minőségért (Competing for Quality)” elnevezésű fehér könyv (white paper) kiadása. Ezzel kapcsolatban a National Acquisitions Group és a Könyvtáregyesület (LA) aggályukat fejezték ki. Úgy érezték, hogy a kormányzat nem ismeri jól, milyen hatékonysággal dolgoznak a könyvtárak és a tendereztetés a könyvtári hálózatok működését és az együttműködést veszélyeztetné.

1992. novemberében a kulturális miniszter egy szakértői vizsgálat nyomán megállapította, hogy a közkönyvtárak esetében nem feltétlenül szükséges a tendereztetés bevezetése. Egyúttal öt pilot-kísérletet indítottak be a könyvtári szolgáltatások megbízó és megbízott közötti specifikációjára, a teljes szolgáltatási kör üzleti egységek által történő szerződéses működtetésére, a szolgáltatások franchise formájában történő megvalósítására, kulturális szolgáltatások külső vállalkozóval történő működtetésére és szolgáltatási trösztök létrehozására.

A piac tesztelését általában a tendereztetés előtt alkalmazzák kormányzati szervek. Itt azonosíthatók a megcélzott szolgáltatás árai. Ha a tendereztetést elvetik, akkor is felhasználhatók az így kapott eredmények.

A versenykiírásból győztesen kikerülő vállalkozónak a „gazdaságilag legelőnyösebb” ajánlatot” kell tennie, de a könyvtár vezetőjének már lehet tapasztalata a technikai jellegű funkciók pályáztatása terén, ami a szakmai szolgáltatók tendereztetését is befolyásolhatja.

Elvileg a külső vállalkozók megbízása egy sor előnnyel jár. Másnak kell aggódnia a vezetők számára idegen feladatok miatt. Nem kell magas bérköltséget fizetni, alacsony kihasználtságú időszakokban. A munkatársak bérét a vállalkozó díja váltja fel. Mivel szerződéses alapon folyik a munka, jobban megkövetelhető a színvonalas teljesítés. A szerződések lejártával új vállalkozók bízhatók meg. Az intézményben eddig hiányzó szakértelmet használhatunk fel.

Meg kell azonban vizsgálnunk, hogy mekkora potenciális vállalkozók köre és van-e mindenre vállalkozó. Részben vagy egészben a könyvtár területén kívül végzi-e el a jövőben vállalkozó a tevékenységet? Milyen (járulékos) dologi költségekkel jár a külső vállalkozó foglalkoztatása? Elvárjuk-e, hogy a vállalkozó eszközöket (pl. számítógépeket) is adjon? Mennyire fontos, hogy a vállalkozó értsen a használt könyvtári rendszerhez vagy az ő rendszere azzal kompatibilis legyen? A könyvtár vezetője fogja-e tartani a kapcsolatot a vállalkozóval? Fogja-e a szerződéses munkavégzés befolyásolni az eddigi forrásmegosztást más könyvtárakkal? Hogyan határozható meg a vállalkozó által végzett tevékenység díjazása a használók részéről?

A pénzügyi megvalósíthatóság kérdéseit könnyeb megválaszolni, mint a minőséggel és jó hozzáállással kapcsolatos problémákat.

Igen nehéz a tenderkiírások elkészítése, mivel ehhez pontos teljesítmény-mutatókra van szükség és gondosan ki kell kerülni a későbbi vitákat okozható bármely pontatlanságot.

Ha külső vállalkozóval végeztetjük a szolgáltatást a könyvtárosok állását nem védi jogszabály. Ha a meglévő munkatársakat alkalmazza a vállalkozó, számukra igen nehéz lesz a pszichológiai alkalmazkodás. Ha a vállalkozó hozza a munkatársakat, azoknak igen gyorsan be kell tanulniuk.

A külső vállalkozóval történő szolgáltatásokkal kapcsolatban több tanulmány férhető hozzá.

(Koltay Tibor)

97/208

PANTENBURG, Ursula: Betriebsvergleich an Öffentlichen Bibliotheken. Ein Zwischenbericht zum Projekt der Bertelsmann Stiftung = Buch Bibl. 30.Jg. 1996. 12.no. 914-919.p.

Res. angol nyelven

Munkateljesítmények összehasonlítása a közművelődési könyvtárakban. Közbenső jelentés a Bertelsmann Alapítvány projektjéről

Feladatkör; Gazdálkodás -könyvtárban; Hatékonyosság; Igény; Munkaelemzés; Városi könyvtár

A Bertelsmann Alapítvány programot dolgozott ki, mely alapján a közművelődési könyvtárak ellátottsága és teljesítménye számszerűen mérhető, gazdaságossága kimutatható és értékelhető, az egyes könyvtárak egymással összehasonlíthatók. A programot 1995-ben 18 eltérő nagyságrendű német közművelődési könyvtárban próbálták ki.

A mérés a könyvtári célok négy fontos területére terjed ki: 1. Milyen mértékű a könyvtár ellátottsága? (Működési feltételek) 2. Mennyire használó-orientált a könyvtár? (Működési mutatók) 3. Gazdaságosan működik-e a könyvtár? (Mibe kerülnek a szolgáltatások?) 4. A munkatársak megfelelően motiváltak-e?

A négy célkategóriát különféle dimenziók szerint vizsgálják. Részletezve:

1. Az ellátottság mutatói (Mennyire biztosítja az ellátottság az intézmény feladatának teljesítését?)

1.1 A kínálat dimenziói

1.1.1 Könyvtári állományegységek száma/ellátandó lakosok száma

1.1.2 Az állomány frissen tartásának mutatója: az egy évnél nem régebbi dokumentumok aránya a teljes állományhoz viszonyítva. (A vizsgált könyvtárakban átlagosan 8%, a legjobb eredmény: 13%.)

1.1.3 A dokumentumok feldolgozási ideje, vagyis a megrendeléstől a szabadpolcra kerülésig eltelt átlagos időtartam. (Átlagosan 12 hét, a legrövidebb átlagos időtartam 8 hét.)

- 1.2. A könyvtári infrastruktúra mutatói
 - 1.2.1 A heti nyitvatartás óraszám
 - 1.2.2 A könyvtár nyilvános övezetének négyzetméterszáma/lakosok száma
- 1.3 Az olvasószolgálatra fordított munka aránya. (A közvetlenül az olvasókra fordított munkaórák a könyvtári munkaórák hány százalékát teszik ki?) Átlagosan: 30%, a legmagasabb százalékszám: 40%.

2. A használó-orientáltság mutatói

- 2.1 Az olvasók elégedettsége. (Ez a mutató a többivel ellentétben nem számítható ki a könyvtár statisztikai adataiból, hanem interjú adatgyűjtést igényel.)
- 2.2 A közönség (a „piac”) megnyerése
 - 2.2.1 Aktív kölcsönzők száma/lakosok száma. (Átlagosan 16%, a legmagasabb érték a vizsgált könyvtárak közül: 28%.)
 - 2.2.2 Az új olvasók arányszám
 - 2.2.3 Olvasói fluktuáció. (Az előző évben beiratkozott olvasóknak átlagosan 22%-a 1995-ben nem jelentkezett a könyvtárban kölcsönzőként.)
 - 2.2.4 A rendezvényeken részt vevők száma/lakosok száma
- 2.3 A könyvtár kínálatának igénybevétele
 - 2.3.1 Kölcsönzések száma/lakosok száma
 - 2.3.2 Forgalom
 - 2.3.3 A dokumentumok forgási sebessége és kihasználtsága. Az egyes dokumentumtípusok forgási sebessége. (A dokumentumegységeket – mindenféle dokumentumtípust együtt számítva – 1995-ben átlagosan négyszer kölcsönözték ki. Az átlomány 75 százalékát az év során legalább egyszer igénybe vették. A kis könyvtárakban ennél magasabb értéket kaptak: a dokumentumok 83%-át vették igénybe.)
 - 2.3.4 Látogatók száma/nyitvatartási órák száma. (Egy nyitvatartási órára átlagosan 66 látogató jut. A legmagasabb szám: Gütersloh, 147 látogató.)
 - 2.3.4 Az előterek kihasználtsága
 - 2.3.5 Résztvevők száma/rendezvények száma
 - 2.3.6 Résztvevők száma/vezetett csoportok száma
 - 2.3.7 A könyvtárat használók és a könyvtárat nem használók véleménye a szolgáltatásokról (interjú adatgyűjtés).

3. Gazdaságosság

- 3.1 Költségek
 - 3.1.1 Összköltség/látogatók száma
 - 3.1.2 Összköltség/kölcsönzött dokumentumok száma.
 - 3.1.3 A rendezvényekre fordított költség/a rendezvények száma
- 3.2 A saját bevételek mutatója (1995-ben az összköltségvetés 6%-a származott a könyvtárak saját üzleti vállalkozásából, pl. könyvek eladásából, termék bérbeadásából, olvasói kávéházi bérleményből.)
- 3.3 A munkakapacitás kihasználtsága. Egy könyvtárosi munkaórára eső kölcsönzött dokumentumok száma. (Átlagosan 37 dokumentum jut egy munkaórára. A csúcserték: 61.)

4. Munkaerőkérdések

- 4.1 Betegségi kvóta. (A vizsgált könyvtárakban: 6%)
- 4.2 Továbbképzési kvóta (A vizsgált könyvtárakban: a teljes munkaidő 1%-a. Csúcserték: 2%.)
- 4.3 Participatív vezetési stílus. A munkatársak elégedettségi foka. (Csak interjú módszerrel mérhető.)

(Katsányi Sándor)

97/209

LINE, Maurice B.: The universal library report = Libr.Manage. 17.vol. 1996. 1.no. 33-36.p.

Típusjelentés könyvtári felülvizsgálatról

Hatékonyág; Jelentés -vizsgálati; Szakértő

A könyvtáraknak nagyon sok közös jellemzője van, és majdnem mindenütt hasonlóak a problémák. A szerző egy olyan felülvizsgálati jelentést ad közre, amely többé-kevésbé általánosan alkalmazható. A könyvtár nem fordít kellő figyelmet idejekorán a fejlődést meghatározó irányzatokra. A mozdítóerőt a könyvtári folyamatok jelentik a szolgáltatások, illetve a használók helyett. A döntéshozatal bizonytalan. A nem

megfelelő feladatkiosztás miatt a személyzet zavart, képessége kihasználatlan. A dolgozók belső mozgása minimális, a testületi szellem helyett a betokosodás jellemző. Hiányzik a bizalom, az igazgató túlzottan meghatározó és igen távol van a dolgozóktól. Az értekezletek levezetése rossz, céljuk homályos. A kommunikáció a könyvtáron belül és a külvilág felé egyaránt gyenge. Az intézményi kultúra védekező jellegű, a problémák megoldását halogtatják. A könyvtárnak ezen az úton meg kell állnia, és szembe kell néznie a változtatás szükségességével. Valódi változás csak a felső vezetés hajlandósága mellett valósítható meg.

(Autoref.)

Lásd még 136, 164, 174, 199

Pénzügyi és gazdasági kérdések

97/210

RASCHE, Monika: Preise, Gebühren, Mitteleinwerbung = Bibliotheksdienst. 30.Jg. 1996. 10.no. 1759-1767.p.

Árak, díjak, pénzszerzés: mit engedélyeznek a jogszabályok?

Gazdálkodás -könyvtárban; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -társadalmi; Térítéses szolgáltatás

A könyvtárak és használók viszonyát illetően a közkönyvtárak Németországban kétféle jogi státusz közül választhatnak:

– vagy magánjogi alapon létesítenek viszonyt olvasóikkal, s ez esetben az általuk kért díjakat is a magánjog szabályozza,

– vagy közjogi alapon létesítenek viszonyt, (ez a gyakoribb), ekkor a bevételek tervezésénél a közjogi korlátozásait kell figyelembe venniük.

Díjak

Ellentétben a kereslet és kínálat által meghatározott piaci árakkal, a közszolgálati intézmények csak a fenntartó által meghatározott díjakat

alkalmazhatnak. A díjak meghatározásánál figyelembe kell venni az arányosság és az önköltségesség elvét. (Arányosság: a díjaknak és a nyújtott szolgáltatásoknak arányosaknak kell lenniük, pl. a késedelmi díj nem haladhatja meg a könyv árát. Önköltségesség: a díj nem lehet magasabb, mint amibe a szolgáltatás a könyvtárnak kerül.) A könyvtárak nem érhetik el az önköltség 100%-át. (Pl. egy egyetemi könyvtár legfeljebb az egyetemen kívüli személyektől kérhet díjakat, az egyetemhez tartozóktól csak rendkívüli szolgáltatásokért, pl. az előjegyzésért, a könyvtárközi kölcsönzésért, egyébként a hallgatók a könyvtárhasználat jogát a tandíjjal megszerezték.)

Egyéb bevételek

1. Elavult könyvek eladása. A jogszabályok megengedik az olyan tárgyak értékesítését, melyek feladatuk betöltésére alkalmatlanná váltak, de ezek csak „teljes értékükért” adhatók el. (Könyvek esetében ez nem a beszerzési árát, hanem az aktuális értéket jelenti.)

2. Helyiségek kiadása. Ha a helyiségek egyébként közérdekű célt szolgálnak, kiadásukat a jogszabályok csak akkor engedik meg, ha ez a közösségi cél szolgálatát nem veszélyezteti.

3. Jövedelmező vállalkozás (pl. Internet-kávéház) engedélyezése a könyvtárban. A jogszabály csak akkor engedélyezi az üzleti tevékenységet, ha az bevételével közvetlenül elősegíti valamely fontos közérdekű cél megvalósítását. Ilyen esetben megengedett: belépési díj kérése rendezvényeken, kiállítási célra falfelületek vagy vitrinek bérbeadása, másoló automaták vagy kávéautomaták engedélyezése bérleti díj fejében. Semmiképpen sem engedélyezett a szerencsejátékkal összefüggő pénzszerzés.

Adományok és szponzorálás

A „közösségi hasznú” adományok adókedvezményvel járnak, a közkönyvtárak támogatása egyértelműen ebbe a kategóriába tartozik. (Egy vállalat könyvtárának adott adomány azonban már nem.)

A könyvtár elfogadhatja a szponzorálást és ellenszolgáltatást is vállalhat (pl. a szponzor népszerűsítését), amennyiben a szponzorálás egy meghatározott célra irányul (pl. egy rendez-

vény költségeit fedezi), vagy elősegíti a könyvtár közérdekű feladatainak teljesítését.

(Katsányi Sándor)

97/211

HOLT, Glen E. – ELLIOT, Donald – DUSSOLD, Christopher: A framework for evaluating public investment in urban libraries = Bottom Line. 9.vol. 1996. 4.no. 4-13.p. Bibliogr.

Milyen szempontok szerint mérhetjük fel a városi könyvtárakba befektetett közpénzek jövedelmezőségét?

Hatékonyág; Támogatás -pénzügyi -állmi, hatóság; Társadalmi követelmények; Városi könyvtár

Bár a közművelődési könyvtárakat kevesebb támadás érte, hogy gazdaságtalanul használják fel a közpénzeket, mint más intézményeket, mégis ismételten be kell bizonyítaniuk, hogy lényeges intézményei. Amerika társadalmi és gazdasági infrastruktúrájának, s a rájuk fordított kiadások tényleges hasznot hoznak a lakosságnak. Három kérdésre érdemes választ keresni: 1. Mi a megfelelő módszertan a ráfordítások hasznának kvantifikálására? 2. Milyen fogalmi keretben mérhetjük az egyes könyvtári funkciók hasznát? 3. Milyen kutatásokat kell folytatni a könyvtári ráfordítások társadalmi hasznának megállapítására?

A gazdasági hatáselemzés módszerét nem célszerű könyvtári környezetben alkalmazni (vagy legalábbis csak korlátozott mértékben), mert ennek fő mércéje egyrészt, hogy hoz-e külső fogyasztókat az intézmény a térségbe, másrészt talál-e a térségen kívüli forrásokat tevékenysége finanszírozásához. A legtöbb közművelődési könyvtár – lényegéből következően – főként a helyi lakosságot szolgálja, s nem vonz körzetén kívüli látogatókat, mint pl. egy országos jelentőségű múzeum, vagy olyan, kutatásra orientált könyvtár, mint pl. a New York Public Library.

A könyvtári ráfordítások hozamának mérésére ezért a ráfordítás-hozon (cost-benefit) elemzések alkalmasak leginkább. Ezzel a mód-

szerelem lehet legkönnyebben megállapítani a szolgáltatóra fordított adódollárok társadalmi hozamát.

A ráfordítás-hozon viszony négy tényezője (források, kapacitás, azaz minőség, hasznosulás és hozam, azaz érték) közül csak a források és a hasznosulás mérhető könnyen, a másik kettő mérése meglehetősen nehéz. A minőségi értékelés azonban nehezen győzi meg a pénzügyi oldal szkeptikusait, s nem meggyőzőek már az olyan állítások, ha többet költünk könyvre, ezzel arányosan nő az olvasók elégedettsége.

A közművelődési könyvtárak szolgáltatásai közül némelyeket magánjavaknak (pl. a felnőttek rekreációs célú olvasása), másokat közjavaknak (pl. a fiatalok könyvtárhasználat) tekinthetők, mivel az egyik szinte kizárólag csak az egyénnek, a másik azonban a társadalomnak is hasznot hoz (az iskolai végzettség emelkedése, jobb elhelyezkedési esélyek, csökkenő munkanélküliség stb.). A könyvtárak külső hasznot is hajtanak, nemcsak a magáncélokot szolgáló javakat helyettesítik. (Ez utóbbi könnyen mérhető, ha megvizsgáljuk, a használó mennyit hajlandó fizetni ezekért a szolgáltatásokért.) A használók egyre inkább a „társadalmi túlélés” céljából használják a könyvtárakat, és nem szórakozásért. Ez a fajta könyvtárhasználat azonban hosszú távon társadalmi haszonnal is jár.

A cikk egy keretet vázol fel, amely segítséget nyújt az egyes nagyvárosi könyvtári rendszereknek a könyvtárhasználatból fakadó haszon felbecsüléséhez szükséges adatok gyűjtéséhez, méréséhez és elemzéséhez. Az első lépés ebben a módszerben, hogy azonosítsák a fő könyvtári szolgáltatásokat és az őket igénybe vevő használók kategóriáját. Mindez egy mátrixba foglalva válik az elemzés eszközévé. Ennek során olyan kérdéseket kell feltenni, mint pl. mennyit hajlandó fizetni a szolgáltatásért, ha úgy kellene megvásárolni? mi a szolgáltatások hasznossági sorrendje? milyen szolgáltatás hiányzik a könyvtár kínálatából? mennyi lenne az elfogadható ára? milyen szolgáltatásokat vásárol meg máshol, bár a könyvtár is kínálja? milyen tényezők riasztják el a könyvtár használatától? A vizsgálatok lefolytatása után meg kell becsülni a szolgáltatás hasznának az értékét az egyes használói csoportok számára. A cél az, hogy reálisan felmérjék a könyvtárra fordított közpénzek

közvetlen megtérülését. A vizsgálatot egyes könyvtári funkciókra vagy egyes fiókkönyvtárakra is el lehet végezni. Ilyen esetekben az is elmezzhető, hogy a használók által fizetett térítések mennyiben járulnak hozzá az adódollárok hasznosulásához.

A módszer illusztrálására a St Louis Public Library ifjúsági szolgálatának elemzését ismertetik a szerzők. (Ennek egyik föltételezése: ha pozitív összefüggést lehet kimutatni a könyvtárhasználat és az ifjúság alfabetizációja között, akkor ez az összefüggés a könyvtár külső hasznosulását jelzi.)

Igen nagy jelentősége van annak, hogy állandósuljanak a vizsgálódások és elemzések, annál is inkább, mivel minden könyvtár más-más társadalmi körülmények között dolgozik, s nem lehet egyetlen üdvözítő formulát találni a ráfordítás és haszon összefüggésének kimutatására. Ennek a módszernek több haszna van. Védekezésbe szorítja, sőt megnyeri a pénzügyi oldal kritikáit, kimutatván az adódollárok hasznosulását. A vizsgálatokban nyert adatokat jól lehet érvként használni a költségvetési tárgyalások során. Ha tudjuk, mely szolgáltatások járnak a legnagyobb társadalmi haszonnal, biztosabban tervezhetjük az újabb ráfordítások maximális megtérülését. Csökken a döntések szubjektivitása, a teljesítményeket és a ráfordításokat meggyőzőbben lehet egymáshoz rendelni.

Tizenöt éve még nem látszhatott szükségnek a ráfordítás és a haszon összefüggésének vizsgálata, mivel a társadalom szemében nem kérdőjeleződött meg a könyvtár. Ma azonban már a nemzeti parkok magánosítása is felmerült!

(Papp István)

Lásd még 140, 141, 148-150, 156, 173, 175, 207, 208, 223

Személyzet

97/212

LINE, Maurice B.: „But what can be done about our bosses?” = *Libr.Manage.* 17.vol. 1996. 3.no. 32-37.p.

De mit kezdünk a főnökkel?

Kommunikáció -személyzetten belül; Munkahelyi légkör; Vezetés

A főnökök, akik sokkal nagyobb hatalmat és erősebb befolyást gyakorolnak a személyzetre, mintsem gondolnák, gyakran nincsenek tudatában annak, hogy valójában mire lenne szükség, milyen magatartás lenne kívánatos. A főnöki pozíció elérésének hajtóereje nem mindig pozitív, a kinevezésükért felelős bizottságok is gyakran bizonytalanok és tévednek. A főnökökre jellemző a határozatlanság és a személyzettől való elszigeteltség; domináns szerepüknek sokszor nincsenek tudatában. A tipikus főnöki tulajdonságok jobb megvilágítása céljából a szerző tréfás hasonlatokkal ábrázolja a főnökök egyes típusait. A személyzet tisztában van azzal, hogy milyen főnök lenne kívánatos, de azt is megérti, hogy ez csak igen ritkán valósul meg. Az eltávolításon kívül kevés könnyű megoldás létezik a rossz főnökök „kezelésére”, ám ha beismerik hibáikat, és hajlandók mások véleményére odafigyelni és tanulni, van remény a fokozatos megváltozásukra. A helyzet javulásának már vannak látható jelei.

(Autoref.)

97/213

ROEDERER, Benoit: *Les mobilités des professionnels de l'information-documentation = Documentaliste.* 33.vol. 1996. 4-5.no. 235-243.p.

Res. angol nyelven

Franciaország: személyzeti mobilitás az információs pályán

Felmérés [forma]; Lemorzsolódás; Személyzet

Az elmúlt években a társadalmi-gazdasági környezet számos tényezőjének megváltozása következtében a könyvtári-információs szakma jellemzői is megváltoztak. Jelentős mobilitás figyelhető meg, nemcsak a szakmán belül, hanem más szakmák irányába is. A francia könyvtáros és dokumentációs egyesület, az ADBS

ezért elhatározta, hogy felmérést végez tagjai között a szakmán belüli fluktuációról. Az 1996 elején végzett felmérés két részből állt: egy minőségi elemzésből, amely a szakmát elhagyott szakemberekkel készült interjúkra épült, és egy, a tagoknak kiküldött kérdőívre alapuló mennyiségi felmérésből. A szerző, aki szociológus és adatelemzési szakember, a tájékoztatási szakmán kívüliek elfogulatlanságával kommentálja a felmérés eredményeit.

(Autoref. alapján)

Lásd még 127, 205, 206

Marketing, közönségkapcsolatok

Lásd 138, 152, 215

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Használat- és igényvizsgálat

97/214

ERICSSON, Acke: The public libraries and university students = Scand.Public Libr.Q. 29.vol. 1996. 3.no. 15-18.p.

A közkönyvtárak és az egyetemi hallgatók

Egyetemi könyvtár; Felmérés [forma]; Könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár

A svéd felsőoktatás rendszere a 70-es évek reformja után fejlődésnek indult és decentralizá-

lódott. Különösen az alsóéves hallgatók száma emelkedett rohamosan, a felsőoktatási könyvtárak pedig nem tudtak megfelelni a kötelező irodalom és olvasóhelyek iránti igényeknek. Így a közművelődési könyvtárak egyre inkább betöltik a tanulmányi könyvtár szerepét is. A vizsgálatok kimutatták, hogy a hallgatók aránya igen magas a közművelődési könyvtárak használói között. 1994-ben az Országos Kulturális Tanács megbízásából újabb felmérést végeztek 18 közművelődési könyvtárban. A vizsgálat főbb megállapításai a következők:

A válaszoló hallgatók egyharmada más városban tanul, mint amelynek a könyvtárát használja, 90%-uk azonban helyben lakik. A közművelődési könyvtárakat a humán- és társadalomtudományok, a közgazdaságtan, a nyelvek és a pedagógusképző intézetek hallgatói használják. (Ez az állományok összetételéből is következik.)

Egyharmaduk a kötelező irodalom és a tankönyvek végett keresi fel a közművelődési könyvtárakat. A kérdőívet kitöltőknek csak 20%-a találta meg azonnal, amit keresett, 40%-uk eljegygyeztetette és 40%-uk kielégítetlenül távozott. A hallgatók 75%-a használja az egyetemi könyvtárakat, 10%-uk a kari, tanszéki stb. könyvtárakat, s mintegy fele a közművelődési könyvtárakat. A kötelező irodalom közel felét kapják meg a közművelődési könyvtártól; a dolgozatokhoz szükséges irodalom beszerzéséhez az egyetemi könyvtárakat használják, de az említett szakok területén erősen igénybe veszik a közművelődési könyvtárakat is.

A hallgatók fele tanulni jár a közművelődési könyvtárba; a legtöbbjük saját könyvét hozza, de egyharmaduk a könyvtár állományát is használja. A könyvtárközi kölcsönzési igények majdnem fele a diákoktól származik.

A hallgatókat nem érdekli, hogyan épül fel a könyvtári rendszer, s hogyan finanszírozzák, s azzal sem törődnek, milyen típusú az éppen használt könyvtár, ameddig megkapják azt, amire szükségük van. Szemszögükből a közművelődési könyvtár javára szól, hogy a szabadpolcos állomány könnyen áttekinthető, hosszabb időre adja kölcsön a kötelező irodalmat, a személyzet segítőkészebb, s bőségesen találnak ülőhelyet, ráadásul kellemes környezetben. A közművelődési könyvtárak ma már bekapcsolódtak az információs társadalomba, s a hálózatok révén

hozzáférést nyújtanak távoli adatbázisokhoz is, általában ingyenesen.

A hallgatók ellátásáért az egyetemi és főiskolai könyvtárak felelősek. Ha azonban az igényeknek nem képesek megfelelni, a hallgatók a közművelődési könyvtárakhoz fordulnak. A megnövekedett hallgatói létszám szükségessé teszi, hogy mindkét könyvtártípus több forráshoz jusson. Az országos könyvtárpolitika dolga, hogy koordinálja a forrásokat, felszámolja a könyvtártípusokat elválasztó határokat, s a hallgatók érdekében is ellene hasson a könyvtári területen manapság mutatkozó fragmentációnak és elszigetelődes tendenciának.

(Papp István)

97/215

CHANG, Pao-Long – HSIEH, Pao-Nuan: Customer involvement with services in public libraries = *Libr.Rev.* 45.vol. 1996. 8.no. 17-24.p. *Bibliogr.* 10 tétel.

Mennyire ismerik a használók a közkönyvtári szolgáltatásokat?

Felmérés; Hatékonyság; Könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár; Marketing

A cikkből kiderül, hogy a tajvani közkönyvtárak az elmúlt négy évtizedben a gazdasági jólétnek köszönhetően megfelelő könyvtári rendszerekkel rendelkeztek és virágzóan működtek. Ennek ellenére a könyvtárak által kiszolgált körzetek lakosságának alig egytizede volt beiratkozott olvasó. A szerző szerint ez az alacsony arány valószínűleg azzal magyarázható, hogy a lehetséges használók nem tudtak a könyvtárak szolgáltatásairól. E helyzet orvoslására egy olyan módszert javasol, amely szerint a különféle használói csoportok igényei szerint kell megtervezni az alkalmazandó marketing stratégiát.

(Autoref. alapján)

97/216

HERNON, Peter – CALVERT, Philip J.: Methods for measuring service quality in university libraries in New Zealand = *J.Acad.Librariansh.* 22.vol. 1996. 5.no. 387-391.p.

Kérdőív a szolgáltatások színvonalának megállapítására az új-zélandi egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Hatékonyság; Közvéleménykutatás; Szolgáltatások

A cikkben ismertetett kérdőív nem egy konkrét egyetemi könyvtár szolgáltatásainak színvonaláról tudakolja a hallgatók véleményét, hanem (a hallgatókkal való előzetes megbeszélések, tesztelések után) mintául szolgálhat a könyvtáraknak a saját adottságaikhoz alkalmazott olyan kérdőív szerkesztésére, amelynek alapján azt állapíthatják meg, hogy a hallgatók mit tartanak a legfontosabbnak a könyvtár szolgáltatásaiban, a könyvtárosok magatartásában – vagyis melyek legyenek a könyvtár prioritásai munkájának szervezésében, a minőség javításában. A kérdőív az állomány összetételétől és fizikai állapotától kezdve a kölcsönzésen, a tájékoztató szolgálaton, a gépi eszközök használatba való bevezetésén keresztül a panaszok elintézéséig 59 szempontot (s ezeken belül számos rész-szempontot) tár a hallgatók elé, mind pozitív megfogalmazásban (pl. „Biztonságban érzem magam a könyvtár épületében”) – s nekik 1-7 pontos skálán kell jelezniük, hogy melyik szempont, a könyvtár mely erőnye mennyire fontos számukra.

(Kövendi Dénes)

97/217

McMURDO, G. – MEADOWS, A.J.: Acceptance and use of computer-mediated communication by information students = *J.Inf.Sci.* 22.vol. 1996. 5.no. 335-348.p. *Bibliogr.*

Milyen mértékben fogadják el és használják fel a tájékoztatótudományi hallgatók a számítógépes kommunikációt?

Didaktika -felsőoktatási; Egyetemi könyvtár; Elektronikus posta

Az információtechnológia jelenlegi fejleményei azt bizonyítják, hogy, a számítógéppel támogatott kommunikációs rendszerek (SZKR) egyre elterjedtebbé és jelentősebbé válnak az oktatásban. A Queen Margaret College (Edinburgh) kommunikációs és informatikai tanszékének minden dolgozója és hallgatója rendszeresen használja, illetve használta e rendszereket az elmúlt öt-hat év során. Ez lehetővé tette, hogy részletesen felmérjék az SZKR-nek a felsőoktatási használókra gyakorolt hatását, és megállapítsák értékeit. A cikk egy, a hallgatói használatot vizsgáló felmérés eredményeit közli, pl. a kommunikációs üzenetek szintjeiről és jellemzőiről, és a hallgatók használati hozzáállásáról. A technológiai lehetőségek gyors változásai ellenére az SZKR irányában némi stabilitás figyelhető meg; a hallgatók különösen az adminisztratív és a tantárgyi oktatásban való használatát értékelték.

(Autoref.)

97/218

MARKUSOVA, Valentina – GILYAREVSKII [GILÁREVSKIJ], R.S. – CHERNII [ČERNIJ], A.I. [et al.]: Information behavior of Russian scientist in the „perestroika” period. Results of the questionnaire survey = *Scientometrics*. 37.vol. 1996. 2.no. 361-380.p.

Orosz tudósok tájékozódási szokásai a peresztrojka időszakában. Egy kérdőíves felmérés eredményei

Felmérés [forma]; Használói szokások; Igény; Kutatás információellátása; Kutató -mint olvasó

Egy 250 kérdőíves előzetes felmérést követően 6000 kérdőívet küldtek ki. Az 1500 kitöltött kérdőívet beküldők 32,4%-a dolgozik az élet-

tudományok, 32,5% a fizikai és földtudományok, 17%-a a kémia, 4,3%-a a matematika, 4,2%-a a műszaki tudományok és 6,9%-a a társadalomtudományok területén.

A válaszadók 30-40%-a használja az informális tájékozódási csatornákat. A többség (93%) kiemelte a külföldi folyóiratok jelentőségét, és mintegy 30% használja a folyóiratcikkek referátumait. Az orosz folyóiratokat 65,5% találta fontosnak.

Harminc százalék nem érzékelt nehézségeket a szakirodalom megszerzése tekintetében, de 50% nehéznek találta az orosz és külföldi folyóiratokhoz való hozzájutást, és 17,8% panaszkodott könyvbeszerzési nehézségekre. Ennek egyik oka, hogy a moszkvai és szentpétervári könyvtárak évek óta megtagadják a könyvtárközi kérések teljesítését.

Ennek ellenére igen elégedettek voltak a könyvtárak szolgáltatásaival és a könyvtárosokkal.

Negyvenegy százalék sorolta fel a hasznosnak tartott információforrásokat. Első helyezett a VINITI Referativnűj Zsurnal sorozata lett (a válaszadók 78,8%-a szerint). 33,2% jelölte meg (ismételten) a külföldi folyóiratokat, 25,9% a Chemical Abstracts és 15,9% a Current Contents fontosságát hangsúlyozta.

(Koltay Tibor)

97/219

HEIDTMANN, Horst: „Facelifting” für Literaturtonträger? Angebot und Nutzung von „Hörbüchern” in Öffentlichen Bibliotheken: Ergebnisse einer aktuellen Umfrage = *Buch Bibl.* 48.Jg. 1996. 12.no. 919-922.p.

Res. angol nyelven

Irodalmi hangfelvételek (hangoskönyvek) választéka és használata a közművelődési könyvtárakban: felmérés

Felmérés [forma]; Hangos könyv; Használó; Igény; Kölcsönzés; Közművelődési könyvtár

Németországban a hangos könyvek választéka aránylag kicsi. A piacon még mindig a gyermekeknek szánt kazetták vannak túlsúlyban, de

számos kiadó ráállt a komolyabb irodalmi művek előállítására; az új témák és címek már láthatók a könyvesboltokban. 1996-ban 50 közkönyvtár részvételével (dél- és délnyugat-Németországban valamint a rajnai tartományban) felmérést végeztek, amely azt mutatta, hogy a hangos könyvek aránya az egész állományhoz képest egy százalék alatt van, ám az aránylag nagyobb és korszerű gyűjteményekből az átlagosnál nagyobb mértékben kölcsönöznek. A legkeresettebb területek a detektív-történetek, a komédiák, a női témák és a tudományos-fantasztikus irodalom. A kölcsönzők messze legnagyobb csoportját a középkorú nők jelentik. A felmérésből arra lehet következtetni, hogy a hangos könyvek a könyvtár keresett és népszerű dokumentumaivá válhatnak, amennyiben megfelelő figyelmet fordítanak az állomány karbantartására (népszerű témák, korszerű ajánlatok).

(Autoref.)

97/220

BOOKSTEIN, A.: Bibliocryptography = J.Am. Soc.Inf.Sci. 47.vol. 1996. 12.no. 886-895.p.

Az adatrejtés és a visszakereshetőség dilemmája

Adatvédelem; Használó; Matematikai módszerek; Szerzői jog

A használók magánadat-védelmének jelszavával a könyvtárak rendszeresen megsemmisítik a történeti értékű kölcsönzési információkat. A szerző állítja, hogy ezek az információk nagy potenciális értékkel bírnak az információkeresés hatékonysága szempontjából, és két példát mutat be felhasználásukra. Ismerteti, hogyan lehet a használati adatokat megőrizni és felhasználni a használók magánadatainak megsértése nélkül. Olyan matematikai módszereket mutat be, amelyekkel optimális egyensúly érhető el a keresés hatékonysága és a biztonság között. Egy másik alkalmazásból megtudjuk, hogyan lehet jog-

sértés nélkül „ujljenyomatokat” csatolni az elektronikus audiovizuális dokumentumokhoz.

(Autoref. alapján)

Lásd még 125, 165, 169

Használók képzése

97/221

HALLMARK, Julie – GARCIA, C.Rebecca: Training for automated systems in libraries = Inf.Technol.Libr. 15.vol. 1996. 3.no. 157-167.p. Bibliogr. 8 tétel.

Automatizált könyvtári rendszerek: a használói képzés kérdései

Felmérés [forma]; Használók képzése; Integrált gépi rendszer

Egy beszélgetés-sorozat keretében 49 könyvtár gépesítési vezetői beszéltek a könyvtárakba nemrégiben telepített új számítógépes rendszerek képzési vonatkozásairól. Az interjúk kérdései a képzés céljaira, megszervezésére, időzítésére, hatékonyságára és a felmerült problémákra összpontosítottak. Ezután nyolc rendszerforgalmazó fejtette ki nézeteit a könyvtárosok által felvetett problémákkal kapcsolatban. A résztvevők mindkét csoportjának őszinte kommentárjai a tapasztalt nehézségekről, illetve a sikeres képzésre irányuló javaslatok értékes információkat jelenthetnek a számítógépes rendszerek képzési szervezői számára.

(Autoref.)

Lásd még 167, 222

INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS, -MEGJELENÍTÉS ÉS -TERJESZTÉS

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

97/222

STOLT, Wilbur: Managing electronic resources: public service considerations in a technology environment = Collect.Manage. 21.vol. 1996. 1.no. 17-28.p.

Hogyan tehetjük használhatóvá elektronikus információhordozóinkat és berendezéseinket az olvasók számára?

Dokumentum -gépi információhordozón; Gazdálkodás -könyvtárban; Gépi információkeresés; Használók képzése; Olvasószolgálat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az elektronikus források beszerzéséről azok tartalma, a használók igényei, a költségek és a könyvtár technikai adottságai alapján szoktak dönteni. A könyvtárosokra hárul állandó önképzésük mellett a használók folyamatos képzése is. A beszerzési döntésekben szerepet kell játszania annak is, hogy az illető forrás használata milyen képzést tesz szükségessé.

Az állomány értékére hatással van, hogy mennyire könnyen érhető el az elektronikus források és milyen azok megjelenése (például tudja-e a használó önállóan kezelni őket stb.).

A hálózati hozzáférés szoftverének, hardverének és a licenc-megállapodásnak jelentős pluszköltségei vannak az egyéni hozzáféréssel szemben. A könyvtárnak tehát mérlegelnie kell, hogy széles körű információkat szeretne biztosítani használóinak egy munkaállomáson, vagy pedig kevesebb forrást szolgáltatni hálózati környezetben.

Az olvasószolgálatosoknak újabban valamelyest érteniük kell a hardverhez, szoftverhez és az egyszerű hibák megállapításához. Nem lehet mindenki képzett számítógépes szakember, de legalább arra képesnek kell lennie, hogy az alapvető problémákat elemezze és ismertesse, illetve a műszaki szakemberekkel kommunikálni tudjon.

A használókkal való személyes kommunikációt (referenzs-interjú) sok esetben felváltják az (írott) elektronikus közlemények.

Az elektronikus források terjedése következtében a könyvtárosok egyre több, főként szerzői jogi problémával is szembesülnek (méltányos használat; jelentési kötelezettség; a felelős személye; a felelősség áthárítása a használóra).

A számítógép képes adatokat gyűjteni a keresési stratégiákról, a dokumentumok használatáról, az információszolgáltatás iránti igényekről. Ezt természetesen felhasználhatják a gyarapító könyvtárosok is az állomány alakításában.

A gyűjteményfejlesztési döntéseknél gondolni kell arra is, hogy az elektronikus források használatához hardverre, szoftverre és személyzetre is szükség van. A könyvtári költségvetés hagyományos felosztása (gyarapítás, bérek és működés) módosul, ugyanis a hardver- és szoftverköltségek a gyarapítási keretet terhelik.

(Hegyközi Ilona)

97/223

LYNDON, Frederick C.: Tradeoffs or not: the pros and cons of the electronic library = Collect. Manage. 21.vol. 1996. 1.no. 65-92.p. Bibliogr.

Hol az arany középút? Érvék az elektronikus könyvtár mellett és ellen

Elektronikus publikáció; Gazdaságosság -könyvtárban

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A cikk az elektronikus források „gyűjtésének” előnyeit és hátrányait taglalja, és az alábbi konklúziókkal zárul:

1. Az elektronikus források már mindennapjaink részét képezik, de legalább annyiba kerülnek, mint a nyomtatott források, ezért a könyvtárak számára nem nevezhetők kifejezetten gazdaságos megoldásnak.

2. A könyvtárak egyre nehezebben tudnak lépést tartani a nyomtatott kiadványok folyton növekvő árával. Az elektronikus források lehetőséget adnak a dokumentumok birtoklása helyett a távoli forrásokhoz való hozzáférésre, viszont ehhez megfelelő technikai háttérre van szükség.

3. Igaz ugyan, hogy bizonyos dokumentumok birtoklására sokszor nincs is szükség, mert az Interneten keresztül viszonylag olcsón hozzájuk lehet jutni, de léteznek már olyan tervek, melyek az Internet használatának jelentős drágulását vetítik előre.

4. Az Internet nagy segítséget jelent a gyarapító könyvtárosok és a felsőoktatás számára mint széles körű és egyre bővülő forrás, de a benne fellelhető gyűjtemények meglehetősen feltáratlanok.

5. Az elektronikus forrásoknak sok előnyük van a nyomtatottakéhoz képest. Például: távoli források elérhetősége, kulcsszavas keresés lehetősége, sok kötetnek egy indexben való feltárása, teljes szövegű adatbázisok azonnali szolgáltatása, a tartalomnak videoképekkel és hanggal való kibővülése. Viszont mindehhez egyre költségesebb eszközök beszerzése, kezelése és karbantartása párosul.

6. Az elektronikus lehetőségek eddig nehezen hozzáférhető forrásokat is használhatóvá

tesznek, de ez gyakran kiterjedt és komplikált licenc-megállapodások megkötését teszi szükségessé. Ezekhez viszont elengedhetetlen lenne a szerzői jogok megfelelő szabályozása.

7. Az állományvédelem szempontjából az elektronikus dokumentum életképes megoldásnak tűnik, ugyanakkor a hardverek gyors változása, a vírusok és a bonyolultan használható szoftverek sok gondot okozhatnak.

8. Az elektronikus forma mellett szól, hogy kevésbé helyigényes. A kiadók viszont előrelátólag nem fognak teljesen áttérni a nyomtatott formáról az elektronikusra, és a harmadik világ országaiban sem várható a közeljövőben ilyen irányú változás. Továbbra is szükség van tehát a nyomtatott források beszerzésére és ezek megfelelő elhelyezésére is.

9. Az elektronikus formátum révén a társadalom széles rétegei számára válnak hozzáférhetővé az információforrások. Ezt szolgálja például a Library of Congress American Memory nevű projektje, melynek keretében az amerikai történelem legfontosabb dokumentumait kínálják elektronikus formában a közművelődési könyvtáraknak és az iskoláknak. Mindazonáltal a számítógépekkel kevésbé jól ellátott iskoláknak és közkönyvtáraknak nem egyenlőek az esélyeik a jobban felszereltékével.

10. Az elektronikus forma helyettesítheti a nyomtatott dokumentumot, de sok kiadó arra ösztönzi a könyvtárakat, hogy a nyomtatott változatot rendeljék meg.

A tudományos könyvtárak számára kétségtelenül hasznosak az elektronikus források, de nem csodaszerek. Pillanatnyilag legalább annyiba kerülnek, mint a nyomtatott források, és olyan plusz ráfordításokat is követelnek, mint a megfelelő licencek, berendezések és a működési költségek. Végeredményben leszögezhetjük: egyelőre csak kiegészítői, nem pedig helyettesítői a nyomtatott formátumnak. Ezt az állománygyarapítóknak figyelembe kell venniük a tervezésnél, és meg kell győzniük erről a könyvtárvezetőket is, ha ők abban a tévhitben élnek, hogy az elektronikus könyvtár az egyedül üdvözítő megoldás a könyvtári költségvetés egyensúlyban tartására.

(Fazokas Eszter)

97/224

NOHR, Holger: Virtuelle Bibliotheken. Fragen, Vorstellungen und neue „alte“ Aufgaben = Buch Bibl. 48.Jg. 1996. 10/11.no. 824-830.p.

Res. angol nyelven

Virtuális könyvtárak. Kérdések, elképzelések és régi-új feladatok

Elektronikus publikáció; Könyvtárosi hivatás; Számítógép-hálózat

A nyomtatott könyvek helyét lassan elfoglalják az elektronikus kiadványok, amelyek a szöveges információk mellett hangot, grafikát és mozgófilm-részleteket is tartalmazhatnak. A „virtuális könyv” felé haladva az optikai és a mágneses hordozók (CD-ROM, CD-I, floppy lemez) csak átmeneti megoldásokat jelentenek. Mivel a virtuális könyveket a hálózatokon, pl. az Interneten fogják publikálni, ezek már nem önálló, teljes információcsomagok formájában jelennek meg, hanem szétszóró részenként, amelyeket szükség esetén nem-lineáris kapcsolatokkal lehet összehozni. A könyvtárosok olyan szaktudással rendelkeznek, amelyre a hálózati információk rendszerezése érdekében nagy szükség van. Továbbá, amennyiben sikeressé kívánják tenni a hálózati információkeresést és -tárolást, új értelmezést kell adniuk az olyan „rég” tevékenységeknek, mint pl. a „tárgyi katalógizálás”, az „archiválás” és az „állománygyarapítás”. A könyvtárosi szakma irányváltása azonban csak akkor sikerülhet, ha a könyvtárosok nem riadnak vissza az új munkaformák és szervezeti megoldások használatától (pl. az otthonról történő számítógépes munkavégzéstől), és aktívan részt vesznek az információs társadalom kialakításában.

(Autoref.)

97/225

OLBRISCH, Stefan – SZMOLKA, Kerstin: ARIADNE: Der rote Faden durch das britische eLib-Programm = Bibliotheksdienst. 30.Jg. 1996. 11.no. 1925-1930.p.

ARIADNE – a brit elektronikus könyvtári program része

Elektronikus folyóirat

A Follet-jelentés megállapította, hogy az egyetemi könyvtárakra egyre több teher hárul a hallgatói létszám és a beszerzendő tudományos publikációk számának növekedése miatt. A megoldást a jelentés a modern információtechnológiák következetes használatában látta.

A jelentést követően jött létre az Electronic Libraries (eLib) Program, amely 1995 májusától három éven át zajlik 15 millió fontos költségvetéssel. Központi témái: a hálózati források elérése, a digitalizálás, az elektronikus dokumentumszolgáltatás, az elektronikus folyóiratok, a rövid időre szóló elektronikus kölcsönzés, képek szolgáltatása, kérésre történő publikálás, preprintek, minőségbiztosítás, háttér tanulmányok, képzés és tájékoztatás.

Az ARIADNE az eLib-program egyik projektje a képzés és tájékoztatás témakör keretében. ARIADNE címmel elektronikus folyóiratot szerkesztenek az angol tudományos könyvtárak munkatársai számára a folyamatban lévő eLib-projektekről, egyben tesztelik az elektronikus publikálás lehetőségeit, fórumot teremtenek a hálózati szolgáltatások könyvtári igénybevételének megvitatására.

Az ARIADNE ún. párhuzamos (tehát elektronikus és nyomtatott) publikáció. Elsősorban elektronikus folyóirat, amelynek kéthavonta párhuzamosan megjelenik nyomtatott változata is. Az elektronikus változatot, amelynek nagy előnye az interaktivitás, természetesen folyamatosan aktualizálják.

A folyóirat cikket tartalmaz, beszámolókat az eLib programon kívül eső kutatásokról, az új információtechnológiák műszaki kérdéseiről, van benne eseménynaptár és beszámoló lezajlott rendezvényekről, interjúk, könyvismertetések, recenziók az Internet kínálatáról. A szövegek csatolásokat (linkeket) tartalmaznak más releváns forrásokhoz. A cikkek többségénél a szerzővel vagy a szerkesztőséggel közvetlenül kapcsolatba lehet lépni a számítógépes hálózaton.

(Hegyközi Ilona)

97/226

RISHER, Carol: Libraries, copyright and the electronic environment = *El.Libr.* 14.vol. 1996. 5.no. 449-452.p.

Könyvtárak, szerzői jog és az elektronikus környezet

Elektronikus publikáció; Szerzői jog

A technikai-technológiai fejlődés új szolgáltatásokat és produktumokat hozott, és megváltoztatta a dokumentum-előállítók és -közvetítők feladatait is. A kiadók a nyomtatott anyagok mellett már elektronikus dokumentumok „kiadásával” is foglalkoznak, a könyvkereskedők audio, video és multimédia termékeket is árúsítanak, a könyvtárosoknak pedig el kell döntenükhöz, ezek közül mit és mennyit szerezzenek be.

Az új típusú információk digitalizált formában, elektronikus úton és azonnal terjeszthetők, gond nélkül eljuttathatók távoli felhasználókhoz, korlátlan mennyiségben másolhatók. Mindez nagy hatással van a könyvtárak eddigi dokumentumgyűjtő, megőrző szerepére. Im már nem ők az egyedüli letéteményesei az információforrásoknak, egyre többször csak közvetítenek a felhasználó és az információszolgáltató között. Mindinkább szükség van a könyvtárak és a kiadók közötti együttműködésre, és a könyvtárak szerzői jogokhoz való hozzáállásának megváltoztatására.

Sok könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó intézmény kétségbe vonja, hogy a digitális formában megjelenő dokumentumok ugyanúgy szellemi tulajdonnak minősülnek, mint a nyomtatott formátumok, és rájuk is érvényes a szerzői jog. Ez veszélyes felfogás, mert a szerzői jogok tulajdonosai elveszítik érdekeltségüket a kétségkívül igen hasznos források előállításában. A könyvtáraknak tudomásul kell venniük, hogy a szerzői jog alá eső művek digitális formában történő másolása vagy közvetítése távoli felhasználónak jogtalan eljárás.

A megoldás valószínűleg a különböző források megkülönböztetett módon történő kezelése lehet. Egyeseket például közvetlenül a „fogyasztókhöz” juttathatnának el az előállítók, másokat közvetítőkhöz rejtjelezett (encrypted) formában.

Lennének olyanok, melyeket korlátlanul használhatna a széles közönség, másokat csak korlátozott kör számára bocsátanának rendelkezésre. Ugyancsak figyelemmel kellene lenni a könyvtárak közötti különbségekre is. Más megítélést kívánának a kevésbé fizetőképes, elszigetelt kis-könyvtárak, mint a profitorientált intézetek kebelén belül működő nagy szakkönyvtárak.

A kiadók új „produktuma” az elektronikus dokumentumszolgáltatás. Az ezzel járó új lehetőségek új előnyöket, plusz értéket képviselnek, és eszerint kell elismerni őket – anyagilag is.

Rendkívül fontos, hogy a könyvtárak és a kiadók partnerként működjenek együtt. Szerencsére ma már egyre több könyvtár szorgalmazza olyan szerződések, megállapodások törvényes lehetőségét, melyek megkötésével legálisan használhatnák az elektronikus információ-előállítók által nyújtott szolgáltatásokat. Ez tovább ösztönözné az előállítókat új típusú, még értékesebb információforrások létrehozására, s ez ugyanúgy hasznos lenne az ő számukra, mint a gazdagabb lehetőségekhez jutó felhasználók számára.

A kiadók elismerik a könyvtárak felbecsülhetetlen szerepét a kulturális örökség megőrzésében, az állományvédelemben. Ez mindkét fél érdeke, de ez sem jelentheti az elektronikus dokumentumok korlátlan használatát, a mértéktelen másolatkészítést.

A globális elektronikus hálózat megköveteli a szerzői jogok szabályozását. A Nemzetközi Kiadói Egyesület azonban a túlzottan merev törvényeket is elutasítja. A piac valószínűleg maga fogja kialakítani azt az egyensúlyi állapotot, melyben a szolgáltatók a legmegfelelőbb módon érhetik el megcélzott közönségüket.

Az új elektronikus környezetben már ma is sok helyütt létezik együttműködés kiadók és könyvtárak között. Találhatunk példákat különböző kísérleti projektekre, melyek az elektronikus hálózaton történő dokumentumszolgáltatás új útjait tapogatták ki. Mindez azt a közös célt szolgálja, hogy a felhasználókat értékes és jogtiszt információkkal láthassák el.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 126, 156, 158, 168, 178, 185, 196, 201, 219

97/227

LYMAN, Peter: Access is the killer application = J.Acad.Librariansh. 22.vol. 1996. 5.no. 371-375.p.

A hozzáférhetőség dilemmája, avagy: nesze semmi, fogd meg jól!

Hozzáférhetőség; Kommunikáció; Számítógéphálózat; Szerzői jog; Tájékoztatás szabadsága; Tájékoztatási politika

A technikai újítások igazi jelentőségét általában nem ismerjük fel mindjárt, csak a megszo-
kott keretek között tudjuk elképzelni hasznosítá-
sukat, nem vesszük észre a lényegükből fakadó
új lehetőségeket – ahogyan az autót is „ló nélküli
kocsi”-nak nevezték eleinte. Napjainkban is ezt
tapasztaljuk pl. a felsőoktatásban, ahol a televí-
ziót s később a számítógépet csak a hagyomá-
nyos oktatási formának, az oktatótól a hallgató
felé irányuló tevékenységnek a hatékonyabbá
tételére használjuk, nem vesszük észre benne a
pedagógiai alapviszony forradalmi megváltozta-
tásának a lehetőségeit. A könyvtárban az adat-
bázis felváltotta a cédulakatalógust, de maradt a
nyomtatott információhordozók nyilvántartásá-
nak az eszköze, nem változtatta meg a tudomá-
nyos kommunikáció közegét, struktúráját.

Az Internetben, a „globális információs infra-
struktúrában” is csak információs szupersztrá-
dát, távközlési eszközt, digitális könyvtárat lá-
tunk, tehát az analóg ipari technológia, a manu-
fakturális információelőállítás képzetvilágában
értelmezzük ezt a tőle merőben elütő, a digitális
technika világát feltáró jelenséget. Az Internet lé-
nyege szerint nem információhordozó, hanem
kommunikációs eszköz. A hagyományos keretek
közé szorítása a társadalmat irányító hatalmi
csoportok érdeke, amelyek az információk ellen-
őrzését, szelekcióját kezükben tartják. A globális
hálózat épp az első olyan globális szerveződés,
amely nem igényel kormányzást, központi ellen-

őrzést, ezáltal forradalmasítja a társadalmi viszo-
nyokat is.

A nyomtatás útján történő kommunikáció vi-
lágában a modern társadalom egyensúlyban
igyekszik tartani a szólásszabadság és (a szer-
zői jog formájában) a tulajdonjog elvét. A globá-
lis információs infrastruktúrán történő kommuni-
káció még inkább beszéd, „szólás” jellegű, mint
a nyomtatott kommunikáció, viszont épp ezt
akarják teljesen a tulajdonjog alapján szabályoz-
ni, korlátok közé szorítani. Az a Fehér Könyv,
amelyet az USA Kereskedelmi Misztériuma az
„információs szupersztráda” szabályozására ki-
adott, csak a tulajdonjog érvényesítését követeli
meg (amely már régóta csak a kiadók tulajdoná-
ra vonatkozik, semmi köze a szerzők szellemi
tulajdonához), említést sem tesz a „méltányos
használat” (fair use) lehetőségeiről, amelyeket a
nyomtatott információk esetében még biztosított
a törvény. Javasolja a „továbbítási jog” bevezeté-
sét, amely a szerzői (azaz kiadói, információter-
jesztői) jognak a megtoldása a digitális informá-
ciók használatának szabályozására.

A nyomtatott információ felhasználásához a
másolás nem tartozik szervesen hozzá, jelent bi-
zonyos hozzáadott értéket, abban a rendszer-
ben, az „analóg” környezetben tehát logikus és
indokolható volt a másolás bizonyos korlátozása
a szellemi tulajdonjog védelmében. A digitális
hálózatnak viszont lényegéhez tartozik az informá-
ció azonnali globális terjedése, a számítógép-
chipek másodpercenként milliósámra készítik a
másolatokat, itt tehát nem lehet szó „hozzáadott”
értékről, nincs mit védeni a továbbítási jog beve-
zetésével. Ez a természetellenes korlátozás,
amíg fennáll, lényegesen megdrágítja a kutatást
és az oktatást, a pl. szerzői jogdíjat kell fizetni
egy-egy idézet alkalmazásáért, továbbítási jog-
díjat a távoktatásban sugárzott anyagért. Ana-
kronisztikus volta miatt azonban csak átme-
neti jelenség lehet, nem állhat sokáig a fejlődés
útjába. Amint anakronisztikus, a „ló nélküli ko-
csi”-ra emlékeztető fogalommá válik rövidesen
az „elektronikus publikáció” is, hiszen az Interne-
ten már a gyakorlatban jelentkeznek a tudomá-
nyos kommunikáció új, valóban a digitális világ-
ba illő, a fejlődés irányába mutató formái.

(Kövendi Dénes)

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

97/228

MAJ, Jerzy: Komputeryzacja bibliotek: atrybut czy koncepcja funkcjonalna? = Bibliotekarz. 1996. 10.no. 2-8.p. Bibliogr. 13 tétel.

A könyvtárak számítógépesítése: attribútum vagy funkcionális koncepció?

Számítógépesítés

Steven Harnad az információk gyűjtése, rögzítése, keresése és rendelkezésre bocsátása terén napjainkra kialakult helyzetet „post Gutenberg galaxy”-ként jellemezte. A legfejlettebb országokban a fejlődés olyannyira gyors ütemű, hogy a teljes szövegű archívumok életre hívása került napirendre. A könyvtárak korábbi számítógépesítését, illetve annak módjait és céljait egyszerűen „hagyományos könyvtári számítógépesítés”-nek nevezik.

A legutóbbi néhány évben a lengyel könyvtárak számítógépi berendezésekkel való ellátása ugyancsak felgyorsult. Három éve kb. 200, két éve pedig már 400 könyvtár birtokolt számítógépet. 1995-ben 800-850-re emelkedett az ilyen könyvtárak száma. 2000-re valószínűleg nem lesz olyan valamirevaló lengyel könyvtár, amely ne volna ellátva ezzel a technikával.

A lengyel szakirodalom ugyancsak mind intenzívebben foglalkozik a könyvtári számítógépesítés kérdéseivel. A 80-as évek elején évente néhány, végén néhány tucat volt az e témakörben megjelent cikkek-tanulmányok száma. 1995-ben – az előzőekhez képest jóval számo-

sabb – legalább 150 írás taglalta a számítógépesítési tennivalókat. (A szerző cikkének második felében meglehetősen bőven idéz ebből a szakirodalomból, mégpedig hol egyetértve, hol megvitatózva vele.)

Az elmondottak nyomán a felületes szakember azt hihetné, hogy az ország könyvtárügye sikeresen hozza be eddigi elmaradásait. Ez azonban már csak azért sem áll, mivel a könyvtárak jelentős hányada a rendelkezésére álló 5-6 éves berendezésekkel hovatovább a „szekunder ana-komputerizmus” állapotába kerül.

A könyvtári számítógépesítés lengyelországi alakulását még az alábbiak jellemzik, illetve határozzák meg:

1.) Sokan a berendezések, a programellátottság és az illetékes szakemberek hiányosságait emlegetik, amikor a balsikerek miatt mentegőzésre kényszerülnek.

2.) A számítógépesítési kezdeményezések terén autarkia és koordinátlanság uralkodik.

3.) A minél hatékonyabb alkalmazásra való törekvést „kivagyiság” és hencegés helyettesíti.

4.) A számítógépes technológiát a régi munkamozzanatokhoz és -folyamatokhoz „idomítják”, aminek következtében sorra-rendre elmaradnak a szervezeti változtatások és az elvárható teljesítmények.

A szerző szerint ez a helyzet mindaddig fennmarad, amíg nem alakul ki egy olyan szervezet, amelynek egyfelől kötelessége, másfelől felhatalmazása (és elszántsága) is van a könyvtári számítógépesítés kívánatos mederbe tereléséhez. Ilyen szervezetként lehetne létrehozni azt az állami könyvtárügyi ügynökséget, amelyre az új könyvtári törvény tervezete tesz javaslatot.

(Futala Tibor)

97/229

GÓRNY, Mirosław – JAZDON, Artur: Wykorzystanie techniki informatycznej w polskich bibliotekach naukowych = Prz.Bibl. 64.rocz. 1996. 2/3.no. 133-141.p.

Res. angol nyelven

Az információs technika hasznosítása a lengyel tudományos könyvtárakban

Felmérés [forma]; Számítógépesítés; Tudományos és szakkönyvtárak

A lengyel tudományterjesztő alapítvány égisze alatt 1995-ben 179 tudományos könyvtárhoz juttattak el egy, az információs technika hasznosítását tudakoló kérdőívet, amelyet – kitöltve – 125 könyvtár küldött vissza a felmérést végzőknek. A résztvevő könyvtárak között volt 8 egyetemi, 12 műegyetemi, 9 pedagógiai főiskolai, 8 orvosegyetemi, 6 zeneakadémiai, 5 testnevelési főiskolai, 2 közgazdasági egyetemi és 1 képzőművészeti főiskolai, továbbá 11 tudományos közművelődési (Lengyelországban, akár csak nálunk, a legkiválóbb közművelődési könyvtár kaphat tudományos címet), 53 akadémiai intézeti és 5 egyéb országos szakkönyvtár.

A felmérés eredményei a következők: általában elmondható, hogy a felsőoktatási intézmények könyvtárai máris a számítógépesítés kelles közepén vannak, vagy a legközelebbi időben kezdenek hozzá megvalósításához. Esetükben a nagy és integrált könyvtári rendszerekről van szó. Minden arra mutat, hogy 1998 és 1999 folyamán e könyvtárak meghatározó többsége már maga mögött tudhatja a számítógépesítést. Viszont továbbra is problematikus lesz a katalógusok retrokonverziója, s így a számítógépesítés előnyeit még kevéssé lehet érzékelni. A retrokonverzió végrehajtásában a vezető szerepet a nemzeti könyvtárakon kívül a központi szakkönyvtáraknak kell játszaniuk. Egyelőre e tekintetben szervezési és finanszírozási problémák fordulnak elő.

Sokkal rosszabb a helyzet a kis szakkönyvtárakban, ahol túlnyomórészt nincs semmiféle számítógép, sőt még hozzáférési lehetőség se más számítógépekhez. E könyvtárak körében arra kell törekedni, hogy lehetővé váljék számukra a lengyel és a nemzetközi adatbázisok használata. Pénzhiány miatt ez a követelmény is csak vontatva fog teljesülni. Természetesen azokban a szakkönyvtárakban, ahol az állomány egyedien értékes, többre van szükség. Nevezetesen a retrokonverzióba történő bekapcsolódásra. (Az ilyen szakkönyvtárak száma azonban viszonylag alacsony.)

Ami a lengyel könyvtárak nemzetközi adatbázis-használatát illeti: a felmérés kimutatta, hogy a kereskedelmi adatbázisok iránt alig-alig tapasztalható részükről érdeklődés.

Összegezve elmondható, hogy noha a lengyel könyvtárak technikai vonatkozásokban meglehetősen jól állnak a számítógépesítés terén, komoly aggodalomra ad okot azonban az, hogy hiányoznak a használatba vételt optimalizáló programok. Az információs technika könyvtári jelenléte ui. még korántsem jelent integrált könyvtári rendszereket, mivel ezeknek része kell legyen a számítógépi hordozóra rögzített információkészlet, illetve a könyvtárközi együttműködés az állománygyarapításban és -feldolgozásban, a könyvtárközi kölcsönzésben és dokumentumokkal való ellátásban. Az említett komponensek optimális egyesítése elmélyült tanulmányokat és elemzéseket tesz szükségessé. Azok az idők már régen elmúltak, amikor egy-egy számítógép könyvtári jelenléte önmagában is rendkívül progresszív dolognak számított.

(Futala Tibor)

Könyvtárépítés, -berendezés

Lásd 141

Számítógépes könyvtári rendszerek

97/230

LLOYD-WILLIAMS, Michael – GRANT, Helen: System migration in an academic library: an intra-vendor experience = New Rev.Inf.Lib.Res. 1.vol. 1995. 39-56.p. Bibliogr.

A számítógépes rendszer lecserélése egy egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Integrált gépi rendszer; Szoftverválasztás

Az 1993/94-es tanévben egy felsőoktatási könyvtár – a cikkben nem nevezik meg – integ-

rált könyvtári rendszerét másik rendszerre cserélte.

A rendszerek cseréje a szakirodalom szerint négy-öt évente esedékes, tehát gyakorlatilag folyamatosan zajlik. A rendszercsere jelentheti: 1. a meglévő rendszer korszerűsítését, 2. új rendszer vásárlását új forgalmazótól, 3. új rendszer vásárlását az előző rendszer forgalmazójától. A cikkben szereplő könyvtár – szokatlan módon, a szakirodalom tanúsága szerint elsőként – a harmadik megoldást választotta: ugyanannak a forgalmazónak egy újonnan kifejlesztett másik termékét vásárolta meg.

A rendszercserét alaposan meg kell tervezni. Az első automatizálási projektben már tapasztalatokat szerzett munkacsoportot célszerű megbízni a második projekt felügyeletével.

A használókat különböző formákban értesíteni kell a változásokról (ünnepélyes átadás, szereplés a hírekben, plakátok stb.), „átképzésükre” is sort kell keríteni mind a könyvtárhasználati ismeretek csoportos oktatása, mind az egyéni tanácsadás keretében. Rendkívül fontos a könyvtárosok közötti gyakori, formális és informális kommunikáció.

Ehhez szorosan kapcsolódik az átállási folyamat során hozott, elvi és gyakorlati döntések szisztematikus dokumentálása, amely a későbbiekben igen hasznos eszköze lesz majd mind a vezetésnek, mind a rendszerrel naponta dolgozó könyvtárosoknak.

Az áttérést több lépésben szokták megszervezni. A tapasztalatok szerint célszerű ütemtervet készíteni, de azt előre nem látható problémák (a szoftver késlekedése, az adatok betöltésének nehézségei stb.) miatt rendszerint nem lehet betartani.

A második rendszerre való áttérés a könyvtárosok és a használók számára egyaránt könnyebb, mint az első rendszer beszerzése és üzembe helyezése. Rendelkezésükre áll már megfelelő adatbázis, jobban meg tudják ítélni a rendszer funkcióit, reálisabban meg tudják fogalmazni igényeiket, ki tudják választani a megfelelő forgalmazót, előnyösebb szerződést kötni vele.

A vizsgált könyvtár 6000 nappali tagozatos és 4000 egyéb hallgatót szolgál ki, 175 ezer kötetes könyvvállománnyal, ezer előfizetett folyóirattal, 500 olvasói hellyel rendelkezik. Előző integ-

rált rendszerét a 80-as évek közepén helyezte üzembe. Ennek alapvető hátránya a későbbiekben az lett, hogy nem tudott kapcsolódni az egyetemi hálózat más rendszereihez, emellett nem szolgáltatott elegendő vezetési információt. A beszerzésre kiválasztott új rendszer funkciói megfelelnek egy kiérlelt termékéinek, megjelenése jelentősen eltér a régi rendszerétől (ablakok, legördülő menük, funkcióbillentyűk, egyszerű átváltás a modulok között, help a képernyőn).

A könyvtárosok 367 pontos listát állítottak össze a követelményekről a rendszer kiválasztásához. A két fős team az előzetes válogatás után végül három rendszert vett komolyan szemügyre. Az új rendszer mellett szóló érvek: a legtöbb funkcióra képes, középtávon a legjobb kilátásokat ígéri, legolcsóbb a szoftvere, a legrugalmasabb megvalósítást kínálja, valamint folyamatoságot (ami különösen a katalogizálás és a kapcsolattartás területén fontos).

Maga az áttérés sok stresszel járó időszak volt. Az olvasói katalógust kis időre ki kellett vonni a használatból, a kölcsönzéseket is korlátozni kellett, át kellett ütemezni a terveket. Kilenc hónappal az üzembe helyezés után, a cikk írásakor még mindig sok a teendő.

A régi és az új rendszert egyaránt ismerő beosztott könyvtárosokkal interjúkat készítettek a tapasztalatokról. Az új rendszerre való áttérés mellett volt a megkérdezettek 38%-a; 24% először a régi rendszert kedvelte jobban, majd egyre jobban megkedvelte az újat; 5% kitartott a régi rendszer mellett, 33% egyformán kedvelte mindkettőt.

43%-nak voltak reális várakozásai, 48%-nak irreális, 9%-nak reális és irreális elképzelései egyaránt az új rendszerrel kapcsolatban. Az áttérés folyamatával kapcsolatban ugyanezek az arányok: 30, 60 és 10%.

Az áttérés indokait a következőkben látták: a régi rendszer elavult (58%), új, hatékonyabb, rugalmasabb rendszer beszerzése vált szükségessé (14%), 28% szerint politikai illetve pénzügyi indokok voltak a háttérben.

Az áttérés négy legfontosabb vezetési teendőjét a képzésben, a kommunikációban, a dokumentációban és a használók tájékoztatásában látták. A személyzet különösen a kommunikációt és a használók tájékoztatását tartotta igen fontosnak. A képzés minőségét külön is értékelték.

Ezzel a megkérdezettek 76%-a volt elégedett. Korábbi tapasztalatait az integrált rendszerek kezelésében 62% találta értékesnek, 14% nem tartotta hasznosnak.

86% egyáltalán nem tartotta előnyösnek, hogy ugyanannak a forgalmazónak a régi és új rendszeréről volt szó. Elsőként vették használatba az illető rendszert, ezért felvetődött, hogy a rendszer esetleg tökéletlen vagy még nem próbálták ki. Az azonos forgalmazó mellett szól a kialakult munkakapcsolat, a munkafolyamat ismerete stb.

A könyvtár tapasztalataira a szerzők szerint másoknak is érdemes támaszkodniuk; tömör ajánlásukat a cikk végén közlik az átállás lépései szerinti bontásban.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 190, 221

Számítógép-szoftver

97/231

MIKA, Jiří: Co s datábázami CDS/ISIS? Tip pro bibliografy = Čtenář. 48.roč. 1996. 10.no. 356-357.p.

Mi legyen a CDS/ISIS adatbázisokkal? Ötlet a bibliográfusok számára

Adatbázis; Szoftver

Ma, a korszerű integrált rendszerek korában a CDS/ISIS „szoftver-nagyapának” számít. Jól strukturált adatbázisból egy gyakorlott kereső az ISIS keresőnyelvével segítségével gyorsan és pontosan a keresett információhoz juthat, de az átlagos használó számára a keresőnyelv bonyolult.

A keresés megkönnyíthető az adatbázisnak hipertext-dokumentummá történő átalakításával. Ezt a feladatot oldja meg a prágai 5D cég SuperText nevű szoftvere. A szoftver a CDS/ISIS erősen strukturált rendszerét úgy őrzi meg, hogy az adatokat ún. fejezetekbe rendezi. A fejezet többé-kevésbé szervezett szöveg. A program a fejezetekbe foglalt adatok között kapcsolatokat tud

létrehozni, ezzel enyhíti az ISIS-nek azt a fogyatékoságát, hogy csak egyetlen adattáblával dolgozik, és nem képes az adatokat a jellegük szerint külön-külön táblában kezelni.

Az ISIS-adatbázis konverziója a SuperText-be – megfelelő előkészítés után – automatikusan zajlik. Az előkészítés két tevékenységet jelent: a hipertext-dokumentum megtervezését, illetve az adatellenőrzés és az ISIS-formátum megtervezését.

A hipertext-dokumentumban minden egyes ISIS-rekordból egy-egy fejezet lesz, a fejezet elnevezése lehet például a bibliográfiai rekord címfeje, kiegészítve a rekord azonosítójával. Ez az elnevezés kulcsszó lesz a hipertext-dokumentumban, amelyre a dokumentum egyéb helyeiről lehet utalni. A fejezet felépítése követheti a hagyományos bibliográfiai rekordok megjelenítését, de az egyes adatokat a fejezetben azonosítók („mezőnevek”) is bevezethetik. Mivel a SuperText szöveges adatokat vár, az ISIS-adatbázisból nyomtatási formátumban kell az adatokat a konverzióra előkészíteni.

Az adatbevitel továbbra is az ISIS-ben folyik, a keresést és a találatok megjelenítését viszont a hipertext-dokumentum biztosítja, és „barátságosabbá” teheti az ISIS-adatbázisokat.

(Rác Ágnes)

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

97/232

KRÖTZSCH, Jana: Zur gegenwärtigen Situation und Entwicklung des russischen Buchmarktes = Bibl.für Alle. 13.Jg. 1996. 4.no. 3-9.p.

Az orosz könyvpiac jelenlegi helyzete és fejlődési lehetőségei

Könyvkiadás és könyvkereskedelem

A könyvkiadás

Az évente megjelenő művek (címek) száma a korábban évtizedekig fennállónak kb. kétharmadára csökkent. (A kiadott művek száma ezer címben kifejezve: 1940: 33, 1950: 28, 1960: 49, 1970: 50, 1980: 50, 1990: 41, 1993: 29, 1994: 30.) A kiadott művek összpéldányszáma a korábbi maximumnak csaknem harmadára esett vissza. (Kiadott művek példányszáma millió példányban: 1940: 354, 1950: 647, 1960: 990, 1970: 1006, 1980:1392, 1990: 1553, 1993: 950, 1994: 594.)

A nagyobb kiadók (melyek évente legalább 30 művet kiadnak legalább egymillió példányszámban) száma 40 körül mozog. A régi nagy kiadókat sorra privatizálják, a magánkiadók 1993-ban a címek 44,7%-át, a példányszám 55,8%-át adták ki, 1994-ben már a címek 62,4%-át, a példányszámok 74,9%-át, vagyis átvették a vezetést. A legsikeresebbek az utóbbi években létrejött kiadók, melyek már a marketing szellemében működnek. A legnagyobb közülük a Terra Kiadóház, évi több mint 200 kiadvánnyal, széles és változatos repertoárral, példányszámban megelőzi őt a Panorama, a paperback szerelmesregény sorozatok kiadója.

1994-ben 3.693 kiadó 30.390 címet adott ki, ebből a 43 vezető kiadó 2.699 címet 119 millió példányban.

Az állami támogatás

Nagy jelentőségű „A tömegmédiák és a könyvkiadás ügyének támogatásáról” szóló törvény és az 1995. évi kormányhatározat a könyvkiadást támogató 1996-2001 évre szóló programtervről. Mindkét dokumentum abból indul ki, hogy az állam szerepét a könyvkiadás terén alapvetően meg kell változtatni: az állami hozzájárulásokat le kell építeni, ugyanakkor adókedvezményekkel kell a kívánatos célok megvalósulását elősegíteni. Ilyen kedvezményben a tudományt, a képzést és a kultúrát szolgáló művek részesülhetnek.

Könyvkereskedelem

A könyvkereskedelem egykori hálózata, mely a kiadóktól a nagykereskedelmen át a kis boltokig terjedt, szétesett. A könyvkereskedők magukra maradtak, közvetlen kapcsolatokat kell a kiadókkal kiépíteniük, a járulékos költségek a könyvek árának 30-50%-át teszik ki. A helyzet gyors javulására nincs remény, de ha arra gondolunk, hogy a könyvek árusítása nemrég még túlnyomórészt az utcán és közvetlenül a teherautókról zajlott, örülnünk kell, hogy egyáltalán léteznek könyvesboltok.

Nagy a fluktuáció: a kis üzletek tömegesen zárnak be, máshol pedig újak nyílnak. Moszkvában 46 városi könyvesbolt működik, ezek a várostól kedvezményeket kapnak. A magánüzletek számáról nincs megbízható adat.

1995-ben megalakult az Orosz Könyvkereskedők Egyesülete. Legfőbb célja, hogy kedvezőbb feltételeket biztosítson a beruházásokhoz, ezenkívül támogatja az elosztási rendszer megteremtését, érdekvédő, piaccutató, információs és továbbképzési intézményeket, közös sajtóorgánumot kíván létrehozni.

A kis könyvkereskedéseknek csak akkor van jövőjük, ha hatékonyabb munkaformákat tudnak teremteni (közös raktározás, szortiment rendszer stb.) és mindenekelőtt rá tudják kényszeríteni a kiadókat az előrendelési forma bevezetésére.

A könyvpiac tartalmi jellemzői

A bestsellerlistát a krimik, kalandregények és a szerelmes történetek vezetik, többnyire amerikai művek fordításai (sorozatok, filmregények). A fordítást erre szakosodott „specialisták” végzik, gyors tempóban. Követi őket népszerűségben a pszichológiai irodalom és az áltudományos könyvek minden területről. Jól eladhatók még a tankönyvek, szótárak, enciklopédikus művek, valamint a háztartással, egészségüggyel, a különféle gyógy módokkal kapcsolatos könyvek. Új szint jelentenek a német és francia filozófiai művek fordításai, a vallási és az okkultista irodalom, az egyes szekták kiadványai.

Kortárs értékes szépirodalom még a moszkvai nagy könyváruházakban is alig található, egyes erre specializálódott könyvesboltok jelentenek csak kivételt. A szépirodalom hagyomá-

nyos műfajaival inkább csak az irodalmi folyóiratokban lehet találkozni.

(Katsányi Sándor)

97/233

SICILIA, Francesco: Editoria elettronica e biblioteche = Accad.Bibl.Ital. 47.a. 1996. 2.no. 5-14.p.

Az elektronikus könyvkiadás és a könyvtárak

Elektronikus publikáció

Az Európai Unió országai könyv- és könyvtárügyekért felelős főtisztviselőinek 1996. márciusi, római összejöveteléről három dokumentum jelent meg. Az olasz könyvtári javak, kulturális intézmények és a kiadásügy főigazgatója megnyitó beszédében a szerzői jogi problémák, a kötelempéldány-kérdések, a szabványosítás és a képzés fontosságára hívta fel a figyelmet, és az összejövetel figyelmébe ajánlotta a tagországok szakértőinek Brüsszelben, 1996 februárjában összeállított munkadokumentumát. A dokumentum szerint a könyvtárak

1. már az elektronikus dokumentumok keletkezésekor (és létrehozásukban) vállaljanak aktív szerepet;

2. foglalják el elsődleges fontosságú helyüket ezek terjesztésében, s ennek érdekében a megfelelő könyvtárak kapjanak „kötelempéldányt” az elektronikus dokumentumokból;

3. a telekommunikációs hálózatokkal közösen biztosítsák a kulturális és tudományos információk áramlását;

4. nem maradhatnak ki a szerzői (és kapcsolódó) jogok szabályozásából, hiszen minden szempontból érdekelték abban, és fontos, hogy a „copyright” jogi szabályozása egyúttal a dokumentumokhoz való nyilvános hozzáférést garantáló eszköz is legyen.

Az elektronikus termékek piacának fejlődése olyan, a könyvet, az elektronikus dokumentumot és általában az információ létrehozását és terjesztését integráló piaci környezetet hoz létre,

amely közös képzési formák kialakítását indokolja. A kulturális javakhoz való nyílt hozzáférés érdekében a közkönyvtáraknak az a szerepük, hogy az elektronikus lehetőségekhez való hozzáférési pontként szolgáljanak, mint szolgáltató központok és mint a létrehozás „laboratóriumai”, hogy integrálják a hagyományos hozzáférést és az elektronikus információt. A használhatóság biztosítása érdekében szükség van a dokumentumok megőrzésére és feltárására (azaz leírására és indexelésére a megfelelő normák szerint). A szakértők véleménye szerint a megoldandó problémák fontossági sorrendje: 1. a szerzői jog és a kapcsolódó jogi kérdések; 2. a szakképzés és a könyv világának különböző szakmái közti tapasztalat- (és ismeret)csere; 3. a kultúra-teremtők műhelyeinek intézményesítése; 4. a szabványok megismertetése és elterjesztése; 5. az elektronikus kiadványok depozitálása (kötelempéldány-szolgáltatás).

A római összejövetel záródokumentuma egy olyan munkacsoport felállítását javasolja, amely a kérdéskör teljes jogi, műszaki, társadalmi, gazdasági és kulturális kontextusát áttekintve, a létrehozástól a felhasználásig foglalkozna a következő problémákkal:

– a szerzői jogi kérdések gyakorlati megoldása;

– szakképzés, valamint a hálózathasználat és az új médiához való hozzáférés megismertetése a szerzőktől a végfelhasználókig minden potenciális érintettel;

– az online és offline elektronikus termékekből kötelempéldány-szolgáltatás;

– a könyvtárakkal szembeni új társadalmi és kulturális kihívások (kreativitás, diverzitás stb.).

A munkacsoport fordítson különös figyelmet a közkönyvtáraknak az új gazdasági és technológiai környezetben elfoglalt különleges szerepére, és vegye figyelembe mindazokat a programokat, projekteket, kezdeményezéseket és akciókat, amelyek e téren már folynak (s első lépésként állítsa össze ezek lajstromát).

(Mohor Jenő)

Lásd még 126, 145, 178, 179, 226

Az ismertetett cikkek forrásai:

- Accad.Bibl.Ital. – Accademie e Biblioteche d'Italia (IT)
 Alexandria – Alexandria (GB)
 Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
 Austr.Libr.J. – Australian Library Journal (AU)
 Bibl. für Alle – Bibliothek für Alle (DE)
 Bibliogr. – Bibliografia (RU)
 Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
 Bibliotekovedenie – Bibliotekovedenie (RU)
 Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
 Bottom Line – The Bottom Line (US)
 Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
 Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France (FR)
 Cat.Classif.Q. – Cataloging and Classification Quarterly (US)
 Coll.Res.Libr.News – College and Research Libraries. News (US)
 Collect.Manage. – Collection Management (US)
 Čtenář – Čtenář (CS)
 Doc.Bibl. – Documentation et Bibliothèques (CA)
 Documentaliste – Documentaliste (FR)
 El.Libr. – Electronic Libraries (I)
 FID News Bull. – FID News Bulletin (I)
 i. – i. (CZ)
 Inf.Technol.Libr. – Information Technology and Libraries (US)
 INSPEL – INSPEL (I)
 Int.Inf.Libr.Rev. – International Information and Library Review (I)
 Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document Supply (GB)
 Internet Ref.Serv.Q. – Internet Reference Services Quarterly (US)
 J.Acad.Libariansh. – The Journal of Academic Librarianship (US)
 J.Am.Soc.Inf.Sci. – Journal of the American Society for Information Science (US)
 J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
 J.Interlibr.Loan.Doc.Del.Inf.Supply – Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery and Information Supply (US)
 J.Libr.Adm. – Journal of Library Administration (US)
 Libr.Adm.Manage. – Library Administration and Management (US)
 Libr.Assoc.Rec. – Library Association Record (GB)
 Libr.Inf.Briefings – Library and Information Briefings (GB)
 Libr.J. – Library Journal (US)
 Libr.Manage. – Library Management (GB)
 Libr.Q. – Library Quarterly (US)
 Libr.Rev. – Library Review (GB)
 Libr.Trends – Library Trends (US)
 Link-up – Link-up (US)
 Nachr.Dok. – Nachrichten für Dokumentation (DE)
 Nár.Knih. – Národní knihovna (CS)
 Naucn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskije Biblioteki (RU)
 Naucn.-Teh.Inf. – Naučno-Tehnička Informaciá (RU)
 New Rev.Acad.Libariansh. – New Review of Academic Librarianship (US)
 New Rev.Inf.Libr.Res. – New Review of Information and Library Research (US)
 Online CDROM Rev. – Online & CDROM Review (I)
 Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
 Prz.Bibl. – Przegląd Biblioteczny (PL)
 Public Acc.Serv.Q. – Public and Access Service Quarterly (US)
 Public Libr.J. – Public Library Journal (GB)
 Public Libr.Q. – Public Library Quarterly (US)
 Scand.Public Libr.Q. – Scandinavian Public Library Quarterly (Sx)
 Schulbibl.Aktuell – Schulbibliothek Aktuell (DE)
 Scientometrics – Scientometrics (I)
 Tech.Serv.Q. – Technical Services Quarterly (US)
 Z.Bibliothekswes.Bibliogr. – Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)

**KÖNYVTÁROS KOLLÉGÁINK
FIGYELMÉBE AJÁNLJUK**

MANCI

**nevű könyvtártudományi
folyóiratcikk-adatbázisunkat**

Üzemeltetéséhez szükséges
a Micro-ISIS program
min. 2.3-as változata

A kurrens anyag éves **előfizetési díja 5800.- Ft + ÁFA**. Az aktualizálást lemezen szállítjuk negyedévenként.

Lehetőség van az adatbázis visszamenőleges megrendelésére 1986-ig, évenként 3000.- Ft + ÁFA térítés ellenében.

Előfizetési szándékukat jelezzék számunkra, hogy átutalási számlát küldhessünk.

Az adatbázis megrendelőinek az időközben kifejlesztett új funkciókat (on-line help, találatválogató program) térítésmentesen átadjuk:
A tárgyi keresést megkönnyítő online tezausz ára: 8000.- Ft + ÁFA.

További információkért forduljon a MANCI szerkesztőihez a 175-06-86-os telefonon, vagy a H8604NOV@ella.hu e-posta címen.

Várjuk megrendelésüket!

OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár
1827 Budapest, Budavári Palota „F” épület

**Hirdessen a
Könyvtári Figyelőben!**

**Közlés megállapodás
szerint.**

**Érdeklődni lehet a
szerkesztőség címén és
telefonján.**

A következő szám tartalmából:

**Az idegen nyelvű szociológiai irodalom vizsgálata a
FSZEK-ben**

**A könyvtárak szerepváltozása; Máté-effektus az
olvasás- és könyvtárszociológiában; az ameri-
kanizálódás hatása az olvasásra**

A kiskönyvtári ellátás története

Válogatás a legújabb könyvtárstatisztikai irodalomból

From the contents:

The memory of Géza Sebestyén

**The national union catalogues of books and foreign
journals (present state and plans for development)**

Organisational development and strategic management

CD-ROMs, multimedia-applications, libraries in France

Aus dem Inhalt:

Erinnerrung an Géza Sebestyén

**Zentralkatalog der Monographien - Zentralkatalog der
ausländischen Zeitschriften (Lage, Entwicklungs-
konzeptionen)**

Organisationsförderung, strategisches Management

**CD-ROMs, Varianten auf Multimedien, Bibliotheken in
Frankreich**